

DE BEELDENAAR

JANUARI/FEBRUARI 2010, 34 JAARGANG NR. 1

Jean ELSÉN & ses Fils s.a.

JAARLIJKS HOUDEN WIJ 4 VEILINGEN EN
VERZENDEN WIJ 4 PRIJSLIJSTEN

WIJ AANVAARDEN UW VERZAMELINGEN
EN/OF LOSSE MUNTEN VAN BETERERE KWALITEIT

Jean Elsen & ses Fils s.a.
Tervurenlaan 65
B-1040 Brussel

Tel. : 32-2-734.63.56
Fax : 32-2-735.77.78

info@elsen.eu
www.elsen.eu

Voor inkoop - verkoop - veilingen taxaties - opdrachten - adviezen

KAREL DE GEUS MUNTVEILINGEN B.V.

Kosteloze taxatie door onze experts van al uw munten en bankbiljetten

Met belangstelling zien wij steeds weer uit naar nieuw materiaal voor onze internationale veilingen.

U mag ons dan ook ten alle tijden consulteren voor een vrijblijvend advies.

Ook een kosteloze taxatie van uw collectie behoort tot de mogelijkheden.

Frans Bekersstraat 1a
5504 JA Veldhoven

Tel.: 040-2123455
Fax.: 040-2110845

numis@kareldegeus.nl
www.kareldegeus.nl

Van der Dussen Numismatic Books

Tel.: 043-3215119

www.vanderdussen.com

Schulman b.v.

_____ numismatists _____ Est. 1880

Na een succesvolle veiling met record opbrengsten is
Schulman B.V. weer klaar voor nieuwe inzendingen

*Schulman B.V. behaalt record
veilingopbrengst voor
rijksdaalder 1815 € 39.600,-*

-Veiling 332 november 2009

Brinklaan 84a - 1404 GM - Bussum - Geopend: dinsdag t/m vrijdag - Tel. 035 6916632 - Fax 035 6910878 - info@schulman.nl

DE BEELDENAAR 34 (2010) nr. 1

Tweemaandelijks tijdschrift voor Numismatiek en Penningkunst

DE BEELDENAAR

Tijdschrift van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde (www.munt-penningkunde.nl) en de Vereniging voor Penningkunst (www.penningkunst.nl).

STICHTING DE BEELDENAAR

Postbus 11, 3500 AA Utrecht

info@debeeldenaar.nl

ING Bank 5761252

BIC: INGBNL2A

IBAN: NL10 INGB 0005761252

REDACTIE

redactie@debeeldenaar.nl

P.A.M. Beliën, F. Biesiot, L. Boezelijn,

R. Van Laere, J. Luijt (hoofdredacteur),

W.P.C. van den Nieuwenhof, L. Nijland,

J.E.L. Pelsdonk, H.A. van der Vorst.

JAARABONNEMENTEN

Nederland: € 25;

België en Luxemburg: € 30;

binnen Europa: € 37,50; buiten Europa: € 40

Losse nummers € 6.

Abonnementen worden aangegaan voor één jaargang en stilzwijgend met één jaar verlengd indien niet vóór 15 november van het voorafgaande kalenderjaar schriftelijk is opgezegd.

Voor leden van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde en de Vereniging voor Penningkunst is het abonnement bij het lidmaatschap inbegrepen. Zij geven mutaties door aan hun vereniging.

AANWIJZINGEN VOOR AUTEURS

Artikelen over numismatiek of penningkunst zijn van harte welkom. Aanwijzingen voor auteurs zijn op te vragen bij de redactie beschikbaar op www.debeeldenaar.nl.

ADVERTENTIES

Tarieven en voorwaarden op aanvraag.

ZET- EN DRUKWERK

Drukkerij Peeters, B-3020 Herent, België.

Meningen en feiten door auteurs weergegeven vallen buiten verantwoordelijkheid van de redactie en uitgever.

© Gehele of gedeeltelijke overname van artikelen is alleen toegestaan na schriftelijke toestemming van de redactie.

ISSN 0165-8654

Spraakverwarring 4
Janjaap Luijt

Goden, leen mijn werk uw adem 5
Eja Siepman van den Berg, Claudia Gravestijn, Fred Wagemans

Een andere kijk op duiten van Elburg 8
Kees Pannekeet

Frustemra 11
Jan van der Wis

Medailles Vancouver 2010 15
Janjaap Luijt

Numismatische bibliotheeksituatie 18
Ans ter Woerds

Kapitaal Amsterdam 400 jaar financiële geschiedenis 22

De eerste voorstelling van een rechter op een middeleeuwse munt? 25
Ivar Leimus

Berichten uit het Geldmuseum 32
Christel Schollaardt

Op bezoek bij een stempelsnijder 35
Freek Biesiot

Boekbespreking 37
Jos Benders

Euroruimte 39

Muntmelange 41

Penningnieuws 42
ELLY BALTUS

Nieuws 44

Tenzij anders vermeld zijn munten en penningen afgebeeld op ware grootte.

Spraakverwarring

JANJAAP LUIJT

Zoals ik in het vorige nummer van *De Beeldenaar* reeds meldde, bezocht ik afgelopen septembermaand een internationaal numismatisch congres in Glasgow. Het aardige van dergelijke congressen is dat je ervaart niet de enige malloot te zijn die zich met muntjes bezighoudt, maar ook dat het je in staat stelt internationale contacten te leggen. Soms ontstaan die contacten tijdens officiële onderdelen van zo'n congres, zoals bij de voordrachten, gedurende de recepties of in de koffiepauzes tussen de lezingen door. De meest succesvolle contacten ontstaan echter meestal terloops buiten het congressterrein, waarbij je kunt denken aan toevallige ontmoetingen in de stad tijdens het spijbelen van de lezingen, 's avonds in de kroeg of 's ochtends in de ontbijtzaal van het hotel.

Op laatstgenoemde locatie zag ik het volgende gebeuren.

Aan een tafeltje op enige afstand van het mijne, hadden drie congresgangsters zich met hun versgebakken broodjes, een kopje koffie en een glas jus d'orange genesteld. Nauwelijks begonnen aan hun maaltijd, meldde een vlotte congresganger zich bij hen met de vraag of hij mocht aanschuiven. Dit alles natuurlijk in de lingua universale, het Engels. De dames hadden hiertegen geen bezwaar en stelden zich stuk voor stuk voor. Ieder van de drie gaf de nieuwkomer een hand en noemde haar naam. Bij het laatste handje noemde de heer opnieuw zijn naam: 'François', waarop een van de dames antwoordde: 'Oh, I'm so sorry, but I don't speak any French'. ■

Bij de voorplaat

1648 VREDE VAN MUNSTER. Door Kettler

Vz. de vredesgodin Pax in een zonnewagen getrokken door twee leeuwen waarvan de voorste met scepter en koningskroon van Spanje en de achterste met pijlbundel en kroon van de Staten Generaal. In het veld op twee regels: PAX / HISPANO . BATAVA. Omschrift: ☼ ET * IVNCTI * CVRRVM * DOMINE * SVBIERE * LEONES

Kz. Op tien regels: PACIS.FELICITAS / ORBI.CHRISTIANO.QVA .RESTITVTA / QVA. AD.INCITAMENTVM. DEMONSTRATA / TOT. REGNIS. ET. PROVINCIIS/ AD. VTRVMQVE. SOLEM. VTRVMQ3 OCEANVM / TERRA. MARIQVE. PARTA. SECVRITAS/ TRANQVILLITATIS. PVBLICE / SPE. ET VOTO / MONASTERY. WESTPH. /ANNO. MDCXLVIII

v.L.II.312.2var; Pax 97var; Deth./Ord.29; ex veiling Schulman 31 oktober 1927, lot 1577 goud, 59 mm., 41,62 gram.

Deze penning is vervaardigd in opdracht van de Spaanse onderhandelaar Peñaranda om te dienen als geschenk aan diegenen die betrokken waren bij de vrede tussen Spanje en de Staten Generaal. De penning is van dezelfde stempel als het aan Adriaen Pauw gegeven exemplaar.

Op de avond van zijn vertrek schreef Peñaranda een brief aan Don Luis de Haro waarin hij de penning insloot die hij en Jean Friquet had laten ontwerpen en slaan in Münster om de gesloten vrede te vieren. De penning moet een lange latijnse inscriptie gehad hebben, dit valt op te maken aan de opmerking die Peñaranda in zijn brief maakt: 'por acá ha paracido muy bien a los eruditos', wat sloeg op de lange latijnse tekst op de keerzijde. (Brief van Peñaranda aan Don Luis de Haro, 26 juni 1648, (CODIN lxxxiv, p.303.)

Fabio Chigi (de latere Paus Alexander VII) schreef in zijn dagboek op 27 juni 1648, bij zijn bezoek aan de Spaanse onderhandelaar Peñaranda 'che fa donar miei una medaglia per uno della sua pace di Olanda' (die mij een penning gaf op de vrede met Holland) Zie Deth/Ord. blz.36.

‘Goden, leen mijn werk uw adem’

Overdenking bij de jaarpenning 2009

De Jaarpenning 2009, ontworpen door Eja Siepman van den Berg en Claudia Gravestijn, draagt het thema ‘lucht’. Het element lucht is in de penning vertaald naar inspiratie, de drijfveer van de verbeelding. Hiernaar verwijst ook Ovidius’ inleiding van zijn *Metamorphoses*: ‘Goden, leen mijn werk uw adem’.

Op zijn tocht door de kosmos, voor de geboorte, komt de ziel door de negen hemelsferen, die door de negen muzen worden beheerst. Met name in de zeven laagste, die van de planeten, krijgt de ziel op deze tocht een portie toebedeeld van de aan die sfeer inherente eigenschappen. Die eigenschappen vormen de aanleg van de mens. De christelijke gelijkenis is die van het talent, waarmee gewoekerd moet worden.

Behalve aan de Muzen wordt deze gang van zaken ook aan genii toegeschreven, of aan een genius. Genius is dat moment waar de Natuur van de schepping (de kosmos) en van de mens (de mikrokosmos) elkaar raken. Genius wordt dan ook voorgesteld als de persoon die de mens de gaven van de Natuur doet toekomen. Die gaven bestaan uit een zekere hoeveelheid ‘geest’ (spiritus) en uit de nodige ‘geneigdheid’ (lust) tot een bepaalde activiteit. De mens als mikrokosmos weerspiegelt in zijn structuur de macrokosmos. Heeft een ziel op zijn tocht door de kosmos een vrij grote portie ‘geest’ uit de sfeer van Mercurius opgedaan dan zal dat zich uiten in zijn karakter. De kunstenaar of architect kan zijn karakter door het beoefenen van deugden zozeer veredelen dat hij gaat reageren in overeenstemming met de kosmische natuur. Dit stelt hem in staat tijdens zijn leven de tochten door de kosmos opnieuw te ondernemen. In

staat van vervoering reist de ziel dan door gebieden waar zij rechtstreekse injecties ontvangt - de inspiratio - die leiden tot een verhoogde activiteit van de verbeelding die de opgedane ervaringen in beelden omzet.

De gedachte dat de inspiratio een soort goddelijke injectie is, of een kosmische oorsprong heeft, is binnen ons huidige wereldbeeld in onbruik geraakt. In dichterlijke zelfbeschouwing, bijgevoel en het spraakgebruik van alledag zijn nog veel restanten terug te vinden van deze kosmologische verklaring van de inspiratio. Denk maar aan uitdrukkingen als ‘inval’, ‘ingeving’, ‘bezieling’ (wat bezielt je), of neem gewoon ons woord inspiratie: in = in, spirare = blazen; inspiratorisch = de inademing betreffende; adspirare = blaas in; spiritus = adem en geest.

Maar het gezond verstand heeft de goddelijke inblazing inmiddels uitgedamd en plaats gemaakt voor een psychologische verklaring: buitenaf is binnenuit

EJA SIEPMAN
VAN DEN BERG /
CLAUDIA
GRAVESTIJN /
FRED WAGEMANS

geworden. Deze omslag is stap voor stap te herkennen in de poëzie rond 1800. Op het breukvlak van classicisme en romantiek verdwijnt het weidse perspectief van de hemelsferen langzaam door de ontdekking van de binnenkant van het eigen brein. In zijn essay *On Poesy or Art* (1818) weet Coleridge deze omslag in een paar luttele woorden te vangen:

To make the external internal,
the internal external,
to make nature thought
and thought nature –
This is the mystery of genius in the
Fine Arts.

Inspiratie

De oorsprong van de inspiratio wordt daarna steeds meer in het eigen brein gezocht en zal uiteindelijk vastgeklonken raken in het onderbewustzijn. In dit licht bekeken wordt elk idee een ont-snappingspoging uit het eigen brein. De binnenkant daarvan is even werkelijk als de buitenkant, maar toch blijven het twee gescheiden continenten die niet met woorden kunnen worden overbrugd. Alleen het creatieve moment – de inspiratio – lijkt een brug te kunnen slaan, hoewel noch de kosmologische

noch de fysiologische verklaring de pijlers van die brug laten zien. Ook vandaag de dag weet niemand wat er werkelijk in ons brein gebeurt bij die inval of ingeving. En dat moet misschien maar zo blijven. Want als we de inspiratie kunnen beheersen zal de geest uit de fles gaan en zal de goddelijke inblazing waarschijnlijk windeieren gaan leggen of slechts wat flatulentie teweegbrengen.

De ontwerpers

De beelden van Eja Siepman van den Berg zijn deel van de klassieke traditie. Tegelijk zijn ze volstrekt hedendaags. Vanaf 1972 maakt zij vrijwel uitsluitend torsen. Deze modelleert zij eerst in zwarte was waarna een gipsgietsel wordt gemaakt. De gipsen worden zorgvuldig geconserveerd. Verkleiningen, vergrotingen, de bronsgietsels en de uitvoeringen in marmer zijn alle de producten van het moedergips. De beelden van Siepman van den Berg hebben geen details, het zijn lichaamsvormen die zich zonder verhalende of symbolische elementen presenteren aan de kijker. Het zijn figuren, maar geen individuen. Deze figuren drukken fysieke eigenschappen zo duidelijk mogelijk uit: evenwicht, stand, rijzen, voorwaarts bewegen, a-symmetrie. Deze beelden zijn homogeen en vitaal. Een kleine wijziging bij het maken van het beeld in zwarte was heeft direct gevolgen voor de vorm als geheel.

Siepman van den Berg werkt altijd naar model. Zij gebruikt dit in een algemene zin: een volle vrouw of een jong meisje in de knop, dat tot volle wasdom is gekomen of waar de groeikracht van afstraalt. De lichamen worden neergezet in de gewenste stand, gefotografeerd en dat is genoeg. De beelden drukken beeldhouwkunstige principes uit, en de foto van het model is voldoende voor de kunstenaar om het uitgangspunt voor ogen te hebben. De figuren kenmerken zich door een samenspel van contour en welving van volume. Het diepzwarte

patina weerkaatst het licht waardoor een zekere afstand tot de kijker blijft gehandhaafd.

Claudia Gravestijn is een vormgever met een sobere en heldere stijl. Haar werk is inventief en speels binnen een marge die haar discipline toestaat: een kleine selectie van lettertypes, spaarzaam gebruik van kleur, papierkeuze en vouwmogelijkheden. Gravestijn heeft een bijzonder vermogen om onze relatie met een woord te intensiveren. De exacte plaatsing van het woord binnen het vlak van de bladspiegel dwingt al aandacht af, de ruimte die het woord omringt werkt vervolgens als een klankkast: de woorden resoneren in ons hoofd.

De samenwerking van Eja Siepman van den Berg en Claudia Gravestijn brengt twee disciplines samen, elk opgevat in een sobere en doeltreffende vormtaal. Opvallend genoeg is het resultaat zinnelijk. Beeldhouwkunstige

Eja Siepman van den Berg en Claudia Gravestijn

en grafische kwaliteiten komen samen in het ontwerp voor de Jaarpenning 2009, in een strak georganiseerd verband waar alle elementen actief zijn. Lijnen, letters, welving, leeg vlak: alles doet mee. Het is een penning die je wilt voelen. ■

Met dank aan Huub Maus (kunsthistoricus) en Hella Greefhorst (classicus) voor teksten en inspiratie.

Een jaarpenning wordt gewoonlijk in het jaar van uitgifte aan de leden toegezonden. De jaarpenning 2009 zal echter pas gereed zijn in 2010. Vanwege technische onvolkomenheden in de productie van de penning, heeft het bestuur van de vpk ervoor gekozen deze problemen op te laten lossen door de uitvoerder. Dat vergt niet alleen inzet van de uitvoerder, maar ook geduld van de leden. Het bestuur streeft er naar de penning in het eerste kwartaal van 2010 aan de leden toe te zenden.

(advertentie)

Op elk gewenst moment in onze voorraad penningen kijken?

Dat kan op: www.mevius.nl

Keuze uit ruim duizend stuks vanaf de 16e tot en met de 21e eeuw.

Ook numismatische literatuur kunt u op onze website vinden.

Mevius Numisbooks International B.V.

Oosteinde 97, 7671 AT Vriezenveen

Tel. 0546 561 322, Fax 0546 561 352, E-mail: info@mevius.nl

Bezoek aan ons kantoor alleen op afspraak.

Een andere kijk op duiten van Elburg

Reactie en aanvulling op Kees Schilder

KEES PANNEKEET

Tijdens het lezen van het artikel van Kees Schilder maakte mijn hart even een sprongetje toen in de getuigenis van muntgezel Hans van Nuerenberch werd gesproken over een munt met het Romeinse getal II. Reeds enige tijd waren overslagen bekend van Elburgse halve duiten over een ander munttype heen. Tot nu ken ik tenminste drie exemplaren, één exemplaar uit de collectie van het Koninklijk Penningkabinet (KPK), het tegenwoordige Geldmuseum, en twee exemplaren gemeld in particulier bezit. Het exemplaar gemeld van het KPK was minder goed leesbaar maar in eerste instantie leek het er op dat op beide zijden van de munt, langs de rand net buiten de tulpkranen, de tekst *MONETA ECCLESIAE ELBORG(EN)* was te lezen. Op een tweede bekende exemplaar, welke beter leesbaar is, bleek dit op een zijde inderdaad te kloppen. Op de andere zijde bleek echter een andere tekst te staan, duidelijk leesbaar waren hier de letters *BLV* (of *BLY*) en *mv*. Hier en daar waren meer delen van letters te zien maar de volledige tekst was niet te reconstrueren.

Ruim een jaar geleden is bij toeval een muntje van Elburg bekend geworden uit een bodemvondst, dat nieuwe inzichten verschaft en tevens voldoet aan de beschrijving zoals gegeven door muntgezel Hans van Nuerenberch. Met

de vondst van dit muntje kan de tekst op de overgeslagen exemplaren nu bevestigd worden en geheel worden aangevuld.

De voorzijde van het nieuw ontdekte type heeft de bekende stadspoort met een liggende leeuw in de toegang. Daar omheen de tekst *MONETA . ECCLES . ELBORG* (= munt van de kerk van Elburg). De keerzijde heeft twee Romeinse cijfers I gescheiden door een sterretje binnen een tulpkranen. De twee Romeinse cijfers I doen denken aan de 2-hellermuntjes van Kleef uit globaal dezelfde periode.

De tekst op deze zijde is *DVO OBLV* (of *Y*) *VET MVTER*. Dankzij reacties die ik heb ontvangen van een bezoeker op mijn website www.duiten.nl en met hulp van het muntenbodenvondsten forum www.muntenbodenvondsten.nl kan deze tekst met enig voorbehoud verklaard worden als: twee obolen (of) oude muter. *DVO* verwijst naar de waarde aanduiding II. *OBLV* (of *Y*) naar obolen (obolus), *VET* naar het Latijnse vetera/veteris en *MVTER* betekend dat men dit muntje blijkbaar als muterken wilde aanduiden. Een obool was in de middeleeuwen een halve penning dus twee obolen was een penning. Het muntje moest dan doorgaan voor een halve duit. Alleen de naam muter is hier dan misleidend want de muter was in de vijftiende eeuw een muntje ter waarde van 1/6 stuiver. In de encyclopedie van munten en bankbiljetten wordt een muter als volgt beschreven: 'muter, oorspronkelijk de naam van een Kleefs zilveren muntje dat ook in de oostelijke Nederlanden circuleerde. De naam ging over op soortgelijke munten van de stad Utrecht ter waarde van 2 wit of 1/6 stuiver, geslagen sinds 1477 en op munten van Karel van Egmond, hertog van Gelre (1492- 1538) eveneens van

Duit Elburg, z.j., overslag over een ander munttype (2x ware grootte)

1/6 stuiver of 4 grootjes, geslagen sinds 1496'.¹ In een artikel van Theo Nissen over rekengeld bij de cijnshellingen blijkt dat hier onder andere de obool of obolus en het moircken of muerken nog als rekenmunt voorkwamen.² De obool stond voor een halve waarde en het muerken was de Zuid-Nederlandse benaming voor 1/16 stuiver of Hollandse penning. Op dit muntje lijkt dus de waarde in twee verschillende cryptische omschrijvingen te zijn aangegeven. Twee obolen als optellingen van 2 halve penningen tot 1 penning (halve duit) en met muter als mogelijk vreemde schrijfwijze voor muerken.

De getuigenis van Hans van Nuerenberch doelde dus op dit onbekende muntje van Elburg en niet op een cijfer 16 met twee Romeinse cijfers II. Op enkele typen halve duiten staat overigens de waarde vermeld: 16 IS wat wil zeggen 16 stuks is 1 stuiver. De muntjes zijn dus geen duiten, maar halve duiten.³ Er bestaan exemplaren met een schijnbaar jaartal 1621 maar misschien is hier in plaats van een jaartal ook de waarde aangegeven maar in een andere volgorde. Muntgezel Hans van Nuerenberch wist verder te vertellen dat hij circa 200 mark koper had vermunt tot deze muntjes. De muntmeester, Hendrik Wijntgens, had ze echter niet uitgegeven maar laten verwerken tot andere munten. Gelukkig is een muntje bewaard gebleven dat niet is overslagen met een ander stempel. Hiervoor zijn redenen te verzinnen maar het blijft gissen. Mogelijk is dit exemplaar er tussendoor geglipt tijdens het hermunten tot reguliere halve duiten of heeft een gezet een exemplaar achter gehouden. Waarom muntmeester Wijntgens alsnog besloot dit muntje te vervangen door een ander type blijft deels duister. De uitvoering van het muntje zou niet belangrijk hoeven te zijn zolang men er in Elburg maar mee bekend was. Mogelijk verwachtte men problemen met de vreemde benamingen die er op stonden, zoals de namen obool

*Onbekend munttype
van Elburg
(2 x ware grootte)*

en mvter. Een andere mogelijkheid is dat men op aandringen van muntmeester Wijntgens is overgestapt op een ander type. Hij had misschien andere plannen met de muntjes zoals ze stiekem ook elders in de omloop te brengen maar dan niet als halve duit maar als hele duit. Het type met Romeinse cijfers II was daar ongeschikt voor omdat het niet leek op wat toen aan duiten in omloop was.

Informatie streekarchivariaat

Op de website van het Streekarchivariaat noordwest-Veluwe (www.streekarchivariaat.nl) zijn over de muntslag te Elburg nog wat korte bijdragen te vinden. Zo staat bij het deel 'de vrijwillige rechtspraak': 'de magistraat dezer stad heeft in erfpacht uitgedaan aan Henrick Wintgens des Paters doergaents mit den Reventer (refter), mitsgaders het huis en keuken daar den rector in gewoond heeft sampt den hof tegen de paterskeuken en het hoeften zuidw. achter de put waarvoor hij jaarlijks 50 daalder zal betalen, actum 3 sept. 1619'.

Een tweede vermelding handelt over hetzelfde maar geeft iets meer informatie: 'de magistraat dezer stad hebben in erfpacht uitgedaan en verpachtet aan Henrick Wintgers die Patrie doergaents mitten Reventer, mitsgaders het huis en de keuken daar de rector in gewoond heeft met de hof tegen de paterskeuken en een hoekje zuidw. achter de put, waarvoor hij jaarlijks 50 daalder moet betalen en zal hem geen schatting opgelegd worden, actum 3 sept. 1619'.

Over het contract is al iets medege-
deeld door Van der Wiel maar ook hier
staat iets meer van vermeld: 'de kerk-
meesteren deser stadt ten overstaan van
de magistraat en met toedoen van de
gesworen gemeensluiden zijn veraccor-
deert met den muntmeester Henrick
Wijntgens om uit haeren naam te mun-
ten penningen mit alsdanige stempel
als den gesworen stempelsnijder te snij-
den zal worden geordeniseert, welke
16 sullen gaan op 1 hollandsen ende
gevalueerde stuiver wegende het stuk
24 asen wesende 212 1/8 stucken in
't Troysche marck gewichts, ter remedie
van 10 stuck lichter ofte swaarder in
elcker marck. En sullen die voorschre-
ven penningen alleen haren cours heb-
ben in deze stad en vrijheid, op sulke
conditie dat niemant in een somme gelts
meerder als den 16 en penninck zal ge-
houden zijn te ontvangen en die ontvan-
gers op comptoiren gansch geen aan die
stad in haren ontvang der 50ste pen-
ning. Edoch bij aldien deze stad hier en
boven noch mit die penningen vervult
ofte beswaart wordt, zo zullen die stem-
pelen wederom ingetogen worden.
Ende zal jaarlijks aan de kerkmeesters
betalen zodanige somme als tussen bei-
de partijen verdragen is sonder arglist,

actum 3 sept. 1619'. In het contract
wordt duidelijk aangegeven dat er van
deze muntjes 16 in een stuiver moesten
gaan (is een penning) en dat er 212 1/8
stuks uit een mark moesten komen (is
circa 1,16 gram per stuk) met een toege-
stane afwijking van 10 stuks meer of
minder. De opbrengst uit de munt werd
gebruikt voor herstelwerkzaamheden
aan de kerk.

De beschreven munten, de informatie
uit het Streekarchivariaat noordwest-
Veluwe, de informatie van Kees Schilder
en ter afsluiting het verbodsplakkaat van
de Staten-Generaal van 24 december
1621 geven een aardig beeld van de
muntslag te Elburg in de periode 1619-
1621. Het raadsel van de overgeslagen
exemplaren kon worden opgelost en
ook nog eens worden aangevuld met
een archivalische verwijzing. ■

NOTEN

1. E.J.A. VAN BEEK (red.) *Encyclopedie van munten en bankbiljetten* (Alphen aan den Rijn, 1986-2002).
2. Theo Nissen CALCULATIS, rekengeld bij de cijsnsheffing in oostelijk Noord-Brabant (13e - 18e eeuw) *Jaarboek voor Munt- en Penningkunde* 93/94 (2006/2007) 135-202.
3. H.J. VAN DER WIEL De munten van Elburg *De Beeldenaar* 3 (1979) 249-250.

DRINGEND GEZOCHT !!

Antieke, middeleeuwse en provinciale munten. Beter koninkrijk, Overzee en oud Buitenland (voor 1900)

Wij kunnen U momenteel zeer hoge prijzen betalen voor dergelijke munten.

Bij ons betaald U natuurlijk geen hoge veilingkosten of hoge taxatiekosten,
zodat U bij ons altijd het beste af bent en de hoogste prijs voor Uw munten krijgt.

Heeft U een (deel) collectie te koop of betere losse stukken, dan schroom niet
contact met ons op te nemen voor een afspraak. Vele tevreden en gingen U reeds voor.

Let wel ! Wij berekenen nooit kosten en onze taxaties zijn altijd vrijblijvend

MUNTHANDEL G. HENZEN - POSTBUS 42 - 3958 ZT AMERONGEN

0343-430564 * fax 0343-430542 * e.mail : info@henzen.org

Frustemra

Een zomers foutenfestival

De zomer is de tijd van de vele festivals. Op een zomerse dag in juli 2009 bezorgde de postbode een rijkelijk met postzegels uit de guldenperiode beplakte enveloppe met daarin een muntenprijslijst die een vrijkaart voor een zomers foutenfestival bleek te bevatten. In de prijslijst werd een nobel op Vlaamse muntvoet van Kampen aangeboden met daarbij de aantekening 'Variant met FRVSTRA i.p.v. FRVSTEM'.¹ Zulke varianten trekken altijd de aandacht en nodigen uit tot nader onderzoek. Ingaan op die uitnodiging bleek een bezoek te worden aan een waar foutenfestival. Is er ooit wel een Kampense nobel met 'frustem', een niet bestaand Latijns woord, aangetroffen?

'Frustra' is het laatste woord van de spreuk 'nisi Dominus servaverit civitatem frustra' die onder meer voorkomt op nobels van Kampen en Overijssel, een spreuk die eigenlijk wat langer is en aangevuld had moeten zijn met 'vigilantiam'. De volledige spreuk betekent: zo de Heere de stad niet bewaart, tevergeefs bewaakt (de wachter) haar.²

De betrokken prijslijst verwijst naar 'Delmonte 1102note'. Met 'note' wordt de variant met 'FRVSTRAY' bedoeld die Delmonte op een nobel in de collectie H.K. Berghuijs zou hebben aangetroffen. Dit stuk werd in 2003 bij Laurens Schulman geveild.³ Bij nadere beschouwing van de foto in de veilingcatalogus blijkt op die munt geen 'FRVSTRAY' te staan, maar 'FRVSTRA' (= dwalend, tevergeefs). Een foutje in Delmontes *De gouden Benelux* dus.⁴ Aangezien daarin wel meer onnauwkeurigheden staan, was er alle aanleiding de beschrijving in *De gouden Benelux* eens aan een nader onderzoek te onderwerpen.

De tekst die volgens Delmonte op de Kampense nobel zou staan, heeft hij aangegeven als: NISI DOMINVS SERVAVERT CIVITATEM FRUSTEM. Het betrokken stuk is afgebeeld. Daarop staat echter 'FRVSTRA' in plaats van 'FRVSTEM'. De tekst in de beschrijving komt dus niet overeen met het omschrift op de afgebeelde munt. Alweer een foutje van Delmonte.

JAN C. VAN DER
WIS

Kampen, nobel op
Vlaamse
muntvoet z.j., goud
(1½ x ware grootte)

Onwillekeurig rijst dan de vraag of de bron die Delmonte gebruikte, een artikel van Meyer in de *Revue de la numismatique Belge* 1854, wel een correcte beschrijving van de munt geeft. Een onnauwkeurigheid wil nog wel eens worden overgenomen. De beschrijving blijkt inderdaad correct en dat is ook het geval met de afbeelding, zij het dat die van een foutief nummer is voorzien: '12' in plaats van '21'.⁵ Bovendien noemt Meyer het goudstuk een 'noble à la rose' ofwel een rozenobel, een vergissing die wel meer wordt gemaakt. Namen en afbeeldingen van nobels en rozenobels zijn vaker met elkaar verwisseld.⁶

Verwarring

Continentale nobels en rozenobels worden in Nederland nogal eens onterecht op één grote hoop geveegd als zijnde 'Vlaamse nobels'.⁷ Deze misvatting is vermoedelijk ingegeven door het feit, dat Seaby en Purvey onder Eduard IV van Engeland (first reign, 1461-1470) bij continentale rozenobels spreken van 'Flemish imitative coinage'.⁸ Daarmee

doelen zij onder meer op de nauwelijks van de Engelse te onderscheiden imitatierozenobels van Nederlandse bodem en met name op de Gorinchemse die Van Gelder terecht 'regelrechte vervalsingen' noemde.⁹ Eenzelfde opmerking hebben Seaby en Purvey ook onder Hendrik VI (1422-1461) bij continentale nobels geplaatst.¹⁰ Zij maken dus een duidelijk onderscheid tussen beide muntsoorten en spreken bewust van 'Flemish imitative coinage' en niet van 'Flemish imitative rose-nobels' of 'Flemish imitative nobels'. 'Vlaamse nobels' als groepsaanduiding voor de continentale imitatierozenobels en -nobels is dan ook een onjuiste interpretatie c.q. vertaling van 'Flemish imitative coinage'. 'Vlaamse nobels' duidt slechts op de in Vlaanderen geslagen nobels en hun navolgingen. Rozenobels en nobels zijn qua formaat, gewicht en waarde twee volledig verschillende muntsoorten waarbij de rozenobel zich van de nobel bovendien nog onderscheidt door een roos op het boord van het schip op de voorzijde. Dat geldt niet

alleen voor de stukken van Engelse matrij, maar ook voor de stukken die op het Europese continent zijn geslagen. Althans, zo ging men er in vroeger eeuwen mee om. In verschillende drukken van de *Beeldenaer* worden de diverse nobels en rozenobels duidelijk van elkaar onderscheiden.¹¹

De enige in de *Beeldenaer* afgebeelde rozenobel die geen roos op het boord draagt (van Holland, 1586), is de zogeheten ‘Nederlantschen Roose-nobel’ die in plaats van de roos de wapens van Gelderland, Vlaanderen, Holland, Zeeland, Utrecht en Friesland op het boord heeft. De wettelijke basis voor dit type rozenobel is gelegen in het Plakkaat van Leicester van 4 augustus 1586. De munt wordt in het plakkaat abusievelijk ‘Nobel’ genoemd. Dit moet wel een abuis zijn omdat gewicht en gehalte in het plakkaat overeenkomen met die van de rozenobel. Dat de tekenaar in de *Beeldenaer* de roos als zijnde een van de specifieke kenmerken van een rozenobel heeft weggelaten, mag dan wel in overeenstemming zijn met de naamgeving in de wetstekst, het zou ook als een onnauwkeurigheid kunnen worden aangemerkt. Zijn het de tegenstrijdigheden in de wetgeving en in de *Beeldenaer* dat het bewuste type Generaliteitsmunt noch in natura, noch in rekeningen ooit is aangetroffen en vermoedelijk nooit is geslagen? Ook de in de *Beeldenaer* genoemde halve rozenobel is nimmer aangetroffen. Is op basis van de wetgeving een ontwerp-tekening in een *Beeldenaer* opgenomen die vervolgens daarin decennia lang zonder enig nut is blijven staan? Het lijkt er op. De afbeelding is door Verkade overgenomen.¹² We treffen de afbeelding ook aan in het eerste deel van het *Handboek van de Nederlandse Provinciale muntslag*. Daarin is het wapen van Utrecht per abuis aangegeven als zijnde dat van Overijssel.¹² Het Overijsselse wapen werd pas in 1595 op de Nederlandse of Leicesterrijksdaalder aan de wapenreeks toegevoegd.

Fragment uit
Beeldenaer ofte
figuer-boeck 1604

Delmonte

Terug naar de Kampense nobel. Nu de muntbeschrijving in de bron die Delmonte gebruikte correct is gebleken, kan ‘FRVSTEM’ gevoeglijk worden aangemerkt als een onopgemerkte druk- of typefout. Deze fout is inmiddels een eigen leven gaan leiden getuige de aantekening in voornoemde prijslijst. Dat ‘eigen leven’ zijn we eerder al tegengekomen in het *Muntboek van de Steden*, waarin bij de nobel de foutieve tekst van Delmonte met ‘FRVSTEM’ slaafs is overgenomen. De auteur (De Vries) heeft het betrouwbaarheidsgehalte van Delmonte kennelijk iets te hoog ingeschat en is er voetstoots vanuit gegaan dat een nobel met ‘FRVSTEM’ zou bestaan. Aangezien Delmonte bij de halve en kwart nobel schrijft ‘même type’, is door De Vries eveneens maar aangenomen dat ook op deze denominaties ‘FRVSTEM’ zou staan.¹⁴ Bij de halve nobel staat: ‘als het voorgaande stuk en met FRVSTRA’ en bij de kwart nobel ‘als het voorgaande stuk’.¹⁵ De munten spreken dit echter tegen, de spreuk daarop eindigt steeds met ‘FRVSTRA’. Bij de nobel geeft De Vries een variant: ‘met FRVSTRA (coll. Berghuijs)’. Dit laatste weten we inmiddels. Wat hier de variant tot variant maakt is iets wat normaal is en daarmee geen variant.

Nog meer verwarring

Voor wie tot nu toe al moeite heeft gehad het foutenfestival te volgen, opgelet! Het wordt nog ingewikkelder. Het ‘eigen leven’ wordt ook voortgeleefd in het tweede deel van het *Handboek van de Nederlandse Provinciale muntslag*. De

auteur daarvan is ervan uitgegaan dat de gegevens van Delmonte en De Vries op juistheid berusten en gaat, net als De Vries, uit van beide tekstvarianten: 'FRVSTEM' en 'FRVSTRA'. 'FRVSTEM', gecombineerd met 'FRVSTRA' - dit laatste staat ook op de in het handboek afgebeelde munten - leidde hier tot het cryptische 'FRVST[EM][RA]'.¹⁶ Omdat niet is aangegeven hoe met de haakjes moet worden omgegaan, kan dit door een argeloze lezer worden opgevat als FRVSTEM, FRVSTRA of FRVSTEMRA. En dat zal vermoedelijk niet de bedoeling zijn geweest.

Alles overziende een waar fouten-festival, alle nobele bedoelingen van de betrokken wetgever, uitgever en numismaten ten spijt. Met name voor de laatsten geldt: wie zich met numismatiek bezighoudt, is genooddaakt een niet aflatende strijd te voeren tegen eigen en andermans onnauwkeurigheden. Een strijd die, zoals uit het voorgaande blijkt, nog wel eens wordt verloren. De toekomst zal leren in hoeverre dit festival in de smaak is gevallen en voor herhaling vatbaar is. ■

Jan van der Wis verricht onder andere onderzoek naar de muntslag in de noordelijke provincies van ons land en publiceert regelmatig over dit onderwerp.

NOTEN

1. G. Henzen te Amerongen, lijst 201 (juli 2009), 1086.
2. GROLLE, 12.
3. L. Schulman te Bussum, veiling 29 (nov. 2003), 906.
4. DELMONTE, 1102.
5. MEYER, 84.XXI, pl. IX.12 [= 21].
6. Plakkaat 4 aug. 1586 versus Beeldenaer ofte figuer-boeck 1604 e.v. (zie ook noot 11); PASSON 2.20.18-19.
7. VAN GELDER, 226; PURMER / VAN DER WIEL, Go14; G. Henzen te Amerongen, lijst 201 (juli 2009), 869.
8. SEABY / PURVEY, 1952.
9. VAN GELDER, 226.
10. SEABY / PURVEY, 1801.
11. Beeldenaer ofte figuer-boeck, o.a. 1604, 1606, 1610, 1615.
12. VERKADE, tekst 217-217a, plaat 39.1.
13. PURMER / VAN DER WIEL, Ho 11.
14. DE VRIES, Kampen 6 (p. 32).
15. DELMONTE, 1104, 1105.
16. DE VRIES, Kampen 7-8 (p. 32).

LITERATUUR

A. DELMONTE *De gouden Benelux* (Amsterdam, 1964. Supplement 1978).

H.E. VAN GELDER *De muntslag te Gorinchem Jaarboek voor Munt- en Penningkunde* 67 (1980) 221-227.

J.J. GROLLE *Latijnse spreuken op Nederlandse munten*, in: E.J.A. VAN BEEK (red.) *Encyclopedie van munten en bankbiljetten* (Alphen aan den Rijn, 1986 / Houten, 1990).

J.F.G. MEYER *Notice sur plusieurs monnaies inédites des Pays-Bas*. (La Haye, 10 novembre 1853) *Revue de la numismatique Belge*, 2e série, tome IV (1854) 71-89.

T. PASSON (eindred.) *Catalogus van de Nederlandse munten geslagen op naam van Philips II tot en met de Bataafse Republiek (1555-1805)* (Apeldoorn, 2006).

D. PURMER / A.H.N. VAN DER WIEL *Handboek van de Nederlandse Provinciale Muntslag 1573- 1795 deel I* (S.l. 2006).

D. PURMER *Handboek van de Nederlandse Provinciale Muntslag 1573-1795 deel II* (S.l., 2009).

P.J. SEABY / P.F. PURVEY *Standard Catalogue of British Coins*, volume I. *Coins of England and the United Kingdom* (London, 1978).

P. VERKADE *Muntboek bevattende de namen en afbeeldingen van munten, geslagen in de zeven voormalig Vereenigde Nederlandsche Provinciën, sedert den Vrede van Gent tot op onzen tijd* (Schiedam, 1848).

P.C. DE VRIES / H.J. VAN DER WIEL *Muntboek van de Steden 1576-1795* (Rotterdam, 1965).

Medailles Vancouver 2010

Over de hoogst haalbare sportonderscheiding

JANJAAP LUIJT

Ten opzichte van de olijvenkrans die atleten in het oude Griekenland wonnen, is er op het gebied van sportprijzen in de loop van de tijd veel veranderd. Deze stelling wordt opnieuw bevestigd bij de XXIe Olympische Winterspelen die van 12 tot en met 28 februari plaatsvinden in Vancouver, Canada.

In tegenstelling tot de medailles vervaardigd voor de Olympische Zomerspelen, die decennia lang dezelfde afbeelding toonden, kennen de medailles van de verschillende edities van de Olympische Winterspelen weinig overeenkomsten met elkaar. De glazen, geëtste medailles van Albertville 1992 hadden bijvoorbeeld weinig gemeen met de granieten medailles van Lillehammer 1994 of met de rivierkeien van Salt Lake City 2002. In de afgelopen decennia reflecteerde het 'eremetaal' voor de winterspelen vooral lokale aspecten van het gastland en zijn cultuur. Daarbij leek de enige overeenkomst tussen die medailles dat ze herkenbaar zijn als 'gouden', 'zilveren' of 'bronzen' plakken.

Voor de medailles voor de Olympische Spelen en de Paralympics van 2010 riep het Vancouver Organizing Committee (VANOC) eind 2008 wereldwijd penningmakers op zich in te schrijven voor een ontwerpwedstrijd, waarna een proces van vijf stappen volgde dat na acht maanden uiteindelijk een winnaar opleverde. De VANOC zocht een kunstenaar of ontwerper die een inspirerende, tijdloze medaille voor de Olympische en Paralympische Winterspelen zou ontwerpen, die bovendien uiting zou geven aan 'de buitengewone inspanning, vastberadenheid en passie van de atleten'. Hoewel de kunstenaars binnen bepaalde richtlijnen moesten werken voor wat

betreft omvang en inhoud, kregen zij voldoende vrijheid om niet in hun creatieve proces te worden belemmerd. Zo verdiende een ronde medaille op voorhand de voorkeur, maar die vorm was niet heilig. Wel stond op voorhand vast dat de Royal Canadian Mint de medailles zou gaan produceren, dus kreeg de Mint al bij het ontwerpproces een adviserende stem toebedeeld.

Gedurende de eerste zes weken konden geïnteresseerde kunstenaars, ontwerpers en 'creative teams' zich aanmelden met een portfolio en een motivatie waarom juist zij de medailles zouden mogen ontwerpen. Aan de hand van deze inzendingen koos een jury vervolgens een aantal gegadigden die daadwerkelijk aan de slag mochten. Uit de inzendingen van dat gezelschap selecteerde zij uiteindelijk een shortlist, waaruit het definitieve ontwerp werd gekozen. Vervolgens werd het winnende ontwerp ter beoordeeling voorgelegd aan het Internationaal Olympisch Comité (IOC) en het Internationaal Paralympisch Comité (IPC) voor de definitieve goedkeuring. Uiteindelijk viel de keuze op het ontwerp van de Canadese aboriginal ontwerpster en kunstenares Corrine Hunt en de internationaal bekende industrieel ontwerper Omer Arbel.

*Olympische medailles
Vancouver 2010,
voorzijde (verkleind)*

Winnend ontwerp

Wat meteen opvalt aan de medailles is hun aparte gegolfde vorm. Een vorm die associaties moet oproepen met de bergen, zee en sneeuw in British Columbia, de regio waar de Spelen worden gehouden. Het belangrijkste verschil tussen de medailles voor de Olympische en de Paralympische Spelen is de vorm. De Olympische medailles zijn rond en de Paralympische medailles vierkant met afgeronde hoeken. De Olympische medailles hebben een diameter van 100 mm en zijn ongeveer zes mm dik. De Paralympische medailles zijn even dik, maar

Corrine Hunt, Orka

Corrine Hunt, Raaf

zijn met hun breedte van 95 mm iets kleiner. Toch wegen de medailles (afhankelijk van de vorm en het gebruikte metaal) tussen de 500 en 576 gram, waarmee het de zwaarste Olympische en Paralympische medailles uit de geschiedenis zijn. De VANOC heeft bewust voor dit substantiële gewicht gekozen, opdat de winnaar de significante aanwezigheid van zijn medaille tijdens de uitreiking ervaart.

Elke medaille heeft op de voorzijde een uniek, met de hand uitgesneden gedeelte dat een deel van een abstract kunstwerk toont. De twee grotere uitgangskunstwerken zijn gemaakt door Corrine Hunt en gebaseerd op het culturele erfgoed van de Komoyue en Tlingit. Zij koos de orka als het motief voor de Olympische medailles en de raaf als het motief voor de Paralympische medailles. In haar cultuur wordt de orka vaak geassocieerd met de eigenschappen van kracht, waardigheid en teamwork. De slanke en krachtige zwart-witte walvissen zijn talrijk in de wateren langs de westkust van Canada.

Voor de Paralympics koos zij de raaf als symbool. De sterke vleugels en het trotse profiel van deze vogel associeert zij met transformatie, maar ook met vastberadenheid, creativiteit en wijsheid. Associaties waar het Internationaal Paralympisch Comité (IPC) erg gelukkig mee is.

De keerzijde van de medailles bevat de officiële namen van de Spelen in het Engels en Frans (zowel de twee officiële talen van Canada, als van de Olympische Spelen), het logo van Vancouver 2010 en de naam van de sport en het evenement waarvoor de medaille is toegekend. Op de Paralympische medailles staat de tekst ook in braille. Het devies van deze Spelen, 'With Glowing Hearts / Des plus brillants exploits', is in witte letters op de blauwe en groene linten gedrukt.

Zoals gezegd is elke medaille uniek en verbeeldt de versiering een onderdeel van een groter kunstwerk. Om het deel van

het grotere geheel terug te kunnen vinden, krijgt iedere winnaar met zijn medaille een zijden sjaal waarop het volledige uitgangskunstwerk gedrukt is. Zodoende kan hij de plaats van zijn medaille bepalen ten opzichte van die van andere atleten. Behalve dit zijden sjaaltje ontvangt elke prijswinnaar ook een cassette om deuken en krasen te voorkomen.

Ontwerpers

Corrine Hunt werd in 1959 geboren in Alert Bay, British Columbia. Na haar opleiding tot kunstenaar vervaardigde zij hedendaagse kunst gebaseerd op thema's en tradities van culturele Komoyue en Tlingit-achtergrond. Vanaf het begin van haar carrière graveert zij ringen, armbanden, hangers en broches, maar ook vervaardigde zij moderne totempalen uit gerecycled hout en andere sculpturale installaties. Alles gebaseerd op verhalen uit haar cultuur te vertalen naar het hedendaagse leven.

De eveneens in Vancouver gevestigde industrieel ontwerper en architect Omer Arbel, gebruikte zijn materiaal-kennis om het golvende ontwerp van de medailles te realiseren. Om dit effect te bereiken moet elke medaille negen keer geslagen worden, voordat het gewenste resultaat zichtbaar wordt.

Royal Mint

Het is de tweede keer dat de Royal Canadian Mint Olympische medailles vervaardigt. De eerste keer was voor de Olympische Spelen van Montreal 1976. Voor het evenement in Vancouver slaat de Munt 615 Olympische en 399 Paralympische medailles. Dit zijn er iets meer dan het aantal wedstrijdonderdelen, zodat bij gelijkspel twee dezelfde denominaties uitgereikt kunnen worden.

De hoeveelheid materiaal voor de medailles bestaat uit ruim 2 kilogram goud, 1.950 kilogram zilver en 903 kilogram koper. Het benodigde goud is uitsluitend bestemd om zilveren medailles te vergulden, die daarna voor 'goud'

Paralympische medailles Vancouver 2010, keerzijde (verkleind)

doorgaan. Vandaar dat er ruim twee keer zoveel zilver nodig is als koper en nauwelijks goud. In overleg met de organisatie heeft de Munt getracht zoveel mogelijk gebruik te maken van Canadese grondstoffen afkomstig uit British Columbia, Ontario, Newfoundland en Labrador. Maar om aan de volledige vraag te voldoen, moest de Munt toch ook een beroep doen op voorraden in Alaska, Chili en Peru.

In juli begon de Munt met het slaan van de medailles; een opdracht die in november is afgerond met een presentatie van het resultaat. De medailles liggen dus klaar. Het is nu alleen nog even afwachten hoeveel exemplaren binnenkort aan Nederlandse collecties kunnen worden toegevoegd. ■

Foto's en rechten daarop: Vancouver Organizing Committee (VANOC), Vancouver B.C., Canada.

Janjaap Luijt (1966) verricht archiefonderzoek in opdracht van notarissen, bedrijven en particulieren. Zijn eigen interesse ligt daarbij bij de gouden en zilvermeden van de zeventiende en achttiende eeuw en de geschiedenis van de Munt te Utrecht. Hij is hoofdredacteur van *De Beeldenaar*.

De ontwerpers bij de presentatie

Numismatische bibliotheeksituatie

De oprichting van International Numismatic Libraries' Network

ANS TER
WOERDS

In maart 2009 stuurde ik een uitgebreide enquête naar alle leden van de International Committee of Money and Banking Museums (ICOMON) en de Duitse kring van numismatische bibliotheken. Doel van de enquête was meer zicht te krijgen op de collecties, de dienstverlening en de toegankelijkheid van de numismatische bibliotheken van deze instellingen, én om te polsen of er belangstelling was voor samenwerking in een internationaal numismatisch bibliotheeknetwerk. Van de 124 uitgezonden enquêtes zijn er 38 ingevuld geretourneerd. Helaas geen 'super' feedback, maar van deze 38 waren 26 instellingen heel geïnteresseerd in de oprichting van een samenwerkingsverband. Een goede reden om met een netwerk van start te gaan.

De internationale situatie

Zonder diepgravend in te gaan op de uitslag van de enquête, wil ik u enige cijfers niet onthouden. De vragen waren opgedeeld in vijf onderwerpen:

- Algemene informatie
- Collectie informatie
- Dienstverlening en toegankelijkheid
- Catalogus en toegankelijkheid
- Netwerken

Algemene informatie

Het grootste deel van de geretourneerde enquêtes gaf aan dat de numismatische instelling deel uitmaakte van een groter museum (42%). Slechts bij 18% is de instelling een onafhankelijk numismatisch instituut of museum (zoals het Geldmuseum in Utrecht); in de overige gevallen is de instelling onderdeel van een universiteit of een (centrale) bank. Van de 38 instellingen heeft 95% een

bibliotheek terwijl de overige 5% vaak een kleine collectie publicaties op de kamers van de conservatoren of onderzoekers heeft. Een derde van de instellingen heeft een eigen numismatische bibliotheek; in meer dan de helft van de gevallen is de numismatische bibliotheekcollectie echter onderdeel van een grotere bibliotheek (museum, bank of universiteit).

Wat bibliotheekstaf betreft, zitten alle numismatische bibliotheken in een vergelijkbare situatie: in ruim 70% van de gevallen is de bezetting minder dan 1 of 1 fte. Vaak is er dan niet eens een professionele bibliothecaris aangesteld, maar doet een conservator of onderzoeker het er 'even bij'. In slechts enkele gevallen is aangegeven dat men over meer bibliotheekpersoneel beschikt, maar dat is dan vaak omdat de numismatische bibliotheek onderdeel is van een grotere bibliotheek binnen de instelling. Er wordt maar heel sporadisch met vrijwilligers of studenten gewerkt.

Collectie informatie

Het is niet verwonderlijk dat de bibliotheekcollecties een grote mate van verscheidenheid in omvang, soort publicaties en inhoud laten zien. Hun omvang varieert van enkele honderden boekwerken (vaak in de kamers van onderzoekers) tot 50.000 (ANS American Numismatic Society bibliotheek in New York). De bibliotheek van het Geldmuseum heeft ruim 20.000 publicaties. Wat tijdschrifttitels betreft zitten de meeste bibliotheken tussen de 50 en 200 titels, met uiteraard uitschieters naar beneden en naar boven. Met name de universiteits- en bankbibliotheken hebben vaak toegang tot fulltext online databases,

waarin honderden tijdschriften digitaal beschikbaar zijn. Dit is echter een breed scala aan tijdschriften, terwijl veel numismatische titels nog niet volledig digitaal beschikbaar zijn.

Veel bibliotheken verzamelen veilingcatalogi, en ook hier variëren de aantallen enorm. Het Geldmuseum heeft één van de grootste collecties tot haar beschikking. Uiteraard worden er ook documentatiemateriaal, handgeschreven werken en audiovisueel materiaal op numismatisch gebied verzameld, maar daar zijn de aantallen niet van te geven. Bij de meeste instellingen moet trouwens nog veel goed gedocumenteerd worden.

Evenals bij omvang en soort, is er ook een grote diversiteit aan onderwerpen van de bibliotheekcollecties waar te nemen. Publicaties over algemene numismatiek, antieke munten, munten van middeleeuwen en nieuwe tijd, geld uit eigen land, muntvondsten en penningen vormen het gros van de bibliotheekcollecties. Natuurlijk wordt er op een veel breder terrein verzameld (munthechnieken, munthervormingen, monetaire en bancaire geschiedenis, e.d.), maar dat vormt toch een minderheid in de collecties.

Wat het aanschafbudget voor de bibliotheekcollecties betreft, is ook hier de situatie in de meeste bibliotheken vergelijkbaar: ruim de helft heeft minder dan € 5000 te besteden, 12% kan tussen de € 5000 en 10.000 besteden, en een aantal heeft een budget van meer dan € 10.000. Dit zijn voornamelijk de (centrale) bank- en universiteitsbibliotheken, en de bibliotheken van de grote musea, waar numismatiek een klein onderdeel van uitmaakt. Dit is erg weinig om de bibliotheekcollecties goed te kunnen blijven aanvullen en up-to-date te houden. Veel bibliotheken zijn dan ook afhankelijk van giften.

Bibliotheken zijn daarnaast ook afhankelijk van *ruil* van tijdschriften, publicaties en veilingcatalogi. Meer dan

tweederde van de bibliotheken heeft ruilovereenkomsten met diverse andere, vaak internationale, numismatische bibliotheken. Ruil is een effectief middel om de collecties aan te vullen, maar het vergt veel tijd en het is kostbaar door verzending van vaak grote hoeveelheden publicaties. De meeste instellingen publiceren jaarlijks één of meer boeken en vaak ook tijdschriften. Deze kunnen dan ingezet worden voor ruil. We willen kijken of we via het bibliotheeknetwerk een effectievere en minder tijdrovende werkwijze kunnen vinden.

Betreffende digitalisering van de collectie: weinig bibliotheken zijn hier mee bezig. Wel heeft een aantal (waaronder het Geldmuseum) digitale publicaties (fulltext) gekoppeld aan catalogusbeschrijvingen, maar dat is vanwege het auteursrecht veelal alleen voor intern gebruik. Enkele bibliotheken zijn van plan in de toekomst een deel van de collectie, veelal oude drukken en documentatie materiaal, te digitaliseren en via de website aan te bieden.

Dienstverlening en toegankelijkheid

Bijna 80% van de bibliotheken stelt haar collectie open voor iedereen, dus niet alleen voor de interne gebruikers. Onderzoekers en conservatoren vormen in bijna alle gevallen de grootste groep interne gebruikers. Bij universiteiten

INLN-logo, ontworpen door Jan Pelsdonk

zijn dat uiteraard ook faculteiten en studenten. De externe gebruikers zijn in de meeste gevallen nationale en internationale wetenschappers, numismaten en verzamelaars, en verder detectoramateurs, archeologen en studenten.

Publicaties worden niet uitgeleend, behalve door universiteitsbibliotheken. Wel kan alles ter plaatse worden geraadpleegd. Over het algemeen doen bibliotheken mee met interbibliothecair leenverkeer. We willen kijken of we dat ook via ons netwerk kunnen doen. Als iemand iets nodig heeft dat uitsluitend in het buitenland beschikbaar is, zou een kopie/scan in ieder geval aangevraagd moeten kunnen worden, maar het zou ook mooi zijn als we publicaties aan elkaar kunnen uitlenen.

Bijna alle bibliotheken hebben een leeszaal en kopieerfaciliteiten; ruim de helft biedt ook toegang tot internet en heeft een pc of laptop voor gebruikers. Vaak wordt de bibliotheek door conservatoren ook gebruikt voor determinatie van munten. Er worden geen kosten geheven voor het gebruik van de bibliotheek; alleen voor fotokopieën moet meestal betaald worden. De bedragen lopen uiteen van 6 tot 30 dollarcent. Ook de kosten voor interbibliothecair leenverkeer variëren.

Dienstverlening loopt uiteen van het assisteren van bezoekers, het leveren van fotokopieën, het afhandelen van informatieverzoeken tot het doen van informatieonderzoek. Het aantal bezoekers varieert enorm: van een tiental tot ruim duizend op jaarbasis. De meeste vragen worden in de bibliotheek zelf rechtstreeks met de bezoekers afgehandeld of via e-mail. Telefonische afhandeling gebeurt in zo'n 15% van de gevallen en slechts 5% gaat per reguliere post.

Bibliotheekcatalogus en toegankelijkheid

Er worden veel verschillende bibliotheeksystemen gebruikt, waarbij opvalt dat in maar 23% van de gevallen hetzelfde systeem gebruikt wordt als voor

de collectie van de instelling. Dat maakt het lastig om systemen binnen instellingen te koppelen. 60% van de bibliotheken gebruikt trefwoorden om de publicaties beter te ontsluiten, de bibliotheek van het Geldmuseum (helaas) niet. De trefwoorden zijn in de meeste gevallen in de landstaal. Een gezamenlijke Engelstalige thesaurus (een gestructureerde begrippenlijst) zou mooi zijn, maar om alle publicaties met terugwerkende kracht van trefwoorden te voorzien is een heidens karwei.

Netwerken

Verschillende bibliothecarissen zijn óf persoonlijk óf institutioneel lid van een bibliotheekvereniging of een ander (numismatisch, archeologisch, museaal) netwerk. De belangrijkste redenen om lid te zijn van een netwerk, zijn uitwisseling van informatie en kennis, professioneel netwerken, kennis delen op numismatisch gebied, samenwerking, toegang tot databases, deelname aan workshops, symposia en dergelijke.

Op de vraag of men geïnteresseerd zou zijn lid te worden van een international numismatisch bibliotheeknetwerk, zei 68% volmondig 'ja', waarbij 81% het uitwisselen van informatie en kennis erg belangrijk vindt. Ook samenwerking, ruil van publicaties, digitaliseringprojecten, documenteren van tijdschriftartikelen, een numismatische thesaurus en een numismatisch portaal via een website, noemen zij veelvuldig.

Internationaal netwerk

De roep om meer onderlinge samenwerking was reden genoeg om officieel het International Numismatic Libraries' Network (INLN) op te richten. Samen met Elizabeth Hahn, bibliothecaris bij de American Numismatic Society (ANS) heb ik het initiatief genomen en kon 2 september 2009 tijdens de International Numismatic Congress (INC) in Glasgow het INLN officieel ten doop worden gehouden.

Een van de eerste activiteiten van het INLN was het opzetten van een website (<http://inln.maekeler.eu>) die moet uitgroeien tot een numismatisch portaal, waar onderzoekers en geïnteresseerden in de numismatiek hun informatie vinden. We willen zoveel mogelijk websites enigszins thematisch linken, elkaar attenderen op doubletten en nieuwe publicaties, en onder andere bibliotheekcatalogi, muntvondstendatabases en andere databestanden 'bundelen', zodat iedereen snel toegang krijgt tot de juiste sites. De basis is opgezet door Elizabeth Hahn, Hendrik Mäkelar van de Uppsala Universiteit die ook de server beschikbaar stelt, en de auteur van dit artikel. Op de website van INLN zijn de bibliotheekcatalogi van de verschillende deelnemers bijeengebracht. Niet alle bibliotheken hebben echter hun catalogus beschikbaar via internet; slechts 63%. Het streven van INLN is om in de toekomst een zoekmachine over de verschillende catalogi te 'leggen', zodat ze tegelijkertijd doorzoekbaar zijn.

Bedoeling is dat de INLN-website verder uitgroeit en een communicatieplatform voor numismatische bibliothecarissen wordt, waar alle leden belangrijke informatie kunnen toevoegen. U kunt zich abonneren op de nieuwsbrief, die onregelmatig zal verschijnen, maar

De INLN website

waarin u wel op de hoogte blijft van allerlei ontwikkelingen. Bovendien kunt u rss-feeds toegezonden krijgen voor updates van onderdelen die u aanspreken.

Inmiddels zijn we enige maanden verder en hebben zich alweer enkele bibliotheken als lid aangemeld. Graag vernemen wij hoe we ook u beter informatie kunnen verstrekken of welke thema's u mist op de website, maar ook andere op- en aanmerkingen zijn uiteraard van harte welkom. ■

De website van International Numismatic Libraries' Network is bereikbaar via <http://inln.maekeler.eu>.

Ans ter Woerds is bibliothecaris bij het Geldmuseum en actief in diverse besturen en commissies binnen het vakgebied. Per email bereikbaar via a.ter.woerds@geldmuseum.nl.

(advertentie)

Civitat
Munt en edelmetaalhandel

GROOT ASSORTIMENT:

- Provinciale munten
- Koninkrijks munten o.a. topkwaliteit
- Gouden munten
- Bankbiljetten

LUTTEKESTRAAT 31 8011 LP ZWOLLE
TEL: 038-422 33 68 FAX 421 66 43

☎ Doorlopend te koop gevraagd:
Munten en muntverzamelingen

BEZOEK GEHEEL VRIJBLIJVEND ONZE WINKEL DINSdag T/M ZATERdag VAN 10.00 TOT 17.30 UUR

Kapitaal Amsterdam 400 jaar financiële geschiedenis

Tentoonstelling in het Stadsarchief Amsterdam

In de tentoonstelling *Kapitaal Amsterdam (1609-2009)* besteedt het Stadsarchief Amsterdam aandacht aan het geld en de handel van Amsterdamse financiële instellingen en de bewoners van de stad door de eeuwen heen. De in Amsterdam gesitueerde verhalen die hiermee samenhangen zijn talrijk: het begin van de mondiale aandelenhandel door de 'beursgang' van de voc, de eerste keer 'naked-short-selling', een werknemer van de Wisselbank die fraudeerde, een rijke weduwe die een belangrijke financiële bijdrage leverde voor de oprichting van De Nederlandsche Bank (DNB). De rijke historie van Amsterdam wordt verhaald aan de hand van objecten die grotendeels afkomstig zijn uit het Stadsarchief, aangevuld met diverse stukken uit verschillende musea, archieven en instellingen.

De vierhonderdste geboortedag van de Amsterdamse Wisselbank vormt de aanleiding voor de tentoonstelling. Deze stadsbank werd aan de vooravond van de Gouden Eeuw door het stadsbestuur in het leven geroepen om eendui-

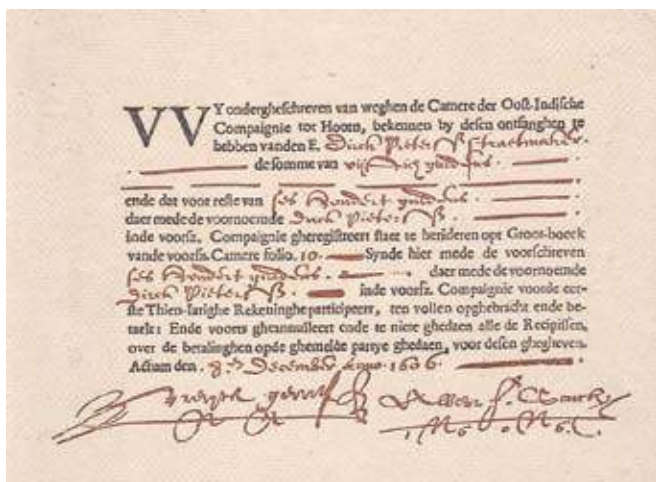
digheid in het betalingsverkeer te brengen en om de handel te faciliteren. In de loop van de tijd zou de Wisselbank een spilfunctie in de internationale financiële wereld vervullen. Een andere aanleiding is dat kapitein Henry Hudson in 1609 in opdracht van de voc de Amsterdamse haven uitvoer om een nieuwe vaarroute naar het oosten te vinden, maar in plaats daarvan Manhattan, het latere New York ontdekte.

De belangrijkste instellingen die in Amsterdam een rol hebben gespeeld, waren onder andere de voc, de Wisselbank, de Bank van Lening, de beurs, de wic, het handelshuis Hope en Co en De Nederlandsche Bank. Aan de hand van de tentoongestelde objecten komen steeds de vestigingslocaties, de functie en de verhalen van hoogte- en dieptepunten van deze instellingen aan bod.

De rode lijn

In de zeventiende eeuw - de Gouden Eeuw - gold Amsterdam als het financiële centrum van de Republiek en West-Europa. In de stad heerste een goed klimaat voor kooplieden en handelaren. Handel en scheepvaart droegen de economie. De oprichting van de voc, de Wisselbank, het begin van de aandelenhandel en het eerste beursgebouw speelden een belangrijke rol in het welzijn van de stad en de bewoners. Een voorname gedeelte van hen bestond uit naar Holland geëmigreerde Vlamingen; er wordt geschat dat rond 1621 de Amsterdamse bevolking voor een derde uit Vlamingen bestond. Enkele van de rijksten onder hen hadden een belangrijke rol bij het ontstaan van financiële instituten, zoals de voc, de Wisselbank en de Bank van Lening. De (internationale)

voc-actie uit 1606, het oudste 'aandeel' ter wereld

handelssector floreerde en er was veel nijverheid.

Bij de oprichting van de voc werd bepaald dat wie wilde naar draagkracht kapitaal kon inleggen in het bedrijf. Gedurende de maand augustus van het jaar 1602 kon bij de zes kamers worden ingeschreven in het 'aandeelhoudersregister'. De totale kapitaalinleg op de sluitingsdatum was ongeveer 6,4 miljoen gulden. De inschrijvers storten hun geld in termijnen en nadat ze het hele bedrag hadden voldaan kregen ze een bewijs van betaling. Met inschrijvingen ter waarde van bijna 3,7 miljoen droeg de kamer Amsterdam meer dan de helft van dat bedrag bij. Al vrij snel kwam er op de beurs bij de Nieuwe Brug, handel in de 'aandelen' op gang, waarna de werkelijke overdracht plaatsvond in het kantoor van de voc en in de boeken werd opgenomen.

De functie van Europese stapelmarkt was belangrijk, maar ook de niet-Europese activiteiten namen toe. De unieke positie van de Republiek en Amsterdam nam in de achttiende eeuw af, doordat de rol van Frankrijk en Engeland op de markt beduidend toenam. De functie van de centrale stapelmarkt nam af, hoewel de handelssector nog steeds een belangrijke rol speelde. De financiële sector kwam tot volle bloei en steeds meer handelshuizen hielden zich met financiën bezig. Diverse Amsterdamse bankiers traden op als investeerder, waardoor geldhandel en kredietverlening aan het buitenland tot volle wasdom kwamen. De Amsterdamse kapitaalmarkt kreeg daardoor een internationaal karakter. Daarnaast genereerden de koloniën inkomsten.

Na de Franse tijd was Nederland een koninkrijk geworden; een tijd van vernieuwing. Amsterdam werd langzaam aan een internationale speler op het gebied van koloniale producten door de vestiging van de Nederlandsche Handelmaatschappij (NHM) in de hoofdstad. In de negentiende eeuw speelde de

beurs nog steeds een belangrijke rol in de stad, hoewel Amsterdam niet langer een internationaal centrum was. Die functie was inmiddels overgenomen door Londen en Duitse havensteden. De kapitaalmarkt veranderde van internationaal aanbieder naar financier van de staatsschuld.

De industrialisatie kwam aan het eind van de negentiende eeuw op gang. Stoomkracht, het industriële grootbedrijf en kredietmaatschappijen kwamen op. De bevolkingsgroei die in de achttiende eeuw stagneerde, trok in de tweede helft van de negentiende eeuw door de groeiende welvaart enorm aan. De stad bleef groeien, ook in economische zin. Na 1920 was de meeste werkgelegenheid in de handel, het verkeer, vrije beroepen en bij de overheid, maar ook de metaalindustrie en het kleinbedrijf deden het goed. De Beurs van Berlage werd geopend en de effectenbeurs kreeg voor het eerst een eigen, zelfstandig onderkomen.

Munten

Naast deze globale financieel-economische geschiedenis van de stad staat de tentoonstelling ook uitgebreid stil bij munten. Zo is een apart gedeelte gewijd aan de muntslag van Amsterdam tijdens het Rampjaar 1672, toen de Munt van Holland uit Dordrecht binnen de Hollandse waterlinie was gehaald. In dat jaar werd de Republiek gelijktijdig aangevallen door Frankrijk, Engeland en de bisschoppen van Keulen en Münster. De stad Amsterdam kreeg toestemming tijdelijk een eigen munt te slaan. Dat gebeurde toen twee jaar lang in het wachthuis van de Regulierstoren die sindsdien Munttoren wordt genoemd. De geslagen munten zijn te zien, evenals archiefstukken met betrekking tot deze bijzondere muntslag.

Ook vertelt de tentoonstelling het verhaal bij een zilveren voc-duit die een vondeling aan een blauw lint om zijn nek had hangen. Op 12 april om half elf

*Dukaton, zilver,
geslagen in het
rampjaar 1672*

's avonds vonden voorbijgangers op de Leidsegracht een pas geboren kindje. Zoals alle vondelingen werd het kind naar het Aalmoezeniersweeshuis gebracht. Het jongetje had een brief bij zich van ene 'A.B.', waarin stond dat hij geboren was op 25 maart en Cornelis heette. De zilveren voc-duit en het briefje waren bedoeld voor het geval de rechtmatige ouders weer voldoende inkomsten zouden hebben om hun zoon uit het Weeshuis te halen. Dan kenden alleen zij de bijzondere kenmerken. Cornelis kreeg administratienummer 441 en werd ondergebracht bij de weduwe Kruger. Op 13 mei werd hij hervormd gedoopt in de Nieuwezijdskapel en kreeg hij de naam Cornelis Abé (de achternaam op basis van de initialen in

het briefje). Cornelis stierf binnen het jaar. Het is niet bekend of een van zijn ouders ooit navraag heeft gedaan bij het weeshuis. ■

Dit artikel is een bewerking van het persbericht en de achtergrondinformatie voor de pers, zoals die bij de tentoonstelling verschenen. De foto's zijn ter beschikking gesteld door Stadsarchief Amsterdam.

Kapitaal Amsterdam (1609-2009).

Tot 28 februari 2010 in Stadsarchief Amsterdam, Vijzelstraat 32, Amsterdam. di.-vr. 10-17 uur; za.-zo. 11-17 uur.

Tegen inlevering van de bon op de website van *De Beeldenaar* (www.debeeldenaar.nl) betalen lezers van dit tijdschrift het gereduceerde toegangstarief van € 3 (i.p.v. € 5). De toegangsprijs is inclusief een multimediatour met gesproken toelichting en afbeeldingen.

*voc-duit in het
'ingenomen
kinderenboek', 1810*

De eerste voorstelling van een rechter op een middeleeuwse munt?

IVAR LEIMUS

Gedurende de middeleeuwen was het muntrecht een privilege dat voorbehouden was aan gekroonde vorsten. Ten tijde van Karel de Grote en zijn Ottoonse opvolgers werd dit recht in het Duitse rijk bijna uitsluitend door de keizer of de koning uitgeoefend. Daarnaast sloegen alleen de hertogen van Beieren en van Zwaben zelf munt. Wat later volgden hun collega's van Lotharingen en Saksen dit voorbeeld. Pas vanaf het einde van de tiende eeuw verleende de keizer aan verschillende belangrijke geestelijken en kloosters het recht om munt te slaan. Tijdens de elfde eeuw en vooral tegen het einde van deze eeuw, verkreeg ook een aantal wereldlijke heren – graven – hetzelfde voorrecht en werden ook een enkele *advocati* of 'voogden' met het muntrecht begunstigd.

Een rijksvoogd was een ambtenaar die door de keizer of koning aangesteld was en die binnen een bepaald gebied de centrale overheid vertegenwoordigde, recht sprak en de rijkseigendommen beheerde. Tot nog toe is Dietrich II of III von Kattlenburg (1056-1085-1106) de enige voogd waarvan men weet dat hij zich op munten liet vereeuwigen. Hij oefende zijn ambt uit in het aartsbisdom Maagdenburg en liet waarschijnlijk te Gittelde munt slaan.¹ Het omschrift van de voorzijde van de munt *THEDERICVS AD(vocatus)* laat er geen twijfel over bestaan dat het hier gaat om een 'voogdmunt'. Het gebaar van de linkerhand, dat op deze munten afgebeeld wordt is van bijzonder belang. Zij wijst naar het oog. Dit gebaar duidt op een eedaflegging. Hetzelfde gebaar komt ook voor op een iets jongere munt van Regensburg, geslagen door hertog Welf II (1101-1120).²

De voorstelling op de munt uit Gittelde kent in de elfde-eeuwse numismatiek geen parallel. Het eedgebaar zou geïnterpreteerd kunnen worden als de vroegste afbeelding van een rechter op een munt. Voor deze veronderstelling werd onlangs misschien een bijkomend argument gevonden op een andere Duitse penning die in een particuliere verzameling bewaard wordt. De munt (Dbg. 1798) is vrij zeldzaam. Er waren tot nog toe slechts vier exemplaren bekend.³ Het gewicht bedraagt 0,78 g. Hoewel niet honderd procent zeker, lijkt het erop dat deze munt afkomstig is uit de beroemde muntvondst van Kose (*tpq* 1121). De vondst van Burge Lummelunda bevatte eveneens twee gelijkaardige munten maar is jonger (*tpq* 1143). De oudste schat met een munt van dit type werd gevonden op

Dietrich II of III von Kattlenburg, Gittelde (?) (2 x ware grootte)

Welf II, Regensburg

*Duitse penning, (Dbg.
1798)
(2 x ware grootte)*

Gotland, in Västade. Deze schat werd na 1101 verborgen.⁴

De keerzijde van de munt toont een staande figuur met een spitse helm die in zijn rechterhand een lans houdt. Onder zijn linkerarm met opgeheven hand en uitgestrekte vingers is een zwaard weergegeven. Het zwaard bezat tijdens de middeleeuwen verschillende symbolische betekenissen. Vermits het gebruikt werd bij de uitvoering van de doodstraf verzinnebeeldde het zwaard onder andere de rechtsmacht. Een gerechtszwaard werd nooit aan de gordel gedragen, maar werd in de hand gehouden of lag op een schouder of de knieën.⁵ Het zwaard hangt op de munt niet op

*Rechter met
gerechtszwaard*

*Christus als
opperrechter*

de heup, maar het staat met de punt naar beneden. Tijdens de middeleeuwen werd Christus natuurlijk aangezien als opperste rechter. Hij werd dan ook af en toe met een zwaard voorgesteld zoals op nevenstaande afbeelding waarop paus en keizer uit handen van de Heiland de macht over leven en dood ontvangen.⁶ Het zwaard staat hier als symbool van de macht en belichaamt zowel de rechtelijke als de uitvoerende macht.⁷ Op Duitse munten uit de Salische tijd staat het zwaard vaak als symbool voor hogere feodale heren, zoals hertogen en graven.

De lans bekleedde in de Duitse rijks-symboliek een belangrijke functie. De uit de achtste eeuw stammende Heilige Lans, die een stuk nagel van het kruis van Christus zou bevatten, behoorde tot de belangrijkste symbolen van de keizerlijke macht. De lans waarborgde de overwinning in de strijd en belichaamde de door God gegeven bevoegdheid. Met de lans overerfde de koning zijn land en koninkrijk. Afgezien van de Heilige Lans komt de lans als wapen op munten zelden voor. Hoewel een lans tijdens de latere middeleeuwen de lagere adel verzinnebeeldde, gold dat ten tijde van de Vikingen nog niet. Zo werd gedurende de elfde eeuw een hele reeks graven met een lans afgebeeld: Udo II von Stade, Konrad II von Arnsberg, Hermann von Winzenburg, enz.⁸ Juridisch gezien, verzinnebeeldde de lans – voorzien van een kroon – de plichten die de vazallen voor het rijk moesten vervullen.⁹

De opgestoken hand geldt ook vandaag nog als het teken van een eed. In de middeleeuwen werd de eed meestal afgelegd door een of twee vingers op te steken, maar afbeeldingen in handschriften tonen dat dit principe niet altijd gevolgd werd.¹⁰ De eed werd in theorie met de rechterhand afgelegd, maar soms werd ook de linkerhand gebruikt.¹¹ Bovendien kon de stempelsnijder bij het snijden van een muntstempel vergeten dat de afbeelding van de stempel in spiegelbeeld op de munt verschijnt en

een opgestoken rechterhand verandert in een linkerhand, zoals trouwens op de bovengenoemde munt van Dietrich von Kattlenburg te zien is. Men moet er trouwens mee rekening houden dat profaan beeldmateriaal, met uitzondering van munten, uit die vroege tijd vrijwel geheel ontbreekt en relevante afbeeldingen pas uit de late middeleeuwen stammen.

Het belangrijkste element op de keerzijde is echter het omschrift. Op het kleine aantal beschikbare exemplaren valt te lezen: IVD(?)E+, enigszins vaag kan men (IV?) naast de lans onderscheiden. Aangezien hier een rechter (iudex) schijnt te zijn afgebeeld, kan het laatste kruis van het omschrift even goed een X zijn. Een dergelijke interpretatie van de tekst past zeer goed bij het eedgebaar en de attributen van de afgebeelde figuur, maar is voor die tijd uniek. Vermoedelijk is de munt uitgegeven door een hoge wereldlijke edelman in keizerlijke dienst, waarschijnlijk een graaf, die tegelijk het ambt van rechter bekleedde en bijgevolg ook voogd was.

Het muntbeeld kent vooral enkele Nederlandse parallellen. Hermann Dannenberg vermeldt in zijn catalogus onder nummers 291 en 292 munten met een staande figuur die in zijn rechterhand een lans en in zijn linker een zwaard vasthoudt. Het omschrift lijkt geen betekenis te hebben of is zodanig vervormd dat bevredigende ontcijfering nog niet gelukt is. De muntvondst van Maastricht uit het midden van de negentiende eeuw (NUMIS 1018817), bevatte ongeveer vijftig dergelijke munten en werd waarschijnlijk kort na 1084 begraven.¹² Het grote aantal munten wijst erop dat ze behoren tot de jongste exemplaren van de schat, zodat men mag aannemen dat ze rond 1080 werden geslagen. Of ze als voorbeeld dienden voor onze munt of omgekeerd, is niet duidelijk. De aanwezigheid van zowel de hier besproken munt, als van vergelijkbare munten in muntschatten

*Eedsaflegging met
opgestoken vingers*

die op het einde van de elfde of het begin van de twaalfde eeuw verborgen werden, wijst erop dat zij ten laatste in het begin van de jaren tachtig van de elfde eeuw aangemunt werden.

De voorzijde is echter even interessant. Zij toont een gekroond hoofd, dat typisch is voor de Tielse munten van de elfde eeuw. Onze munt lijkt het meest op de Tielse penningen toegewezen aan de regering van Hendrik III.¹³ Deze munten kunnen echter ook wat jonger zijn vermits muntschatten, waarin ze

*Dbg. 291 en 292
(2 x ware grootte)*

*Penning, Tiel, 11de eeuw
(2 x ware grootte)*

*Penning, Tiel, Hendrik III
(2 x ware grootte)*

opduiken, opnieuw uitsluitend op het einde van de elfde of het begin van de twaalfde eeuw zijn begraven (Stora Haglunda *tpq* 1085, Kohtla-Kava *tpq* 1113, Gannarve *tpq* 1120, Johannishus *tpq* 1120, Kose *tpq* 1121).¹⁴

De gelijkenis met de Tielse munten is zo groot (zie bijvoorbeeld de hangers van de kroon), dat bijna van dezelfde graveur gesproken kan worden maar met één groot verschil: de koning is misvormd en verworden tot een oneerbiedig weergegeven trekpop. Deze onbeschaamde krabbels hebben onderzoekers die idee gegeven dat het hier een barbaarse naslag betreft, ondanks het feit dat noch de afwerking, noch het type en het opschrift een dergelijke opvatting ondersteunen. De drie exempla-

*Penning Hendrik
(2 x ware grootte)*

ren die ik heb gezien, zijn geslagen met verschillende stempels.¹⁵ Dit pleit voor een omvangrijke en officiële muntslag.

Hoewel het omschrift op de keerzijde bijna onleesbaar is, kunnen de resten van de tekst op het exemplaar gevonden in Kose, gemakkelijk worden gereconstrueerd tot de naam +HEINRICVS. In de jaren 1002-1125 hebben vier Hendriken Duitsland bestuurd. Wie van hen komt het meest in aanmerking voor de uitgifte van deze munt en waar werd de munt geslagen?

Dat de voorzijde de Tielse munten nabootst, is hierboven al vastgesteld. De oorsprong van munten met een gelijkwaardige keerzijde is helaas onduidelijk. Er is gesuggereerd dat dit type munten geslagen werd in de omgeving van Luik en Maastricht, waarschijnlijk in Tongeren. Gert Hatz nam daarom aan dat Dbg. 1798 een imitatie was van een munt uit Tiel of Tongeren.¹⁶ Daarmee is echter niets gezegd over de werkelijke muntplaats. Tegen Tiel spreekt dat uit die plaats reguliere munten van alle Duitse koningen en keizers bekend zijn. Er was onder andere een koninklijk hof gevestigd en de plaats werd zelfs 'urbs regalis' genoemd.¹⁷ Men kan zich moeilijk voorstellen dat iemand het in Tiel aandurfde een krenkend gekrabbel van het portret van de keizer te maken. Wat Tongeren betreft, is het nog niet zeker of daar ooit is gemunt.¹⁸

Op basis van de voorzijde mag men ervan uitgaan dat Dbg. 1798 ergens in de buurt van Tiel geslagen werd. Onder de Nederlandse muntplaatsen van het rijk lag Tiel enigszins afgezonderd; alleen Utrecht en Vlaardingingen lagen in de buurt.¹⁹ Het muntrecht van Utrecht kwam sinds Bernold (1027-1054) toe aan de plaatselijke bisschoppen en werd voortdurend door hen uitgeoefend. Meestal in Utrecht, maar af en toe ook in Deventer en Groningen.²⁰ Om hier een andere, seculiere muntheer te veronderstellen, is weinig aannemelijk. In Vlaardingingen heeft een niet nader

genoemde graaf van Holland ergens rond 1100 munt geslagen.²¹ Tot nu toe is van hem slechts één munttype bekend, wat echter niet uitsluit dat het er meer kunnen zijn.

Gedurende de jaren 1061-1091 behoorde de titel van graaf van Holland (toen nog van Friesland genoemd) toe aan Dirk (Dietrich, Theodoricus) V. Tijdens de eerste tien jaar van zijn regering werd het bewind in feite gevoerd door zijn stiefvader Robert, graaf van Vlaanderen, die als regent optrad en die hem keizerlijk Vlaanderen als apanage toebedeelde. In 1064-1076, werden de bezittingen van de graaf van Holland door de bisschop van Utrecht, Willem Ponte (1054-1076) geannexeerd. Bisschop Willem was een trouwe aanhanger van koning Hendrik IV in zijn strijd tegen de paus. Het is daarom niet verwonderlijk dat de koning zijn veroveringen bevestigde. Dit gebeurde trouwens op advies van de hertog van Neder-Lotharingen Godfried II, een directe leenheer van de graven van Holland. Na de dood van Willem in 1076 werd Koenraad, die als opvoeder van keizer Hendrik IV uitstekende banden bezat met het koninklijk hof, geïnstalleerd tot bisschop van Utrecht. In hetzelfde jaar versloeg Dirk met de hulp van zijn stiefvader, de nieuwe bisschop in de Slag van IJsselmonde en herstelde op die manier zijn eigen autoriteit. Naar verluid, trouwde hij met Othelild (Othild, Othelinde), een dochter van de hertog van Saksen. Dit staat echter niet vast.²² Het feit dat Dirks moeder, Gertrude een dochter was van de Saksische hertog Bernhard (Billung) II, bewijst voldoende de nauwe banden met de Billungen die van oudsher niet in goede verstandhouding met de keizer leefden.²³

In de periode 1071-1106 bekleedde Magnus, zoon van de koningin van Noorwegen en een oude vijand van Hendrik IV het hertogambt van Saksen. De vraag is of hij met de steun van zijn familie en relaties, de macht van Hen-

drik tot in Holland probeerde te ondergraven.

In elk geval drongen zijn vader Ordulf (1059-1071) en oom Hermann († 1086) in de Friese bezittingen van de Bremer aartsbisschop Adalbert binnen en hebben zij in Jever en kennelijk later ook in Emden, een zeer levendige muntactiviteit ontwikkeld.²³ De Friese graaf Egbert II (1068-1090) was een van de meest verbeten tegenstanders van Hendrik IV en leidde de antikoningsgezinde oppositie. Op zijn munten zoekt men tevergeefs naar de naam van Hendrik. Bovendien hebben de Billungen na de verbanning van Hendrik de verkiezing van hertog Rudolf van Zwaben tot tegenkoning gesteund. Ondanks de overwinning van Rudolf maakte de ongelukkige slag van Mellrichstadt in 1078 een einde aan de oppositie van de Billungen. Hendrik IV nam Hermann gevangen. Magnus ontsnapte maar moest zijn wapen achterlaten.²⁴ Aan het tegenkoningschap kwam met de dood van Rudolf in 1080 een einde. Hij sneuvelde in de verpletterende slag bij Hohernmölsen.

Hoe de situatie zich tijdens de burgeroorlog in het graafschap Holland ontwikkelde, is onbekend. Op basis van de lokale feodale relaties en familie-

verbanden is het logisch te veronderstellen dat Dirk V tot de partij van Rudolf behoorde. In dat geval is het niet uitgesloten dat hij voor zijn inspanningen is beloond met het voogdambt onder de antikoning. Dat kan alleen in de jaren 1077-1078 hebben plaatsgevonden, nadat Dirk zijn graafschap had heroverd, Rudolf verkozen was tot tegenkoning en de Billungen nog geen nederlaag hadden geleden. Deze datering is in elk geval niet in strijd met de aanwezigheid van de munten in de muntvondsten en past met de stijlkenmerken. In dat geval krijgt het misvormde gezicht van de koning op de munt een geheel onverwachte, spottende betekenis. Heeft iemand bij wijze van grap een karikatuur gemaakt van het gezicht van koning Hendrik?

Als men aanvaardt dat deze munt daadwerkelijk werd geslagen door een Hollandse graaf die optrad als voogd van de tegenkoning, dan komen Dirk V als muntheer en Vlaardingen als muntplaats daarvoor als eerste in aanmerking. Ten eerste lag Tiel dicht in de buurt, ten tweede bevond zich hier de residentie van de graven (Floris II, de zoon van Dirk V werd in Vlaardingen geboren) en ten derde werd hier later ook gemunt.

Dit betekent echter niet dat ook andere munten met een gelijkaardige keerzijde (Dbg. 291-292) eveneens door de graven van Holland in Vlaardingen zijn geslagen. Het veelvuldig voorkomen van dergelijke munten in de muntvondst van Maastricht pleit immers voor een meer zuidelijke herkomst. Bovendien zou men dan in de Maastrichtse vondst ook een aantal ivdex-munten verwachten, maar deze ontbreken er.

Niettemin is het verleidelijk het unieke ontwerp van deze munten op deze manier te interpreteren. De voorzijde is hierboven besproken. De keerzijde toont een speer met de punt naar beneden tussen twee gelijksoortige voorwerpen, waarschijnlijk reliekhouders. Ook de reliekhouders had in de middeleeuwen een diepe symbolische betekenis en

werd onder andere gebruikt bij de eedsaflegging.²⁵ Uiteraard is dan de vraag waarom hier twee reliekhouders zijn afgebeeld. Een mogelijke verklaring is dat dit iets te maken heeft met de beslechting van een geschil tussen twee partijen, die elk op hun eigen reliekschrijn de eed aflegden.²⁶ Welke betekenis de naar beneden gerichte speer heeft, is onbekend. Hierbij dient te worden opgemerkt dat de neerwaartse lans in het Romeinse Rijk een hoge autoriteit of een zegevierende vrede symboliseerde.²⁷ Vooral het laatste aspect lijkt hier in aanmerking te komen. Maar of dit iets te maken heeft met de burgeroorlog, of verwijst naar meer plaatselijke omstandigheden, blijft onduidelijk bij de huidige stand van het onderzoek. ■

Ivar Leimus is als onderzoeker verbonden aan het Nationaal Historisch Museum van Estland. Zijn grootste belangstelling gaat uit naar de bestudering van de geschiedenis van geld en munten. Dit artikel is een bewerking van de lezing die hij hield tijdens het International Numismatic Congress, gehouden te Glasgow van 31 augustus tot 4 september 2009. Het artikel was oorspronkelijk geschreven in het Duits en is ten behoeve van publicatie in *De Beeldenaar* door de redactie vertaald.

NOTEN

1. HERMANN DANNENBERG *Die deutschen Münzen der sächsischen und fränkischen Kaiserzeit 1-4* (Berlin 1876-1905) (Dbg.), 689, 690, 1901; BERND KLUGE *Deutsche Münzgeschichte von der späten Karolingerzeit bis zum Ende der Salier (ca. 900 bis 1125)* (Sigmaringen 1991) 67-68, Plaat 52:308, 309 (het valt niet uit te sluiten dat we hier met munten van een rijksvoogd van Goslar van doen hebben).
2. Dbg. 2174, 2175; HUBERT EMMERIG *Der Regensburger Pfennig: die Münzprägung in Regensburg vom 12. Jahrhundert bis 1409* *Berliner Numismatische Forschungen. Neue Folge, Bd. 3* (Berlin 1993) nr. 1.
3. Dbg. 1798; GERT HATZ *Tieler Denare des 11. Jahrhunderts in den schwedischen Münzfunden* *Commentationes de nummis saeculorum IX-XI in Suecia repertis II* (Stockholm 1968) nr. 89; GERT HATZ *Die deutschen Münzen des Fundes von Burge I, Ksp. Lummelunda, Gotland (tpq 1143). Ein Beitrag zur ostfälschen Münzgeschichte* *Commentationes de nummis saeculorum IX-XI in Suecia repertis. Nova series 16* (Stockholm 2001) nr. 38.10:1-2.
4. HATZ 1968, 180; KENNETH JONSSON *Viking-Age hoards and late Anglo-Saxon coins. A study in honour of Bror Emil Hildebrand's* *Anglosachsiska mynt* (Stockholm 1987) 25.

5. www.sachsenspiegel-online.de/cms/ (verder aangehaald als: Sachsenspiegel), passim. bijvoorbeeld: www.sachsenspiegel-online.de/cms/meteor/jbrowser/index.jsp?folio=42r
6. Sachsenspiegel 10r.
7. www.suehnekreuz.de/ikono/kwaf03.html.
8. KLUGE 1991, plaat 51:304-306 en 52:310.
9. Sachsenspiegel 67v; idem 74v.
10. Sachsenspiegel 19v, 20r, 25v, 32r, 56r, 72v
11. Sachsenspiegel 25v, 58r, 70v, 83r.
12. Dannenberg (Dbg. I, S. 59, 139-140) dateert de vondst rond 1080. De vondst bevat echter een munt van Maastricht (Dbg. 256), die de penningen van Duisburg uit de tijd van Hendrik IV nabootst (Kluge 1991, Taf. 29:170). Een andere uit Leeuw? (Dbg. 282) imiteert een keizerlijke munt van Hendrik IV geslagen te Werden (Kluge 1991, Taf. 29:174). Daarenboven bevat de vondst verschillende bisschoppelijke munten uit het einde van de elfde eeuw.
13. HATZ 1968, 63-64; KLUGE 1991, 120.
14. HATZ 1968, 185, 165, 179; ARKADI MOLVÖGIN Die Funde westeuropäischer Münzen des 10. bis 12. Jahrhunderts in Estland *Numismatische Studien 10* (Hamburg, 1994) Fund 76 = Leimus 1986, Nr. 571.
15. Naast de munt van Kose zijn twee andere exemplaren gekend, beide afkomstig uit de vondst van Burg Lummelunda, Gotland. Mijn dank aan Het Koninklijk Muntkabinet te Stockholm voor de foto's.
16. HATZ 1968, 175-176.
17. HATZ 1968, 100, 118.
18. Bernt Kluge heeft de munt in elk geval uitgesloten uit zijn Duitse muntgeschiedenis.
19. KLUGE 1991, 22, kaart 7.
20. KLUGE 1991, 72.
21. KLUGE 1991, 67, plaat 49:293.
22. http://fmg.ac/Projects/MedLands/HOL-LAND.htm#_Toc181670222.
23. *Neue Deutsche Biographie*, Bd. 19 (Berlin 1999) 583; KLUGE 1991, plaat 41: 243, 244; vgl. plaat 50:300 (Dbg. 772-773). De penningen met het omschrift HEREMON uit Emden worden gewoonlijk toegeschreven aan graaf Hermann von Kalvelage-Ravensberg (1020-1051), maar hun voorkomen in schatvondsten sluit een latere en omvangrijkere aanmunting in de jaren 1060-1070 niet uit (RICHARD KJELLGREN *Myntnigen i Friesland under vikingatiden C-uppsats i arkeologi, höstterminen 1993* (Stockholms Universitet, handledare Kenneth Jonsson) 17-18). Afgaande op de stijl zijn de latere HEREMON-munten, die door Hermann von Sachsen in Emden werden geslagen, waarschijnlijk ongeveer gelijktijdig met de Ordulf-munten uit Jever (vgl. KJELLGREN 1993, 22-23).
24. *Allgemeine deutsche Biographie*, Bd. 20 (Leipzig 1884) 69-72; *Neue deutsche Biographie*, Bd. 15 (Berlin 1987) 666-667.
25. Sachsenspiegel, passim.
26. Sachsenspiegel 25v.
27. G. Hafner Sieg und Frieden. Zur Datierung des Reiterreliefs vom Forum Romanum *Jahrbuch des Deutschen archäologischen Instituts* 93 (Berlin 1978) 228-251.

MUNTHANDEL G.HENZEN

Grieks * Romeins * Byzantijns * Middeleeuwen * Provinciaal * Koninkrijk tot 1945
Overzee tot 1945 * Buitenlands tot 1945 * Historie- en rekenpenningen * Archeologie

zo maar een
paar munten
uit ons actuele
assortiment....

Vraag onze gratis prijslijst aan ! (verzamelgebied vermelden) **website: www.henzen.org**

Postbus 42 * 3958 ZT Amerongen * ☎ 0343-430564 * fax 0343-430542 * info@henzen.org

Berichten uit het Geldmuseum

XIV International Numismatic Congress, Glasgow 2009

CHRISTEL
SCHOLLAARDT

Op 30 augustus reisde een groot deel van numismatisch Nederland met hetzelfde vliegtuig naar Glasgow dat zich meteen van een voorspelbare kant liet zien: druilerige regen. Het 14de numismatische congres werd georganiseerd door het Hunterian Museum en vond plaats op de terreinen van de Universiteit van Glasgow, bestaande uit diverse prachtige gebouwen, in zowel moderne als Victoriaanse stijl gebouwd. De Universiteit van Glasgow is de op vier na oudste universiteit van de Engelstalige wereld en is gesticht in 1451. Het aantal studenten bedraagt 23.500 en er werken 6.000 mensen. Beroemde namen die deze universiteit heeft voortgebracht zijn Lord Kelvin (van het absolute nulpunt) en Adam Smith. Een van de beroemdste weldoeners van de Universiteit van Glasgow was Lord Hunter,

Universiteit van
Glasgow

wiens naam ook terug te vinden is in de naamgeving van diverse gebouwen.

Zondag 30 augustus vond de bijeenkomst van de International Numismatic Council plaats, waaraan Arent Pol en ik namens het Geldmuseum aan deelnamen. De belangrijkste agendapunten waren de bestuursverkiezing, het verslag over de afgelopen 6 jaar en het stemmen voor de volgende congreslocatie. De Universiteit van Messina te Taormina op Sicilië kreeg de meeste stemmen en dus zullen wij eind september 2015 afreizen richting Zuid-Italië.

Maandag 31 augustus werd het congres geopend in de sfeervolle Wellington Church. Na de openingsspeech van Sir Kenneth Calman, voorzitter van de Universiteit van Glasgow en een welkomswoord door de voorzitter van de INC, Michel Amandry, presenteerde professor Nicholas Mayhew de keynote speech, 'a foreigner's view of the Scottish coinage'. Daarna konden de 550 deelnemers beginnen met het bijwonen van een van de 375 presentaties. Wij van het Geldmuseum waren met bijna de hele afdeling Collecties & Onderzoek afgereisd en bijna iedereen heeft ook een voordracht gegeven.

Op maandag was Arent Pol samen met Raymond Oosterhout en Jan Lingen meteen al aan de beurt met een presentatie getiteld *The many faces of a ducat: an exploration into Dutch-Russian-Centralasian-Indian monetary relations*, over recente inzichten in het gebruik van het beeld van de Nederlandse dukaat in de zeventiende en achttiende eeuw in de Kaukasus en Centraal Azië.

Gerard Borst hield een verhandeling getiteld: *Savings Bank Moneyboxes in the Netherlands and other parts of the world*,

over het ontstaan en gebruik van het spaarboxensysteem dat in Nederland in 1907 door de Amsterdamse Spaarbank geïntroduceerd werd.

Carolien Voigtman vertelde op dinsdag over *Humanists as sitters of portrait medals and as auctores intellectualis*, over de invloed die de humanisten in de vijftiende eeuw hebben gehad op de acceptatie en de verspreiding van de portretpenning. In dezelfde penningssessie vertelde Jan Pelsdonk in zijn hoedanigheid van conservator van het numismatisch kabinet van Teylers Museum over de reconstructie van de oorspronkelijke penningverzameling van Pieter Teyler. Overigens was het wel opvallend dat er slechts 15 van de 375 voordrachten over penningen gingen. Er is voor de penningliefhebbers natuurlijk ook wel het tweejaarlijkse penningcongres van de FIDEM, maar deze geringe aandacht voor de penningkunst is toch bepaald zorgelijk te noemen.

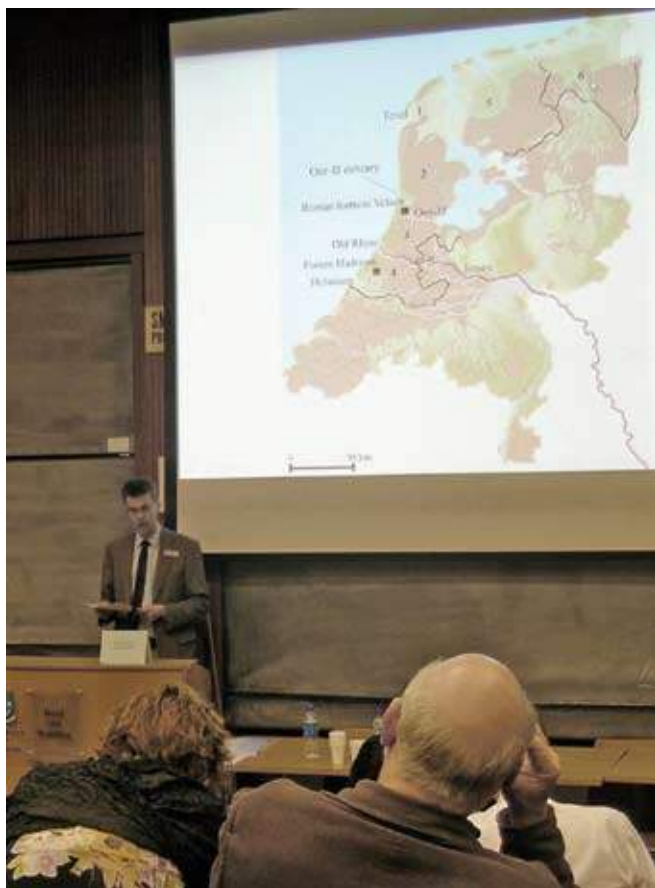
Paul Beliën presenteerde op donderdag *Coin finds from the Dutch Province of North Holland* in aanvulling op de eerste drie delen over Nederlandse vondstmunten, uitgegeven in de serie *Fundmunten der Romischen Zeit in den Niederlanden*, een serie die helaas ophoudt te bestaan. In dezelfde sessie vertelde onze Belgische collega Johan van Heesch over muntgebruik en muntcirculatie buiten de gevestigde vestigingsplaatsen in Noord-Gallie van de eerste tot en met de vijfde eeuw.

Andere Nederlanders die een voordracht gaven, waren Fleur Kemmers met *Enrich the soldiers and scorn everybody else: Severan monetary policy in the north-western Roman Empire*, Jos Benders met *The big problem of small change in the eastern Netherlands (1386- 1450); the hedge mint Bergh between toleration, encouragement and prohibition?* en Aleksandar Brzic over *Four ducats coins of Francis Joseph I (1848-1916) of Austria: their use in jewelry and some hitherto unpublished imitations*.

De bibliothecaris van het Geldmuseum, Ans ter Woerds had het ook druk in Glasgow. Zij gaf een voordracht over de *foundation of the International Numismatic Libraries' Group and its plan for co-operation and exchange of information and knowledge* en organiseerde een Round Table Sessie waarin de International Numismatic Libraries Group daadwerkelijk werd opgericht.

Als secretaris van ICOMON organiseerde ik zelf een Round Table Sessie met de titel *New enthusiasts for an old subject: Transforming numismatic exhibitions for the future*. Onder leiding van Joe Cribb, hoofd van het Department of Coins and Medals van het British Museum, luisterden en discussieerden circa dertig aanwezigen over moderne manieren voor het tentoonstellen van numismatische materialen. Er waren interes-

Paul Beliën tijdens zijn voordracht

sante nieuwe presentaties te bewonderen, zo kregen we alvast een voorproefje van de nieuwe opstelling van het Ashmolean Museum te Oxford, interessante onderzoeksgegevens over het bezoek aan de HSBC Money Gallery van het British Museum en lichtte onze directeur Heleen Buijs een tipje van de sluier op over de aanstaande topstuktentoonstelling *Eyecatchers*.

Andere Round table sessies gingen over Afrika, Coins in Context, over samenwerking op muntvondstengebied en over de Sylloge Nummorum Graecorum. Ook was er een jubileumbijeenkomst van de Oriental Numismatic Society ter gelegenheid van de 200ste editie van het *Journal of the Oriental Numismatic Society*. Het leuke van Round table Sessies is dat er meer interactie plaatsvindt tussen publiek en sprekers. Dit levert vaak zeer interessante discussies op.

Natuurlijk is het wandelgangencircuit bij zo'n congres ook heel belangrijk (en gezellig). Er waren dan ook weer tal van recepties georganiseerd die bijgewoond konden worden. Zo was er een feestelijke aanbidding van de feestbundel voor Simone Scheers, uitgeven door Spink en georganiseerd door het Koninklijk Penningkabinet van Brussel, daarna konden we naadloos door naar de uitreiking van de travel-grants voor jonge wetenschappers van de Swiss Numismatic Society, de Numismatische Kommission der Deutschen Länder in de Bundesrepublik

Deutschland en van de Deutsche Numismatische Gesellschaft, vond er op dinsdag een receptie plaats van de Royal Numismatic Society & de British Numismatic Society, en werden we ontvangen in het prachtige barokke gebouw van de Kelvingrove Art Gallery door de gemeente Glasgow.

Overigens betreuk ik het zeer dat namens Nederland alleen Teylers Museum en het Geldmuseum lid zijn van de INC, ik denk dat het voor het voortbestaan van de numismatiek in Nederland van essentieel belang is dat er meer mensen lid zijn. Ik heb begrepen dat er binnen het Koninklijk Genootschap voor Munt- en Penningkunde over gediscussieerd wordt. De heersende opvatting dat het INC een franstalige club is, die alleen maar een onleesbaar blad uitgeeft, doet deze internationale club tekort. Bovendien is de meest gebruikte voertaal tegenwoordig engels. Een van de belangrijkste publicaties over het wetenschappelijk onderzoek op numismatisch gebied, de *Survey of Numismatic Research*, verschijnt onder auspiciën van het INC.

Als conclusie kan ik stellen dat het XIV INC-congres interessant, veelomvattend, gezellig en vermoeiend was en ook erg nat. De volgende keer in Italië hoop ik dat er meer Nederlanders zullen zijn. Het weer is er in elk geval vast beter. ■

Christel Schollaardt is hoofd Collecties & Onderzoek bij het Geldmuseum.

In de rubriek 'Berichten uit het Geldmuseum' leveren medewerkers van de afdeling Collectie en Onderzoek van het Geldmuseum bij toerbeurt een korte bijdrage om zo het onderzoek dat verricht wordt bij het Geldmuseum voor het voetlicht te brengen. De onderwerpen variëren van nieuwe aanwinsten tot een kijkje achter de schermen.

Op bezoek bij een stempelsnijder

De kunst van een ambachtsman

Zaterdag 26 september blijkt 's-Hertogenbosch door de asfalteringswoede die al geruime tijd in Nederland woedt bijna onmogelijk per auto te bereiken. Dankzij een van AnaarBeter-kaartje wisten zelfs de fervente motoristen onder de penningliefhebbers het Bossche met de NS te bereiken. Bij de Gouden Draak linksaf en even later sta ik via een vrij onopvallende toegangspoort, ineens in een stille, licht overgoten ruimte die het midden houdt tussen een met glas overwelfde passage en een cul-de-sac. Halverwege deze ruimte heeft een select gezelschap zich reeds rond de koffietafel met Bossche Bollen verzameld. We zijn voor deze gelegenheid te gast in het atelier van Eelco Veenman, kunstenaar-zilvermid en ontwerper van monumentale objecten in de 'open ruimte'.

Lei Lennaerts stelt zich voor als graveur en stempelsnijder en in de eerste plaats als ambachtsman in de traditie van zijn beroemde voorganger Theodoor van Berckel. Waar we bij eerdere atelierbezoeken kennis mochten maken met een kunstenaar die ook het ambacht met liefde beoefent, draait Lei deze volgorde bewust om: voor hem telt in de eerste plaats de liefde voor het ambacht, hoewel hij toch ook de ontwerper is van menig kunstobject of penning.

Aan de hand van een powerpointpresentatie werden we in de 'kunst' van het stempelmaken ingewijd die de werdinggeschiedenis van de *Stadhuispenning 's-Hertogenbosch 2008* tot onderwerp had. De herdenking van de 200ste sterfdag van Theodoor van Berckel inspireerde tot deze penning die in een oude traditie staat van de uitgifte van zilveren presentiepenningen in Den Bosch. In *De Beeldenaar* 2008-6 staat

hierover een uitgebreid artikel, zodat daarover niet verder hoeft te worden uitgeweid.

Hoewel de ontwikkeling van allerlei ingenieuze machines niet heeft stilgestaan en deze ontwikkeling heeft bijgedragen aan de technische kwaliteit en de te behalen grotere oplagen van het product, is aan het principe van het vervaardigen van een munt- of penningstempel in de loop van de eeuwen weinig veranderd. Aan de basis staan natuurlijk een goed ontwerp, ontwerpschetsen en geboetseerde modellen, waarvan de voorstelling in het weerbarstige staal van de stempel wordt overgebracht. Tegenwoordig wordt gebruik gemaakt van freesmachines om de eerste contouren van de afbeelding in het staal aan te brengen, vaak met behulp van een

FREEK BIESIOT

Lei Lennaerts achter de werktafel

*De aanwezigen
mochten het graveren
in staal zelf ervaren*

pantograaf, ook wel 'tekenaap' genoemd, die een grotere afbeelding van het model overbrengt naar de schaal van de munt of penning zoals die moet worden. Het woord 'tekenaap' kunt u in evolutionair verband zien als de voorloper van geavanceerde, computergestuurde, precisie-instrumenten.

Toch blijven het aloude steken met de burijn en de vaste hand van de stempelsnijder de sturende krachten bij de realisatie van de stempel die later de munt of penning moet slaan. De uitspraak 'geen kunst zonder kunde', geldt hier zeker weer en daarmee zijn we beland in het tweede gedeelte van de bijeenkomst. Aan de werkbank gezeten demonstreert Lei zowel in koper als in staal hoe de burijn gehanteerd moet worden, waarna de aanwezigen worden uitgenodigd het zelf eens te proberen. Dat viel nog niet mee. Maar voor dit gedeelte van het verslag laat ik de foto voor zichzelf spreken.

Het was een leerzame ervaring die ons weer een stapje dichterbij bracht naar de waardering van het vak van de penningkunst in al zijn details. ■

Freek Biesiot (1942) volgde de opleiding grafische en typografische vormgeving en fotografie aan de Koninklijke Academie voor Beeldende Kunsten en was in zijn werkzame leven decorontwerper voor televisie. Sinds 2008 bezoekt hij de penningworkshops bij Pier van Leest en sinds vorig najaar is hij redacteur bij *De Beeldenaar*.

(advertentie)

EUROPEES GENOOTSCHAP VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE

de GROOTSTE numismatische vereniging in
Vlaanderen

Voor het jaarlijks lidgeld krijgt U:

- JAARBOEK met 224 blz numismatische artikelen
- DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT
- GRATIS TOEGANG tot de gewone bijeenkomsten van alle aangesloten afdelingen
- PRIJSVERMINDERING op de toegangsprijs tot de bijzondere evenementen

Aarzel niet langer: stort vandaag nog €11 (buiten België €17) op rekening 979-5427368-29 van het EGMP (IBAN: BE26 9795 4273 6829 / BIC: ARSPBE22)

WWW.EGMP.be

Boekbespreking

A. FOSSION & B. TONGLET *Dinant d'or et d'argent; Les monnaies dinantaises (VIIe-XVIIe S.)* (Maison du patrimoine médiéval mosan, Bouvignes - Dinant 2009), 73 p., ISBN 978-2-9600870-1-7
www.mppmm.be / info@mpmm.be.

Van april tot en met november 2009 vond in de *Maison du patrimoine médiéval mosan* in Dinant de tentoonstelling *Dinant d'or et d'argent* plaats. Behalve aan munten is hier ook aandacht besteed aan de economische en sociale context waarin munten werden gebruikt en geproduceerd. De bijbehorende catalogus bevat een overzicht van de munten die in de stad Dinant zijn geslagen alsmede in enkele plaatsen in de directe omgeving: Poilvache (ten tijde van de muntslag bekend als 'Méraude'), Bouvignes en Celles. Conservator Fossion tekende voor de tekst over de muntslag en de catalogus. Daarin worden de politieke veranderingen in de regio duidelijk. In de Merovingische periode hebben (minstens) zes muntmeesters in Dinant gewerkt, ongeveer van 645 tot 685. Met de komst van Pepijn de Korte in de tweede helft van de achtste eeuw begon een bloeiperiode in het Maasdal. In Dinant is echter maar sporadisch gemunt. Tot ongeveer het jaar 1000 gebeurde dit op naam van enkele regerende koningen of keizers. In de elfde en twaalfde eeuw heersten de graven van Namen in Dinant, waar ze tot uiterlijk 1139 ook lieten munten. Ze voelden echter sterke concurrentie van de bisschoppen van Luik, die vanaf 1155 de stad volledig zouden beheersen. De eerste bisschop die er liet munten was Robert van Thourrotte (1240-1246). Zijn opvolger Hendrik van Gelre (1247-1274) continueerde de

muntslag tot 1255. Daarna zou er nog maar twee keer een atelier actief zijn: onder Engelbert van der Marck (1345-1363) en Ferdinand van Beieren (1612-1650).

Poilvache was in 1199 Luxemburgs geworden. Rond 1296 werd hier een atelier ingericht in opdracht van Hendrik van Luxemburg (1288-1309). Onder zijn opvolger Jan de Blinde (1309-1346) is in 'Méraude' veel gemunt. Hier en elders in de Ardennen werden vooral veel navolgingen van de Engelse single-cross penny gemaakt. Deze kregen in Engeland als 'lushbournes' een zeer bedenkelijke reputatie. Blijkbaar bleef hun productie toch lucratief, want ook onder Maria van Artesië, vrouwe van Méraude (1343-1353), en haar zoon Willem I van Namen (1353-1391) werden ze gemunt, overigens naast een scala aan andere typen. Graaf Willem liet ook in Bouvignes munten. In Celles, tenslotte, was een klooster gevestigd. Uit de tweede helft van de elfde eeuw (tot uiterlijk 1106) zijn vijf typen penningen bekend.

In het laatste deel van de publicatie plaatst econoom Tonglet de middel-eeuwse muntslag in de regio in een sociale, politieke en economische context. Rond het jaar 1000 waren er volgens hem drie deels overlappende economische systemen: het aristocratische, het monastieke en het ruilsysteem. De adel begon kastelen te bouwen, die de middelpunten vormden van gemeenschappen die moesten worden beschermd en in ruil daarvoor op allerlei manieren (ook economisch) afhankelijk waren van de kasteelheren. De abdijen en kapittels probeerden hun bezit in stand te houden en waren grotendeels autarkisch, zodat ze zich zo min mogelijk met wereldlijke

JOS BENDERS

zaken hoefden bezig te houden. Ze vormden daarmee een stabiliserende factor in de maatschappij. Het ruilsysteem kwam langzaam op gang: de Maas-handel ontwikkelde zich en markten kwamen op. Daarnaast wisten de bisschoppen van Luik het gebied groten-deels onder controle te krijgen, waardoor ook een economische zone ontstond.

Tonglet schetst verder lange-termijn golven in de economische ontwikkeling en gaat in op het monetaire beleid van enkele Luikse bisschoppen, met name dat van Otbert (1091- 1119). Deze werd bekritiseerd vanwege herhaalde verlagingen van de muntvoet. Tonglet ziet hierin een bewuste poging om de economie te stimuleren: er was sprake van een tekort aan betaalmiddelen en met een lagere muntvoet konden meer munten worden geproduceerd uit dezelfde hoeveelheid edelmetaal. De kritiek kwam vooral van destijds machtige partijen en van het kapittel van St. Lambert in het bijzonder: zij ontvingen de facto minder pacht. Otbert probeerde ook een monetaire eenheid in het bisdom te scheppen. Als uitvloeisel daarvan verbood hij in 1118 de muntslag van de abdij van Wessem.

Het in 2008 geopende *Maison du patri-moine médiéval mosan* heeft met deze publicatie een fraai visitekaartje afgegeven. Het boekwerkje is mooi geïllustreerd, bevat een overzicht van de lokale muntslag en plaatst die bovendien in de his-

torische context. Dat wil niet zeggen dat er niets te verbeteren zou zijn. Exacte verwijzingen naar historische bronnen zouden voor onderzoekers prettig zijn geweest. Verder is opvallend dat bijna uitsluitend naar Franstalige literatuur wordt gerefereerd. Niet vreemd gezien het empirische onderwerp, maar het leidt toch tot omissies. Het gebruik van N. Mayhews standaardwerk *Sterling Imitations of Edwardian Type* (Londen 1983) had bijvoorbeeld preciezere dateringen kunnen opleveren voor de sterlingen van Willem van Namen. Tonglet had mogelijk profijt kunnen hebben van Peter Spuffords klassieker *Money and its use in medieval Europe* (Cambridge 1988), waarin ook wordt ingegaan op de politieke en sociale context van het gebruik van geld. Sowieso is zijn betoog vrij specialistisch voor een catalogus over de muntslag. Een specifiek punt is de vraag waarom het klooster van Celles en de abdij van Wessem die lieten munten als geestelijke instellingen inderdaad een leven in (ook economische) afzondering verkozen? Maar dit soort kanttekeningen zijn details, waarbij een publiekscatalogus wordt beoordeeld als academisch werk. Het *Maison* verdient een compliment voor deze publicatie, én voor het wekken van aandacht voor (lokale) munten in hun historische context. Laten we hopen dat dit Nederlandse musea, inclusief het Geldmuseum, inspireert. ■

Euroruimte

DRUKKERSMERKEN OP DE EUROBILJETTEN

Elk eurobankbiljet is op de voorzijde op subtiële wijze voorzien van een drukkersmerk, dat zonder veel zoekwerk eenvoudig te vinden is. Het drukkersmerk is opgebouwd uit 1 letter, 3 cijfers, 1 letter en 1 cijfer. Waar de eerste letter voor staat is bij veel mensen wel bekend: het geeft aan welke drukker een biljet heeft gedrukt.

De letters zijn als volgt toegekend:

- D Setec Oy, Vantaa, Finland
- E F.C. Oberthur, Rennes, Frankrijk
- F OeBS, Wenen, Oostenrijk
- G Joh. Enschedé, Haarlem, Nederland
- H De La Rue, Gateshead, Engeland
- J Banca d'Italia, Rome, Italië
- K Central Bank of Ireland, Dublin, Ierland
- L Banque de France, Chamalières, Frankrijk
- M FNMT, Madrid, Spanje
- N Bank of Greece, Halandri, Griekenland
- P Giesecke & Devrient, Leipzig / München, Duitsland
- R Bundesdruckerei, Berlijn, Duitsland
- T Banque Nationale de Belgique, Brussel, België
- U Valora SA, Carregado, Portugal

Over de betekenis van de overige letters en cijfers bestaat echter bij velen nog veel onduidelijkheid. Daarom hier wat meer gegevens. De drie cijfers volgend op de eerste letter verwijzen naar het volgnummer van de drukplaat. Elke drukker begint in principe voor elke waarde met drukplaat nummer 001. Raakt die drukplaat versleten of beschadigd, dan wordt deze vervangen door drukplaat 002, enzovoort.

Het komt nogal eens voor dat een drukplaat wordt afgekeurd voordat hij in gebruik wordt genomen. Daarom ontbreekt een aantal drukplaatnummers die men zou mogen verwachten. De hoogste drukplaatnummers komen uiteraard voor op biljetten met de handtekening van bankdirecteur Trichet. Met uitzondering van het 200-eurobiljet, want daarvan zijn helemaal nog geen exemplaren met de handtekening van Trichet gedrukt (in alle eurolanden is dit het minst gebruikte biljet. Van het 500-eurobiljet zijn er ruim driemaal zoveel in omloop). Het laatste deel van het drukkersmerk (een letter en een cijfer) geeft de plaats aan van het individuele biljet in het drukvel. De letter staat voor de kolom en het cijfer voor de rij waarin het biljet voorkomt.

Van drukvellen zijn talloze verschillende formaten bekend. In de eerste plaats heeft dat natuurlijk te maken met de verschillende formaten van de diverse biljetten. Maar ook blijken de verschillende drukkers onderling verschillende formaten drukvellen te gebruiken. In nebenstaande tabel is hiervan een overzicht gegeven. Hierbij moet nog worden aangekend dat voor alle zeven denominaties één of meer formaten voorkomen tussen het kleinste en grootste drukvel.

ROB KOOLJ

denominatie	kleinste drukvel	grootste drukvel
5 euro	8 x 4 (32 biljetten)	10 x 6 (60 biljetten)
10 euro	7 x 4 (28 biljetten)	9 x 6 (54 biljetten)
20 euro	7 x 4 (28 biljetten)	9 x 6 (54 biljetten)
50 euro	5 x 4 (20 biljetten)	8 x 5 (40 biljetten)
100 euro	5 x 4 (20 biljetten)	8 x 5 (40 biljetten)
200 euro	6 x 4 (24 biljetten)	8 x 5 (40 biljetten)
500 euro	6 x 4 (24 biljetten)	7 x 5 (35 biljetten)

De letter die de kolom aangeeft kan dus oplopen van A tot (maximaal) J en het cijfer dat de rij aangeeft van 1 tot (maximaal) 6. Dit alles afhankelijk van de denominatie en de grootte van het drukvel.

Een drukkersmerk op een eurobankbiljet wordt dus als volgt gelezen: 1 letter, 3 cijfers, 1 letter en 1 cijfer = drukker, drukplaat, kolom, rij.

MUNTENRUIL

In juni 2009 heeft De Nederlandsche Bank (DNB) op grote schaal 2-euromunten tegen 5-centmunten geruild met Finland. Deze muntenruil is uniek in Europa. In totaal heeft Finland dertig miljoen 5-centmunten geleverd aan Nederland. Nederland heeft jaarlijks een tekort aan 5-centmunten. Voor Finland geldt dit juist voor 2-euromunten, die Nederland voldoende op voorraad heeft. De ruil bespaart niet alleen kosten, maar draagt ook bij aan het milieu. Er is 120 ton metaal bespaard, die anders nodig zou zijn geweest voor het slaan van nieuwe munten. In tegenstelling tot de productie van bankbiljetten, die Europees wordt gecoördineerd, is het produceren van munten en het beheeren van de muntvoorraden nog steeds een nationale zaak.

Het ministerie van Financiën is de eindverantwoordelijke voor de munt-

circulatie in Nederland, maar die heeft de organisatie en coördinatie gedelegeerd aan DNB. DNB ziet erop toe dat er voldoende munten op voorraad zijn en brengt jaarlijks een advies uit over de hoeveelheid munten die geslagen moet worden. De munten worden vervolgens in opdracht van het ministerie geslagen door de Koninklijke Nederlandse Munt. (bron: Kwartaalbericht DNB, september 2009) ■

De rubriek Euroruimte bericht in kort bestek wederwaardigheden over euromunten. Is u iets opgevallen aan de circulatiemunten en wilt u die kennis delen met de samensteller van deze rubriek, dan kunt u die sturen naar euroruimte@debeeldenaar.nl. De redactie behoudt zich het recht voor bijdragen in te korten of te weigeren.

Muntmelange

Gevonden groot

In 2005 is er in Leiden tijdens een opgraving een munt gevonden, die tot nu toe alleen via een oude tekening was overgeleverd. Het is een groot van Jan van Beieren, pandgraaf van Holland (1418-1425). Literatuur: Van der Chijs XII.10; Grolle 20A.4.6 (beide uit Van Houwelingen). De aan het licht gekomen munt is een variant van het beschreven type: het omschrift is licht afwijkend. De munt is in NUMIS opgenomen onder nummer 1053144.

Voorzijde: naar links gaande leeuw, DORD in afsnede. + IOHIS DVC BAVARIE FIL (H) HOLL Z3' / DORD

Keerzijde: gevoet kruis met tussen de benen afwisselend een schild (1,3) en helm (2,4). + PAX DNI SIT NOBISCVM ZMANIAT S'

Waarschijnlijk staat er een 'h' tussen FILI en HOLL in het omschrift, als is dit op de munt slecht leesbaar. Kenmerkend verschil tussen deze munt en de vaker voorkomende groten van Jan van Beieren is de tekst DORD in de afsnede: op de latere exemplaren (Grolle 20A.5.6) is deze tekst vervangen voor HOLD. ■

JAN PELSDONK

De rubriek Muntmelange biedt ruimte om één of meer opmerkelijke numismatische zaken in kort bestek te behandelen. Alle wetenswaardigheden die met antieke, middeleeuwse of moderne munten te maken hebben – bijvoorbeeld puzzelstukjes voor nader onderzoek – passen in deze rubriek. Suggesties, ideeën of kant en klare korte artikelen kunt u sturen aan de redactie van *De Beeldenaar*, Postbus 11, 3500 AA Utrecht of per e-mail naar redactie@debeeldenaar.nl.]

Penningnieuws

HENK VAN DER
VORST

Ditmaal een serie bestaande uit drie penningen, gebaseerd op het begrip tijd. In het voorgaande nummer van *De Beeldenaar* werd op pagina 286 zonder verdere toelichting een penning van Elly Baltus getoond. Ik heb daarop contact met Elly opgenomen en haar gevraagd die penning in deze rubriek te mogen opnemen. Het blijkt, en kenners wisten dat al, dat de penning *Running Round* deel uitmaakt van de serie *Time Based*: een reeks bestaande uit de penningen

Running Round, *Waiting for the Bus* en *Killing Time*. De achtergrond van deze serie is dat Baltus gefascineerd is door het medium video en in feite is ook het maken van een penning met bewegend beeld één van haar verlangens, maar dat is technisch nog te gecompliceerd. De vraag rijst dan hoe je het begrip tijd weer kan geven zonder verdere technische ondersteuning. De drie penningen zijn statisch, maar refereren expliciet en impliciet naar het begrip tijd.

ELLY BALTUS

Time Based, 2008, Ø = 70 mm., brons, oplage 6

De penning *Running Round* geeft de tijd weer door de bewegingen van mensen en is duidelijk geïnspireerd op de fotograaf Muybridge (1830-1904). Deze werd beroemd door zijn fotoseries van bewegingen, onder meer van de opeenvolgende fasen van de draf van een paard.

De rubriek penningnieuws biedt ruimte om in kort bestek nieuwe penningen onder de aandacht te brengen. Bij voorkeur digitale bijdragen met foto's zenden aan de redactie van *De Beeldenaar* of aan redacteur Henk van der Vorst, Eekhoornlaan 9, 3951 AV Maarn. e-mail: penningnieuws@debeeldenaar.nl. De redactie behoudt zich het recht voor bijdragen in te korten of te weigeren.

Waiting for the Bus, 2008, 50 x 40 mm., brons, oplage 6

In de tweede penning, *Waiting for the Bus*, wordt het begrip tijd in beeld gebracht door de ervaring van het wacht-

ten. Door wachten wordt het verstrijken van de tijd zeer bewust ervaren, in feite is dat het voornaamste waar je je op die momenten mee bezig houdt.

Killing Time, 2008, 50 x 20 mm., brons, oplage 6

Bij de derde penning, *Killing Time*, wordt het begrip tijd weergegeven door het proces van het *doden van de tijd*. We moeten een tijdsparre opvullen, mogelijk door wachten maar ook omdat we even niets te doen hebben, en dan lezen we wat, we maken een Sudoku, maken

een praatje of staren zo maar wat voor ons uit. Opvullende activiteiten zogezegd.

Het British Museum heeft inmiddels een exemplaar van *Killing Time* en *Running Round* aangekocht. Voor wie meer wil weten over de penningen en het oeuvre van Elly Baltus is het boekje *The Architecture of the Mind* (Uitg. Patina Publishing, 2009) een aanrader. ■

Nieuws, aankondigingen en tentoonstellingen

BIJEENKOMSTEN

Atelierbezoek

Lezers van *De Beeldenaar* (zowel leden van het Koninklijk Genootschap voor Munt- en Penningkunde, de leden van de Vereniging voor Penningkunst, als de losse abonnees) kunnen zich aanmelden voor de atelierbezoeken aan Henk van Bommel en aan Karin Beek. Op 23 januari ontvangt Henk van Bommel ons in Den Haag. Henk heeft veel zeer plastische penningen gemaakt met de natuur als inspiratiebron. De volgende maand heet Karin Beek ons op 27 februari welkom in Amsterdam. Zij maakt zowel groot als klein werk, waarbij penningen een aanvulling vormen op het kleine werk.

Adressen verenigingen

KONINKLIJK NEDERLANDS GENOOTSCHAP
VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE
J.E.L. Pelsdonk
p/a Geldmuseum
Postbus 2407
3500 GK Utrecht
info@munt-penningkunde.nl

VERENIGING VOOR PENNINGKUNST
Secretariaat (informatie over lidmaatschap, adreswijzigingen en opzeggingen):
E. de Jong
Park Hoornwijk 35
2289 CZ Rijswijk
tel. (070) 3867867
info@penningkunst.nl
www.penningkunst.nl

Bestellingen van penningen:
P.H. Bloemer
Kruithuisstraat 110
1018 WW Amsterdam
tel. (020) 6730180
bloemer@xs4all.nl

Aanmelden per e-mail: maja@agandau.nl. Vermeld uw naam, adres en de naam van de penningmaker die u wilt bezoeken. Met de bevestiging van uw aanmelding ontvangt u tevens gegevens over de exacte tijd en plaats van de bijeenkomst en over eventuele kosten.

TENTOONSTELLINGEN

Let op de penningen!

In samenwerking met het *Landelijk Kunstenaarsgenootschap en galerie De Ploegh* organiseert de vpk een grote penningtentoonstelling. Doel van deze tentoonstelling is de penningkunst brede bekendheid te geven en interesse te wekken bij nieuwe verzamelaars. De tentoonstelling is in galerie de Ploegh te Soest.

Tot 23 januari 2010, wo.-vr. 11-17 uur, za. 10-16 uur.
Galerie de Ploegh, Pimpelmees 3, Soest.
www.penningkunst.nl / www.deploegh.nl

Nieuwjaarspenningen

Ter gelegenheid van het nieuwe jaar is in het Sculptuur Instituut een bijzondere tentoonstelling te zien van nieuwjaarspenningen van Theo van de Vathorst (Utrecht, 1934) en Geer Steyn (Amsterdam, 1945).

Tot en met 31 januari 2010, di.-vr. 11-17 uur.
Sculptuur Instituut (in het gebouw van Beelden aan Zee), Harteveldstraat 1, Den Haag.
www.sculptuurinstituut.nl

Teylers oudste collectie

Pieter Teyler (1702-1778) bezat een voor zijn tijd aanzienlijke verzameling penningen en munten. Het zwaartepunt van zijn collectie ligt bij de penningen tussen 1540 en 1764. Een deel van het materiaal was bij aankoop nog maar recent vervaardigd. De tentoonstelling toont de hoogtepunten uit Teylers bijzondere collectie, die bovendien de grootste bewaard gebleven achttiende-eeuwse particuliere numismatische col-

lectie van Nederland is. De vaste opstelling besteedt ook aandacht aan de geschiedenis van de penningkunst. Verder komen in de themavitrines onder meer onderwerpen aan bod zoals Numismaten op de penning, de geschiedenis van de muntslag, Gelderse munten, de collectie Roodenburg en de aankopen van Pieter Teyler in 1755.

Tot en met 7 maart 2010, di.-za. 10-17 uur; zo. 12-17 uur. Teylers Museum, Spaarne 16, Haarlem.
www.teylersmuseum.nl

Kapitaal Amsterdam

Het Stadsarchief Amsterdam besteedt aandacht aan het geld en de handel van Amsterdamse financiële instellingen en de bewoners van de stad door de eeuwen heen. De rijke historie van Amsterdam wordt verhaald aan de hand van objecten die grotendeels afkomstig zijn uit het Stadsarchief, aangevuld met diverse stukken uit verschillende musea, archieven en instellingen (zie ook het artikel op pagina 22).

Tot 28 februari 2010, di.-vr. 10-17 uur; za.-zo. 11-17 uur. Stadsarchief Amsterdam, Vijzelstraat 32, Amsterdam.
stadsarchief.amsterdam.nl

Poen, Para, Doekoe, Floes

De tentoonstelling *Poen, Para, Doekoe, Floes* toont het geld van 50 nationaliteiten. In deze tentoonstelling vertellen vijftig bewoners van de Utrechtse wijk Lombok over het geld van hun land van oorsprong. Aan de hand van hun geld en de manier waarop ze daarmee omgaan, leert de bezoeker hen kennen. Ontdek welke waarde en betekenis zij aan geld geven en hoe ze daar mee omgaan.

Tot en met voorjaar 2010, di.-vr. 10-17 uur; za.-zo. 12-17 uur. Geldmuseum, Leidseweg 90, Utrecht.
www.geldmuseum.nl

GRATIS PUBLICATIES

Noodgeld van de Tweede Wereldoorlog

Uit vrees voor geldschaarste vlak na de inval van de Duitsers gaf de centrale

overheid op 11 mei toestemming voor de uitgifte van noodgeld, een machting die op 17 mei weer werd ingetrokken. Toch gaven meer dan 130 gemeenten en drie provincies in die week hun eigen geld uit. Na inname van het noodgeld werd het praktisch allemaal naar het Departement van Binnenlandse zaken opgestuurd, waar het vernietigd werd. Voor de eigen collectie en die van De Nederlandsche Bank (DNB) werden echter van elke uitgifte enkele exemplaren bewaard. De collectie van DNB is tegenwoordig onderdeel van het Geldmuseum. Om deze collectie toegankelijk te maken voor een breed publiek is al dit noodgeld gedigitaliseerd en via internet te raadplegen.

www.geheugenvannederland.nl/?/nl/collecties/noodgeld
www.geldmuseum.nl

‘Geld moet rollen’

De vormgeving en de inhoud van de online les ‘Geld moet rollen’ zijn compleet vernieuwd. Deze les over geld en betalen voor het vmbo, kent aparte versies voor de onderbouw en de bovenbouw. Beide versies bevatten een flink aantal vragen en opdrachten en worden afgesloten met een eindtoets. Wie dan nog tijd en zin heeft kan de extra opdrachten maken. In de onderbouw-versie komen achtereenvolgens aan bod: Wat is geld? Welke vormen van geld zijn er? Welke functies heeft geld? Daarna wordt dieper ingegaan op munten, eurobankbiljetten en een betaalrekening bij een bank. Op welke manieren kun je betalen met geld? Hoe werkt een chipknip en wat is een incassomachting? Ook wordt aandacht besteed aan hoe je zelf kunt vaststellen of je eurobiljet echt is. En wat is rente eigenlijk? De bovenbouw-versie voegt hier de onderwerpen inflatie/koopkracht en wisselkoersen aan toe, inclusief een aantal, soms pittige, rekenopdrachten.

www.dnb.nl/onderwijs/vmbo/geld-moet-rollen ■

MUNTEN- EN POSTZEGEL ORGANISATIE

Veilingen & Taxaties

Munten, postzegels, bankpapier, etc.

Onafhankelijk
Betrouwbaar
Ervaren

Grootste klantengroep, dus hoogste opbrengst

- Bij verkoop hoogste prijs
- Bij veiling laagste commissie
- Betrouwbare en realistische taxaties worden kosteloos verstrekt

MPO, hét adres
voor veiling, advies
en bemiddeling

MPO, Energieweg 7, 3401 MD IJsselstein

Tel. 030-6063944 www.mpo.nl Fax 030-6019895

**Stichting Bevordering Numismatiek
organiseert onder auspiciën van
de Nederlandse Vereniging van Munthandelaren**

Holland Coin Fair 2010

vrijdag	12 februari	16.00 - 21.00 uur
zaterdag	13 februari	10.00 - 17.00 uur

**Deelnemers: Alle belangrijke Nederlandse munthandelaren
Buitenlandse handelaren
Stichting Geldmuseum**

Tijdens de beurs is de Holland Coin Fair set 2010 verkrijgbaar

World Forum

**Churchillplein 10
2517 JW Den Haag**

Bereikbaar met tramlijnen 1, 10 en 17

Auctions I63 and I64, January 28, 2010 in Berlin

scaled
down

Netherlands, Province Utrecht
Double-weight ducaton (silver rider) 1775, Utrecht. Very rare. Nearly uncirculated.

1,25:1

Italy, Sicily
Federico II., 1197-1250. Augustalis after 1231, Brindisi. Very rare. Extremely fine.

scaled
down

Russian Empire
Anna, 1730-1740. »Anna and the chain ruble« 1730, Moscow, Kadashevsky mint. Of the highest rarity. Very attractive extremely fine specimen.

scaled
down

Holy Roman Empire
Charles VI., 1711-1740. Gold medal of 12 ducats n. d. (1713) by G. W. Vestner, on the arrival of his wife Elisabeth Christine, daughter of duke Ludwig Rudolf of Braunschweig- Wolfenbüttel, in Linz. Very rare. Extremely fine.

KÜNKER

Coin and Gold Trading
Auction House for Coins and Medals

CATALOGUE I63: Gold and Silver
Coins from Medieval to Modern
Times (710 pieces)

CATALOGUE I64: Highlights of Rus-
sian Monetary History (440 pieces)

Interested in receiving our Auction
Catalogues? Simply contact us!

Call: +49 541 96 20 20

Email: service@kuenker.com

Visit us online: www.kuenker.com

Meet us at the

January 29-31, 2010
www.worldmoneyfair.ch

Booth C6

Profit from our Experience –
consign your Coins and Medals!

More than 10,000 clients world-
wide place their trust in us. Our
company's first auction was held
in 1985, and we can look back on
a positive track record of over 160
auctions since that time. Four times
a year, the Künker auction gallery
becomes a major rendezvous for nu-
ismatic aficionados. This is where
several thousand bidders regularly
participate in our auctions.

Fritz Rudolf Kunker GmbH & Co. KG
Gutenbergstrasse 23 · 49076 Osnabrück
Germany · www.kuenker.com
Osnabrück · Berlin · Munich · Zurich

Munthandel Verschoor

*Gespecialiseerd in de betere kwaliteiten van:
Historie- en Familiepenningen in zilver en goud
Provinciale- en Koninkrijksmunten*

(1787.) ORANGISTISCH DRAAGTEKEN VAN WILLEM V.

In de vorm van een stralenkrans.

Vz. binnen een versierde rand, geplaatst op (verschoten) oranje stof het naar links gewende opengewerkt borstbeeld van Willem V.
Kz. binnen een versierde rand, geplaatst op (verschoten) stof in pruissisch blauw het naar rechts gewende borstbeeld van Wilhelmina van Pruisen.

Zilver, 33,5 x 48 mm, incl. draagoog, 10,47 gram.

Met belastingstempel gearceerde J (Voet blz.46, nummer 1)

Postbus 5803 - 3290 AC Strijen
Tel.: (078) 674 7712 - Fax: (078) 674 4424

www.verschoor.com - info@verschoor.com

Lid I.A.P.N.

De Nederlandsche Muntenveiling

**OVERWEEGT U
UW VERZAMELING
TE VERKOPEN?**

Bij ons heeft u 2 mogelijkheden:

Contante betaling

of realisatie via onze

**Internationale
veilingen**

Bel ons voor een vertrouwelijk
en gratis advies.

Tel. 0294 - 43 30 20
Fax. -0294 - 43 30 55

De Nederlandsche Muntenveiling

Leeuvenveldseweg 14
1382 LX Weesp

Gediplomeerd veilinghouder & taxateur

Onze
veiling
catalogus
op aanvraag

www.nmv.nl

DE BEELDENAAR

MAART/APRIL 2010, 34e JAARGANG NR. 2

Jean ELSÉN & ses Fils s.a.

JAARLIJKS HOUDEN WIJ 4 VEILINGEN EN
VERZENDEN WIJ 4 PRIJSLIJSTEN

WIJ AANVAARDEN UW VERZAMELINGEN
EN/OF LOSSE MUNTEN VAN BETERERE KWALITEIT

Jean Elsen & ses Fils s.a.
Tervurenlaan 65
B-1040 Brussel

Tel. : 32-2-734.63.56
Fax : 32-2-735.77.78

info@elsen.eu
www.elsen.eu

Voor inkoop - verkoop - veilingen taxaties - opdrachten - adviezen

KAREL DE GEUS MUNTVEILINGEN B.V.

Kosteloze taxatie door onze experts van al uw munten en bankbiljetten

Met belangstelling zien wij steeds weer uit naar nieuw materiaal voor onze internationale veilingen.

U mag ons dan ook ten alle tijden consulteren voor een vrijblijvend advies.

Ook een kosteloze taxatie van uw collectie behoort tot de mogelijkheden.

Frans Bekersstraat 1a
5504 JA Veldhoven

Tel.: 040-2123455

Fax.: 040-2110845

numis@kareldegeus.nl

www.kareldegeus.nl

Van der Dussen Numismatic Books

Tel.: 043-3215119

www.vanderdussen.com

Schulman b.v.

_____ numismatists _____ Est. 1880

Na een succesvolle veiling met record opbrengsten is
Schulman B.V. weer klaar voor nieuwe inzendingen

*Schulman B.V. behaalt record
veilingopbrengst voor
rijksdaalder 1815 € 39.600,-*

-Veiling 332 november 2009

Brinklaan 84a - 1404 GM - Bussum - Geopend: dinsdag t/m vrijdag - Tel. 035 6916632 - Fax 035 6910878 - info@schulman.nl

DE BEELDENAAR 34 (2010) nr. 2

Tweemaandelijks tijdschrift voor Numismatiek en Penningkunst

DE BEELDENAAR

Tijdschrift van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde (www.munt-penningkunde.nl) en de Vereniging voor Penningkunst (www.penningkunst.nl).

STICHTING DE BEELDENAAR

Postbus 11, 3500 AA Utrecht
info@debeeldenaar.nl
ING Bank 5761252

BIC: INGBNL2A

IBAN: NL10 INGB 0005761252

REDACTIE

redactie@debeeldenaar.nl
P.A.M. Beliën, F. Biesiot, L. Boezelijn,
R. Van Laere, J. Luijt (hoofdredacteur),
W.P.C. van den Nieuwenhof, L. Nijland,
J.E.L. Pelsdonk, H.A. van der Vorst.

JAARABONNEMENTEN

Nederland: € 25;
België en Luxemburg: € 30;
binnen Europa: € 37,50; buiten Europa: € 40
Losse nummers € 6.

Abonnementen worden aangegaan voor één jaargang en stilzwijgend met één jaar verlengd indien niet vóór 15 november van het voorafgaande kalenderjaar schriftelijk is opgezegd. Voor leden van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde en de Vereniging voor Penningkunst is het abonnement bij het lidmaatschap inbegrepen. Zij geven mutaties door aan hun vereniging.

AANWIJZINGEN VOOR AUTEURS

Artikelen over numismatiek of penningkunst zijn van harte welkom. Aanwijzingen voor auteurs zijn op te vragen bij de redactie beschikbaar op www.debeeldenaar.nl.

ADVERTENTIES

Tarieven en voorwaarden op aanvraag.

ZET- EN DRUKWERK

Drukkerij Peeters, B-3020 Herent, België.

Meningen en feiten door auteurs weergegeven vallen buiten verantwoordelijkheid van de redactie en uitgever.

© Gehele of gedeeltelijke overname van artikelen is alleen toegestaan na schriftelijke toestemming van de redactie.

ISSN 0165-8654

De eerste slag ... Janjaap Luijt	52
'Derde zijde is iets geheel anders dan zijkant' Marie-Anne van Krevelen / Freek Biesiot	53
Wie was M.H.S.? Jan C. van der Wis	58
Sigmund Freud 50 jaar Karel Soudijn	61
De muntslag van Maria van Jever I Jan G. Stuurman	63
De steunpenning 1914 Ad Lansen	70
Nieuwjaarspenningen in Museum Beelden aan Zee Jadwiga Pol-Tyskiewicz / Lideke Peese Binkhorst	73
Atelierbezoek aan Inea Lei Lennaerts	77
Verzameling Huis van Welf blijft in Hannover Janjaap Luijt	80
Wat is en doet de International Numismatic Council? Ans ter Woerds	81
Gedachten bij het samenstellen van Eyecatchers Christel Schollaardt	83
Numismaten bijeen in het Oude Raadhuis van Kampen Michiel Purmer	86
Euroruimte	88
Penningnieuws HENK VAN DER VORST LUCIE NIJLAND THEO VAN DE VATHORST NICO SMIT	89
Muntmelange	92
Nieuws en aankondigingen	94

Tenzij anders vermeld zijn munten en penningen afgebeeld op ware grootte.

De eerste slag ...

JANJAAP LUIJT

Bij tijd en wijle organiseert de Koninklijke Nederlandse Munt in Utrecht een evenement rondom de eerste slag van een nieuwe munt. *De Beeldenaar* ontvangt natuurlijk een uitnodiging om een dergelijke mijlpaal in de numismatiek vast te komen leggen. Het is er altijd een geduw en getrek tussen de aanwezige fotografen om een mooi kiekje te maken van een hoogwaardigheidsbekleder die onder toezicht van de muntmeester de twee knoppen van de muntpers mag bedienen, waarna het tweetal vol trots het eerste exemplaar toont van de nieuw geslagen munt. Geheel in de traditie heet dit muntje het eerste exemplaar, maar uiteraard is dit het laatste. Immers de productiepersen hebben in de voorgaande weken de oplage vervaardigd die direct na

de eerste slag te koop is bij banken, postkantoren en munthandelaren.

Een van de verzamelproducten die de Munt produceert, is de 5-euromunt. Het aardige van dit product is dat het volledig omschreven is in de Muntwet 2002 en dat het binnen de Nederlandse grenzen geaccepteerd wordt als wettig betaalmiddel (al denken sommige middenstanders daar anders over). Na afloop van de meest recente 'eerste slag' van een 5-euromunt kregen alle leden van het bijeen vergaderde journaal een exemplaar van de zojuist geslagen munt. In *De Beeldenaar* 2001-1 schreef ik in het redactioneel dat mijn grootvader placht te zeggen: 'De eerste slag is een daalder waard'. Ik weet inmiddels wel beter: de eerste slag is vijf euro waard! ■

Bij de voorplaat

1599 ZEELAND, LEEUWENDAALDER OP ZEEUWSE MUNTVOET

Voorzijde: ridder met sjerp naar rechts kijkend; in zijn rechterhand lint waaraan versierd provinciewapen. Omschrift: MO NO ARG ORDIN ZEL
Keerzijde: zwemmende leeuw uit de golven rijkend. Omschrift: DOMINE SERVA NOS PERIMVS (Heer, behoed ons, wij vergaan). Deze leeuwenaalder is vervaardigd te Middelburg door

stempelsnijder Gerard van Bijlaer onder muntmeesterschap van Jacob Boreel. Verkade 87.5; Delmonte 838; CNM 2.49.39; hpm 28; ex veiling Coin Investment november 1988, lot 320, zilver 40 mm., 27,20 gram.

Een van de vele Zeeuwse zeldzaamheden in Veiling 29, Karel de Geus Muntveilingen BV te Veldhoven, 12 april 2010.

‘Derde zijde is iets geheel anders dan zijkant’

Pier van Leest en de Derde Zijde

Het atelier draagt het karakter van de baas: opgeruimd, vriendelijk ogend, uitnodigend. In het midden een houten tafel met schuif-maar-aan-stoelen. Een plek waar je welkom bent.

We schuiven aan. Een open blik, tengere maar sterke handen, net de 50 gepasseerd, maar jeugdig nog, vol stil maar smeulend vuur. Medailleur, o zeker, maar ook, voor eens en altijd, beeldhouwer van het eerste uur, in de voetsporen van vader Niek die hem de liefde voor ‘Het Vak’ bijbracht: Vak, hoofdletter; een hoofdletter die Pier heilig is.

Hij vertelt over de stappen in zijn ontwikkeling, over het ambacht (Pier: ‘Er is geen kunst zonder kunde’) dat hem gebracht heeft tot waar hij nu is. En ook, over zijn niet aflatende zoektocht naar puurheid, met dien verstande dat er, door het weglaten van welke versiering dan ook, alleen de essentie overblijft. Een ontwikkeling die niet alleen zichzelf doormaakt als kunstenaar, maar die tegelijkertijd ook, in de pas meelappend, betrekking heeft op ieder nieuw object, en ook op elk nieuw idee. Zoals dan nu de zoektocht naar de mogelijkheden van de ‘derde zijde’, een zijde die als noodzakelijke kant of rand - omdat een penning nu eenmaal niet zonder kan - gewoonlijk óf niets toebedeeld krijgt, óf dienst doet voor begeleidende teksten, zoals ‘In God We Trust’.

‘Van jongs af aan heb ik mijn vader aan het werk gezien. Kunstenaar en vakman; beeldhouwer in hart en nieren. Met grote liefde voor zijn vak. Eerbied zou je het zelfs kunnen noemen. Een man met grote kennis van zaken, gestoeld op een degelijke, noem het “ouderwetse” leerschool. Ik had al heel veel van mijn vader geleerd, toen de dag

kwam waarop ik mij kon aanmelden als student op Sint Joost in Breda: dáár zouden mij de fijne kneepjes van het Ambacht Beeldhouwer bijgebracht worden. Dacht ik. Een logische gedachte, zeker, maar eentje waar ik tóch al spoedig op terugkwam, omdat ik juist de ambachtelijke route, waar ik zo graag in onderwezen had willen worden, in de geboden opleiding miste. “Je kiest een moeilijk pad”, had mijn vader gezegd, “want je moet niet alleen kunstenaar willen zijn, maar vooral ook kúnnen zijn”. Een uitspraak die ik ooit met zoveel woorden bevestigd hoorde door Niel Steenberghe, een groot kunstenaar, van wie ik heel veel geleerd heb: “Kunst heeft immers alles met kúnnen te maken”.

MARIE-ANNE
VAN KREVELEN /
Freek Biesiot

Pier staat op, komt even later terug met zo'n twintig penningen, die hij tussen ons in op tafel legt. Pier: 'Kortom,' terugblikkend op de periode Sint Joost, 'ik heb geen eindexamen gedaan. Maar beeldhouwer ben ik, want opgeleid door een heuse Meester: mijn vader. "Vooral kijken", zei hij vaak, "vooral goed kijken". Datgene wat ik in de loop der jaren heb geleerd is niet alleen sterk gestoeld op dat kijken, maar vooral ook op zelfdoen. Dat was niet altijd gemakkelijk, want het vroeg nogal wat inzicht en doorzettingsvermogen'.

Pier legt de penningen op een rij. Prompt wordt duidelijk dat de volgorde chronologisch is. De eerste penning is volkomen traditiegetrouw, met op de voorzijde, centraal, het hoofdthema met

voorstelling, en op de keerzijde een verklaring daarvan. De rand doet louter en alleen mee als pure noodzaak: "Zonder zijkant geen keerzijde; zonder zijkant heb je niets, in elk geval géén penning". Zijn latere penningen verwijderen zich, gestaag en in steeds sterkere mate, van de traditionele penningvorm. Er zijn, van later jaren, bijna effen, welhaast volkomen glad lijkende, veelal vierhoekige, penningen waarop met uiterst subtiële lijn en vorm een vrouwenlichaam zichtbaar is, of liever: zichzelf tevoorschijn tovert. 'Het thema vrouw komt telkens terug in mijn werk, in welke denkbare vorm dan ook.' Hij laat dit hem zo dierbare onderwerp rusten; alles draait op dit moment rond de "Derde Zijde". 'Het is vooral het verplaatsen van het hoofdthema naar de penningrand, waar ik mij de laatste tijd sterk op richt.'

De penningen op tafel maken in hun chronologische volgorde een forse gedaanteverandering door. Ze raken hun eeuwige rond zijn kwijt, worden vierkant of vierhoekig, en er zijn erbij die eruitzien alsof ze geplet zijn, een mep hebben gekregen, of even, heel eventjes maar, onder lijn 14 hebben gelegen. Dat laatste echter ook weer zodanig dat je onmiddellijk weet, én ziet, dat de opdonder die de penning verkocht werd, heel precies en heel

Kleimodel met tekst,
2009 (2/3 ware grootte)

exact, en op de millimeter nauwkeurig, de opdonder was die de kunstenaars-handen van Pier van Leest 'm gaven. Er is een penning, in de vorm van een vierkant, loden, plaatje. Pier: 'Deze penning is geworden wat hij nu is door hem inderdaad een mep te verkopen. Een mep die bedoeld is om tekst en rand te vervormen, omdat ik benieuwd ben naar wat er dan met beide gebeurt, en vooral ook: de manier waarop ze worden gevormd, en hoe. Ik wil het volledig gecontroleerd houden, het resultaat wordt wat ik zélf wil, maar toeval is welkom om als inspiratie te dienen. Zo'n mep kan dus een prachtige penning opleveren.' Klap, opdonder, mep, optater, het staat bij Pier volkomen los van de agressie waar deze woorden gewoonlijk voor staan. Bij hem staat het verkopen van een stevige, zij het dus beheerste, optater aan een penning gelijk aan een uit pure liefde en vakmanschap uitgedeelde corrigerende tik.

Derde zijde

Pier pakt een van de penningen uit de rij, eentje die tot het latere werk behoort. 'Deze penning maakte ik, een paar jaren geleden, voor de Rotary in 's-Hertogenbosch, en hij markeert voor mij het moment waarop ik, voor het eerst, de derde zijde een duidelijke rol heb gegeven. Ik zei daarnet iets over de zijkant: dat je zonder rand of kant niets hebt, en al helemaal geen penning. In het exemplaar voor de Rotary ben ik er voor het eerst toe overgegaan om die geijkte zijkant, die altijd alleen maar zijkant was en niets anders, niet alleen een eigen leven te gunnen, maar ook een waarachtig belangrijke rol te geven. Mijn uiteindelijke streven is om zover te komen dat de zijkant een volwaardige zijde wordt, qua belangrijkheid gelijkwaardig aan de voorkant en de keerzijde. De Rotary-penning was voor mij het derde-zijde-startsein, en sindsdien bewandel ik de avontuurlijke zoektocht naar zijpaden die mij kunnen leiden naar ongekende mogelijkheden van die Derde Zijde.'

*Kleimodel met tekst,
2008 (2/3 ware grootte)*

De Rotary-penning bezit bijzondere kenmerken. Een van de hoeken van de vierkante vorm is als draaipunt genomen. Van daar uit zijn voor- en achterzijde van de penning, zoals bij het in de hand houden van speelkaarten, uitgewaaierd. Vervolgens is de zijkant die daardoor ontstond glad gemaakt. Het resultaat is, dat hierdoor de derde zijde ontstond: de rand, geboren als ondergeschoven kindje, kreeg ineens volwaardig bestaansrecht.

De penning heeft een fors uit de kluiten gewassen tweelingbroer. Tot grotere proporties uitgegroeid ligt hij in het gazonnetje van de achtertuin, met als gezelschap een stelletje knotwilgen, die stilletjes, met hun keurig geknotte knoeten, van de vette klei van

*Papiermodel, terra
cotta, 2009
(2/3 ware grootte)*

het vlakke Brabantse land staan te genieten. De poes komt even langschooieren en maakt meteen duidelijk, op haar zo geheel eigen en kattige wijze, waar naar haar mening die aardige ronde holte voor dient: die is voor háár persoonlijk gemaakt, om regenwater uit te lebben.

Eenmaal weer binnen, geschaard rond de houten tafel, telt Pier de punten, of noem het aspecten, die voor hem, bij de totstandbrenging van de derde zijde, van belang waren. Dat blijkt een kwestie te zijn van letterlijk en figuurlijk tegelijk. 'Door de beeldenaar uit het centrum te plaatsen ontstaat er een spanning tussen de rand en het vlak. De begrenzing van de penning wordt daarmee benadrukt.'

Terugkomend op de Rotary-penning: 'Ik heb het vlak vervormd, waar-

door er een bolling ontstond. "Rotary" is een afgeleide van het werkwoord roteren. De penning kan draaien', zegt hij met omhoog krullende mondhoecken. Hij laat 'm even, begeleid, en in rustig tempo, over tafel tollen. 'Bovendien', vervolgt hij, 'ontstond de naam Rotary vanwege het feit dat de plek waar de oprichters in vroeger tijden hun bijeenkomsten hielden, roteerde. Die vonden dan weer op dit, dan weer op dat adres plaats. En: de Rotary heeft zelf een tandwiel als beeldmerk, als vertegenwoordiger van de industrialisatie. Dat tandwiel heb ik in de penning verwerkt; het palletje dat in de vertanding valt heb ik gebruikt als opening, die de ruwe buitenkant verbindt met de gladde binnenkant.' Pier legt het waarom van ruw en glad uit: 'De Rotary stond ervoor dat ze bescherming bood, dat mensen zich, door die bescherming, veilig wisten, en gesteund. 's-Hertogenbosch is een vestingstad. Daarbinnen is het veilig, wat door mij vertaald werd met een glad oppervlak. Daarbuiten loert gevaar. "Buiten" staat voor mij voor ruw, vandaar dat ik de keerzijde ruw heb gemaakt. Met het samenspel van glad en ruw ging het mij vooral om de verbinding tussen deze twee grootheden, een verbinding die, door de rand als derde zijde te gebruiken, precies aan dat doel tegemoet kwam.'

*Verboden vrucht,
vertind brons, 2004
(2/3 ware grootte)*

On the edge

Uit de veelheid van de schat aan losjes op tafel gedeponeerde penningen vist Pier er nog eentje tussenuit. Een opgevouwen penning, waarbij voor- en achterkant tegelijkertijd zichtbaar zijn: 'Een stapeltje dierbare brieven', vertelt hij, 'vormde de inspiratie om dit te maken. Hier bestaat de gehele penning als het ware uit zijkant, uit derde zijde, maar omdat dit nog maar een experimenteel stadium is, en nog helemaal in ontwikkeling, moet ik dit idee eerst nog verder uitdiepen en uitwerken.'

'Als ik in het kort samenvat waar ik mee bezig ben', besluit Pier, 'dan is dat de Derde Zijde in al haar facetten, vormen, mogelijkheden en verrassingen. Voorstelling én tekst worden door mij naar de zijkant gedirigeerd. Daarmee krijgt die zijkant de kans om als volwaardige partij erkend te worden. En: ik ben intensief bezig met 'ervorming': wat doet het met de penning zelf, wat

*Maandag wasdag,
terra cotta, 2004
(2/3 ware grootte)*

doet het met omtrek en begrenzing, en vooral ook: wat doet het met tekst. De ultieme uitkomst van deze ontwikkeling zou wel eens kunnen zijn, dat een penning voor- en keerzijde gelijktijdig toont, met de blik op het heerlijke werk dat hem nog wacht, 'of alléén nog maar uit zijkant bestaat. Ik balanceer daarmee "on the edge".' ■

Wie was M.H.S.?

JAN C. VAN DER
WIS

Negen jaar geleden kocht ik via een Nederlandse muntenhandelaar een vergulde zilveren penning op het beleg van Groningen van 1672, die afkomstig was uit de collectie van het Museum of Connecticut History. Bij de sanering van de collectie eind jaren negentig van de vorige eeuw had het museum het Europese deel afgestoten en geveild.¹ De penning, die ik na lange tijd weer eens onder ogen had om ervan te genieten, maakte ooit deel uit van de eind negentiende eeuw bijeengebrachte collectie van de Amerikaanse collectioneur Joseph C. Mitchelson. Samen met andere objecten was de penning geschonken aan het Museum of Connecticut History. Hoewel de initialen van de maker op de keerzijde van de penning staan, breken numismaten zich al jaren het hoofd over zijn identiteit.

De belegerde stad

Toen ik de voorzijde van de penning onder het licht van de bureaulamp lichtjes heen en weer bewoog, was het alsof de ondergaande zon de daken van de ge-

bouwen in de belegerde stad in een gouden gloed zette. Het beeld dat de stempelsnijder van de belegeringssituatie schetste, komt als bijzonder waarheidsgetrouw over. Op de voorgrond de troepen van de belegeraars in volle actie, zowel in als buiten de loopgraven. Drie verticale lijnen doorsnijden het landschap. Rechts het Schuitendiep, de gekanaliseerde benedenloop van de rivier de Hunze, links de Hereweg, toentertijd de belangrijkste verbindingsweg naar het zuiden. En in het midden de Verlengde Oosterweg. Geheel op de voorgrond tussen Hereweg en Verlengde Oosterweg een dwarsweg met daaronder een windroos en daarboven de Coendersborg. Op de achtergrond de belegerde stad achter de dwingers langs het Verbindingskanaal dat de Hunze in westelijke richting met de Drentse Aa verbindt. Overblijfselen van de dwingers zijn nog altijd in het tegenwoordige stadsbeeld te herkennen. Rechts torent de Martinikerk fier boven het krijgsgewoel uit. Links de afgeknotte toren van de A-kerk die in de nacht van 1 op

*Beleg van Groningen
van 1672, zilver
verguld*

2 mei 1671 tijdens een hevig onweer door de bliksem werd getroffen en in brand geraakte. Door de brand werden de gehele houten bovenbouw met klokkenspel en uurwerk en een groot gedeelte van de hoge kap boven het schip, het transept en het koor vernietigd. Hoewel in 1671 al vrij gauw met het herstel werd begonnen, was de restauratie in 1672 nog niet voltooid. Sterker nog, de wederopbouw van kerk en toren moesten als gevolg van het beleg worden onderbroken.²

Het mysterie op de keerzijde

De keerzijde van de penning vertoont uitsluitend tekst. Van de keerzijde van deze penning bestaan twee varianten, één met Nederlandse teksten³ en één met een Latijnse vertaling daarvan.⁴ De penning afkomstig uit het Museum of Connecticut History draagt de Latijnse teksten. Het omschrift, voorafgegaan door de stadsadelaar, luidt: SIT SVMMA GLORIA DEO NEC NON HONOS DO[mi]NIS CIVIB[us], MILITAE[que]. Volgens de Nederlandse variant betekent dit: 'naest Godt si eer, de magistraet en borgeri en militie'. Met zoveel eerbetoon moet toentertijd eenieder wel hebben kunnen leven.

In het veld staat de negenregelige tekst: ANNO / MDCLXXII / GRONINGA / AB EPISC[opi] COLON[iensis]. ET / MONAST[er]iensis IX IUL. / FORTITER OBSESSA / DURITER OPPUGNATA / XVII AUG. TUROITER / DESERTA. Volgens de Nederlandse variant: '1672 Groningen van de bisschoppen van Colen en Mvnster den 9 iul[i] sterck belegert, wredelick angetast, den 17 avg: schantlick verlaten'. Onder deze tekst, in de tiende regel, staan de initialen van de maker: .M.H.S. De Groningers zullen eertijds wel hebben geweten wie de penning heeft gemaakt en wie achter die initialen schuilging, maar de betekenis van de initialen en daarmee van de naam van de maker zijn in de loop der eeuwen in de vergetelheid geraakt. Wie was M.H.S.?

De oplossing?

Groningen kende in de Gouden Eeuw een aanzienlijk aantal zeer bedreven goud- en zilversmeden wier producten niet alleen de collectie van het Groninger Museum verrijken, maar ook talrijke andere zilvercollecties. Hun namen zijn in de Groninger archieven of in relevante literatuur wel terug te vinden, maar onderzoek leerde dat een goud- en zilversmid met de initialen M.H.S. daarin niet voorkomt. Op zich is dat bevreemdend. Gedachtig aan een oud Gronings gezegde 'hai zuikt zien peerd, moar zit erop' realiseerde ik mij op zekere dag dat de oplossing wel eens minder ver gezocht kon worden dan dat ik deed en met mij vele anderen hadden gedaan.

In het *Jaarboek voor Munt- en Penningkunde* 2002 beschreef ik hoe in 1672 in een pand in de Schoolholm te Groningen een provisionele Provinciale Munt werd opgericht, waarin twee stedelijke goud- en zilversmeden de leiding kregen: Hendrick Sluiter en zijn oud-leerling Jan de Booser. De laatste werd door Van Gelder abusievelijk van de voornaam Nicolaas voorzien, een hardnekkig abuis naar het blijkt.⁵ Dezelfde Jan de Booser was als stempelsnijder in 1674 ondermeer betrokken bij het snijden van foutieve stempels voor florijnen en duiten, toen een regulier provinciaal munthuis onder muntmeester Caspar Boom aan de Ossenmarkt werkzaam was.⁶

In het provisionele provinciale munthuis werden onder Sluiter en De Booser niet alleen de 1672 gedateerde noodmunten van 50 stuiver (i.c. rijksdaalders voor de soldijbetaling) met de grote en de herdenkingsmunten van 50, 25, 12½ en 6½ stuiver met de kleine stempels geslagen, maar ook gedenkpenningen voor het provincie- en het stadsbestuur.⁷ Beide edelsmeden moeten veel ervaring hebben gehad in het produceren van penningen. Gezien de grote verscheidenheid aan penningen die geslagen is op het beleg en de bevrijding van

Groningen moet de vraag ernaar destijds zeer aanzienlijk zijn geweest. De hoeveelheid zilver in het Europa van de zeventiende eeuw was zo groot, dat op allerlei manieren werd geprobeerd zoveel mogelijk zilver onder de mensen te brengen. Bijzondere afslagen van circulatiemunten en gedenkpenningen, vaak op veelvuldig gewicht, vonden grote af trek. In deze context is het aannemelijk, dat Sluiter en De Booser getracht hebben een extra graantje mee te pikken en hebben zij, naast hun werkzaamheden in het provisionele provinciale munthuis, vermoedelijk ook in hun eigen werkplaatsen penningen gefabriceerd. Bij archiefonderzoek was het mij opgevallen, dat in de stukken die ik raadpleegde Sluiter ook wel ‘mester Hendrick (of Hindrick) Sluiter’ werd genoemd. Het is niet uitgesloten dat Sluiter zo prating op zijn meesterschap, dat hij zichzelf niet alleen met zijn meestertitel liet aanspreken, maar dat hij ook besloot zichzelf als medailleur op de eerder beschreven penningen met M.H.S. aan te duiden, staande voor: Meester Hendrick Sluiter. Daarmee zou dan tevens zijn verklaard dat een goud- en zilversmid met de initialen M.H.S. niet in de Groninger archieven is terug te vinden. Op ander zilverwerk waren capriolen met initialen niet toegestaan en volstond Sluiter met de initialen H.S.⁸ ■

Het Geldmuseum te Utrecht dank ik voor de prachtige foto's.

Jan van der Wis verricht onder andere onderzoek naar de muntslag in de noordelijke provincies van ons land en publiceert regelmatig over dit onderwerp.

NOTEN

1. Stack's New York, veiling 15 juli 1998, 1420.
2. HOFMAN 1978.
3. VAN LOON III.98.3; WEILER 1972, 35.
4. VAN LOON III.99.1; WEILER 1972, 37; KPK 1107.
5. VAN GELDER 234, PURMER 324.
6. VAN DER WIS 2000.
7. VAN DER WIS 2002.
8. VAN RIJEN 1997, 21-65, 23-67, 209-L, 213-L, 267-3.

LITERATUUR

Catalogus der Nederlandsche en op Nederland betrekking hebbende Gedenkpenningen I (tot 1702) (Koninklijk Kabinet van Munten, Penningen en Gesneden Stenen, 's-Gravenhage 1903).

H. ENNO VAN GELDER Muntmeesters en stempelsnijders *Jaarboek voor Munt- en Penningkunde* 67 (1980) 231-234.

R. HOFMAN *Voorlopige data-lijst betreffende gebouw van de Akerk te Groningen* (Groningen, 1978).

G. VAN LOON *Beschrijving der Nederlandsche Historiëpenningen. Derde deel* ('s-Gravenhage, 1728).

D. PURMER *Handboek van de Nederlandse Provinciale Muntslag 1568-1795, deel II* (s.l. 2009).

JEAN-PIERRE VAN RIJEN *Groninger keur, zilver uit Stad en Ommelanden* (Schoonhoven/Groningen, 1997).

H.W. WEILER *Groningen-Münster-Köln* (Bergisch Gladbach/Keulen, 1972).

J.C. VAN DER WIS Jan de Booser sneed het Ommelanden wapen 'op hoger handt' en nog veel meer *Jaarboek voor Munt- en Penningkunde* 87 (2000) 65-74.

J.C. VAN DER WIS Analyse van een Gronings twijfelgeval van 1672 ofwel 'Thoen sloeg men vierkant gelt tot een gedagtenis' *Jaarboek voor Munt- en Penningkunde* 89 (2002) 1-38.

Sigmund Freud 50 jaar

Een verjaardagspenning

Op 6 mei 1906 vierde de Weense arts en psychoanalyticus Sigmund Freud zijn vijftigste verjaardag. Een kleine groep bewonderaars gaf hem een portretpenning cadeau. Volgens Ernest Jones, de biograaf van Freud, werd de jarige bleek en nerveus toen hij de tekst op de keerzijde van deze penning las. Jones schrijft: 'Hij gedroeg zich alsof hij een spook had ontmoet, wat ook inderdaad het geval was.'

Een exemplaar van deze spookachtige penning werd op 9 november 2009 in Veldhoven verkocht door Karel de Geus in zijn 28ste veiling. De beschrijving in de veilingcatalogus maakt het bijzondere van deze bronzen slagpenning nauwelijks duidelijk. Er staat in de catalogus bij nummer 1269 vermeld: 'Borstbeeld van Freud naar rechts. / Naakte man denkt na. Vrouw op rotsblok kijkt hem indringend aan.' Verder noemt de catalogus het formaat van de penning (59,5 mm) en de naam van de medailleur, C.M. Schwerdtner. Ook is een verkleinde afbeelding van de penning opgenomen. Wie deze foto bestudeert, ziet

wel iets merkwaardigs: mevrouw heeft kennelijk leeuwenpoten.

KAREL SOUDIJN

Wat voeren die naakte man en die potige vrouw op het rotsblok hier verder uit, behalve nadenken en indringend kijken? De afgebeelde scène verwijst naar de Griekse mythologie: Oedipus lost het raadsel van de sfinx op. Voordat we de tekst op de keerzijde bespreken, is het goed om eerst het verhaal van die beide figuren samen te vatten.

De sfinx (half vrouw, half leeuw) lag indertijd op een rotsblok bij de stadspoort van Thebe. Wie langskwam moest een raadsel oplossen. Degenen die hierin faalden, werden verscheurd. Toen Oedipus door de poort wilde gaan, vroeg de sfinx hem wat bedoeld werd met het volgende: 's ochtends op vier voeten, 's middags op twee en 's avonds op drie, terwijl de ledematen het minst krachtig zijn bij het voortbewegen op de meeste voeten.'

Volgens Oedipus luidde de oplossing van het raadsel: 'de mens', want mensen lopen als kind op handen en voeten, ze staan als volwassene op twee benen en

als bejaarde gebruiken ze daarbij ook nog eens een stok. Toen Oedipus dit antwoord gaf, voelde de sfinx zich door hem overwonnen en wierp zij zich vanaf haar rots in een afgrond. De inwoners van Thebe juichten Oedipus toe als hun bevrijder. Vervolgens huwde hij met een vrouw van wie hij op dat moment niet wist dat zij z'n moeder was (en dat liep slecht voor hem af).

Wie het raadsel van de sfinx kent, ziet iets merkwaardigs op de keerzijde van Freuds portretpenning, want de pein-zende Oedipus leunt op een stok. De medailleur beeldde hem kennelijk af als een vroegoude man. Maar dat was niet de oorzaak van Freuds emotionele reactie. Volgens Jones werd Freud bleek en nerveus door de tekst die achter de figuur van Oedipus te lezen valt. Het is een Griekse tekst, waarvan de vertaling luidt: 'hij die het befaamde raadsel wist op te lossen en een machtig heerser was'.

Waarom reageerde Freud zo emotioneel hierop? Jones schrijft in zijn biografie, dat Freud zelf het antwoord op deze vraag gaf. Hij vertelde namelijk aan zijn bewonderaars, hoe hij als student aan de universiteit van Wenen vaak de bronzen borstbeelden bekeek van beroemde professoren uit het verleden. Daarbij fantaseerde Freud niet alleen dat zijn eigen borstbeeld hier ooit eens bij zou komen te staan, maar hij hoopte ook dat daarbij dan exact dezelfde tekst zou worden vermeld als de zinsnede die hij nu op zijn verjaardagspenning zag staan. Freud kende die tekst uit het werk van de Griekse schrijver Sofokles.

Sigmund Freud stierf in 1939. Ernest Jones zorgde ervoor dat in 1955 een

borstbeeld van Freud een plaats kreeg in de universiteit van Wenen. Daar bleef het niet bij, want Jones liet het citaat uit Sofokles ook bij het borstbeeld aanbrengen. Zelf noemt Jones dit in zijn enige tijd later gepubliceerde biografie van Freud 'een zeer zeldzaam voorbeeld van een jeugddroom die tot in ieder detail uitkomt, ook al kostte dit tachtig jaar.'

Wie de penning uit 1906 bekijkt, ziet nog iets opmerkelijks. De portretzijde bevat namelijk de volgende tekst:

SIEGMVND FREVD WIEN MCMVI. Het is niet vreemd dat de letter U hier steeds als V is geschreven, maar het is wel gek dat de roepnaam Sigmund is verbasterd tot Siegmund. Een verschrijving? Volgens Freud zelf onthullen versprekingen en verschrijvingen altijd iets van iemands diepere bedoelingen, ook al zal die persoon dit zelf heftig ontkennen. Vergissingen zijn betekenisvol, meende Freud. Het lijkt alsof de medailleur en diens opdrachtgevers de jarige in 1906 als overwinnaar wilden eren door hem Siegmund te noemen. Een 'zegemond' is dan kennelijk iemand wiens woorden een overweldigende betekenis hebben. Dit past ook bij de symboliek van Oedipus die het raadsel van de sfinx oplost. Deze penning eert Freud als overwinnaar, verlosser en machtig heerser. Karel de Geus veilde Freuds verjaardagspenning in de rubriek 'Medicina in nummis'. Een volgende keer lijkt plaatsing in een afdeling 'religieuze penningen' evengoed te rechtvaardigen. ■

Karel Soudijn is psycholoog en hij verzamelt penningen.

De muntslag van Maria van Jever I

Hoe Jever en de Bourgondische Nederlanden een relatie aangingen

De stad Jever ligt niet zo ver westelijk van de Duitse marinestad Wilhelmhaven in het noordoosten van wat we nu als Oostfriesland kennen. Dat Oostfriesland zo heet is alleszins verklaarbaar, het is een voortzetting van de Nederlandse provincies Friesland en Groningen, compleet met Waddeneilanden. Het bestaat eveneens uit bedijkt laagland, vooral grasland en het bezit vergelijkbare oude romaanse kerkjes. Een opvallend verschil in vergelijking met de in Nederland gelegen Friese gebieden is (afgezien van de taal, waarover later meer) de kleine schaal van de landerijen. De ruilverkaveling heeft er blijkbaar niet (zo) toegeslagen. Of Jever in de zestiende eeuw ook deel uitmaakte van Oostfriesland, is de vraag die centraal staat in dit verhaal.

In die tijd vormde de stad Jever het middelpunt van een aparte heerlijkheid, los van het veel grotere graafschap Oostfriesland. Het omvatte behalve de plaats Jever en omgeving (Jeverland) globaal de landschappen Ruestringen (alleen het westelijke deel, het oostelijke deel dat ook als Butjadingen bekend staat, viel onder het graafschap Oldenburg), Oestringen en Wangerland. Men moet zich realiseren dat veel in die tijd nog niet zo afgebakend was, ook het terroir niet. Zo stond niet meteen vast dat het ten westen van Wangerland gelegen Harlingerland niet behoorde tot het gebied dat ik ter wille van de eenvoud Jever zal noemen en dat de Oostfriese graven pretendeerden dat Jever een integraal deel van Oostfriesland uitmaakte. In Maria van Jever (1500-1575) vonden de Oostfriezen echter een geduchte tegenstandster. Om de onafhankelijkheid van Jever ten opzichte van Oostfriesland

erkend te krijgen, heeft Maria veel strijd geleverd. Niet alleen letterlijk, maar ook figuurlijk. Er zijn ettelijke, vaak lang voortslepende procedures gevoerd. Daarnaast heeft Maria naar huidige inzichten het ontstaan van wat in het Duits zo fraai heet ‘der frühmoderne Territorialstaat’ in Jever een flink eind op weg geholpen.

JAN G. STUURMAN

Maria van Jever (1500-1575)

Wie was deze Maria en waar kwam ze vandaan? Vandaag de dag is ze in Duitsland niet heel bekend meer, laat staan in Nederland. Maar in de stad Jever is dat anders, zo bleek bij een kort geleden aan Jever gebracht bezoek. In 1900, vierhonderd jaar na haar geboorte, is er een

Jeverland

groot standbeeld voor haar opgericht en elke avond om tien uur worden de klokken voor Maria geluid. Verder hing in het eerste het beste restaurant ter plaatse een portret van haar; weliswaar een poster, een kopie van een schilderij, maar toch. Met een wat modieuze uitdrukking kan men zeggen dat Maria wereldberoemd is in Jever.

De plaquette op het voetstuk van het standbeeld vermeldt: 'Maria geb. dochter vnd froichen tho Jever Rustringen Ostringen vnd Wangerland 1500-1575'. 'Geb. dochter' betekent zoveel als erfdochter. 'Froichen' is eigenlijk een verkleinwoord met de letterlijke betekenis van vrouwtje, maar hier is vrouwe bedoeld.¹

Maria is op 5 september 1500 geboren als dochter van Edo Wiemken de Jongere uit het lokale hoofdelingengeslacht der Papinga's en diens tweede vrouw Heilwig, dochter van Gerhard, graaf van Oldenburg, het graafschap direct ten zuiden van Jever. Hoofdelingen waren edellieden die rechtstreeks afstammen van en de machtsposities bezaten van de nobiles en potentes die in de dertiende-eeuwse verhalende bronnen over Friesland worden genoemd.² Edo's eerste vrouw

(in 1497 aan de pest overleden, evenals hun drie jonge kinderen) was sociaal gezien een dochter van een andere plaatselijke hoofdeling. Edo hertrouwde met Heilwig van Oldenburg. Dat zijn tweede vrouw Heilwig een dochter van een graaf (van Oldenburg) was, wordt wel als bewijs aangevoerd voor de stelling dat Maria's vader hogere aspiraties koesterde. Maria was geen enig kind: een jaar eerder was de tweeling Anna en Christoph ter wereld gekomen en één jaar later werd een jonger zusje geboren, waarbij de moeder het leven liet. Als hoofdeling oefende Edo het gezag uit in Jeverland. Dat gezag was niet onomstreden, omdat de Oostfriesse graven Jever als een deel van Oostfriesland beschouwden. Niet zo lang vóór Maria's geboorte, in 1464, was Ulrich, een telg uit het hoofdelingengeslacht van de Cirkseña's, door de Duitse keizer tot (rijks)graaf van Oostfriesland verheven. Voor de bemoeienissen van diens zoon, graaf Edzard I (1492-1528) met Groningen verwijs ik naar een eerder artikel in het *Jaarboek voor Munt- en Penningkunde*. In de eerste jaren van de zestienste eeuw had Edo echter niet zoveel last van de Oostfriesse graaf Edzard, aange-

Standbeeld Maria uit 1900

zien die zich toen concentreerde op de westgrens en op de stad Groningen in het bijzonder. Edo hield zich in die tijd druk met Jever bezig en dan vooral met het bouwen van dijken. En dat was hard nodig, want juist in die tijd waren er verwoestende overstromingen.

In 1511 overleed Edo plotseling en diens zwager Anton van Oldenburg werd voogd over de nog minderjarige kinderen. Zes jaar later overleed Maria's oudste broer Christoph, nog maar 18 jaar, naar verluidt na het drinken van te koud water. Met zijn overlijden kwam er in de mannelijke lijn een eind aan het geslacht van hoofdelingen dat sinds het midden van de veertiende eeuw over Jever had geheerst. Samen met haar zusters Anna en Dorothea volgde Maria hem op, terwijl Anton van Oldenburg voogd bleef. Graaf Edzard van Oostfriesland zag nu zijn kans schoon. In de beginjaren van de zestiende eeuw had hij zijn aandacht vooral op het gebied ten westen van Oostfriesland gericht en in 1507 zelfs kans gezien zich door de stad Groningen als beschermer tegen de Saksers te laten binnenhalen. Nu kon hij zich op de oostflank van zijn graafschap richten. Hij eiste Jever op als deel van Oostfriesland. Hij voerde de strijd op juridische gronden: hij beriep zich op een – destijds voor echt gehouden, maar thans als vals ontmaskerde – leenbrief van de Duitse keizer Frederik III uit 1454 aan zijn grootvader Ulrich, de eerste graaf van Oostfriesland, waarbij deze werd beleend met de door hem veroverde gebieden. Daartoe behoorde blijkens de brief uitdrukkelijk ook Jever, hoewel Ulrich dat nu juist niet veroverd had.⁴

Edzard zet zijn eis gewapenderhand kracht bij en bezet in 1517 het kasteel in Jever, waar de zusjes wonen. De geschrokken zusjes stelt hij gerust. Hij wil alleen maar 'de trouwe, enegkeit der gemeenen Freesland' herstellen, zo verklaart hij de bezetting. Een soort van 'Grootfriesse gedachte'. Hij wil die een-

heid bereiken door zijn oudste zoon Ulrich met de oudste zuster Anna te laten trouwen. Mocht dat huwelijk geen doorgang vinden, dan zal zijn op een na oudste zoon Enno met Maria huwen. En als ook dat niet gebeurt, kan Edzards jongste zoon een huwelijk sluiten met het jongste zusje Dorothea. Edzard houdt de mogelijkheid open dat al zijn zoons vóór hem zullen overlijden, in dat geval zal hijzelf met een van de gezusters trouwen. Een en ander moest uiterlijk zeven jaar later plaatsvinden. Een wel heel gerichte huwelijkspolitiek. Na 'velo communicationes und onderhandlinge' stemmen de vertegenwoordigers van de zusjes ermee in. Het lijkt waarsachtig een kasteelroman, maar op het kasteel is niet zoveel ruimte voor romantiek. De Oostfriesse bezetting blijft nog jaren gehandhaafd.

Na ommekomst van de zeven jaar is er in de familiale sfeer het een en ander voorgevallen: Edzards oudste zoon Ulrich is krankzinnig geworden en Maria's jongste zusje Dorothea is overleden. Bovendien meldt geen van de beide overgebleven zoons zich als huwelijkskandidaat bij de inmiddels meerderjarige gezusters. In 1528 sterft graaf Edzard en zijn zoon Enno volgt hem op als Enno II, graaf van Oostfriesland. Het altijd al sluimerende wantrouwen van de kant van Maria en de Jeveranen wordt wel op navrante wijze bevestigd, als in 1530 blijkt dat de voor haar 'bestemde' Enno met een gravin Anna van Oldenburg trouwt. Een naar zal blijken belangrijke ontwikkeling een jaar later is nog dat een van de Oostfriesse diplomaten, Boing van Oldersum, de kant van Jever kiest, naar Jever overloopt in de optiek van de Oostfriezen. Deze Boing weet door het inschakelen van huursoldaten na zoveel jaar, in 1531, een eind te maken aan de bezetting van het kasteel.

De politieke stellingname van Maria

Voor het moment is het Oostfriesse gevaar wel geweken, maar wat te doen

om de zelfstandigheid van Jever veilig te stellen? Het is hierbij goed te weten dat de Oostfriese handelwijze Maria een levenslange achterdocht en zelfs haat tegen de Oostfriese graven heeft bezorgd. Voortaan is er voor haar eigenlijk maar één leidraad: zich teweer stellen tegen de aspiraties van Oostfriesland. Men kan constateren dat zij daarbij een praktische instelling had. Zo claimde zij het in West-Rüstringen gelegen Inn- und Kniphausen als behorend tot Jever's gebied, waarbij ze gebruik maakte van gelijksoortige argumenten als de Oostfriese graven tegen haar! De status van dat gebied is in Maria's tijd niet echt duidelijk geworden en dat is nog lang na haar zo gebleven. Nog in het begin van de negentiende eeuw heeft de ons bekende heer van Inn- en Kniphausen, graaf Bentinck, zich op het standpunt gesteld dat zijn gebied (naast Inn- en Kniphausen ook Varel) geheel onafhankelijk van Jever was. Daarover later meer.

In het Jeverse streven naar onafhankelijkheid van Oostfriesland wordt er een strategie uitgestippeld, niet geheel duidelijk is door wie, maar wel is duidelijk dat eerdergenoemde Boing namens Maria en haar zuster Anna afreist naar de Bourgondisch(-Habsburgs)e Nederlanden en daar een ontmoeting heeft met Maria van Hongarije.⁵ Maria, een zuster van Karel V is juist als landvoogdes in de Nederlanden aangetreden en Karel V zelf is, zoals bekend, niet alleen Duits keizer, maar ook koning van Spanje en daarnaast in de Nederlanden hertog van Brabant, graaf van Holland enzovoorts.

Boing biedt Maria als vertegenwoordigster van Karel V de heerlijkheid Jever als Bourgondisch leen aan. Later zal ook Maria van Jever zelf naar de Nederlanden afreizen en regelmatig gesprekken met de andere, veel voorname Maria voeren. Wat status betreft wisten ze in de Nederlanden niet zo goed raad met Maria, die heerseres over

zo'n klein onbekend gebiedje was en zichzelf veelal als 'froichen' aanduidde. Petri vermeldt dat men haar aan het Bourgondische Hof voor de zekerheid maar van de titel gravin voorzag en dat naarmate de tijd vorderde Maria zichzelf ook vaker de grafelijke titel aanmat. Hoe dan ook, op 15 april 1532 accepteert Karel V de rol van leenheer over Jever. En zo gaat de kleine heerlijkheid Jever in het verre noord-oosten en van de overige Bourgondische Nederlanden gescheiden door het veel machtigere graafschap Oostfriesland, deel uitmaken van diezelfde Bourgondische Nederlanden.

Een meesterzet

Deze politieke manoeuvre wordt in de tijd zelf en nog altijd als een meesterzet van Jever's kant gezien. Graaf Enno II van Oostfriesland onderkent ook het gevaar. Hij bestrijdt de rechtsgeldigheid van het in leen geven van Jever aan de Bourgondiërs bij Maria van Hongarije. Hij voert aan dat Maria van Jever daartoe niet het recht had met het van zijn kant bekende argument dat Jever deel van Oostfriesland zou uitmaken. Maria van Hongarije roept een scheidsgericht bijeen en dat doet er wel even over om tot een uitspraak te komen, maar op 26 januari 1534 is het dan zover. En de uitspraak is een eclatant succes voor Maria van Jever. Alle aanspraken van Oostfriesland op Jever worden afgewezen en de zelfstandigheid van het Jeverse is gewaarborgd.

Sinds 1512 was de Bourgondische Kreits – de verzameling van Bourgondische gewesten: de thans in Nederland en België gelegen Bourgondische gewesten en ook Artesië en met name ook Franche-Comté – een van de zestien kreitsen van het (Heilige Roomse) Duitse Rijk. In 1548 kwam er onder Karel V – in zijn gemelde dubbelrol – een nadere regeling tot stand. Daarbij werd de autonomie van de Bourgondische gewesten ten opzichte van de rest van het

Duitse Rijk sterker benadrukt. De autonomie hield in, dat de Bourgondische kreits weliswaar op de Rijksdagen was vertegenwoordigd en ook een assessor bij het Reichskammergericht had en zelfs onder de bescherming van het Rijk stond, maar dat de rijkswetten er niet golden en dus ook de Reichsmünzordnungen niet.

Behoorde Jever ook tot de Bourgondische Kreits? Petri beantwoordt die vraag bevestigend. Hij haalt een citaat aan, waarbij als tot de Bourgondische Kreits behorende gebieden, naast de bekende grote gewesten, was toegevoegd: 'mit allen deren mediate vel immediate zugehörigen ... lehencaften ... vasallen, undertanen undt verwandten, wie die namen haben möchten, nichtzit ausgenommen'. Ook Maria zelf ging ervan uit dat haar heerlijkheid Jever onderdeel van de Bourgondische Kreits was.⁶ Sinds eind jaren vijftig van de zestiende eeuw werden op haar naam ook munten geslagen en Maria heeft herhaaldelijk aangevoerd dat voor het Jeverse gebied de Reichsmünzordnungen niet golden, juist omdat Jever deel uitmaakte van de Bourgondische Kreits. Daarover later meer. De vraag rijst waarom Karel V bereid is geweest in te gaan op het verzoek van Maria van Jever om een leenverhouding aan te gaan. Het belang van Maria is duidelijk: zij (haar zuster Anna laat voortaan alles aan haar over) krijgt een krachtige bondgenoot, maar wat is het belang van Karel?

De al eerder genoemde Petri doet een aantal suggesties:⁷ Nadat hij heeft geconstateerd dat Karel V nooit veel zichtbare belangstelling voor Friesland en Groningen, zijn zo afgelegen in het noorden gelegen gebieden heeft gehad, stelt hij ook vast dat Karel V wellicht toch wel beducht was voor het ontstaan van een machtig Oostfries graafschap direct ten oosten van die gebieden. Dat zou maar aanleiding geven tot 'grossostfriesische Traüme'. Nog meer zou Karel V bevreesd zijn geweest voor een even-

tueel verbond tussen de graaf van Oostfriesland en de inmiddels welhaast tot ervrijand geworden hertog van Gelre (of een verbond tussen Jever en Gelre, als de Bourgondiërs op dit, op zich kleine gebied Jever geen invloed zouden hebben).

In het jaar 1540 zijn er twee sterfgevallen, die van grote invloed zijn op de verdere politieke ontwikkelingen: graaf Enno II van Oostfriesland sterft en ook Boing van Oldersum. Die was inmiddels uitgegroeid van Maria's raadgever tot haar steun en toeverlaat (en wellicht nog wel meer om in de kasteelromantiek te blijven). Het overlijden van de Oostfries graaf betekent wel rust aan de westgrens van het Jeverse gebied en dat geeft Maria de mogelijkheid om de stad Jever verder uit te bouwen en ook om zich, net als haar voorvaderen, met de bedijking van de meest bedreigde delen van haar gebied bezig te houden.

Ter wille van het juiste tijdsbeeld moeten we ons realiseren dat in het Duitse Rijk vanaf het begin van de zestiende eeuw een godsdienststrijd woedde. In dat verband is de godsdienstvrede van Augsburg van groot belang geweest. Op de rijksdag aldaar in 1555 wordt een compromis tussen katholieken en protestanten bereikt. De landsheer van een bepaald gebied zou bepalen, welke godsdienst in zijn gebied de heersende zou zijn. Maar vanaf 1548 maakt Jever deel uit van de Bourgondische Kreits, de vraag is dus wel of dit principe ook voor Jever geldt...

*Rijksdaalder Jever
1570*

Juist in Oostfriesland slaat intussen de Reformatie al snel aan. En van daar uit verspreidt het gedachtegoed zich ook over Jever. Maria komt zeker vanaf 1532, het jaar, waarin ze de leenverhouding met de Bourgondische Nederlanden aanging, in een moeilijk parket. Als ze zich teveel tegen de Reformatie zou keren, zouden de Jeveranen die de nieuwe leer aanhingen, steun bij de Oostfriezen zoeken.⁸ Aan de andere kant kon ze toch ook niet haar Bourgondische leenheer openlijk afvallen. Die Bourgondische leenheer stond natuurlijk bekend als de verdediger bij uitstek van het katholicisme. Dat geldt voor Karel V en niet minder voor zijn zoon Philips II, die hem vanaf 1555 is opgevolgd. Dat wil zeggen als koning van Spanje en heerser over de verschillende Bourgondische gewesten, maar niet als Duits keizer. Dit laatste had tot gevolg dat ook de ‘personele’ band tussen het Duitse Rijk en Jever als deel van de Bourgondische Kreits werd verbroken.

Petri vermeldt nog dat Philips al in 1550, toen hij nog Infante was, al in Jever is gehuldigd (door hem ‘Eventualhuldigung’ genoemd) en dat Philips II op 8 mei 1556 in Brussel een afgezant van Maria als haar vertegenwoordiger met Jever heeft beleend.⁹ Maria’s oplossing voor het gesignaleerde godsdienstige probleem was heel praktisch. In eerste instantie duldde ze de Reformatie stilzwijgend. Pas in 1562 koos ze blijkens een in dat jaar verschenen ‘Kirchenordnung’ openlijk voor de Reformatie, voor de lutherse leer. Nu Maria er in was geslaagd de zelfstandigheid van Jever veilig te stellen, moest zij die zelfstandigheid natuurlijk ook uitdragen. Muntslag is daarvoor uitermate geschikt, zeker muntslag op eigen naam. Maria is daar vanaf de late jaren vijftig mee begonnen. Over dit muntrecht en het scala aan muntsoorten handelt de volgende aflevering van dit artikel. ■

Jan Stuurman is werkzaam als registrator bij Paleis Het Loo, Nationaal Museum en als docent klassieke talen bij Instituut De Leeuw, centrum voor studiebegelieding te Amsterdam.

NOTEN

1. Froichen is nederduits. In het hoogduits is froichen Fräulein, waaraan het Franse freule is ontleend. Men moet de aanduiding “froichen” zien als vrouwelijke tegenhanger van heer.
2. MOL 1999, p.67.
3. STUURMAN 2001, p. 85.
4. PETRI 1994, p. 57.
5. De benaming Bourgondisch-Habsburgs (vanaf het moment dat Maria van Bourgondië, de dochter van Karel de Stoute, is getrouwd met Maximiliaan van Habsburg) is weliswaar correct, maar onpraktisch. Daarom hanteer ik verder de in de zestiende eeuw anachronistische term “Bourgondische Nederlanden”. Trouwens, om dezelfde praktische redenen, spreekt men vanaf 1548 van de Bourgondische Kreits.
6. VON LEHMANN 1887, p. 109/110: Einrede des Fräuleins Maria, Speier 2 Okt. 1566: ‘Burgund sei nebst den burgundischen Niederlanden, (...) von des hl. Reichs und Kammergerichts Jurisdiction stets und in alle weg exempt und frei gewesen. Wenn auch Kaiser Karl V als Erbherr der Niederlande mit den Reichständen a. 1548 zu Augsburg sich dahin geeinigt, dass diese Lande, nebst deren Verwandten und Lehnassen unter Schutz und Schirm des Reiches stehen sollten, so sei doch ausdrücklich dabei bestimmt worden, das dieselben von der Jurisdiction und Verordnungen des Reiches frei bleiben sollten, ...Die Herrin von Jever sei nu aber unmittelbar unter der Majestät van Hispanien burgundischen Niederlande und deren Regierung gessen und zugethan’.
7. PETRI 1994, p.138/9.
8. Er was natuurlijk niet één nieuwe leer: er waren lutheranen, calvinisten, mennonieten en nog vele andere. In het algemeen waren in het Duitse Rijk de lutheranen in de meerderheid, zeker ook in Jever. Oostfriesland daarentegen was in geloofszaken zeer op de Nederlanden gericht, het was een centrum van calvinisme en heeft in dat opzicht voor de Nederlanden grote betekenis gehad: in de Oostfriese stad Emden werd in 1571 een synode gehouden die voor de Nederlanden de calvinistische geloofsbelijdenis aanvaardde.
9. PETRI 1994, p.141.

LITERATUUR

J. ABRAHAMSE et al. *Wadden, verbalend landschap* (Groningen 2005).

M. VAN DER BURG *Nederland onder Franse invloed, Culturele overdracht en staatsvorming in de napoleontische tijd 1799-1813* (Amsterdam 2009).

H. ENNO VAN GELDER *De Nederlandse munten* (Utrecht 2002).

H. ENNO VAN GELDER 'De 16^e-eeuwse muntschat van Zuidlaren' *Jaarboek voor Munt- en Penningkunde* 67 (1980) 183-199.

HELLA S. HAASSE *Mevrouw Bentinck* (Amsterdam 2007).

A. KAPPELHOFF *Die Münzen Ostfrieslands, vom frühen 14. Jahrhundert bis 1628* (Aurich 1982).

P. VON LEHMANN *Die Thaler und kleineren Münzen des Fräuleins Maria von Jever, Erbherrin von Rüstringen, Oestringen und Wangerland. Eine numismatische Studie* (Wiesbaden 1887).

D. MEINEN 'Noch unbekannte Münzen aus der Zeit von Fräulein Maria entdeckt' *Der Historien-Kalender auf das Jahr 1992* (Jever, 1991) 55-59.

J.F.L.TH. MERZDORF *Die Münzen und Medaillen Jeverland's auf Grund verschiedener Münzsammlungen, namentlich der Sr. Königl. Hoheit des Grossherzogs von Oldenburg* (Oldenburg 1862).

J.A. MOL 'Hoofdelingen en huurlingen, militaire innovatie en de aanloop tot 1498' *Fryslan, staat en macht 1450-1650* (Leewarden 1999).

M.T.C.F.N. NAHUY'S *Histoire numismatique de royaume du Hollande* (Amsterdam 1808).

H. NIEBAUM 'Taal en communicatie in het Hanzegebied' H. BRAND / E. KNOL *Koopliden en Kantoren. De Hanze, een praktisch netwerk* (Hilversum/ Groningen 2009).

W. PETRI *Fräulein Maria von Jever, Studien zur Persönlichkeit und Herrschaftspraxis* (Aurich 1994).

B.G.P. ROGMAANS 'Over een Utrechtse munt en een serviesje' *De Beeldenaar* 33 (2009) 69-72.

A. SANDER *Das Fräulein und die Renaissance. Maria von Jever 1500-1575. Herrschaft und Kultur in einer friesischen Residenz des 16. Jahrhunderts* (Oldenburg 2000).

J.G. STUURMAN 'Saksische hertogen in Friesland (1498-1515). Aspiraties en muntslag' *Jaarboek voor Munt- en Penningkunde* 88 (2001) 73-174.

(advertentie)

Inleveringen vanaf heden mogelijk !

Wij zoeken voor onze uitgebreide klantenkring doorlopend goede munten, die wij middels onze regelmatige prijslijsten (duizenden !) ter verkoop aanbieden.

Voor U biedt dat een aantal belangrijke voordelen :

- Uw munten worden verkocht tegen **optimale verzamelaarprijzen**. Deze prijzen stellen wij in overleg met U vast. Dit voorkomt dat munten onder een door U gewenste prijs worden verkocht !
- Zeer zorgvuldige beschrijvingen en kwaliteitsaanduidingen. Betere munten worden afgebeeld.
- U maakt gebruik van onze zeer goede en **omvangrijke klantenkring** die in tientallen jaren is opgebouwd. Hierdoor vinden wij voor Uw munten steeds de juiste kopers.....
- Wij werken met **zeer lage commissies**, meestal tussen de 10 en 20%, maar in sommige gevallen zelfs slechts 5% ! Dit hangt uiteraard af van de te verkopen munten.
- In tegenstelling tot veilingen wordt maar aan een zijde commissie geheven. Hierdoor komt van de waarde van de munt **minimaal 80%** in Uw handen en niet maar maximaal zo'n 60%.
- Zeer vlotte opname van Uw munten in een van onze verkooplijsten. Door deze uiterst efficiënte manier van werken hoeft U niet maanden lang te wachten tot Uw munten worden aangeboden.
- Uitbetaling binnen 1 maand na verkoop. Dus een **zeer vlotte financiële afhandeling**.

Heeft U een collectie te koop en betere losse stukken dan neem eens contact met ons op !

MUNTHANDEL G.HENZEN • POSTBUS 42 • 3958ZT AMERONGEN

☎ 0343-430564 • FAX 0343-430542 • E-MAIL: INFO@HENZEN.ORG • WWW.HENZEN.ORG

De steunpenning 1914

Een overzicht van verzamelde gegevens

AD LANSSEN

De Eerste Wereldoorlog (1914-1918) was een militair conflict op wereldschaal tussen een groot aantal landen. Van de toenmalige 44 staten in de wereld bleven er slechts tien neutraal, waaronder Nederland. Vanwege haar neutraliteit raakte Nederland ook geïsoleerd met tot bijna een absoluut nulpunt gedaalde handelsactiviteiten als gevolg. Door het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog dreigde een verpaupering van grote aantallen werkloos geworden arbeiders. In 1914 was een klein deel van de totale, mannelijke, beroepsbevolking, ongeveer 7 tot 8 %, verzekerd tegen werkloosheid. Om verpaupering te voorkomen richtte de toenmalige minister Treub, verantwoordelijk voor de werkgelegenheid, het Koninklijk Nederlands Steuncomité (KNS) op, waarvan koningin Wilhelmina patrones was. De minister wilde voorkomen dat de werklozen het 'brandmerk van de armenzorg' zouden krijgen door ze steun te verschaffen. Het KNS moest de activiteiten van gemeentelijke comités coördineren, waarbij het bij die plaatselijke comités aankwam om ook de vakbeweging in te schakelen.

Penning

Een methode om inkomsten te verwerven was de uitgifte van een penning: de *Steunpenning 1914*. De netto-opbrengst

ging naar de landelijke organisatie die het geld weer, naar rato, verdeelde per gemeente. De gemeentelijke comités stonden onder leiding van de burgemeester. Meestal speelde diens echtgenote een rol in de verkoop en verspreiding van de Steunpenning.

De Steunpenning 1914 werd gemodelleerd door de bekende graveur J.C. Wienecke (1872-1945) en uitgevoerd door de Koninklijke Utrechtse Fabriek van Zilverwerken, C.J. Begeer. De penningcatalogus van dit bedrijf meldt dat de uitgifte van deze penning plaatsvond op 10 april 1915 met een totale oplage van 29.000 stuks in opdracht van het Algemeen Steuncomité.¹ Op basis van deze catalogus zijn er zeker zeven verschillende uitvoeringen verschenen, maar misschien zijn het er meer.

In de pers

In de dagbladen werd uitgebreid aandacht besteed aan de *Steunpenning*. Zo meldden het *Amersfoortsch Dagblad* 'De Eemlander' en *Dagblad 'Het Centrum-Utrecht'*: 'Het denkbeeld te trachten, om ten bate van het Koninklijk Nationaal Steuncomité een penning te verkoopen, is uitgegaan van de Centrale Commissie te Utrecht. Een penning te doen versvaardigen die eene herinnering zal bewaren aan de tegenwoordigen veel bewogen tijden en waarvan de netto opbrengst zal komen ten bate van het Koninklijk Nationaal Steuncomité. De Commissie meent dat haar doel, den penning in ruimen kring verkrijgbaar te stellen, het best zal zijn te bereiken door de medewerking van plaatselijke commissies, onder leiding van de echtgenoot van het hoofd der gemeente'.² Diezelfde

J.C. Wienecke,
Steunpenning 1914,
goud

week noteerde de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* (NRC): ‘Men schrijft ons: Wij werden in de gelegenheid gesteld om den “Steunpenning” te bezichtigen die door en aan heeren en dames ten voordeele van het Kon. Nationaal Steun-comité te koop wordt aangeboden. Zoals reeds elders in dit blad vermeld is vertoont de voorzijde den naar links gewenden Nederlandschen leeuw met zwaard en pijlbundel in den Hollandschen tuin, die door gevaren van buiten (als golven voorgesteld) bedreigd wordt. Het opschrift luidt: “Je Maintiendrai”. Op de keerzijde is de vredespalm afgebeeld, aan den voet een vuurslag (symbool der hoge gedachte) met het opschrift “Steunpenning 1914” ter weerszijden bloeiende, vruchtdragende oranjetakken. Kracht en forschheid spreken uit de voorzijde en de bescherming van den Hollandschen tuin is zoo’n leeuw ten volle toevertrouwd, de letters van het omschrift hadden we liever wat kleiner gezien, ze dringen zich thans wat veel op den voorgrond en zijn wat groot in verhouding tot het veld van de penning. Op de keerzijde had de lelie op het vuurstaal wel kunnen gemist worden, een fraaier model voor dit vuurstaal was zeker, ook op onze legpenningen uit de eerste jaren der 16e eeuw, wel te vinden geweest. De Oranjetakken zijn gelukkig aangebracht en vormen eene smaakvolle randvulling’.³ Na deze lofuiting vervolgde het artikel in de NRC met: ‘Prof. Dr. B. Kouwer beschreef in een korte verklaring van de penning zijn doel: Dit is niet om de herinnering te bewaren aan treurige tijden, die thans doorleefd worden, maar wel om in het geheugen te doen blijven “wat ons steunde en opbeurde, wat ons moed gaf om te leven en te hopen, om te vertrouwen in een toekomst, waarin onze idealen van vrede en gerechtigheid veiliger mogen zijn dan in het heden”. Het begraven van partijzucht, het groeien onzer een-dracht, de vrijwillige opoffering, die velen zich getroosten om anderen te kunnen

J.C. Wienecke,
Steunpenning 1914,
zilver

helpen, de door onze Koningin betoonde hooge opvatting van haar taak, de ijver van onze minister, de trouw van ons leger, dit alles wil de penning vast leggen in de harten onzer nakomelingen. De Commissie hoopt dan ook, dat hij zal worden “tot een gouden penning van steun en een opbeuring voor wie mocht twijfelen aan de innerlijke kracht van ons vaderland”. Wij verwachten dat zij niet zal worden teleurgesteld, en dat velen zich een of meer penningen zullen aanschaffen en om het sympathieke doel: het versterken der fondsen van het Kon. Nationaal Steun-comité, en om den penning zelf, die dat zeker verdient.’

De verkoop van de penning was niet overal even succesvol, zoals blijkt uit een artikel in de *Amersfoortsche Courant* van 6 mei 1916. Deze krant meldde dat in Amersfoort 377 stuks waren verkocht met een totale opbrengst van f 276,15. Om het succes in de Keistad aan te tonen, werden ook de verkoopcijfers van andere steden genoemd. In Den Haag waren 6569 stuks verkocht (opbrengst f 14.496,28) en in Utrecht 5772 stuks (opbrengst f 7107,90). In schril contrast hiermee stonden Amsterdam met slechts 29 verkochte exemplaren en Rotterdam met maar 17 stuks.⁴

J.C. Wienecke,
Steunpenning 1914
(schoolpenning met
oog), brons

nr.	Ø	metaal	verkoopprijs	opmerkingen
1108	65 mm	brons	f 5,00	
		zilver	20,00	
		goud	250,00	niet in de catalogus; niet geslagen?
1109	29 mm	messing	?	niet in de catalogus; niet geslagen?
		brons	0,50	
		zilver	2,50	
		goud	25,00	
1110	29 mm	brons	0,15	schoolpenning, met oog en ring
1111	16 1/2 mm	goud	10,00	met oog en ring

Anton Peeters, medewerker van Teylers Museum in Haarlem, heeft een voorzichtige schatting gemaakt van het aantal penningen in de verschillende metalen. Hij schat dat in goud 175 tot 300 stuks zijn geslagen, in zilver 1500 tot 3000 stuks en in brons 25.000 - 27.500 stuks.

Resultaat

Zoals van tevoren bepaald, moest de opbrengst ten goede komen van armlastige arbeiders. Het is opnieuw de NRC die ons inlicht over de wijze waarop de gelden werden besteed. Deze krant schreef op 11 november 1915 dat gedurende de beide laatst afgelopen weken steun was verleend aan 848 gezinnen tot een bedrag van f 3179 en daarna aan 762 ge-

zinnen tot een bedrag van f 3473, dit alles buiten de uitgaven van voeding en kleding. Aan huurbemiddeling werden in 15 dagen f 813 betaald. ■

Dank gaat uit naar mw A. ter Woerds (Geldmuseum, Utrecht), A. Peeters (Teylers Museum, Haarlem), P. Rhoen (Gemeentearchivaris Gemeente Zeist), H.A. Groenendijk en Schulman B.V. te Bussum.

NOTEN

1. W.K.F. ZWIERZINA *Penningen geslagen of gegoten in de jaren 1880 - 1935; Deel I - IV* (Koninklijke Nederlandse Edelmetaal Bedrijven van Kempen, Begeer en Vos, Voorschoten 1935).
2. *Amersfoortsch Dagblad 'De Eemlander'*, 23 januari 1923; *Dagblad 'Het Centrum-Utrecht'*, 25 januari 1915.
3. *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, 26 januari 1915 (avondeditie).
4. *Amersfoortsche Courant*, 6 mei 1916.
5. *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, 11 november 1915.

(advertentie)

Op elk gewenst moment in onze voorraad penningen kijken?

Dat kan op: www.mevius.nl

Keuze uit ruim duizend stuks vanaf de 16e tot en met de 21e eeuw.

Ook numismatische literatuur kunt u op onze website vinden.

Mevius Numisbooks International B.V.

Oosteinde 97, 7671 AT Vriezenveen

Tel. 0546 561 322, Fax 0546 561 352, E-mail: info@mevius.nl

Bezoek aan ons kantoor alleen op afspraak.

Nieuwjaarspenningen in Museum Beelden aan Zee

Van 15 december 2009 tot 31 januari 2010 was in de bibliotheek van het Sculptuur Instituut van het Museum Beelden aan Zee in Scheveningen een expositie te bewonderen van nieuwjaarspenningen gemaakt door Geer Steyn en Theo van de Vathorst. Beide kunstenaars leggen zich al geruime tijd toe op het maken van een penning naar aanleiding van het nieuwe jaar en treden daarmee in de voetsporen van medailleurs uit de achttiende eeuw die deze gewoonte introduceerden.

Het is niet precies bekend hoe oud het verschijnsel 'nieuwjaarspenning' is. Al in de zeventiende eeuw boden muntmeesters speciale afslagen van muntstempels met het nieuwe jaartal aan het publiek aan in de maand voorafgaand aan Nieuwjaar. Deze stukken hadden soms hetzelfde uiterlijk als de gewone circulatiemunten, maar soms ook verschillen ze daarvan door variatie in materiaal, gewicht of vorm. De muntmeester leverde de nieuwjaarspenningen voor de prijs van het erin verwerkte (edel)metaal, plus een vergoeding voor onkosten, zoals arbeidsloon. Het publiek kocht deze stukken om als nieuwjaarsgeschenk aan relaties cadeau te doen.

Het is best mogelijk dat het idee van een 'nieuwjaarsmunt' van de Nederlandse munthuizen afkomstig was. In de eerste decennia van de achttiende eeuw is een aantal medailleurs begonnen met het maken van penningen om de komst van het nieuwe jaar te herdenken. Aan de hand van een allegorische voorstelling werden er toespelingen op de landelijke of internationale politieke situatie gemaakt en een vredeswens uitgesproken, waarbij nadrukkelijk Gods zegen gevraagd werd.

Vooraf de medailleurs Martinus Holtzhey (1697-1764) en zijn zoon Johan George (1726-1808) uit Amsterdam hebben een groot aantal nieuwjaarspenningen gemaakt. Vanaf 1744 tot 1801 maakten zij elk jaar een andere nieuwjaarspenning en deze verkochten zij rechtstreeks aan klanten via een advertentie in de krant of via hun agenten in diverse steden. De vraag ernaar was groot en hun productie was dan ook omvangrijk.

Penningen waren in die tijd een geliefd verzamelobject, bijna iedereen die dat kon betalen had een eigen collectie thuis liggen. Op penningen werden alle belangrijke feiten vastgelegd, zowel historische gebeurtenissen als familiezaken, zoals geboorte, verjaardag, huwelijksjubileum en overlijden. Mensen vonden dit klein metalen object (geslagen in goud of zilver) erg belangrijk. Het vertelde in bedekte termen een verhaal met behulp van allegorie, symbolen en attributen die toen iedereen herkende. Voor de zekerheid werd vaak een verklaring bijgesloten die de inhoud van de voorstelling op de penning toelichtte.

De nieuwjaarspenningen van vader Martinus, uitgegeven in de jaren veertig van de achttiende eeuw, waren klein van formaat (20 tot 30 mm doorsnede) en vooral in zilver geslagen. Zij tonen allegorische figuren, zoals de Nederlandse

JADWIGA
POL-TYSZKIEWICZ/
LIDEKE PEESE
BINKHORST

*M. Holtzhey,
Nieuwjaarspenning,
1744, zilver*

*M. Holtzhey,
Nieuwjaarspenning,
1749, zilver*

Maagd en de leeuw met pijlenbundel (symbool voor de zeven Nederlandse gewesten), Mercurius met zijn staf (de handel), hoorn des overvloeds (de welvaart), de Tijd met Januskop en zandloper (de vervliegende tijd), driehoek met stralen (Gods beeld), enz. Zijn boodschap op deze nieuwjaarspenningen was telkens: ik wens het land de voortvarendheid, welvaart en vrede en vraag Gods zegen daarover. Na 1747 zinspelde hij in zijn voorstellingen op belangrijke politieke gebeurtenissen die in Nederland en in Europa plaatsvonden.

Zijn zoon Joan George, die in 1749 het bedrijf van zijn vader overnam, ging door met het maken van nieuwjaarspenningen. Zijn penningen waren groter van formaat (gemiddeld 45 mm doorsnede) en in zilver en goud geslagen. Hij ontwikkelde een verfijnde stijl, waarin vooral de elegante personificaties de aandacht trokken van de beschouwer. De tijdgeest veranderde, de Verlichting deed zijn intrede en dat is op de penningen van Johan George duidelijk te merken. Hij gebruikte minder religieuze symbolen en was verrukt van de vooruitgang van de kennis, zoals die zich in de tweede

half van de achttiende eeuw uitte in de oprichting van de vele wetenschappelijke genootschappen. De onrustige politieke situatie in de jaren tachtig in Nederland (Patriottentijd) en in het buitenland (Franse Revolutie) had zijn weerslag in voorstellingen op nieuwjaarspenningen uit die periode.

Herleving

Voorzover bekend is het fenomeen nieuwjaarspenning in de negentiende eeuw in vergetelheid geraakt. Pas na de Tweede Wereldoorlog pikten penningkunstenaars zoals Piet Esser, Geer Steyn en Theo van de Vathorst de oude traditie weer op. Jaarlijks organiseerde Esser op de Rijksakademie in Amsterdam een kerstdiner voor zijn studenten, waarbij zij van hem een gipsen kopie van een klasieke penning als geschenk ontvingen. Na zijn benoeming in 1980 als docent Beeldhouwkunst aan de Koninklijke Academie in Den Haag, besloot Geer Steyn de traditie van zijn leermeester Piet Esser voort te zetten. Voor Geer Steyn vormt dit gebaar van geven een gebaar van saamhorigheid in een tijd van toenemende individualiteit.

Van 1983 tot en met 1989 – van kuifleeuwerik tot en met lupus – geeft ook hij zijn studenten een jaarlijks aandenken: een keramische penning zonder keerzijde met een afbeelding van een dier. Daarnaast maakt hij jaarpenningen om ze ten geschenke te geven aan wie hij zelf wil. Het zijn intieme kleinoden waarvan beide zijden aan elkaar zijn gerelateerd. Het is geen willekeurig

*J.G. Holtzhey,
Nieuwjaarspenning,
1768, zilver*

afgebeeld dier, maar een dat het afgelo-
pen jaar een bijzondere rol in zijn leven
heeft gespeeld of hem speciaal heeft
geïntrigeerd. Tegelijk en misschien wel
allereerst, is het een zoektocht naar
vorm en vlakverdeling op het kleine,
meestal cirkelvormige vlak. Door al het
overbodige weg te laten probeert hij tot
de essentie van het onderwerp door te
dringen. Dit wordt nog eens extra geac-
centueerd door de keuze voor het ge-
kleurde terracotta materiaal.

Theo van de Vathorst maakt sinds
1968 penningen ter gelegenheid van het
nieuwe jaar. In het begin sporadisch, later
vrijwel elk jaar. De eerste penning is van
karton en als onderzetter of bierviltje te

gebruiken. Soms werd een nieuwjaars-
penning ontworpen naar aanleiding van
een gebeurtenis of feit, zoals in 1975 het
fietsmonument van de ANWB, in 1996 de
anti melk-penning of de *bekel-penning* uit
1983 tegen de vervuiling door de hon-
denpoep. Bovenal toont Van de Vathorst
met milde humor zijn interesse voor
mensen, hoe ze zich gedragen en hoe ze
zich voelen. Theo van de Vathorst zegt:
'Ik zie de penning als een zelfstandig ob-
ject en het tot stand brengen van de ver-
binding tussen beide kanten als een uit-
daging'. Voor hem is er geen voor- en
keerzijde, maar de 'ene' en de 'andere'
kant. Beide kanten van een penning zijn
gelijkwaardig, elkaar aanvullend.

Overzicht

Nieuwjaarspenningen door Geer Steyn

1983	Kuifleeuwerik (terracotta 70 mm, brons 70 mm)
1984	Kikker (terracotta 75 mm, brons 75 mm)
1985	Haas (terracotta 85 mm, brons 80mm)
1986	Wesp (terracotta 63 mm, brons 65 mm)
1987	Vis (terracotta 49 mm, brons 50 mm)

1988	Pinguin (terracotta 56 mm, brons 55 mm)
1989	Wolf (terracotta 70 mm, brons 70 mm)
1990	Wezel (terracotta 75 mm, brons 70 mm)
1991	Visarend (terracotta 78 mm, brons 75 mm)
1992	Vlinder (terracotta 55 x 76 mm, brons 50 x 75 mm)
1993	Eenden (terracotta 71 mm, brons 70 mm)

Geer Steyn,
Nieuwjaarspenning
2010 / Inkrvis,
terracotta, 2009

1994	Muis (terracotta 73 mm, brons 70 mm)	2003	Kwal (terracotta 72 mm, brons 75 mm)
1995	Walvis (terracotta 79 mm, brons 80 mm)	2004	Bidsprinkhaan (terracotta 77 mm, brons 80 mm)
1996	Kip (terracotta 85 mm, brons 80 mm)	2005	Vleermuis (terracotta 74 mm, brons 70 mm)
1997	Slak (terracotta 68 mm, brons 65 mm)	2006	Lieveheersbeestje (terracotta 67 x 59 mm, brons 55 x 55 mm)
1998	Spin (terracotta 61 mm, brons 65 mm)	2007	Mol (terracotta 77 mm, brons 75 mm)
1999	Walrus (terracotta 73 mm, brons 70 mm)	2008	Reiger (terracotta 76 x 71 mm, brons 90 x 70 mm)
2000	Arend (terracotta 72 mm, brons 70 mm)	2009	Schildpad (terracotta 73 x 69 mm, brons 70 x 70 mm)
2001	Libelle (terracotta 75 mm, brons 73 mm)	2010	Inktvis (terracotta 74 x 73 mm, brons 75 x 75 mm)
2002	Salamander (terracotta 75 mm, brons 80 mm)		
Nieuwjaarspenningen door Theo van de Vathorst (in sommige jaren is geen nieuwjaarspenning gemaakt)			
1975	Fietsers (keramiek geglaazuurd 47 mm)	1999	Blindemannetje (brons 66 x 52 mm)
1979	Clowns (brons 66 x 108 mm)	2000	Wiel (keramiek 123 mm)
1980	La Luna (brons 61 mm)	2003	Vooruitzien (keramiek 101 x 150 mm)
1982	Theater (brons 79 mm)	2004	Verrassing (keramiek 83 mm)
1983	Cave Canem (brons 78 mm)	2005	Mijn agenda (keramiek 106 x 84 mm)
1986	Kussentje (brons 48 x 49 mm)	2006	Doospenning (brons 79 mm)
1988	Draak (brons 80 mm)	2007	Pianokruk (brons 50 mm, terracotta 50 mm)
1990	Mijlsteen (brons 81 x 35 mm)	2008	Beste wensen (brons 63 mm)
1993	Trommelaar (brons 60 mm)	2009	Putdeksel (brons 63 mm)
1994	Overleven (brons 65 mm)	2010	Mijlsteen II (1960-2010) (keramiek 65 x 74 mm) ■
1996	Anti-melk (brons 75 mm)		
1998	Off my back (brons 87 mm)		

Theo van de Vathorst,
Nieuwjaarspenning
1980 / La Luna,
brons, 1979

Atelierbezoek aan Inea

Een hernieuwde kennismaking met de verkleinbank

LEI LENNAERTS

Al ruim een jaar organiseert Maja Houtman excursies voor de lezers van *De Beeldenaar*. Meestal gaat het gezelschap naar een gerenommeerde kunstenaar die het maken van gietpenningen demonstreert. Maja streeft er naar ook de 'stiefbroer' van de gietpenning, de slagpenning voor het voetlicht te brengen. In september was het atelierbezoek daarom in 's-Hertogenbosch waar ik een demonstratie gaf van mijn vak van graveur en stempelmaker. Voor november werd een bezoek aan een bedrijf aangekondigd dat een brug weet te slaan tussen de makers en bewonderaars van de gietpenning en de slagpenning.

Iedereen die wel eens geprobeerd heeft om door te dringen tot het heilige der heiligen van de Koninklijke Nederlandse Munt NV, daar waar ons geld geslagen wordt, weet dat zoiets bijna onmogelijk is. En toch is het interessant om te zien hoe munten en penningen worden geslagen. Die kans kreeg een groep liefhebbers die zich had ingeschreven voor het bezoek aan Inea BV in Weesp. Ik was erg benieuwd, want hoewel ik redelijk op de hoogte ben van de slagpenning-branch, kende ik dit bedrijf nog niet. In het kantoor op de bovenverdieping van het bedrijf had zich al een klein groepje deelnemers verzameld toen ik aankwam. Er werden stoelen bijgeschoven en koffie uitgedeeld. Directeur Patrick Onel, die samen met twee collega's en een parttimer het voltallige personeel vormt, heette ons welkom. Van huis uit zijn zij instrumentmakers die zich gespecialiseerd hebben in deze bijzondere branche en in betrekkelijk korte tijd - het bedrijf bestaat pas enkele jaren - een goedlopende zaak hebben opgebouwd.

Onel legde uit dat zijn bedrijf is begonnen als groothandel in machines voor de muntindustrie. Overbodige machines van de ene muntplaats worden, na een grondige opknapbeurt, doorverkocht aan een munthuis in vaak een ander land. Persen staan daarom een tijd in de machinehal proef te draaien voordat ze van eigenaar wisselen. Omdat die machines er toch staan, kwam hij op het idee er iets nuttigs mee te doen. Het bedrijf is nu bijvoorbeeld in staat om snel elke gewenste hoeveelheid rondellen (muntplaatjes) te produceren. Omdat veel afnemers vaak moeilijk op korte termijn aan kleinere hoeveelheden kunnen komen, voorziet Inea daarom in een behoefte.

De tafel waaraan wij zaten, lag bezaaid met allerlei halffabrikaten, proefslagen en officiële uitgaven van internationale munthuizen, die geproduceerd zijn op door Inea geleverde persen. Nadat alles goed bekeken was en vragen beantwoord waren, kregen we een rondleiding door de fabriek. Voordat we de grote machinehal in liepen, werd een bezoek gebracht aan de werkplaats. Een mooie, lichte ruimte met veel 'high tech' meetapparatuur en een aantal kleinere machines. In een proefopstelling stond hier een reduceerbank te draaien, waar ik later nog op terug kom. Een computergestuurde graveermachine freesde een tekst in een klein persstempeltje en er stonden twee mobiele muntpersen. In de werkplaats worden onderdelen, klein muntgereedschap en snijstempels voor het stansen van rondellen gemaakt.

In de machinehal staan grotere computergestuurde freesbanken, die volledig automatisch blanco muntmatrijzen van een beeldenaar kunnen voorzien. De

aanwezige hydraulische pers wordt gebruikt voor het ‘hobben’, vakjargon voor het in een zacht stukje staal afdrukken van een harde staalstempel. Dit is een gangbare techniek om met behulp van een moederstempel snel werkstempels te maken. De zachte stempels worden vervolgens ter plekke in ovens gehard.

Een stuk verderop in de hal staat een grote machine die rondellen uitstanst. De rollen metaal die hiervoor gebruikt worden, wegen meer dan een ton en zijn goed voor tienduizenden plaatjes. Patrick Onel liet ons een bouwtekening zien van een gigantische gloeioven waarmee de rondellen zacht gegloeid kunnen worden. Hierdoor wordt het in de toekomst mogelijk plaatjes, óók in

edelmetaal, van een nog betere kwaliteit te produceren. In het midden van de hal staan drie muntpersen die elk honderden muntjes per minuut kunnen produceren. Omdat het niet moeilijk is werkstempels van deze machines om te wisselen en die stempels bovendien in eigen bedrijf gemaakt worden, is het mogelijk snel en goedkoop gelegenheidspenningen te produceren. Tot slot staat er ook nog een zwaardere pers voor grotere slagpenningen.

Reduceermachine

Tijdens de lunch na de rondleiding spraken we over de kwaliteit van moderne slagpenningen. Reliëfstempels voor penningen worden tegenwoordig bijna overal met de computer ontworpen en gemaakt. Dat gaat erg ten koste van de artistieke waarde, daar was iedereen het over eens. Bovendien is het ambacht grotendeels verdwenen en daardoor is de slagpenning verworden tot een industrieel product. Dat begint zich de laatste jaren te wreken en de belangstelling voor slagpenningen neemt duidelijk af. Toch heeft de slagpenning volgens Patrick de toekomst, mits er weer ambacht aan te pas komt. In dat verband kom ik terug op de reduceermachine. Een prachtig exemplaar hadden we die ochtend in werking gezien. Inea heeft een aantal jaren geleden het patent van dit bijzondere staaltje van techniek van de Zwitserse firma Güdel overgenomen.

Een verkleinbank of reduceermachine is een uitvinding uit de negentiende eeuw die het werk van de stempelsnijder aanzienlijk vereenvoudigde. Het apparaat tast met een stift het reliëf van een model af en brengt dat verkleind over in een langzaam ronddraaiend blokje staal. Elke verticale beweging wordt via een pantograaf overgebracht op een frees die de beweging van de taststift exact volgt, maar dan wel in kleiner formaat. Meestal is zo'n model ongeveer vier à vijf keer de grootte van de uiteindelijke penning. Van meet af aan wist de

verkleinbank een brug te slaan tussen de graveur en de beeldende kunstenaar. Want door deze uitvinding kan de kunstenaar een slagpenning maken, simpel door een ontwerp in bas-reliëf in een modelé om te zetten dat vervolgens verkleind wordt in staal. Voor een echt mooi resultaat is het wel nodig dat een graveur de stempels nabewerkt, maar het resultaat is een slagpenning die duidelijk de signatuur draagt van de kunstenaar.

Verkleinbanken zijn niet helemaal verdwenen, de Koninklijke Nederlandse Munt gebruikt ze bijvoorbeeld nog voor sommige stempels. Maar helaas zijn ze grotendeels uit het collectieve geheugen van de medailleurs gewist. Als eigenaar van de Güdel reduceermachine had Patrick Onel daarom bij het afscheid nog een verrassing. Omdat ons gezelschap een aantal beeldende kunstenaars en een graveur telde, nodigde Onel ons uit een ontwerp te maken voor een slagpenning, liefst met modelés van de voor- en keerzijde. Inea zal de materialen en de machines gratis ter beschikking stellen

Güdel verkleinbank

om een kleine oplage penningen te slaan die aan de bezoekers van die ochtend worden uitgereikt. Dit aanbod is uiteraard met enthousiasme ontvangen. Wordt dus vervolgd. ■

Foto's: Freek Biesiot

Lei Lennaerts (1965) is als graveur/stempelmaker werkzaam in 's-Hertogenbosch voor een groot edelsmeedbedrijf. Hij is medeoprichter van het Van Berckel genootschap, dat het leven en werk van de achttiende-eeuwse stempelsnijder Theodoor Victor van Berckel bestudeert.

(advertentie)

EUROPEES GENOOTSCHAP VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE

de GROOTSTE numismatische vereniging in Vlaanderen

Voor het jaarlijks lidgeld krijgt U:

- JAARBOEK met 224 blz numismatische artikelen
- DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT
- GRATIS TOEGANG tot de gewone bijeenkomsten van alle aangesloten afdelingen
- PRIJSVERMINDERING op de toegangsprijs tot de bijzondere evenementen

Aarzel niet langer: stort vandaag nog €11 (buiten België €17) op rekening 979-5427368-29 van het EGMP (IBAN: BE26 9795 4273 6829 / BIC: ARSPBE22)

WWW.EGMP.be

Verzameling Huis van Welf blijft in Hannover

JANJAAP LUIJT

Op 14 december 2009 meldde de *Hannoversche Allgemeine Zeitung* het verheugende nieuws: na langdurige onderhandelingen besloot de Landesregierung van Niedersachsen de unieke muntcollectie van het Huis van Welf te redden door deze aan te kopen voor 5 miljoen euro. Daarmee was de ontmanteling van de laatste grote vorstelijke verzameling in particulier bezit van de baan. De overeenkomst tussen de Deutsche Bank en Niedersachsen kwam mede tot stand onder druk van verschillende organisaties en verenigingen, uit binnen- en buitenland.

De collectie omvat 40.000 munten en penningen die sinds het midden van de achttiende eeuw bijeen werden gebracht door de heersers van de Welf-dynastie. Dankzij het feit dat de keurvorsten van Braunschweig-Wolfenbüttel koningen werden van Groot-Britannië en Ierland ontstond een personele unie, waardoor zij niet uitsluitend Duitse munten en penningen verwierven, maar ook stukken van het Britse Rijk.

Reeds in 1983 werd de collectie bedreigd, toen Huis van Welf de collectie

wilde veilen. Destijds voorkwam de Deutsche Bank dat door de verwerving van de collectie voor 16,2 miljoen DM en was de grote collectie sindsdien opgeslagen in het hoofdkantoor van die bank in Hannover. Delen van de collectie werden tentoongesteld en het beheer opgedragen aan conservator Reiner Cunz. Met de overname van de collectie door Niedersachsen, zal hij dit blijven doen, aangezien hij al als conservator munten werkzaam is bij het Niedersächsisches Landesmuseum, waar de collectie gehuisvest zal worden. De eerste tentoonstelling in het nieuwe onderkomen staat gepland voor begin volgend jaar. Natuurlijk zal een aantal spectaculaire stukken worden tentoongesteld in 2014, in het kader van de tentoonstelling ter gelegenheid van de 300ste verjaardag van de personele unie van Hannover met Groot-Britannië. ■

Janjaap Luijt (1966) verricht archiefonderzoek in opdracht van notarissen, bedrijven en particulieren. Zijn eigen interesse ligt daarbij bij de goud- en zilvermeden van de zeventiende en achttiende eeuw en de geschiedenis van de Munt te Utrecht. Hij is hoofdredacteur van *De Beeldenaar*.

Rectificatie

Bij het artikel *De eerste voorstelling van een rechter op een middeleeuwse munt?* van Ivar Leimus in *De Beeldenaar* 2010-1 zijn foto's en bijschriften verwisseld, waardoor ze op de verkeerde plaats terecht zijn gekomen. De juiste combinaties en bijschriften zijn de volgende: Pagina 25 boven, hier hoort als bijschrift bij: Dietrich II of III von Kattlenburg, Gittelde (?) (Dbg 689, 690 en 1901).

Pagina 26 boven, hier hoort als bijschrift bij: Penning (Dbg 1798). Dit is de keerzijde van de munt die op pagina 28 bovenaan staat.

Pagina 27 de bovenste twee munten, hier hoort als bijschrift bij: Penning (Dbg 1798). Deze afbeeldingen tonen de keerzijde van de munten op pagina 28 onderaan.

Pagina 27 onderste twee munten, hier hoort als bijschrift bij: Penning (Dbg 292).

Pagina 28 de als tweede afgebeelde munt, hier hoort als bijschrift bij: Penning, Tiel, Hendrik.

Wat is en doet de International Numismatic Council?

ANS TER WOERDS

De International Numismatic Council (INC) is in 1934 opgericht als International Numismatic Commission, om de onderlinge samenwerking tussen wetenschappers, instellingen en organisaties op het gebied van de numismatiek en gerelateerde disciplines te ondersteunen. In 2009 is de naam veranderd in International Numismatic Council / Conseil international de numismatique (Internationale Raad voor Numismatiek).

De INC is begonnen onder de paraplu van het Comité International des Sciences Historiques (CISH) dat in 1926 in Genève werd opgericht. In 1927 lanceerden professor August von Loehr en Victor Tourneur al het idee om een eigen numismatisch comité op te richten, maar pas tijdens de achtste vergadering van de CISH is op 22 maart 1934 in Parijs werd de INC officieel als zelfstandige numismatische commissie opgericht, nog wel gelieerd aan de CISH. Victor Tourneur uit België werd de eerste president en August von Loehr uit Oostenrijk de eerste secretaris. Tijdens het internationale CISH-congres in Stockholm in 1960 werd besloten de INC van een interne commissie om te vormen tot een zelfstandiger opererend orgaan. Uiteindelijk heeft de INC op het congres in Madrid in 2003 haar banden met CISH definitief doorgesneden. Reden hiervoor was de jarenlange onvrede van de INC over haar relatie met CISH, zowel op administratief gebied als op inhoudelijk terrein.

De INC telt nu ongeveer 160 leden in 40 verschillende landen. Leden zijn particuliere numismatische collecties, universitaire instellingen, niet-commerciële numismatische organisaties, instellingen en genootschappen (lokaal, nationaal en

internationaal) en munthuizen. Een comité van negen leden, dat gekozen is door de vertegenwoordigers van de aangesloten instellingen, coördineren tijdens het International Numismatic Congress de activiteiten. Het huidige comité is gekozen tijdens het INC-congres in Glasgow, begin september 2009. De huidige voorzitter is dr. Carmen Arnold-Biucchi van Harvard University Art Museums.

Vele jaren was H. Enno van Gelder lid van het comité (1950-1973), waarbij hij lange tijd als secretaris functioneerde. In die hoedanigheid heeft hij ook diverse internationale numismatische congressen helpen organiseren. En tot heden is hij de enige Nederlander die tot erelid benoemd is.

Wat doet de INC?

De voornaamste doelstellingen van de INC zijn het organiseren van numismatische congressen en het publiceren van enkele tijdschriften en een elektronische nieuwsbrief. Het ondersteunt daarnaast allerlei internationale projecten, zoals de serie *Sylloge Nummorum Graecorum* (sinds 1931), *Numismatic Literature*, een bibliografie met samenvattingen van recente publicaties, uitgegeven door de American Numismatic Society (ANS) en recent het nieuwe project *Sylloge Nummorum Sasanidarum*. Dit alles om de wetenschappelijke numismatische gemeenschap te informeren over onderzoek en ontwikkelingen op numismatisch gebied en gerelateerde disciplines te promoten.

De congressen vinden tegenwoordig elke zes jaar plaats. In 2015 wordt het volgende congres gehouden in Taormina op Sicilië, waar de numismatische weten-

schappers hun kennis en kunde weer zullen delen. Op het congres in Glasgow in 2009 waren zo'n 550 deelnemers aanwezig en werden er ruim 375 presentaties gegeven. Hierover is uitvoerig geschreven in *De Beeldenaar* 2010-1. De congresbundel met de lezingen die uitgebracht zal worden, komt wellicht ook digitaal beschikbaar.

Tijdens elk congres wordt de Survey of Numismatic Research gepresenteerd; een onmisbare bibliografie, samengesteld door diverse numismatische wetenschappers, waarin op alle terreinen van de numismatiek de recente ontwikkelingen naar voren gebracht worden. Arent Pol en Marjan Scharloo leveren al jaren de Nederlandse bijdragen, respectievelijk op het gebied van de middeleeuwse en moderne westerse muntslag in de Lage Landen en van penningen in België, Nederland en Luxemburg. De 2002-2007 editie van de Survey beslaat maar liefst 726 pagina's en is uiteraard te raadplegen in de bibliotheek van het Geldmuseum.

Naast bovengenoemde numismatische 'bijbel' publiceert de INC het deels Engels-

deels Franstalig jaarboek *Compte rendu*. Hierin komen allerlei zaken betreffende de INC aan bod: de statuten, samenstelling van het comité, financieel verslag, verslag van de vergadering van de Council, en er verschijnen verhalen over bekende numismaten, beroemde verzamelaars, evenals necrologieën. Bovendien wordt er een overzicht gegeven van het ledenbestand per land en in het 2008 nummer verscheen (dit dan wel weer in het Frans) een artikel over de geschiedenis van de INC. In dit verslag heb ik de meest belangrijke 'wapenfeiten' proberen weer te geven. Wat het aantal leden betreft: vanaf 1953, toen men 41 leden uit 16 landen telde, is dit inmiddels uitgegroeid tot 161 leden (lidinstellingen en -organisaties) uit 40 landen. Daaronder zijn Teylers Museum te Haarlem en het Geldmuseum te Utrecht. ■

Meer informatie over de organisatie:
www.muenzgeschichte.ch/inc/

Ans ter Woerds is bibliothecaris van het Geldmuseum en verslaggever van INC-zaken. Zij is voornemens de lezers van *De Beeldenaar* tenminste één keer per jaar op de hoogte te houden van wat INC doet.

Gedachten bij het samenstellen van Eyecatchers

Berichten uit het Geldmuseum

Stelt u zich eens voor: een maartse dag in Utrecht, zes conservatoren en hun afdelingshoofd bijeen in het depot met een vrije opdracht: 'zoek 100 voorwerpen uit die voor jullie persoonlijk de krenten in de pap zijn en leg ook vooral uit waarom'.

Nu moet u weten dat wij tegenwoordig een collectie beheren van 400.000 objecten.

Dan zou je kunnen denken: dat is makkelijk, maar niets is minder waar. Wat maakt een stuk een topstuk? Zeven hoofden, zeven gedachten: moeten we een rode draad uitzetten of niet? Waar letten we op: idealiter voldoet een topstuk aan de criteria kostbaarheid, zeldzaamheid en uitzonderlijke kwaliteit. Maar was dat in dit geval voldoende?

Na een middag pittig discussiëren hebben we besloten om elke conservator voor zichzelf een keuze te laten maken uit de verzameling met daarbij in het achterhoofd dat het object de conservator zelf moest aanspreken, maar dat er ook een verhaal bij verteld moest kunnen worden waardoor het publiek zou denken: 'Goh, dat had ik er niet achter gezocht'.

In de rubriek 'Berichten uit het Geldmuseum' leveren medewerkers van de afdeling Collectie en Onderzoek van het Geldmuseum bij toerbeurt een korte bijdrage om zo het onderzoek dat verricht wordt bij het Geldmuseum voor het voetlicht te brengen. De onderwerpen variëren van nieuwe aanwinsten tot een kijkje achter de schermen.

Dit resulteerde in een eerste selectie waarbij we elkaar vertelden wat ons aansprak in een object. Er waren voor de hand liggende keuzes bij: je maakt geen topstukkententoonstelling zonder de *Grote Camee* of het eerste biljet van 1000 gulden. Maar waarom moet perse een niet al te fraai ogend spaarbusje van de Haagse Nutsspaarbank er in of een set onbruikbaar gemaakte stempels voor een Frans 5 franc-stuk? Daar moet je van overtuigd worden door het verhaal wat er achter zit. Die verhalen proberen we op alle mogelijke manieren in de tentoonstelling te vertellen.

Maar het maken van een selectie zet je ook aan het denken. Als je bekijkt hoe de collectie van het Geldmuseum tot stand gekomen is en je je verdiept in de redenen waarom sommige voorwerpen juist wel verzameld zijn en andere niet, kom je al snel uit bij het begrip verzamelcriteria. Die zijn tegenwoordig mooi vastgelegd in een collectieplan, waarin staat wat het museum bezit en waarom en wat er nog ontbreekt.

Als je echter kijkt naar de manier waarop de verzameling van het Geldmuseum in de loop van drie eeuwen tot stand gekomen is, blijkt dat toeval een grote rol heeft gespeeld en dat van een consequent beleid soms niet eens sprake is geweest.

In de afgelopen eeuwen zijn de opvattingen over en de doelstellingen van het professioneel verzamelen namelijk sterk veranderd. Wat begon als het bijeenbrengen van (kostbare) curiosa voor het genot van een enkeling, is uitgegroeid tot een systematisch collectie- en verzamelbeleid waarin wetenschappelijk onderzoek hand in hand gaat met de dienstverlening aan een zo breed mogelijk publiek.

CHRISTEL
SCHOLLAARDT

Persoonlijke keuzes en persoonlijke verhalen blijken altijd een grote rol te hebben gespeeld bij het aanleggen van een verzameling. De basis van de collectie van het Geldmuseum werd gelegd in 1751, toen stadhouder Willem IV zijn erfstukken uit de oude stadhouderlijke collectie aanvulde met een grote aankoop van antieke munten en gesneden stenen uit de verzameling van graaf Frederic de Thoms.

In de vroege negentiende eeuw was er vooral belangstelling voor antieke munten en gesneden stenen, maar Lodewijk Napoleon, ijverend voor de oprichting van nationale verzamelingen, kocht voor het nieuwe 's-Lands Penningkabinet ook 'moderne' munten en penningen aan, onder andere uit de collectie van de Amsterdamse boekhandelaar en muntverzamelaar Pieter van Damme.

's-Lands Penningkabinet, onderdelen van de oude stadhouderlijke verzamelingen en de weinige stukken die terugkeerden uit Frankrijk, nadat die tijdens de Franse bezetting van ons land naar Parijs waren afgevoerd, vormden in 1816 de basis voor het Koninklijk Penningkabinet (крк) dat door Koning Willem I werd opgericht. Vanaf de tweede helft van de negentiende eeuw kwam de nadruk te liggen op de vaderlandse geschiedenis en daarmee op het verzamelen van Nederlandse munten en penningen. Die aandacht voor de geschiedenis en het vastleggen daarvan ligt ook ten grondslag aan het ontstaan van de bedrijfsverzamelingen van 's-Rijks Munt en De Nederlandsche Bank, die tegenwoordig onderdeel uitmaken van de collectie van het Geldmuseum.

Muntvondsten, papiergeld, oorspronkelijk geld en sinds de oprichting van het Geldmuseum zelfs geldcultuur, zijn hier in de twintigste eeuw als nieuwe verzamergebieden aan toegevoegd.

Particuliere schenkingen

Particuliere verzamelaars, die vaak over veel specifieke kennis beschikken, bekle-

den een buitengewoon belangrijke positie in de numismatiek en penningkunde. Het contact tussen het крк en deze selecte groep is van groot belang geweest bij de opbouw van de huidige museumcollectie en zonder hun bijdragen zou de collectie van het Geldmuseum lang niet zo compleet en interessant zijn. Als voorbeelden noemde ik al de collectie van De Thoms en Van Damme, een andere belangrijke privé-collectie is die van Willem van Rede, een Rotterdamse verzamelaar die zijn verzameling van 31.000 stuks in zijn geheel aan de Staat naliet. Hij stelde wel dat de stukken bij voorkeur in Rotterdam te zien zouden zijn. Daar is in de jaren vijftig van de twintigste eeuw vrij ingenieus mee omgegaan, met als gevolg dat de collectie toch verspreid geraakt is. Het крк kreeg van Rede's Antieke munten, de Nederlandse gingen naar het Rotterdams Historisch Museum en de oosterse betaalmiddelen zijn, samen met de collectie Aziatische munten van het крк naar het Wereldmuseum gegaan. Toen vond met dat een logische verdeling, tegenwoordig merken wij steeds meer hoe onhandig het is dat het Geldmuseum een 'gat' heeft in de Aziatische betaalmiddelen. Gelukkig lijkt het erop dat het Wereldmuseum door heroriëntatie op de collecties, de hele collectie aan het Geldmuseum gaat overdragen.

Concluderend kan je stellen dat het samenstellen van een collectie als die van het Geldmuseum in hoge mate een zaak van - meestal - gedreven en individualistische persoonlijkheden is. De voorkeuren van opeenvolgende directeuren, conservatoren en privéverzamelaars zijn in de samenstelling van de collectie duidelijk te herkennen en is dus aan voortschrijdend inzicht onderhevig.

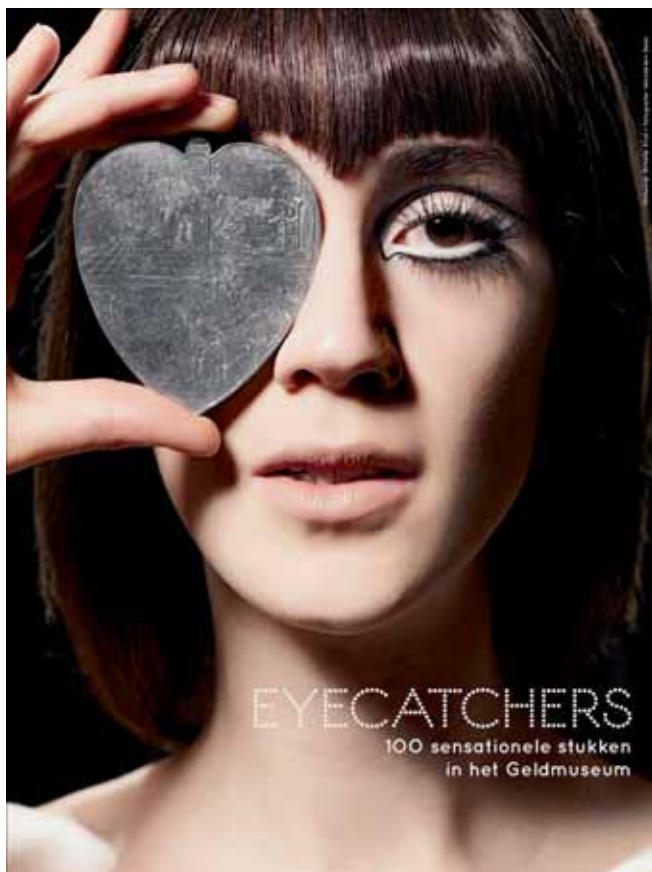
Het Geldmuseum is heel blij dat er bij de Munt weinig werd weggegooid, zodat we nu kunnen beschikken over productiemiddelen die anders niet meer hadden bestaan. Denk aan die 5 franc-

stempels. Of aan het inzicht van die ene persoon bij De Nederlandsche Bank die in 1825 heeft gedacht: 'Ik vernietig toch maar niet die hele oplage, maar ik houd er twee achter'. Of aan Hans Meesters die een prachtverzameling van 500 ticals (Siamese, kogelvormige munten) bijeenbracht en die na zijn dood aan het museum vermaakte. En aan zoveel anderen die een leven lang verzamelden en de wijsheid hadden om het voor de eeuwigheid te schenken. Dit soort schenkingen geeft een verzameling geur en kleur, maakt hem soms wat onevenwichtig in opbouw, maar daardoor ook uniek.

Ook de huidige conservatoren hebben hun eigen paradepaardjes en verzamelpassies. Een aantal hiervan is, samen met de persoonlijke verhalen, op de tentoonstelling *Eyecatchers* bijeen gebracht. Honderd stukken uit de collectie van in totaal 400.000 objecten. Deze tentoonstelling is de eerste van een reeks die geleidelijk aan de rijkdommen van het Geldmuseum zal onthullen. Wij hopen dat u ervan zult genieten, wij hebben ons best gedaan.. ■

Christel Schollaardt (1963) is lid van het Management Team van het Geldmuseum en geeft leiding aan de afdeling Collecties & Onderzoek. Zij is eindverantwoordelijk voor het reilen en zeilen van de afdeling: voor vragen, klachten, opmer-

kingen en complimenten kunt u bij haar terecht. Sinds augustus 2007 is Schollaardt secretaris van de ICOMON (International Committee for Monetary Museums)

Numismaten bijeen in het Oude Raadhuis van Kampen

Najaarsvergadering 2009 van het Genootschap

MICHIEL
PURMER

Een mooier historisch decor kon het genootschap zich niet wensen. Voor de najaarsvergadering op zaterdag 26 september 2009 was Kampen de locatie waar ongeveer 80 leden zich verzamelden. Plaats van handeling was het nieuwe onderkomen van het Stedelijk Museum van Kampen: het sfeervolle, monumentale Oude Raadhuis. De vergaderzaal is een prachtige zaal met middeleeuwse muren en hanebalken in het plafond, geen slechte ambiance voor de najaarsbijeenkomst. Dit historische pand in het hartje van Kampen bood de gehele dag onderdak aan het genootschap. De koffie was voorzien van Kamperslof, een lokale lekkernij.

Traditiegetrouw vormde de Algemene Ledenvergadering de aftrap van de dag. De vergadering werd gesierd door een feestelijk moment. Op een zeker ogenblik werd, zo te zien tot zijn eigen verbazing, Wybrand op den Velde uit de vergadering geroepen voor een telefoongesprek. Toen deze de zaal verlaten

had, stelde onze voorzitter de vergadering voor de heer Op den Velde te benoemen tot erelid. Reeds vele jaren is hij zowel nationaal als internationaal zeer actief als numismaat. Binnen ons genootschap was hij lid van de eeuwfeestcommissie die het jubileum van 1992 voorbereidde. Daarnaast heeft hij 25 jaar het voorzitterschap van de jaarboekcommissie bekleed: tussen 1983 en 2009. Ook heeft hij diverse publicaties op zijn naam staan, onder andere op het gebied van sceatta's en Chinese cashmunten. Door de aanwezigen werd de voordracht met applaus ondersteund. Zo kon Wybrand op den Velde even later het erelidmaatschap ontvangen, uitgedrukt in de vorm van bloemen en een oorkonde.

Na de feestelijkheden stond een aantal inhoudelijke verhalen op het programma. René van Mierlo van het Stedelijk Museum van Kampen hield onder de prikkelende titel: 'Bling bling van Kampen' een inleiding over de belangrijke collectie Kampens zilver die het museum bezit.

Vervolgens was het de beurt aan ons eigen lid Marcel van der Beek. Zijn enthousiaste verhaal vormde het eerste deel van een tweeluik over de Kampense muntslag. Hierbij behandelde de medewerker van het Geldmuseum de vroegste muntgeschiedenis van Kampen, tot eind vijftiende eeuw. Aan de hand van de in het Geldmuseum aanwezige Kampense stukken gaf Marcel een mooi overzicht van de vroegste muntgeschiedenis van Kampen. Door vergelijking met andere contemporaine stukken, maakte hij aannemelijk dat Kampen al enkele jaren eerder was gestart met het slaan van munten dan tot nu toe werd aangenomen. Na zijn verhaal was het tijd voor de

In de oude raadzaal

lunch. Een aangename wandeling in het zonnetje voerde van het museum naar het restaurant De Vier Jaargetijden aan de IJsselkade. Na het aperitief, voor velen heerlijk buiten, werd hier een prima lunch genoten.

Na de lunch volgde het tweede deel van de Kampense muntgeschiedenis. Dit verhaal werd gehouden door ons erelid Dick Purmer. Op zijn karakteristieke wijze, nam hij het gehoor mee langs de Kampense muntslag uit de zestiende en zeventiende eeuw. Opnieuw een verhaal met veel foto's van de betreffende munten, waarbij de duiten natuurlijk niet ontbraken.

Na afloop van de lezingen was er thee en gelegenheid het nieuwe onderkomen van het museum in het oude raadhuis te bewonderen. Het complex werd eind vijftiende eeuw gebouwd, maar ingrijpend verbouwd na een brand in 1543. Hoogtepunt is de Schepenzaal. Hierin bevindt zich een monumentale schouw. Deze zandstenen renaissance-schouw dateert van de jaren 1543-1545. Ook de schepenbanken en betimmering stammen uit die tijd en vormen samen een uniek ensemble.

Onze leden konden geruime tijd genieten van het modern ingerichte museum, waarbij het hoekje met Kamper munten en muntstempels natuurlijk veel aandacht kreeg. Voor de liefhebbers volgden tenslotte nog een drankje op het terras van De Vier Jaargetijden en aansluitend het diner. Al met al een zeer geslaagde dag. ■

Michiel Purmer is penningmeester van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde.

Foto's: Etko Cretier

Beter één penning in de hand, ...

De muntslag te Kampen

Euroruimte

VERVALSINGEN IN CIJFERS

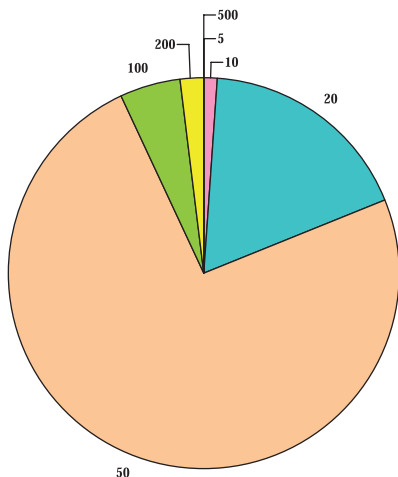
In 2009 is het aantal valse eurobiljetten in Nederland gestegen. In totaal zijn 54.949 valse biljetten onderschept en geregistreerd, een toename van 11% ten opzichte van de 49.294 valse biljetten in het jaar daarvoor. Wel heeft het aantal valse biljetten zich in de tweede helft van 2009 gestabiliseerd. Onderschept en geregistreerd zijn in die periode 22.921 valse biljetten. In dezelfde periode van 2008 werden nog 24.347 valse biljetten aangetroffen. Het totaal aantal aangetroffen valse eurobiljetten nam in 2009 wereldwijd toe met 29% tot 860.000, zo blijkt uit cijfers van de Europese Centrale Bank (ECB). In 2008 lag het aantal valse eurobiljetten op 666.000. Ten opzichte van het aantal echte biljetten in omloop (12,8 miljard gemid-

deld in de tweede helft van 2009) blijft het aantal aangetroffen valse biljetten nog altijd laag.

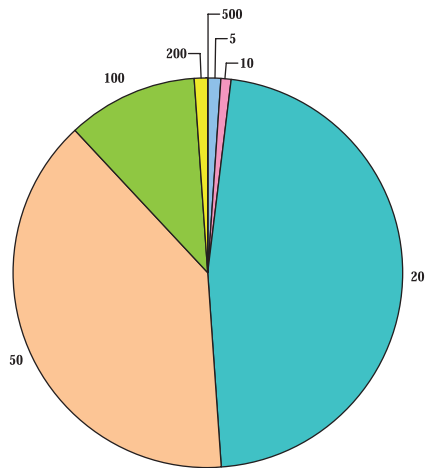
Elk land in de eurozone heeft een Nationaal Analyse Centrum (NAC) dat valse eurobiljetten registreert. In Nederland is het NAC ondergebracht bij De Nederlandsche Bank (DNB). Het NAC legt de gegevens vast in een centraal systeem dat de Europese Centrale Bank (ECB) beheert. Tot dit systeem hebben ook Europol en de nationale politiekorpsen toegang.

Wie meer weten over de echtheidskenmerken van de eurobiljetten kan het computerprogramma *Echtheidskenmerken van eurobankbiljetten* downloaden op de website van DNB (www.dnb.nl) of op CD-ROM telefonisch bestellen bij 0800 - 020 1068 (gratis). (bron: DNB) ■

Nederland

Eurogebied

Aandeel vervalsingen
per coupure (in %)
tweede halfjaar 2009.

De rubriek Euroruimte bericht in kort bestek wederwaardigheden over euromunten. Is u iets opgevallen aan de circulatiemunten en wilt u die kennis delen met de samensteller van deze rubriek, dan kunt u die sturen naar euroruimte@debeeldenaar.nl. De redactie behoudt zich het recht voor bijdragen in te korten of te weigeren.

Penningnieuws

Een bont gezelschap dit keer: twee penningen die op een of andere wijze het eind of het begin van een jaar markeren en een vrolijk-gevoel-penning. Mooier kunnen we het voor u niet maken.

CHRISTIEN NIJLAND

Hans de Koning 80 jaar jong, 65 mm., terracotta, 2009.

Hans de Koning is in penningland zeer bekend. Hij zat al in 1972 in de redactie van *De Geuzenpenning*, de voorloper van *De Beeldenaar* en hij schreef talloze artikelen voor deze bladen. In juli 1974 verscheen zijn hoofdartikel over de bronzen portretpenningen van Christina Nijland en daarom is het wel toepasselijk dat uitgerekend zij nu een penning (oplage: 1) maakte voor Hans die onlangs in goede

gezondheid de leeftijd van 80 jaar bereikte. Hij schrijft nog steeds en ook binnenkort kunnen we weer artikelen van hem tegemoet zien. Hans was ook vele jaren actief als bestuurslid van de vpk en ontving van die vereniging de penning van verdienste. Zo kom je nog eens aan een verzameling. Tijdens een gezellige bijeenkomst met vele penningvrienden in de Amsterdamse Penningwerkplaats werd de penning aan een zichtbaar ontroerde Hans uitgereikt.

De voorzijde van de penning toont Hans en profil, met zijn naam in rand-schrift, het kroonjaar 2009 en het beeldmerk van de Penningwerkplaats. De keerzijde geeft de aanleiding voor de penning weer in fraaie kalligrafie, bekroond met een koningskroon.

HENK VAN DER
VORST

LUCIE NIJLAND

IK-penning, terracotta, 68 mm., 2009, vrije penning.

Het begon als een 'Hommage aan een groot ego'. Daarna werd het een grap. De combinatie van beide heeft geleid tot de benaming IK-penning. Het werd een Sinterklaas-surprise voor iemand

die graag met zichzelf op zak loopt. De penning heeft al onverwachts succes. Niet zo gek, want ons ego speelt een grote rol. Voor- en keerzijde zijn - hoe kan het ook anders - een ik-compositie. Het is een fijn penninkje om in je broekzak te hebben, na enige oefening voel je dan IK en dat schraagt het zelf-vertrouwen.

THEO VAN DE VATHORST

Mijlsteen, Nieuwjaar 2010, terracotta, 60 x 65 x 10 mm., vrije penning, 2009

Elk jaar verrast Theo ons met een penning om het nieuwe jaar te begroeten (zie pagina 73). Dit jaar is het de *Mijlsteen* geworden, heel toepasselijk in terracotta (een steen in brons is immers een beetje vreemd). De verklarende zijde meldt dat dit rechthoekige 'steentje' een mijlsteen is, wenst ons een 'Happy New Year' en

geeft de jaartallen 1960-2010. Een verdere toelichting ontbreekt, maar het overzichtsartikel van Hans de Koning in *De Beeldenaar* 2003-6 vertelt dat Marianne Letterie in 2000 een penning maakte ter gelegenheid van het 40-jarig huwelijk van Marja en Theo van de Vathorst. Toeval bestaat niet. De andere zijde geeft aanvullend bewijs. We zien daar een man en vrouw door het raam van hun (echtelijke) woning kijken in veilige onderlinge geborgenheid.

NICO SMIT

Aar, 2009, terracotta, 54 mm., 2009.

Wie in 2009 een bijdrage leverde aan *De Beeldenaar* werd in december 2009 blij verrast met de penning *Aar*. De penning werd door Penningwerkplaats-deelnemer Nico Smit uitgevoerd. Twee jaar geleden ontvingen auteurs *Schrijf-veer* van Maja Houtman. Daarom meldt Nico op de verder summiere bijsluiter:

‘Voor wie dit leest

Alweer een veer, dat kan niet meer.

Vandaar een aar, als aardig gebaar

Van De Beeldenaar voor jaargang 33’

Op de voorzijde de voor het schrijverschap symbolische inktpot met een schrijf-aar. We zien ook de initialen van de maker. De aar lijkt te verwijzen naar het geestelijk voedsel dat de schrijver voortbrengt. De lezer is eveneens belangrijk, immers de schrijver doet het voor hem of haar en is benieuwd naar zijn reactie. Daarover gaat het gedicht van Leo Vroman, waarvan de beginregel op de keerzijde is afgebeeld, samen met zijn vignet van de Penningwerkplaats. Ik kan de lezers van *De Beeldenaar* alleen maar aanraden iets te schrijven voor het blad, want wie weet wordt deze traditie voortgezet... ■

Muntmelange

JOHN ODEKERKEN OPROEP PENNING MARGRATEN

Bij toeval kreeg ik een penning in mijn bezit, waarvan bij navraag niemand mij iets kon vertellen over herkomst of aanleiding tot uitgifte. Het betreft een penning uit 1947 gemaakt door Geurt Brinkgreve (signatuur GB), maar dat is dan ook alles dat ik te weten ben gekomen. Een oproep in de plaatselijke krant

leverde niets op en zelfs de Stichting Oorlogsgraven Margraten kende het bestaan van de penning niet. Blijkbaar zijn er heel weinig van deze penningen verspreid. Op de voorzijde staat een Amerikaanse soldaat met helm en profiel en het omschrift: THEY DIED / FOR LIBERTY. De keerzijde toont een treurende vrouw tussen oorlogsgraven afgebeeld met de tekst: 20000 US SOLDIERS BURIED AT MARGRATEN.

De penning bestaat in drie uitvoeringen: met een diameter van 60 mm (zoals afgebeeld), 60 mm op een houten voetstuk en met een diameter van 125 mm.

Graag wil ik weten wie opdracht heeft gegeven, ter ere van welke gelegenheid, hoe groot de oplage was en of de penningen te koop waren of aan bepaalde mensen werden uitgereikt. Alle overige informatie is eveneens welkom.

John Odekerken, Onderstestraat 32, 6301 KB Valkenburg-Houthem.

De rubriek Muntmelange biedt ruimte om één of meer opmerkelijke numismatische zaken in kort bestek te behandelen. Alle wetenswaardigheden die met antieke, middeleeuwse of moderne munten te maken hebben – bijvoorbeeld puzzelstukjes voor nader onderzoek – passen in deze rubriek. Suggesties, ideeën of kant en klare korte artikelen kunt u sturen aan de redactie van *De Beeldenaar*, Postbus 11, 3500 AA Utrecht of per e-mail naar redactie@debeeldenaar.nl.

EEN GRONSVELDSE DUIT UIT 1611

Onlangs trof ik een nog onbekende munt van Gronsveld aan. Het betreft een duit met het jaartal 1611 geslagen tijdens de regeringsperiode van Jan II (1588-1617). De munt is van het type Purmer en Van der Wiel nummer 9104 en valt als volgt te beschrijven:¹

Voorzijde: versierd wapenschild met klimmende leeuw naar links gewend.
Keerzijde: in een bladerkrans GRO / FEC / cvs / jaartal onder een streepje.
Purmer en Van der Wiel melden een variant zonder jaartal en een variant met het jaartal 1616. Beide varianten worden door hen als zeer zeldzaam beschouwd. Het hier afgebeelde exemplaar past in de bovenstaande beschrijving, waarbij de tekst op de keerzijde niet volledig leesbaar is en het streepje boven de tekst ontbreekt: GRO / FEC / (..) vs / 1611.

NOOT

1. D. PURMER / H.J. VAN DER WIEL *Handboek van het Nederlands kopergeld* (Vriezenveen 1996) 154-155.

WILLEM VAN DEN
NIEUWENHOF

OPROEP ONBEKENDE PENNING

Tijdens de openingsreceptie van de tentoonstelling *Let op de penningen* in Galerie De Ploegh te Soest liep een van de aanwezigen rond met een penning waarvan

zij geen idee had wie deze had gemaakt. Als een van de lezers van *De Beeldenaar* het antwoord weet, laat die dan contact opnemen met de redactie: redactie@debeeldenaar.nl. ■

JANJAAP LUIJT

Nieuws en aankondigingen

Vereniging voor Penningkunst

Jaarpenning 2009

De jaarpenning 2009 zal pas gereed zijn in 2010. Het bestuur van de Vereniging voor Penningkunst heeft, vanwege technische onvolkomenheden in de productie van de penning, ervoor gekozen om deze problemen op te laten lossen door de uitvoerder. Dat vergt niet alleen inzet van de uitvoerder maar ook geduld van de leden. Het bestuur streeft er naar de penning in het eerste kwartaal van 2010 aan de leden toe te zenden.

Opruiming

Het Koninklijk Belgisch Genootschap voor Numismatiek (KBGN) heeft beslist zijn voorraad van oudere jaargangen van de Revue belge de Numismatique (RBN) te verkopen aan promotieprijzen.

Noteer dat de exemplaren, die teruggaan tot de jaren 1850, niet zijn gebruikt, maar dat de kaften lichtjes kunnen beuimd zijn; de inhoud is echter als nieuw. De volgende prijzen zijn van kracht (in de plaats van de normale prijs van € 55 euro per ex.):

- voor de jaren vóór Wereldoorlog I: € 40 per exemplaar (niet alle jaargangen zijn nog beschikbaar)
- voor de jaren na Wereldoorlog I en tot 1960: € 20 per exemplaar (idem)
- voor de jaren 1960 tot en met 2000: € 10 per exemplaar (veruit de meeste jaargangen zijn nog beschikbaar).

Extra kortingen worden toegekend voor grotere bestellingen en aan onze leden. Bezoek de website van het KBGN op www.numisbel.be, maak uw taalkeuze en klik dan op de knop 'Verkoop RBN' voor meer informatie en voor een bestelformulier. U kunt ook schriftelijk contact opnemen met de secretaris van het

Genootschap, Jan Moens, Vleermuisstraat 13, B-1700 Dilbeek (België).

Van der Horst en Hellegers

Lezers van *De Beeldenaar* (zowel leden van het Koninklijk Genootschap voor Munt- en Penningkunde, de leden van de Vereniging voor Penningkunst, als de losse abonnees) kunnen zich aanmelden voor de atelierbezoeken aan Walter van der Horst en Guus Hellegers.

Op zaterdag 27 maart zijn we welkom bij Walter van der Horst in Amsterdam. Walter is door Ron Geurs in aanraking gebracht met penningen en maakt ze met verve. Verschillende van zijn penningen zijn in de rubriek *Penningnieuws* getoond.

Op zaterdag 24 april gaat het bezoek naar Steggerda, naar Guus Hellegers. Guus heeft een lange staat van dienst in de penning- en beeldhouwkunst. De organisator van de atelierbezoeken is blij dat Hellegers en zijn vrouw *De Beeldenaar*-lezers willen ontvangen.

Aanmelden per e-mail: maja@agandau.nl. Vermeld uw naam, adres en de naam van de penningmaker die u wilt bezoeken. Met de bevestiging van uw aanmelding ontvangt u tevens gegevens over de exacte tijd en plaats van de bijeenkomst en over eventuele kosten.

Teylers oudste collectie

Pieter Teyler (1702-1778) bezat een voor zijn tijd aanzienlijke verzameling penningen en munten. Het zwaartepunt van zijn collectie ligt bij de penningen tussen 1540 en 1764. Een deel van het materiaal was bij aankoop nog maar recent vervaardigd. De tentoonstelling toont de hoogtepunten uit Teylers bijzondere collectie, die bovendien de grootste bewaard gebleven achttiende-eeuwse

particuliere numismatische collectie van Nederland is. De vaste opstelling besteedt ook aandacht aan de geschiedenis van de penningkunst. Verder komen in de themavitrines onder meer onderwerpen aan bod zoals Numismaten op de penning, de geschiedenis van de muntslag, Gelderse munten, de collectie Roodenburg en de aankopen van Pieter Teyler in 1755.

Tot en met 7 maart 2010, di.-za. 10-17 uur;
zo. 12-17 uur. Teylers Museum, Spaarne 16,
Haarlem.
www.teylersmuseum.nl

Eyecatchers

De tentoonstelling *EyeCatchers* in het Geldmuseum te Utrecht stelt de bezoeker voor het eerst in de geschiedenis van het museum in staat om de 100 mooiste, zeldzaamste en meest boeiende succesverhalen uit de kluizen van het Geldmuseum te beleven. Meer over deze expositie op pagina 83.

Tot en met voorjaar 2011, di.-vr. 10-17 uur;
za.-zo. 12-17 uur. Geldmuseum, Leidseweg 90,
Utrecht.
www.geldmuseum.nl

Nederlandse penningen uit de XXe eeuw

In twee vitrines die de Vereniging van Goudse Museumvrienden gebruikt, worden circa 20 penningen uit de XXe eeuw tentoongesteld. De getoonde penningen zijn verzameld door de 'vrienden' en illustreren de variëteit aan penningen uit de vorige eeuw.

Tot en met 1 april 2010,
wo. - vr. 10-17 uur; za.-zo. 12-17 uur. Museum-
goudA, Achter de kerk 14, Gouda.
www.museumgouda.nl

Piet Esser Retrospectief

Het Museum Beelden aan Zee toont tot en met 23 mei 2010 grote Esser expositie waarbij ook uitgebreid aandacht wordt besteed aan zijn penningoeuvre. Gelijktijdig is in de bibliotheek van het Sculptuur Instituut een kleine selectie van

werken van de leerlingen van Piet Esser te bezichtigen.

Tot en met 23 mei 2010, di.-vr. 11-17 uur.
Sculptuur Instituut (in het gebouw van Beelden
aan Zee), Harteveltstraat 1, Den Haag,
www.sculptuurinstituut.nl

Niko de Wit

Galerie SBK Oosterhout toont van 20 maart tot en met 1 mei beelden en penningen van Niko de Wit. De expositie zal worden geopend op zaterdag 20 maart om 15.00 uur door Karel Soudijn.

Van 20 maart tot en met 1 mei 2010,
di.-za. 12-17 uur. SBK Oosterhout, Bredaseweg 106 f,
Oosterhout.
www.sbk.nl

Websites

De redactie ontving van een aantal penningmakers de URL van hun (vernieuwde) website door. Beeldhouwer en penningmaker Henk Evertzen (www.henkevertzen.nl) vernieuwde zijn website. Lucie Nijland startte een website met artikelen over penningkunst en penningmakers (www.peningmakers.nl) en een website over de PenningWerkplaats in Amsterdam (www.peningwerkplaats.nl). Verder nodigt de Vereniging voor Penningkunst (VPK) een ieder uit de volledig gerestylede website (www.peningkunst.nl) te bezoeken.

Verder worden penningliefhebbers geattendeerd op de website van de FIDEM, waar ook veel verwijzingen naar werk van Nederlandse penningmakers is te vinden (www.fidem-medals.org). Numismaten wordt gewezen op de (wederom) uitgebreide website met numismatische literatuur van de Digital Library Numis (<http://members.ziggo.nl/tverspag/NUMIS/>).

Iedereen die zijn penning-website of een numismatische website wil aanmelden, kan de URL en een korte omschrijving sturen naar de redactie (redactie@debeeldenaar.nl). ■

MUNTEN- EN POSTZEGEL ORGANISATIE

Veilingen & Taxaties

Munten, postzegels, bankpapier, etc.

Onafhankelijk
Betrouwbaar
Ervaren

Grootste klantengroep, dus hoogste opbrengst

- Bij verkoop hoogste prijs
- Bij veiling laagste commissie
- Betrouwbare en realistische taxaties worden kosteloos verstrekt

MPO, hét adres
voor veiling, advies
en bemiddeling

MPO, Energieweg 7, 3401 MD IJsselstein

Tel. 030-6063944 www.mpo.nl Fax 030-6019895

Munthandel Verschoor

*Gespecialiseerd in de betere kwaliteiten van:
Historie- en Familiepenningen in zilver en goud
Provinciale- en Koninkrijksmunten*

(1787.) ORANGISTISCH DRAAGTEKEN VAN WILLEM V.

In de vorm van een stralenkrans.

Vz. binnen een versierde rand, geplaatst op (verschoten) oranje stof het naar links gewende opengewerkt borstbeeld van Willem V.
Kz. binnen een versierde rand, geplaatst op (verschoten) stof in pruissisch blauw het naar rechts gewende borstbeeld van Wilhelmina van Pruisen.

Zilver, 33,5 x 48 mm, incl. draagoog, 10,47 gram.

Met belastingstempel gearceerde J (Voet blz.46, nummer 1)

Postbus 5803 - 3290 AC Strijen
Tel.: (078) 674 7712 - Fax: (078) 674 4424

www.verschoor.com - info@verschoor.com

Lid I.A.P.N.

De Nederlandsche Muntenveiling

**OVERWEEGT U
UW VERZAMELING
TE VERKOPEN?**

Bij ons heeft u 2 mogelijkheden:

Contante betaling

of realisatie via onze

**Internationale
veilingen**

Bel ons voor een vertrouwelijk
en gratis advies.

Tel. 0294 - 43 30 20
Fax. -0294 - 43 30 55

De Nederlandsche Muntenveiling

Leeuwendeldseweg 14
1382 LX Weesp

Gediplomeerd veilinghouder & taxateur

Onze
veiling
catalogus
op aanvraag

www.nmv.nl

DE BEELDENAAR

MEI/JUNI 2010, 34^e JAARGANG NR. 3

Jean ELSEN & ses Fils s.a.

JAARLIJKS HOUDEN WIJ 4 VEILINGEN EN
VERZENDEN WIJ 4 PRIJSLIJSTEN

WIJ AANVAARDEN UW VERZAMELINGEN
EN/OF LOSSE MUNTEN VAN BETERERE KWALITEIT

Jean Elsen & ses Fils s.a.
Tervurenlaan 65
B-1040 Brussel

Tel. : 32-2-734.63.56
Fax : 32-2-735.77.78

info@elsen.eu
www.elsen.eu

Voor inkoop - verkoop - veilingen taxaties - opdrachten - adviezen

KAREL DE GEUS MUNTVEILINGEN B.V.

Kosteloze taxatie door onze experts van al uw munten en bankbiljetten

Met belangstelling zien wij steeds weer uit naar nieuw materiaal voor onze internationale veilingen.

U mag ons dan ook ten alle tijden consulteren voor een vrijblijvend advies.

Ook een kosteloze taxatie van uw collectie behoort tot de mogelijkheden.

Frans Bekersstraat 1a
5504 JA Veldhoven

Tel.: 040-2123455
Fax.: 040-2110845

numis@kareldegeus.nl
www.kareldegeus.nl

Van der Dussen Numismatic Books

Tel.: 043-3215119

www.vanderdussen.com

Schulman b.v.

_____ numismatists _____ Est. 1880

Na een succesvolle veiling met record opbrengsten is
Schulman B.V. weer klaar voor nieuwe inzendingen

*Schulman B.V. behaalt record
veilingopbrengst voor
rijksdaalder 1815 € 39.600,-*

-Veiling 332 november 2009

Brinklaan 84a - 1404 GM - Bussum - Geopend: dinsdag t/m vrijdag - Tel. 035 6916632 - Fax 035 6910878 - info@schulman.nl

DE BEELDENAAR 34 (2010) nr. 3

Tweemaandelijks tijdschrift voor Numismatiek en Penningkunst

DE BEELDENAAR

Tijdschrift van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde (www.munt-penningkunde.nl) en de Vereniging voor Penningkunst (www.penningkunst.nl).

STICHTING DE BEELDENAAR

Postbus 11, 3500 AA Utrecht

info@debeeldenaar.nl

ING Bank 5761252

BIC: INGBNL2A

IBAN: NL10 INGB 0005761252

REDACTIE

redactie@debeeldenaar.nl

P.A.M. Beliën, F. Biesiot, L. Boezelijn,
R. Van Laere, J. Luijt (hoofdredacteur),
W.P.C. van den Nieuwenhof, L. Nijland,
J.E.L. Pelsdonk, H.A. van der Vorst.

JAARABONNEMENTEN

Nederland: € 25;

België en Luxemburg: € 30;

binnen Europa: € 37,50; buiten Europa: € 40

Losse nummers € 6.

Abonnementen worden aangegaan voor één jaargang en stilzwijgend met één jaar verlengd indien niet vóór 15 november van het voorafgaande kalenderjaar schriftelijk is opgezegd. Voor leden van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde en de Vereniging voor Penningkunst is het abonnement bij het lidmaatschap inbegrepen. Zij geven mutaties door aan hun vereniging.

AANWIJZINGEN VOOR AUTEURS

Artikelen over numismatiek of penningkunst zijn van harte welkom. Aanwijzingen voor auteurs zijn op te vragen bij de redactie beschikbaar op www.debeeldenaar.nl.

ADVERTENTIES

Tarieven en voorwaarden op aanvraag.

ZET- EN DRUKWERK

Drukkerij Peeters, B-3020 Herent, België.

Meningen en feiten door auteurs weergegeven vallen buiten verantwoordelijkheid van de redactie en uitgever.

© Gehele of gedeeltelijke overname van artikelen is alleen toegestaan na schriftelijke toestemming van de redactie.

ISSN 0165-8654

Economische crisis 100
Janjaap Luijt

Caspar Bergers *Vera icon / zelfportret 10* 101
Frits Scholten

Uit Friese grond 104
Jan Post

Schetsen uit Kunstliefde 107
Jan Pelsdonk

Wat goed is blijft! 111
Hans de Koning

Narren en sarren 115
Kees van der Pols

Tentoonstelling en nieuw boek over Guus Hellegers 120
Pieter Jonker

Vernieuwde muntkamer in Hedel 121
Karel Leenders

Het reliëf van Prins Willem van Oranje aan de Leidse Academie 123
Louk Tilanus

Een leeuwendaaldervondst uit het Oostzeegebied 127
Marcel van der Beek

De muntslag van Maria van Jever II 129
Jan G. Stuurman

Euroruimte 127

Penningnieuws 137

CIL VAN INGEN SCHENAU

FRANK LETTERIE

Muntmelange 139

Nieuws 141

Tenzij anders vermeld zijn munten en penningen afgebeeld op ware grootte.

Economische crisis

JANJAAP LUIJT

Tussen allerlei verkiezingsretoriek door las ik onlangs in de krant een zorgwekkend bericht over de economische situatie van ons land. Er viel te lezen dat het heel slecht gaat, de recessie nog even doorzet en we bij ongewijzigd beleid terug zullen keren naar het niveau van 1983. Daar schrok ik wel van: het niveau van 1983. Dat was inderdaad een periode die ik mij herinner als een tijd van zware crisis. De tijd waarin ik een vrije zaterdag opgaf om met enkele duizenden te demonstreren tegen de Bom, een kerncentrale of het regeringsbeleid in het algemeen. De tijd waarin ik liftend naar zomerkampen toog om mijn vakantie door te brengen (voor de jongere lezers: liften was langs de weg je duim ophouden in de hoop dat een automobi-

list voor je zou stoppen om je gratis (!) mee te nemen). De tijd waarin we op zo'n zomerkamp grofgraan en brandnetel-stamppot aten. Werkelijk een tijd van afzien, zeker als de ingrediënten niet lang genoeg hadden gekookt. Overigens aten we deze 'lekkernijen' niet vanwege de geringe economische ontwikkeling, maar vanwege de 'makrobiotiek'.

Terwijl ik de onheilstijding in de krant nog eens op mij in liet werken, viel mijn oog op een ander bericht op dezelfde economiepagina: 'Antieke munt boekt record op veiling'. Dit goede nieuws schudde mij weer wakker uit mijn dagdroom en opgelucht dacht ik: 'Het zal nog wel even duren voordat grofgraan weer op het menu zal staan'. ■

Bij de voorplaat

Caspar Berger, *Vera icon / Zelfportret 10*, 2010, brons. Ø 90 mm.

Ter gelegenheid van het 85-jarige bestaan van de Vereniging voor Penningkunst (vpk) brengt de vereniging de gelegenheidspenning *Vera icon / Zelfportret 10* van Caspar Berger uit. Leden van de vpk kunnen de penning bestellen tot 1 september 2010. De wijze van bestelling staat beschreven op pagina 103. Fotografie: Erik en Petra Hesmerg.

Caspar Berger, *Vera icon / Zelfportret 10*

Gelegenheidspenning van de VPK

FRITS SCHOLTEN

In het jaar 1500 maakte de Neurenbergse schilder Albrecht Dürer een portret van zichzelf, frontaal. Zijn uitgangspunt daarbij was een zeer beroemde en veel gereproduceerde voorstelling van Christus, namelijk Veronica's sudarium of zweetdoek. Op deze lap stof, die Veronica volgens de legende aanbood aan Christus tijdens diens zware kruisdraging naar Golgotha, was op miraculeuze wijze een afdruk van zijn gelaat achtergebleven: het 'vera icon' of 'ware beeld'. Een magisch, niet door mensenhanden gemaakt portret dat sinds de Middeleeuwen werd vereerd als een belangrijk relikwie van de kerk van Rome én als de authentieke gelijkenis van Christus. De voorstelling werd door veel kunstenaars nageschilderd, maar Dürer ging een stap verder. Hij maakte geen nieuwe versie van Christus' gelaat, maar schilderde zichzelf als 'alter' Christus. Het Latijnse opschrift vermeldt bovendien dat hij dat deed met 'propriis coloribus', wat zowel eigen kleuren als eeuwige kleuren betekent. Dürers zelfportret is een mijlpaal in de kunstgeschiedenis. Het was een daad van grote artistieke hoogmoed die veel zegt over de ambities van de Duitse schilder. Tegelijkertijd is het ook een indicatie voor het ontstaan van een nieuwe, zelfbewuste kunstenaar; niet meer de Middeleeuwse ambachtsman, maar de 'pictor doctus', de geleerde, scheppende persoonlijkheid, op zoek naar onsterfelijkheid en eeuwige roem.

Caspar Bergrers *Vera icon* is ook een zelfportret. Door zijn titel verwijst het expliciet naar Veronica's zweetdoek en impliciet ook naar Dürer. Net als de beroemde schilder presenteert de beeldhouwer zich hier als evenbeeld van God,

schepper en 'optimus artifex', de hoogste kunstenaar. Berger herschiep zichzelf door, net als Christus deed in Veronica's zweetdoek, een afdruk te maken van zijn gezicht. Maar dit zelfportret is meer. Door zijn titel, zijn bijzondere vorm en het kostbare en in de beeldhouwkunst zeldzame materiaal goud draagt het een reeks associaties in zich: vragen over de waarheid van het beeld, de betekenis van een afdruk versus zijn authenticiteit en, niet in de laatste plaats, de materiële waarde van een kunstwerk tegenover de artistieke.

Vera icon is een gefragmenteerde afdruk van zijn gezicht, gegoten in de vorm van een ronde medaille. Aan de voorzijde een neus, een gesloten oog en vooral veel huid. Op de rand grijnst een gebit ons toe, terwijl de keerzijde een oor laat zien. De belangrijkste zintuiglijke organen zijn dus aanwezig en verwijzen naar onze elementaire sensaties als ruiken, horen, proeven en zien. Het gesloten oog - een onvermijdelijk gevolg van het afgieten - kan hier duiden op introspectie, op innerlijk zien, zoals

Caspar Berger, *Vera icon / Zelfportret 10*, goud

Caspar Berger, *Vera icon* / Zelfportret 10, goud

bij een droom of visioen. In een ander zelfportret van Berger - *Imago* / Zelfportret 5 - is verinnerlijking eveneens een thema. De tastzin lijkt afwezig, maar dat is schijn: elke afdruk - dus ook deze - impliceert een aanraking van de huid. Bovendien zal een handzame sculptuur als *Vera icon* met zijn fijnmazige huidoppervlak van rimpeltjes en poriën zeker nieuwe aanrakingen uitlokken. De kunstenaar bracht zichzelf terug tot de essentie. Voor hem is dit het ware beeld, het vera icon.

Maar hoe echt en oorspronkelijk is deze gefragmenteerde en gemanipuleerde afdruk van een gezicht? Zeker, hij voldoet lang niet aan de eisen van herkenbaarheid die we aan een traditioneel portret stellen en hij mist de natuurlijke

vorm en samenhang van een menselijk gezicht. Toch heeft in de portretkunst het fragmentarische de beleving van echtheid en gelijkenis nooit in de weg gestaan. Alle bustes, beeldhouwd of geschilderd, zijn immers fragmenten.

Caspar Berger zoekt echter wel de grenzen op van herkenbaarheid. Hij vraagt zich af hoeveel je kunt weglaten en manipuleren zonder dat het zelfportret het karakter van het voorgestelde individu verliest. Hoeveel 'zelf' is nodig om een waarheidsgetrouw beeld, een echte beeltenis, te maken? *Vera icon* stelt ook de vraag naar authenticiteit aan de orde: hoe echt en origineel kan een afdruk, een kunstwerk dat bovendien in serie wordt gegoten, zijn? Is er een principieel verschil tussen een afdruk van een stuk menselijk lichaam uit een mal en bijvoorbeeld een vingerafdruk (als juridisch bewijs van echtheid)? Zijn twee identieke, gegoten of geslagen muntstukken even origineel?

Vera icon is een kunstwerk in achttien karaats goud, met een gewicht van ongeveer twee kilo. Het is een sculptuur die ontstond in het kader van een opdracht van de Vereniging voor Penningkunst (vPK). Leden van de vPK kunnen intekenen op bronzen of zilveren versies van deze penning die in een eenmalige oplage zullen worden gegoten. Elk van deze exemplaren zal worden verpakt in een lapje stof met de opgestikte titel van het werk - een verwijzing naar Veronica's sudarium. Het unieke gouden exemplaar werd voor het eerst getoond op de Tefaf in Maastricht, in maart van dit jaar.

De oorspronkelijke keuze van de kunstenaar voor goud is veelbetekenend, omdat bij het gebruik van zo'n kostbaar metaal - traditioneel de hoogste in de rangorde van materialen - de spanning tussen artistieke en materiële, geldelijke waarde van het kunstwerk maximaal wordt opgevoerd. Het is alsof Berger, niet gehinderd door enige bescheidenheid, zegt dat zijn kunstwerk - of eigenlijk hijzelf, het is immers een zelfportret -

Caspar Berger, *Vera icon* / Zelfportret 10, goud

niets minder verdient dan goud, en bovendien, dat zijn artistieke schepping de intrinsieke goudwaarde moeiteloos overstijgt. Zo bezien is Caspar Bergers gouden constructie van zichzelf ook een vertoon van artistieke superioriteit, zelfbewustzijn en zelfvergoding in de traditie die ruim vijfhonderd jaar geleden met Dürer begon. Maar niet zonder ironie, zoals de spottende grijns van zijn mond op de rand van de medaille bewijst. ■

Frits Scholten (1959) is conservator beeldhouwkunst bij het Rijksmuseum en bekleedt sinds 2009 tevens de leerstoel Museumbeleid en Collectievorming bij de Vrije Universiteit in Amsterdam.

Fotografie: Erik en Petra Hesmerg.

Dit artikel verscheen eerder als zelfstandige publicatie uitgegeven door Caspar Berger in 2010.

Voor vpk-leden

Ter gelegenheid van het 85-jarige bestaan van de vereniging brengt de vpk de gelegenheidspenning *Vera icon / Zelfportret 10* van Caspar Berger uit. Tot 1 september 2010 kunnen leden van de vpk inschrijven op de penning in brons of zilver. Een bronzen exemplaar kan worden besteld door overmaking van € 230 op ING-rekening 96820 t.n.v. Vereniging voor Penningkunst te Rijswijk, onder vermelding van 'gelegenheidspenning 2010/ Vera icon'. Indien u elektronisch betaalt gelieve uw adres, postcode en woonplaats te vermelden. Na betaling ontvangt u een bevestiging van de bestelling. De prijs van een zilveren versie zal, afhankelijk van de dagprijs en legering van het zilver, ongeveer € 1600 bedragen. Belangstellenden kunnen zich melden bij het secretariaat. De definitieve prijs van de penning in zilver zal bekend zijn rond 1 september 2010.

(advertentie)

Op elk gewenst moment in onze voorraad penningen kijken?

Dat kan op: www.mevius.nl

Keuze uit ruim duizend stuks vanaf de 16e tot en met de 21e eeuw.

Ook numismatische literatuur kunt u op onze website vinden.

Mevius Numisbooks International B.V.

Oosteinde 97, 7671 AT Vriezenveen

Tel. 0546 561 322, Fax 0546 561 352, E-mail: info@mevius.nl

Bezoek aan ons kantoor alleen op afspraak.

Uit Friese grond

Een nauwkeuriger datering van een penning

JAN POST

Toeval bestaat niet, of toch wel? Het was voor mij een verrassing te zien dat een en dezelfde penning in twee artikelen vrijwel tegelijkertijd onderwerp was. Het eerste artikel betrof een herdatering van vondsten door Jan Pelsdonk in de jubileumuitgave van het 25-jarig bestaan van het Archeologisch Werkverband van de Friese Akademie. De jubileumuitgave heette *Diggelgoud*, een ware ‘Fundgrube’ van nieuwe gegevens voor archeologen en uiteraard muntkenners. Het tweede artikel was van mijn eigen hand en had ik zojuist in een provisorische catalogus van Friese munten voor 1579 gepubliceerd.

Kwamen wij tot dezelfde conclusies? Nee, maar de insteek van de onderzoeken was dan ook geheel verschillend. Pelsdonk ging in op een aantal in Friesland gevonden muntschatten. Hij gaf daar een nieuwere en nauwkeuriger datering aan. De vondsten beschreven in het derde staatje zijn gelaten voor wat ze zijn, dus ook de vondst Francker 1980, beschreven als NUMIS 1012090.¹ Ik herkende deze schat als de vondst van Teake van

der Wal, zoals die beschreven was in een artikel in de *Leeuwarder Courant*.² Behalve het relaas van de vinder en een foto met een deel van zijn schat, stond er in de krant nog een foto van een van de munten bij. Het onderschrift daarvan was ‘een van de best bewaarde munten uit de vondst’. Terwijl Pelsdonk over het vondstcomplex in zijn geheel tot de conclusie komt dat de munt in de jaren in of na (post quem) 992 in de grond moest zijn geraakt, meen ik dat ik de datum ‘ante quem’ op grond van de foto van deze munt nader kon bepalen. En wel tot op twee jaar nauwkeurig.

Voorafgaande kennis kan soms een obstakel zijn om opnieuw te beginnen. Doorgaans worden deze munten gerubriceerd onder de ERBRU/DORR munten, zo ook volgens de *Leeuwarder Courant*. Wat er ook stond, deze door Dannenberg opgegeven tekst stond er niet.³ Degenen die dit ontcijferden kwamen op wat anders uit. Zij lazen: nene / o Isni. Dit zullen ze zeker niet op grond van de afgebeelde munt hebben gedaan, maar op grond van verschillende munten uit de vondst. Bij mijn eerste pogingen tot ontcijfering volgde ik dezelfde lijn, maar ik bleef op de bovenste regel wel de laatste ‘e’ missen. Er was hier nog een probleem. De eerste ‘n’ was een onderkast letter en de tweede ‘n’ was een deel van een bovenkast letter of kapitaal. Op de foto in de krant stond deze laatste ook nog eens slechts gedeeltelijk. Aan de gedeeltelijke weergave van die letter heb ik veel tijd onnodig verdaan. In eerste instantie besteedde ik weinig aandacht aan het verschil tussen het eerste en het laatste karakter op de eerste regel.

Volgens het determinatieteam stond er op de onderste regel te lezen: o Isni.

Bij deze munt kwam ik dan toch niet verder als: isisi. De 'o' uit de ontcijfering was in dit geval niet meer dan de zichtbare doorslag van het woord 'comes' van de voorzijde van de munt. Het was duidelijk dat deze reminiscentie niet behoorde tot het opschrift, zoals op de voorzijde wel het geval was. Daar stond namelijk Wichman Comes. Enigszins verhaspeld, dat wel.

De karakters bestonden ook niet uit één stuk. De als letters bedoelde inslagen waren een compositie van kleinere onderdelen. Dat is vooral goed te zien bij de karakters op de bovenste rij. Het eerste karakter bestond uit een stijl (stok) met twee halve maantjes of liever: nagelindrukken die boven elkaar geplaatst zijn, waarvan de bovenste met de bolle zijde naar rechts, de onderste met de holle zijde naar rechts. Het tweede karakter bestaat weer uit een stijl nu gecombineerd met drie boven elkaar zwevende elementen die het meest op een driehoekje lijken. Dit samengestelde karakter is ongetwijfeld een 'E'. Het derde karakter is weer een staander, maar nu met een klein afglijdertje ter rechterzijde. Een restant van de schuine balk van een kapitale letter 'N'. De karakters moeten de inslagen van een aantal naar de vereiste vorm voorbewerkte ponsoenen zijn, die elk apart in het stempel werden geslagen.

De tweede regel lijkt te bestaan uit verschillende, onafhankelijk van elkaar bestaande inslagen van ponsoenen. Blijkbaar is er destijds bij de determinatie niet aan gedacht dat onder deze tekens ook composiet karakters zouden kunnen schuilen. Bij het opstellen van een lees- of ontcijfersleutel voor middeleeuwse munten was ik namelijk een aantal malen op een 'm' gestoten die bestond uit een rechtopgaande stijl in het midden, geflankeerd door een half boogje links of rechts.⁴ Soms sloten de boogjes onder weer bij de stijl aan, en werd het een compact karakter. Mogelijk dat dit hier ook het geval was, want de boogjes, die

als tweede en vierde door een ponsoen waren geslagen stonden tegengesteld, min of meer tegen een midden-stijl aan. Dat betekende dat de onderste regel niet uit vijf karakters bestond, maar slechts uit drie. De eerste twee letters gaven, ineens leesbaar de letters: 'IM'. Deze twee letters zijn een wat ongebruikelijke afkorting van het woord 'imperator'. Naar analogie van het laatste karakter op de bovenste rij zou de laatste staander dan de stijl van een 'P' kunnen zijn.

Dan gaat het redeneren verder. Stel dat op de onderste regel inderdaad IMP oftewel keizer staat, wie is dan de NEN van de bovenste regel? Of is de eerste inslag ook gemutileerd overgekomen en kan het een andere letter zijn? Een 'n' is een 'h' met een ingekorte stijl. Wie het eerste karakter leest als de letter 'h', herkent op deze zijde de tekst 'Hen Imp', ofwel keizer Hendrik.

Uit het combineren van de tekst op de voorzijde met die op de keerzijde, volgt de vraag: Onder welke Keizer Hendrik sloeg welke graaf Wichman deze munten? Dat is eenvoudig na te zoeken. Er zijn slechts twee Hendriken

die in aanmerking komen. Onder de eerste gekozen Duitse keizer Hendrik was er geen Wichman graaf. De tweede Hendrik is de opvolger van de drie Ottoonse keizers en werd in 1002 tot Rooms koning gekozen en in 1014 tot keizer. Dat bleef hij tot zijn dood in 1024. Tijdens zijn bewind was er inderdaad een graaf Wichman III die het gezag uitoefende in Hamaland. Rond 994 komt hij voor in oorkonden. Zijn gewelddadige dood in 1016 is gedocumenteerd door zijn grafsteen in Vreden. De munt van de foto uit de krant zou dan tussen 1014 en 1016 geslagen zijn. Daarmee schuift dus het 'postquem' op naar 1014.

Over de nu gelezen zijde valt nog wel iets te zeggen. Het muntje kan, de be-roerde, doch goed bedoelde uitvoering in aanmerking genomen, niet de eerste uit een reeks zijn. De onderdelen van de karakters zijn immers stevig vervormd door het bijwerken van de ponsoenen. Na het maken van een aantal (boven-) stempels zijn de opschriften door het bijwerken slechter leesbaar geworden. Er kan dus in theorie ooit nog eens een leesbaarder exemplaar opduiken. Op deze munt is de naam van de stad door die van de keizer vervangen. In elk geval, hoe groter de verwording en de onlees-

baarheid is, des te zekerder is het dat men met een navolging of een imitatie te maken heeft. Wat dit betreft denk ik dat de als eerste geplaatste Wichman-munt in het *Jaarboek voor Munt- en Penningkunde* 1987/88 toch in een latere periode van de productie thuis hoort, de model-opstelling van dr. Ilisch ten spijt.⁶ De plaats waar de munten zijn geslagen blijft duister en pertinent bewijs voor Friesland ontbreekt. ■

NOTEN

1. PELSDONK 2008, pag. 190, foto pag. 184
2. POST 2008, pag. 63-64; *Leeuwarder Courant*, 15 maart 1997
3. DANNENBERG 1876, nr 1229
4. POST 1999, pag. 20
5. ILISCH 1990, nr 20.1

LITERATUUR

Leeuwarder Courant, 15 maart 1997.

H. DANNENBERG *Die deutschen Münzen der Sächsischen und Fränkischen Kaiserzeit* (Berlin 1876).

H. GROTEFEND *Taschenbuch der Zeitrechnung* (Hannover 1982).

D.J. HENSTRA 'De herkomst van Saksische graven-rechten in Westlauwers Friesland (ca. 950-ca. 1150)' *It Beaken* 63 (2001) 15-27.

P. ILISCH 'Friesische Prägungen des Grafen Wichmann' *Jaarboek Munt- en Penningkunde* 77 (1990).

JAN PELSDONK 'Friese penningen in muntvondsten. Dateringen op de schop' *Diggelgoud: 25 jaar Argeologysk Wurkferbân: archeologisch onderzoek in Fryslân* (Leeuwarden 2008) 179-192.

J. POST *Fries naar naam en faam: provisorische catalogus van munten die op enigerlei wijze Fries kunnen worden genoemd, ca. 600-1579* (Leeuwarden 2008).

J. POST *Op zilver gemunt* (Leeuwarden 1999).

Schetsen uit Kunstliefde

Van der Kellen en Menger in breder verband

In *De Beeldenaar* 2008-2 en 2008-4 werd aandacht besteed aan de familieverbanden van Van der Kellen en Menger. Toevallig doken deze namen ook op bij een schets met leden van Genootschap Kunstliefde die ik vond tijdens een onderzoek in Het Utrechts Archief.

Genootschap Kunstliefde, een Utrechts 'Teekengenootschap', is in 1807 opgericht. Een aantal jaar later werd de naam gewijzigd in Schilder- en Tekenkundig Genootschap Kunstliefde. Het Genootschap Kunstliefde bestaat nog steeds en is een van de oudste kunstenaarsverenigingen in Nederland. Breder dan met alleen tekenen, houdt de vereniging zich bezig met allerlei vormen van beeldende kunst.

Rond het midden van de negentiende eeuw werden in de lokalen van het Gebouw voor Kunsten en Wetenschappen (aan de Mariaplaats te Utrecht) wekelijks een paar avonden gereserveerd voor tekenoefeningen. Deze avonden waren ook toegankelijk voor niet-leden. Een aantal stempelsnijders van 's-Rijks Munt blijkt lid te zijn geweest van Kunstliefde. De schets die ik aantrof bewijst dat de heren niet alleen lid waren omdat het bij hun status paste, maar dat ze zo nu en dan daadwerkelijk

bij elkaar kwamen om te tekenen en ideeën uit te wisselen.

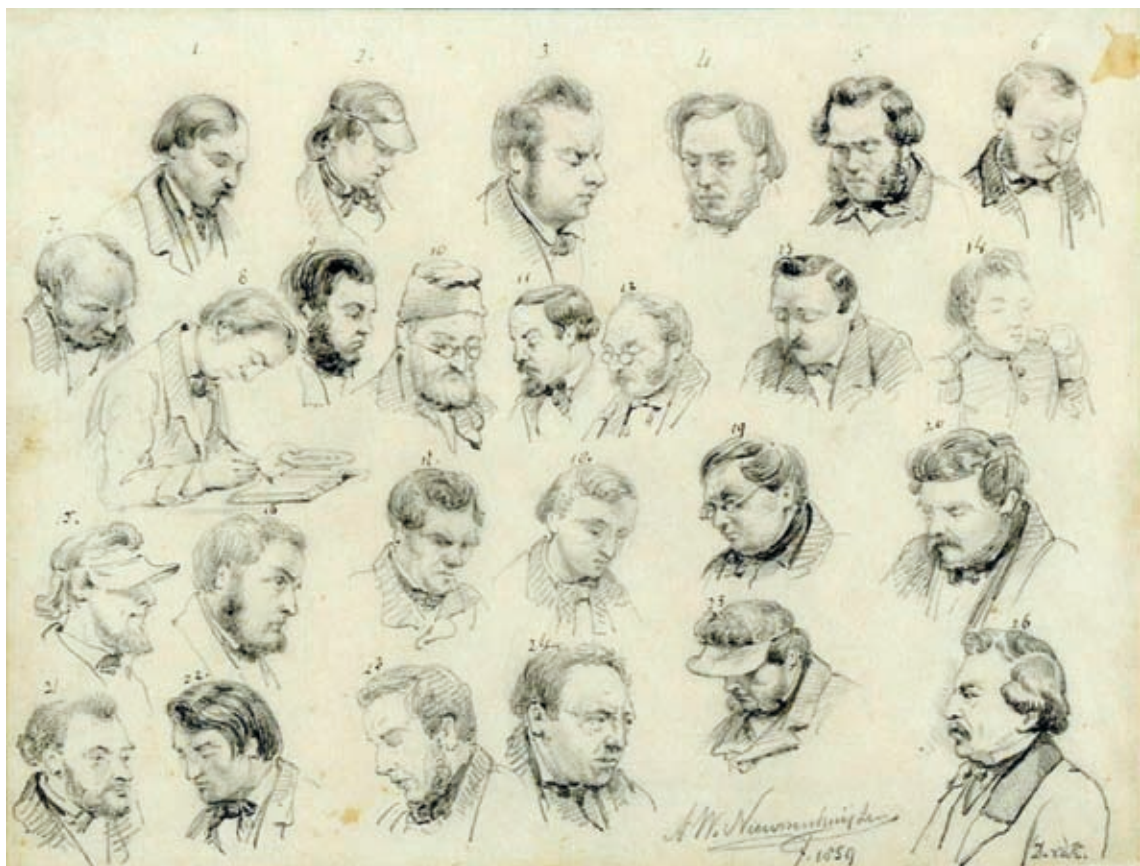
Schetsen

Op een van de tekenavonden, ergens in 1859, zijn op één vel papier schetsen vervaardigd met de portretten van zes-entwintig heren. De portretten zijn genummerd en op een bijgesloten vel papier staan de namen vermeld. Sommige namen zullen onbekend voorkomen, daarom is gepoogd om bij iedere persoon kort te beschrijven in welke richting zijn interesse lag. Door het weer-geven van de onderlinge relaties worden de contacten die de kunstenaars onderling onderhielden iets inzichtelijker. Het blad met schetsen is ondertussen mis-schien wel het beste bewijs voor de be-staande contacten. In een ontspannen sfeer kwamen de heren samen om te tekenen, te praten en te netwerken. Uit de schets blijkt duidelijk dat het niet alleen familierelaties zijn waarmee we het muntpersoneel aan elkaar kunnen kop-pelen. De contacten die via het lidmaat-schap van verschillende verenigingen ontstonden, zijn nog vrijwel niet onder-zocht en mogelijk een bron voor nieuwe inzichten. Zo toont een 31 jaar vroegere schets uit 1828 (niet afgebeeld) een zaal

JAN PELSDONK

*J.P.M. Menger,
75-jarig bestaan
Schilder en
Tekenkundig
Genootschap
Kunstliefde, 1882,
brons (Collectie Teylers
Museum)*

(Het Utrechts Archief,
cat. 32148)

met negentien tekenaars waaronder de
24-jarige David van der Kellen junior.¹

De bij de portretten behorende namen:²

1. Augustinus Jacobus Bernardus Wouters (1829-1904), kunstschilder.
2. J.H. Koster (?-?). Waarschijnlijk is dit de tekenaar Jacobus Henricus Koster (1833- >1879), tussen 1860 en 1879 wonend in Utrecht (Potterstraat 199, wijk C). Zijn vader, Jacobus Lourens, wordt bij de volkstelling in 1830 goudsmidsknecht genoemd, tussen 1830 en 1856 wordt hij regelmatig glanser (glanser) genoemd: mogelijk polijster of bruineerder. Moeder Anna Maria Dage wordt in het bevolkingsregister van 1860 glanser genoemd.
3. Willem Cornelis van Dijk Willemszoon (1826-1881), kunstschilder en fotograaf.

4. Theodoor Soeterik (1810-1883), kunstschilder en lithograaf. Een van zijn leermeesters, Bruno van Straaten (1786-1870) was 27 jaar directeur van Kunstliefde en heeft onder meer David van der Kellen onder zijn hoede gehad. Zijn vrouw, Petronella Johanna Moot, is dochter en zus van goud- en zilversmeden.
5. ? Dekker (?-?).
6. Johan Philip van der Kellen (1831-1906), onder meer stempelsnijder, tekenaar en etser. In 1846 werd hij leerling-stempelsnijder bij 's-Rijks Munt, onder de vleugels van zijn vader David junior (zie nummer 24). Niet lang nadat hij tweede stempelsnijder was geworden gooide hij in 1876 het roer om en werd hij directeur van het Rijksprentenkabinet.

7. Chris J. Rijnbout (?-?). Mogelijk is dit de in Utrecht werkzame beeldhouwer Joannes Rijnboutt (1800-1868), zoon van Hubertus Rijnboutt (zie nummer 15) en onderwijzer in de boetseerkunst aan de Utrechtse Stadsteken-school.³
8. Johan Frederik (Frits) Witte (1840-1902), orgelbouwer bij Bätz & Co. Hij bouwde onder andere het orgel van de Buurkerk te Utrecht (tegenwoordig de locatie van museum Van Speelklok tot Pierement).
9. Henricus Egbertus Vinke (1831-1904), kunstschilder.
10. Joannes van Liefland (1809-1861), onder meer schilder en etser. Hij schreef en verluchtigde de *Kronijk voor Utrecht's beeldende kunst en nijverheid* (Utrecht 1858). Een van zijn leermeesters was Bruno van Straaten.
11. ? Steffelaar (?-?).
12. Johannes de Haart (1793-1871), schilder en kunsthandelaar.
13. mr P. VerLoren van Themaat (?-?), gedurende 27 jaar secretaris-penningmeester van Kunstliefde.
14. I.J.H.? Gijsberti Hodenpijl (?-?). Naar ik aanneem is dit de bekende generaal-majoor inspecteur der Genie, die zijn tekenkunsten gebruikte voor het ontwerpen van onder meer de Ripperdakazerne in Haarlem.
15. Hubert T. Rijnbout (?-?), familie van nummer 7? (zie opmerking aldaar).
16. Johan Philip Menger (1818-1895), onder andere stempelsnijder, beeldhouwer en tekenaar. Louis Royer (1793-1868) was een van zijn leermeesters en hij werd door David van der Kellen junior en senior ingewijd in het vak van stempelsnijder. Zijn eerste penning is uit 1836, in 1891 verliet hij 's-Rijks Munt.
17. Cornelis Willem Hoevenaer senior (1802-1873), schilder van genrestukken en stillevens. Hij is een broer van Willem Pieter (nummer 25).
18. Staat op de namenlijst vermeld als 'ten Holt'. Het is onzeker of hier een van de zonen van Hendrik ten Holt (in 1860 werkzaam in het waarborgkantoor) is getekend: Hendrik Gerrit (geboren 1838) of Dirk Adriaan (geboren 1840).
19. D.E.L. van Ferkenberg / Fockenberg (?)(?-?).
20. Dirk van Lokhorst (1818-1893), kunstschilder, etser en lithograaf. Hij gaf onder andere les aan de kunstschilder Ludwig Willem Reijmert (Willem) Wenckebach (1860-1937). Op zijn beurt ondersteunde Ludwig Willem zijn neef Ludwig Oswald Wenckebach (1895-1962), onder meer medailleur, kunstschilder, etser en beeldhouwer. Ludwig Oswald ontwierp onder andere de circulatiemunten onder koningin Juliana. Saillant detail: sinds 1858 werden tevens vrouwen tot de tekenavonden toegelaten, maar vrouwelijk naakt bleef uit den boze. Het idee van Anthon Gerard Alexander Ridder van Rappard (1858-1892) en Willem Wenckebach om twee avonden per week ontholte dames te tekenen, werd in 1886 door de leden getorpedeerd, waarna beide heren hun lidmaatschap beëindigden.⁴
21. Louis Gerard Constant Mollinger (1825-1860), kunst- en portretschilder.
22. Staat op de namenlijst vermeld als 'Verkerk'. Waarschijnlijk is dit de kunstschilder Cornelis Verkerk (1834-1873). In 1869 vertrok hij naar Amsterdam, zijn vader, Johan Anton, was kaarsenmaker.
23. Johannes Pieter van Wisselingh (1812-1899), kunstschilder en fotograaf.
24. David van der Kellen junior (1804-1879), stempelsnijder, etser en lithograaf. Naast zijn vader had hij

de kunstschilders Hendrik van Oort (1775-1847) en Bruno van Straaten als leermeesters. Hij werkte in de periode 1821-1874 bij 's-Rijks Munt. David was gehuwd met Henriette Frederica Menger (1808-1886), de zus van Johan Philip Menger (nummer 16).⁵ Hun zoon Johan Philip was ook op de tekenavond aanwezig en is afgebeeld bij nummer 6.

25. Willem Pieter Hoevenaar (1808-1863), onder meer kunstschilder en aquarellist. Hij is de broer van Cornelis Willem (nr 17). Willem was tekenmeester van het weeshuis van de Fundatie van Renswoude te Utrecht, waar per keer zo'n tien jongens van 14 of ouder onderwijs in de schone kunsten genoten.⁶
26. Adrianus Wilhelmus Nieuwenhuyzen (1814-1894), tekenaar en graficus. Adrianus werd in het jaar van deze tekening directeur van het Genootschap, mogelijk is de tekening om die reden vervaardigd. Hij zou 31 jaar directeur blijven. Van 1853 tot 1866 was hij adjunct-tekenonderwijzer van de Utrechtse Stads-tekenschool.⁷

De potloodschetsen zijn gemaakt door Adrianus Nieuwenhuyzen en het portret van Nieuwenhuyzen zelf is van David van der Kellen junior. Helaas is niet iedere afgebeelde persoon achterhaald, aanvullingen zijn welkom. Ik ben mij ervan bewust dat zich vlak onder de oppervlakte van deze kleine publicatie een schat aan informatie moet bevinden die meer licht werpt op hun leven en onderlinge contacten. Bovendien houdt het niet op bij de genoemde heren. Wist u bijvoorbeeld dat de numismaat jonk-

heer Cornelis Anthony Rethaan Macaré (1792-1861) in 1860 voorzitter van Kunstliefde was? En dat later, in 1940, muntmeester doctor W.J. van Heteren penningmeester zou worden? Mogelijk biedt dit artikel uitgangspunten voor de lezer om zich hierin nader te verdiepen. ■

Jan Pelsdonk is conservator van het Numismatisch Kabinet van Teylers Museum. Daarnaast werkt hij bij het Geldmuseum aan muntvondsten en de collectiebestanden en is hij keurmeester bij de Edelmetaal Waarborg Nederland. Hij is secretaris van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde en redactielid van *De Beeldenaar*.

NOTEN

1. Het Utrechts Archief, H.A. T28.1.
2. Maja Houtman ben ik bijzonder erkentelijk voor haar genealogische aanvullingen, met name bij nummers 2, 4, 18 en 22.
3. TILBORGH, 77.
4. TILBORGH, 30.
5. HOUTMAN, 165.
6. TILBORGH, 43 en 76.
7. TILBORGH, 76.

LITERATUUR

MARCEL VAN DER BEEK 'Berichten uit het Geldmuseum: Kunstin in de families Van der Kellen en Menger' *De Beeldenaar* 32 (2008) 77-85.

L.W.A. BESIER 'De stempelsnijders van 's Rijks Munt te Utrecht in de laatste 50 jaren' *Tijdschrift voor Munt- en Penningkunde* (1894) 5-30.

L.W.A. BESIER 'De stempelsnijders van 's Rijks Munt te Utrecht in de laatste 50 jaren' *Tijdschrift voor Munt- en Penningkunde* (1895) 5-51.

MAJA HOUTMAN 'Van der Kellen en Schouberg, een familierelatie ontrafeld' *De Beeldenaar* 32 (2008) 163-165.

JAAP RÖELL 'Serie 200 jaar Genootschap Kunstliefde, De beeldende kunst beoefenen en kunstin verspreiden' *Tijdschrift Oud Utrecht* (februari 2007) 18-22.

LOUIS VAN TILBORGH / ANNEMIEKE HOOGENBOOM *Tekenen Destijds, Utrechts tekenonderwijs in de 18e en 19e eeuw* (Utrecht 1982).

Website Kunstliefde: www.kunstliefde.nl.

Wat goed is blijft!

Penningen van Ruth Brouwer in Museum Beelden aan Zee

Het is verheugend dat bij de expositie 'Let op de penningen' in Galerie de Ploegh te Soest (januari 2010) penningen van de beeldhouwster Ruth Brouwer werden getoond. Nog verheugender is dat haar werk blijkbaar opviel en aandacht trok binnen het totale brede overzicht van penningen en andere zaken die men daartoe tegenwoordig rekent. De Ploegh bracht, in samenwerking met de Vereniging voor Penningkunst (vPK), met een geslaagde tentoonstelling, traditionele, actuele en experimentele penningkunst onder de aandacht. Tot die eerste categorie horen de penningen van Ruth Brouwer (geboren in 1930 in Antwerpen). Zij maakte kennis met penningen toen zij, vanaf 1950 met een onderbreking, haar opleiding aan de Rijksacademie volgde bij Piet Esser. Zij beëindigde die opleiding in 1957, vóór de, ook in de kunst, woeelige jaren zestig; in 1959 werd haar de Prix de Rome in zilver toegekend.

Al vroeg begon Ruth Brouwer met het ontwerpen van penningen. Voor ze van de Amsterdamse wijk 'de Pijp' naar een atelierwoning in de buurt van het Waterlooplein vertrok was er geen ruimte voor groter werk. Via schetsen en tekeningen werden mensen en dieren in haar omgeving door haar op gevoelige en fraaie wijze binnen het penningronde vastgelegd. Die penningen trokken terecht aandacht, zoals in 1969 tijdens de tentoonstelling 'Nederlandse Beeldhouwkunst '64-'69' in het Centraal Museum te Utrecht. Daar was Ruth Brouwer met drie van haar penningen vertegenwoordigd: *Suzanna* (1964), *Moederdag* (1968) en *Erasmus* (1969). Die expositie toonde toen van 150 kunstenaars totaal ca. 250 figuratieve en ab-

stracte werken die in hun eindafwerking of realisatie dateerden tussen 1964 en 1969 en waren uitgevoerd in de meest uiteenlopende materialen met de meest verschillende maten en formaten; daarbij namen penningen geen onbelangrijke plaats in: Mari Andriessen (met Hildo Krop, de oudste deelnemer), Carrasso, Esser en Steenbergen waren naast onder meer de jongere Ruth Brouwer, Eric Claus en Christien Nijland met één of meer penningen vertegenwoordigd.

Al eerder en ook later maakten penningen van Brouwer deel uit van inzendingen voor de internationale Fidem-exposities, zoals in Den Haag 1963, met *Sarphatipark* (1958); in Parijs 1967, met *Bevrijdingsdag* (1960), *Surinaamse meisjes* (1963) en *Vondelpark* (100 jaar in 1965); in Keulen 1971, met *Kattenspel* en *Zomer* (1969); in Helsinki 1973, onder andere met *Zadok Eitje* (1970) en in Kraków 1975 onder andere met *Brentano* (1974).

Figuratief of abstract Ruth Brouwer maakt er geen kwestie van: 'Ik zie het verschil niet zo', zegt ze in een artikel in

HANS DE
KONING

Bevrijdingsdag, brons,
1960
(2/3 ware grootte)

*Suzanna, brons, 1964
(2/3 ware grootte)*

Tussen de rails (NS 1965). ‘Of je nu een bos bloemen neemt die aan alle kanten uitsteken of een wilde bos met haar, het heeft allebei dezelfde plastische werking. Alleen vind ik dat een figuratief beeld een dimensie meer heeft. Het kan lachen, huilen. Je kan er de menselijke gevoelens mee vertolken.’ In hetzelfde artikel merkt Ruth op: ‘Ik zit de hele dag te schetsen, soms komt er een beeld uit.’ Ze hakte beelden uit steen: ‘Inspannend? Welnee, het huishouden vind ik veel zwaarder.’

Wat goed is blijft

Waar las of hoorde ik die opmerking? Die is zeker van toepassing op de penningen van Ruth Brouwer. Van Wessem noemt in zijn boekje *Nederlandse Penningkunst* (1988) ‘haar ongecompliceerde benadering van uiteenlopende onderwerpen’ opvallend en ‘haar verbeeldingskracht zo sterk dat zij de indruk maakt een realistisch motief verwerkt te hebben.’ Daarbij doelt hij op de portretten van niet-bestaande mensen. ‘Zij vraagt aandacht voor eenvoudige situaties van mensen en die-

*Ontwerptekening voor
de penning Laat het
leven sober zijn...
(1986)
(verkleind)*

ren. Haar wereld is dichtbij zonder platvloers te zijn. [...] Zij gaat uit van een persoon die in haar fantasie ontstaat en die zij, als het ware een hele levensgeschiedenis meegeeft.’

Hoewel Ruth Brouwer, naar mijn indruk, hoort tot de kunstenaars die zelf weinig belang hechten aan kritiek, publiciteit en het vastleggen van gegevens en waarvan dan gehoord wordt: ‘het gaat toch om mijn werk, dat moeten de mensen maar bekijken dan weten ze wie ik ben’, kreeg zij met haar penningen eerder aandacht in enige artikelen in *De Beeldenaar*.

Esser doet dat met een mooi geschreven artikel onder de titel *Stevig op haar wereld* (*De Beeldenaar* 2000-3). Hij vertelt daarin boeiend en bondig over de jaren vijftig - voor hem feestelijke jaren op de academie - over zijn collega's en over zijn, wat men toen noemde, leerlingen. Ruth hoort tot de vroegste leerlingen van Esser. Over haar penningen zegt, of schrijft hij - maar het is net of je hem hoort praten: ‘Zij had al direct haar eigen atmosfeer gevonden - intiem - een beetje aandoenlijk, vol warmte en met steeds een beetje humor’ en over de door de vereniging uitgegeven penningen van Ruth: *Duiffe* ‘... ook al zo expressief. Nooit zag ik zulke malmooie argeloze pootjes, en dan dat bijzonder fraaie achterkantje. Wat kan ze toch

prachtige horizontaal liggende lettertjes maken. *Zomer* is ook weer zo’n uitschieter in haar oeuvre - vol en rond - [...] geen partikeltje fond is er nog over - alles versierd [...] Eigenlijk is het altijd zomer en feest op haar penningen, vol spreuken, gezegden en binnenpretjes.’

Zelf spreekt onder meer de ovaalvormige penning die Ruth ontwierp voor de stichting Brentano - ouderenzorg (1974) mij bijzonder aan. De voorzijde toont een wat gebogen oude man en kleinere vrouw met langs de rand de tekst AMSTERDAM BRENTANO AMSTELVEEN 1974; bijzonder is dat op de golvende zijkant tekst staat, zoals GOD ZIJ MET ONS op de gulden: OUD WORDEN IS DE ENIGE MANIER OM LANG TE LEVEN. Het fond op de keerzijde staat vol met regel-tjes tekst (op rijm) binnen een parel-rand: HIJ VAN 75 FELICITEERT HAAR VAN 95 HIJ WENST HAAR VREUGDE EN GERIEF MET 'N KLOPJE OP Z'N SCHOUDER ZEGT ZE DANK JE WEL KINDLIEF.

Van *Duiffe* (vpk 1986) heb ik vaak een exemplaar op zak. De reden geven Esser, zie hiervoor, en Tilanus in zijn boek *Handzame sculptuur* (2000): ‘Zo klein van vorm en zo’n poëtische concentratie’, de vormgeving ‘geeft de penning een grote tactiele bekoring’, maar ook om mensen te laten zien wat een mooie gegoten bronzen penning is, als je daarover praat.

*Sarphatipark, brons,
1960
(2/3 ware grootte)*

Met haar portretten van Joods-Amsterdamse personen, zoals: *Tante Chellie*, *Zadok Eitje* en *Lisette da Costa* geeft Ruth Brouwer een nostalgisch, specifiek stukje Amsterdamse geschiedenis weer.

Naast huisdieren, *Kattenspel* (1969), vormen kinderen een onderwerp dat zij aansprekend binnen het penninggrond weet vast te leggen met: *Saartje* (1958) en *Roosje* (1963) *Blom*, *Bevrijdingsdag*, *Kleuter* (1960), en haar zoon *Dorus* als drie- (1956), vijf- (1958), zes- (1959) en twaalfjarige (1965). De penning *Erasmus* ontwierp de beeldhouwster in opdracht voor het Historisch Genootschap Rotterdamum en voor de Stad Rotterdam naar aanleiding van het Erasmusherdenkingsjaar 1969.

Over haar reden voor het maken van penningen zei Ruth Brouwer zelf bij een expositie in een Amsterdamse galerie: 'Een rondje is de eeuwigheid zonder einde, zonder begin. Binnen deze tijdloosheid is het leven vol gebeurtenissen, belevenissen, die gedenk je, herdenk je, eer je en roem je. Daarom maak ik penningen. Ter ere, ter herinnering, ter nagedachtenis aan mensen, dieren en dingen, gebeurtenissen om niet te vergeten.'

Expositie in Museum Beelden aan Zee

Ruth Brouwer wordt dit jaar tachtig jaar, zij is nog voortdurend bezig met tekenen en het ontwerpen van penningen. Ter gelegenheid van haar tachtigste verjaardag toont Museum Beelden aan Zee te Scheveningen van eind mei tot half september 2010 onder de titel '*Wat goed is blijft!*' een uitgebreide keuze uit het penningoeuvre van Ruth Brouwer, samengesteld uit de collectie van het museum en die van enige verzamelaars. De hiervoor genoemde penningen maken hier deel van uit. (zie de rubriek Nieuws en aankondigingen.)

Met een aanpassing van de tekst zoals op de keerzijde van de genoemde Brentano penning – zeg ik van harte: 'Hij van tachtig feliciteert (namens vele penningliefhebbers) haar van tachtig en wenst haar vreugde en gerief...' ■

Hans de Koning is oud-bestuurslid van de VPK en gewezen redacteur van *De Geuzenpenning* en *De Beeldenaar*. Hij heeft grote belangstelling voor beeldhouwerspenningen en hedendaagse penningkunst en publiceert daar geregeld over. Evenals Ruth Brouwer werd hij ook onlangs tachtig jaar.

Narren en sarren

Spotpenningen met dubbelbeeltenissen

In *De Beeldenaar* 2008-2 verscheen mijn bijdrage 'Een spotpenning op het concilie van Trente'. Die spotpenning is meer aandacht waard en ook het onderwerp dubbelbeeltenissen verdient bredere interesse; temeer daar recent in Nederland een bijzondere dubbelbeeltenis is gevonden.

Een betere bron dan de destijds aangehaalde Van Mieris is professor Barnard, destijds verbonden aan het Ashmolean Museum, Oxford. Nadat hij meerdere musea en verzamelaars in Europa had benaderd, publiceerde hij in 1927 een boek met ongeveer 180 varianten van zestiende-eeuwse dubbelbeeltenissen in meerdere series.

Midden zestiende eeuw had West-Europa het na de slachtingen door de pest nog knap moeilijk: gedonder in de kerk en oprukkende Turken. De paus kondigde het Concilie van Trente aan om het protestantisme te pareren. Tegelijkertijd sloot Rooms Keizer Karel V vrede met de koning van Frankrijk, die versterking toezegde tegen de Turken. Maar in de Rijksdag van 1545 weigerden vele (protestantse) Duitse vorsten tegen de Turken op te trekken als niet het 'onzalige' plan van een concilie werd vrijdeld.

De eerste serie van toen gegoten penningen met dubbelbeeltenissen zijn 'Rooms' en vertonen de dubbelbeeltenis paus/keizerskroon en op keerzijde kardinaal/bisschop. De randschriften geven verwijzingen naar het primaat van de paus boven keizer Karel V; ze zijn antiprotestants, maar niet controversieel of beledigend. Het aantal varianten is groot en diverse musea bezitten exemplaren in koper, brons, zilver en een enkele in lood.

De protestanten - boos door het aangekondigde concilie - verweerden zich. Hun penningen zijn wel beledigend met paus/duivel en op keerzijde kardinaal/nar. Een dergelijke al eerder afgebeelde gegoten zilveren penning is hieronder nogmaals weergegeven.

De omschriften van penningen uit deze serie luiden meestal *ECCLESIA PERVERSA TENET FACIEM DIABOLI* (De moderne kerk lijkt des duivels) en *STVLTI ALIQVANDO SAPIENTES* (Soms wijs, maar meestal krankzinnig). Deze penning vertoont twee, eerder niet vermelde, bijzonderheden. In het omschrift staat *ECOLESIA* en niet *ECCLESIA*. Dat is een opzettelijke verwijzing naar niet alleen 'kerk', maar ook de toenmalige door de kerk gedomineerde opleidingen. Verder zien we boven de tiara van de paus het getal 666. Dit is een verwijzing naar Openbaringen 13 vers 18. Daarin figureert het 'beest', de antichrist. 'Vulgatus', 'numerus ejus est sexcenti sexaginta sex' (zijn getal is 666). Ofwel, de paus als prototype van de antichrist. Vanwege de extra symboliek is aannemelijk dat deze penning niet tijdens de voorbereidingen op het concilie van Trente (1545-1561) is gegoten, maar een paar jaar later. Barnard geeft deze uitvoering nummer 81, in brons in het Ashmolean Museum.

KEES VAN DER
POL

*Spotpenning paus/
duivel en kardinaal/
nar*

Spotpenning paus/
duivel en kardinaal/
nar

Een derde - protestantse - serie spotpenningen wordt gevormd door dezelfde beeltenissen, maar nu met de omschriften MALI CORVI, MALUM OVVM (Van een slechte kraai krijg je een kwaad ei) en ET STVLTII ALIQVANDO SAPITE PSAL XCIII (en jullie dwazen, wanneer zullen jullie verstandig worden, psalm 93). Het verwijst naar psalm 93 vers 8 dat destijds vertaald werd met 'Aanmerkt, gij onvernunftigen onder het volk; en gij dwazen, wanneer zult gij verstandig worden'. Hierbij de afbeelding van een zilveren exemplaar met de bijzonderheid dat enkele bellen van de nar dubbel zijn uitgevoerd. Barnard geeft deze uitvoering nummer 138 en vond deze alleen in Brussel in zilver.

Destijds namen sommigen aan dat dit type toch 'Rooms' zou zijn. CORVUS zou verwijzen naar de gehate Calvijn, soms geschreven 'Cauvin', wat enigszins overeenkomt. Bovendien was er een bijzondere dubbelbeeltenis met Calvijns naam. Enkele zeventiende- en achttiende-eeuwse schrijvers over penningkunde, zoals Rigolot, Jobert en Van Mieris vermelden deze penning zonder 'MALI', maar met 'IOAN CALVINVS HERESIA RCH PESSIMVS': 'Johannes Calvijn is de grootstetter'. Van Mieris had Jobert gelezen en zijn plaatje gekopieerd. Jobert ge-

bruikte het plaatje van Rigolot zonder diens uitleg 'Calvijn met een mijter'. Wellicht heeft Rigolot er ooit een gezien, maar de rest niet; de hier bedoelde penning is onbekend. Daarom hieronder het plaatje, oorspronkelijk van Rigolot / Jobert / Van Mieris, door Barnard opgenomen als verder onbekende variant onder nummer 130.

Barnard vermeldt nog meer 'protestantse' penningen met andere omschriften, waarbij enkele Hollands/Vlaamse, zoals 'DIE PAVS DIE DVIVEL' en 'DIE CARDINAL DIE GECK'. Ook zou Karel V de spotpenningen met scherpe wetgeving hebben tegengegaan. Logisch, want op de 'Roomse' stond zijn kroon onder de paus en als Rooms keizer verfoeide hij protestanten.

Juncker wijdt ook een hoofdstuk aan de vroege dubbelbeeltenissen. Maar om niemand in het harnas te jagen zonder plaatjes, ook niet van de dubbelbeeltenissen paus/keizerskroon en kardinaal/bisschop. Die waren niet beledigend voor de kerk, hooguit cynisch over Karel V, toen al weer anderhalve eeuw dood. Als idee voor zijn lezers geeft hij tot slot wel de volgende afbeelding van de dubbelbeeltenissen Cromwel(l)/duivel en Fairfax/nar.

Juncker zag deze penning bij de graaf van Schwarzburg te Arnstadt (Thüringen). Oliver Cromwell (1599-1658) werd uiteindelijk Lord Protector van Engeland, Schotland en Ierland. Thomas, derde lord Fairfax of Cameron (1612-1671), was tot 1650 bevelvoerder van het parlementaire leger, waarin Cromwell na 1645 zijn plaatsvervanger was. Barnard verwijst in een voetnoot kort naar deze spotpenning, afgebeeld in de *Medallic Illustrations of British History* (MIBH). Dit zou een 'Hollandse' penning van 1650 zijn. Daarom hier de gegevens van de twee varianten in de MIBH.

De eerste is een tinnen penning, diameter 32 mm, gegoten, nabewerkt, maar een ruwe uitvoering. Het randschrift luidt 'D.EEN.MENS.IS.D.A.SIIN.DVIVEL' en

Spotpenning paus/
duivel en kardinaal/
nar (diameter
onbekend)

‘D.EEN.SOT.IS.DEN.A.S.GECK’. Het British Museum heeft een zilveren exemplaar, omschrijving ‘zeer zeldzaam’.

De andere uitvoering (hier afgebeeld), diameter 37 mm, is in koper, gegoten, niet nabewerkt, met ‘FARFOX’ en rand-schriften ‘DEN.EEN.MENS.IS.DEN.A.SIIN.DVIVEL’ en ‘D.EEN.SOT.IS.DA.S.GEK’. In brons aanwezig in het British Museum, omschrijving ‘zeldzaam’. De teksten op de twee verschillende penningen zijn vrijwel gelijk, Cromwell is voor de ander als een duivel en bij Fairfax wordt gezegd dat deze zot voor de ander een gek, ofwel nar is.

Opvallend is dat mr. Gerard van Loon (achttiende eeuw) – de zeer uitgebreide beschrijver van onze penningen – ze niet noemt en het is aannemelijk dat Juncker deze uitvoeringen in ieder geval nooit heeft gezien.

Bijzonder is dat de eerstgenoemde penning in lood enkele jaren geleden is gevonden in afgevoerde grond uit de metrobouw in Amsterdam (NUMIS 1114179).

De penning is in slechte conditie, maar de dubbelbeeltenissen Cromwell-duivel en Fairfax-nar met ‘CROMWEL’ en ‘FARFAX’ zijn heel duidelijk te zien. Het gewicht is nu 23 gram, de diameter 33 mm. Boven en onder lijkt een stukje uitgebroken en hij heeft in ruim 350 jaar wel een en ander te lijden gehad. De vindplaats, het Rokin in Amsterdam, is niet zo bijzonder, daar was het in de zeventiende eeuw knap druk. Het British Museum vermeldt overigens dat hun exemplaar in 1825 werd gevonden tussen funderingsresten in Maastricht.

De MIBH noemt het aftreden van Fairfax als opperbevelhebber van de parlementaire strijdkrachten op 25 juni 1650, de volgende dag opgevolgd door Cromwell. Cromwell zou Fairfax daartoe hebben overreed; de ‘nar’ slachtoffer van ‘duivelse’ kuiperijen. Maar waarom maakten wij in Holland daar zoveel drukte over, zelfs met penningen.

Thomas Fairfax, derde Lord van Cameron, was hier niet onbekend. Na zijn

*Spotpenning
Cromwell/duivel en
Fairfax/nar (diameter
onbekend)*

*Spotpenning
Cromwell/duivel en
Fairfax/nar*

studie in Cambridge van 1626-1629 diende hij in het Engelse detachement in de Nederlanden. Dat versterkte het leger van prins Frederik Hendrik en speelde een belangrijke rol bij de belegering en inname van 's-Hertogenbosch in 1629 en Maastricht in 1632. Thomas was loyaal aan koning Charles I, al wilde hij meer gehoor voor de verlangens van het parlement. Na 1640 verschuift zijn loyaliteit richting parlement en met de burgeroorlog in 1642 is zijn vader noordelijk commandant van het parlementaire leger en Thomas als luitenant-generaal verantwoordelijk voor de daarin opgenomen cavalerie. In juli 1644 onderscheidt hij zich als zeer dapper in het gevecht bij Marston Moor. Hoewel gewond, slaagt hij erin de beslissende verbinding te maken met Cromwell, commandant van de cavalerie van een ander deel van het parlementaire leger. Nu is geheel Noordelijk Engeland ‘parlementair’,

Spotpenning
Cromwell/duivel en
Fairfax/nar

in het zuiden zijn de royalisten nog sterk. In april 1645 beslist het parlement om het leger niet meer graafschappelijk te vormen maar nationaal. Fairfax wordt bevelhebber van dit 'New Model Army' met Cromwell als plaatsvervanger en commandant van de cavalerie. Na verschillende gevechten geven de koningsgezinden zich in juni 1646 over aan Fairfax en Cromwell.

Fairfax gaat het hierna wat kalmer aan doen, maar dreigt telkens weer betrokken te raken bij de strijd om de macht van de diverse facties, ook binnen het 'New Model Army'. Cromwells ster stijgt ondertussen en hij krijgt het in december 1648 voor elkaar dat het parlement een proces start tegen koning Charles I. In januari 1649 valt het doodvonnis over Charles I. Fairfax acht dit onterecht en weigert mede te ondertekenen. Na alle gedoe, zoals een strafexpeditie naar Ierland onder Cromwell, en de noodzaak van een volgende interventie in Schotland – in Schotland was Charles II als koning uitgeroepen – treedt Fairfax in 1650 terug met Cromwell als opvolger. Uiteindelijk wordt Fairfax weer royalist en in 1659 is hij één van de afgevaardigden van het parlement, die Charles II in Holland moeten overtuigen terug te keren naar Engeland. Bij de kroning rijdt Charles II op een van Fairfax geleend paard.

Over Cromwell valt veel meer te vertellen, maar dat is in dit kader minder van belang. Deze meedogenloze republikein maakt via allerlei kuiperijen gestaag carrière tot hij in 1653 als een ware dictator baas is geworden in Enge-

land en in 1654 bij wet tot Lord Protector wordt benoemd. Als Cromwell in 1658 sterft besluit het parlement na een poosje het koningschap te herstellen.

Onze stadhouder, prins Frederik Hendrik, had al flink in Engeland gerommeld. Zijn zoon, prins Willem II, was in 1641 met Maria Stuart, een dochter van Charles I, getrouwd en toen Charles I in problemen kwam wilde Frederik Hendrik liefst met zijn leger naar Engeland oversteken. Dat voorkwamen de Staten, maar niet dat Frederik Hendrik zich aardig in de schulden stak om zo zijn zoons schoonvader te helpen. De 'parlementairen' in Engeland namen ons dat nogal kwalijk en toen we de executie van Charles I door die 'koningsmoordenaars' ook nog scherp veroordeelden waren de verhoudingen tussen de Engelse 'parlementairen' en de Republiek goed verziekt.

Sommigen hier zagen Cromwell kennelijk als een duivel en sul Fairfax als zijn nar. Maar uit dezelfde tijd is een Hollands pamflet bekend, getiteld *De bloedige 't samen-spraak van Fairfax en Cromwel*. Daarin weinig sulligheid van Fairfax, die onder meer zegt: 'Nu gaettet wel na onsen sin, ik liet de Wetten af en in: 't Moet alles onder mij nu buyghen: Soo varft men 't land met menschen bloet, ... En al die ons hier in zijn teghen, Die brenght men metter haest van kant, Men luyster nae geen Staats Gezant; Wij zijn om Hollandt niet verleggen'. Bovendien kreeg Fairfax vanaf 1650 een vorstelijk staatspensioen van £ 4.000 per jaar, dat ondenkbaar is als het tussen Cromwell en Fairfax niet zou hebben geboterd.

Eigenlijk zijn de Cromwell/Fairfax penningen een raadsel. Rond 1650 vervaardigen wij al gedetailleerde, zeer fraaie, penningen in meest edelmetaal voor een willige markt. Daarom mogelijk een rol voor het volgende. Door de monarchale aspiraties van de Oranjes, grote verschillen van inzicht tussen stadhouder en Staten en in 1650 zelfs

een staatsgreepje met belegering van Amsterdam namens Willem II was er weer toenadering tussen Cromwell, op weg als Engelse hoofdrolspeler, en de Republiek. De Staten van Holland neigden zelfs even tot aansluiting bij een soort Engels gemenebest. Maar nadat een tijdje terug al eens een Engelse parlementaire gezant in Den Haag was vermoord, houden wij daar een klik Engelse edelen in ballingschap, waaronder James - broer van Maria Stuart, later koning James II en nog later verjaagd door Willem III, zoon van Maria Stuart - onvoldoende in de hand. De verstandhouding met de parlementairen wordt nu grondig verziekt omdat die Engelse edelen de Haagse Oranjeklanten zover krijgen dat ze de Engelse ambassade belegeren. Alleen onder escorte kon je de ambassade in en uit zonder molest. Dat daarnaast Charles en James, Maria Stuarts broers, de Republiek 'in en uit konden lopen' was ook al niet bevorderlijk.

Beide Cromwell-Fairfax penningen zijn gegoten, wat dus rond 1650 al ongewoon is en dan zien ze er nog uit als huisvlijt. Voor wiens interesse? Het is

speculatief, maar het zou me niet verbazen als later nog eens zou blijken dat de productie van deze penningen in onedel metaal bedoeld was als propagandamateriaal tegen de Engelse en misschien ook de Hollandse republikeinen. Wellicht werden ze zelfs ook uitgedeeld aan de Oranjeklanten die de Engelse ambassade in Den Haag belegerden. Een zilveren exemplaar zoals in het British Museum zou dan als mooie herinnering voor een hoogwaardigheidsbekleder kunnen zijn bedoeld. ■

LITERATUUR

BARNARD *Satirical and controversial medals of the reformation, the biceps or double-headed series* (Oxford, 1927).

VAN MIERIS *Histori der Nederlandsche vorsten* ('s Gravenhage, 1723-1731) 122-113.

RIGOLOT *Monnaie des Evêques des Innocens, des Fous ...* (Leber, 1837 (herdruk)) XC, plaat IV, afbeelding 11.

JOBERT (vertaling J.A.) *Kennisse ... gedenkpenningen* (Joh. Arnold. Langerack, Leiden 1728) 11, plaat II.

JUNCKER *Das guldene und silberne Ebrn-gedächtniss D. Martini Lutheri* (Frankfurt en Leipzig 1706).

(advertentie)

EUROPEES GENOOTSCHAP VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE

de GROOTSTE numismatische vereniging in
Vlaanderen

Voor het jaarlijks lidgeld krijgt U:

- JAARBOEK met 224 blz numismatische artikelen
- DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT
- GRATIS TOEGANG tot de gewone bijeenkomsten van alle aangesloten afdelingen
- PRIJSVERMINDERING op de toegangsprijs tot de bijzondere evenementen

Aarzel niet langer: stort vandaag nog €11 (buiten België €17) op rekening 979-5427368-29 van het EGMP (IBAN: BE26 9795 4273 6829 / BIC: ARSPBE22)

WWW.EGMP.BE

Tentoonstelling en nieuw boek over Guus Hellegers

PIETER JONKER

Van 5 juni 2010 tot en met 4 juli 2010 zal galerie Kunstruimte Hiemstra in Oldeberkoop uitgebreid stilstaan bij de penningkunst van Guus Hellegers (1937). Aanleiding is de verschijning van een nieuw boek over de penningen van deze veelzijdige beeldhouwer. In 1998 verscheen van de hand van Remco Heite het boek *Guus Hellegers. Beeldhouwer*. Hoewel deze publicatie in 2000 een tweede druk beleefde was het de hoogste tijd voor een nieuw boek. Voor het schrijven werd Louk Tilanus gevraagd. Deze auteur, werkzaam bij het Kunst-historisch Instituut van de Universiteit Leiden, heeft in het verleden al meer publicaties verzorgd over penningkunst, waarvan de lezers van *De Beeldenaar* de penningbijbel *Handzame sculptuur. De geschiedenis van de Vereniging voor Penningkunst* uit 2000 zeker zullen kennen.

Het nieuwste boek van Louk Tilanus verschijnt onder de titel *De penningkunst van Guus Hellegers*. De vlag dekt de lading. Het boek heeft een bijzondere opzet.

De auteur maakte naast een inleiding een keuze van 27 penningen uit het complete oeuvre van 86 en aan de hand van een beschrijving van die penningen neemt Louk Tilanus de liefhebber van het werk van Hellegers mee op reis door het oeuvre. Door de keuze kan hij de verscheidenheid en de thema's in het werk van Guus Hellegers nader toelichten. De teksten van Louk Tilanus nodigen uit tot beter kijken naar de penningen; hij opent je de ogen. Hij heeft de gave van het woord en het wapen van de humor. In het tweede deel van het nieuwe boek is de complete catalogus van het penningoeuvre opgenomen met foto's van de voor- en keerzijde voorzien van beknopte informatie. De tweehonderd foto's in kleur in het boek en de vormgeving zijn van de hand van Sijtze Veldema. ■

Penningen van Guus Hellegers, Van 5 juni 2010 tot en met 4 juli 2010, vr.-zon. 13-17 uur. Kunstruimte Hiemstra, Oosterwoldseweg 17, 8421 RR Oldeberkoop.
www.stichtingnobilis.nl

Sijtze Tanja Penning

Vernieuwde muntkamer in Hedel

Het Historisch Museum Hedel bezit een unieke verzameling van 34 muntstempels zoals deze in 1578 en 1579 zijn gebruikt door de Hedelse Munt. Deze stempels zijn tijdens opgravingen rond 1980 gevonden. Daarnaast beschikt het museum over een aantal in Hedel geslagen munten, al weet je dat met door muntmeester Anthonis van Eembrugge geslagen munten natuurlijk nooit zeker. In de collectie zitten vooral Hedelse zilveren portretdaalders, oswalddaalders en natuurlijk de gouden pistolet of kroon van Hedel. Een ander gedeelte van de muntcollectie bestaat uit munten die in Hedel zijn gevonden, waaronder een aantal Romeinse. Hedel ligt op een belangrijk noord-zuid en oost-west knooppunt, vlak bij 's Hertogenbosch,

waardoor je munten uit veel streken tegenkomt.

KAREL LEENDERS

Jarenlang werd de gehele collectie tentoongesteld in een speciale muntkamer op een nogal gedateerde wijze: de munten verpakt in cellofaan, meestal met een overdaad aan tekst, of juist helemaal niets. Verder had het museum niet duidelijk voor ogen wat ze wilde laten zien, waardoor de niet in Hedel geslagen munten te prominent aanwezig waren. De situatie was erg onbevredigend en met een aantal vrijwilligers heeft het museum nagedacht over wat het nu eigenlijk wilde tonen en hoe de collectie beter kon worden ontsluiten.

De inrichting van de nieuwe opstelling richt zich in hoge mate op de Hedelse Munt. Aan de wanden is de geschiedenis

Nieuwe inrichting

en het omstreden karakter van de Hedelse Munt te zien en hoe de muntslag destijds werd gedaan. Ook krijgen bezoekers uitleg over de muntstempels. Een prominente plaats wordt gegeven aan de 34 muntstempels. Daarnaast richt het museum zich nu meer op de muntslag van Hedel en in mindere mate op de in Hedel gevonden munten, die in een geconditioneerde vitrine worden getoond.

De zichtbaarheid van de tentoongestelde munten is vergroot door ze allemaal op een verantwoorde wijze te reinigen en het cellofaan te verwijderen. De oude vitrines hebben we verwijderd en vervangen door op maat gemaakte, beduidend kleinere vitrines, waardoor het nu mogelijk is de munten van zeer dichtbij te bekijken. Vrijwilligers die soms al jaren aan het museum zijn verbonden, konden nu voor het eerst de munten pas echt goed zien. Aandachtspunt was de belichting van de munten in de vitrines: zo is LED-verlichting aangebracht, die de

munten op een aangename en energiezuinige wijze goed tot hun recht laat komen. Hoewel de grootte van de muntkamer dezelfde is als voor de herinrichting, ervaart de bezoeker meer ruimte.

Uitgebreide uitleg over de in Hedel geslagen munten is te vinden op muntkaarten die de bezoeker ter beschikking worden gesteld. Op deze muntkaart wordt de munt aan beide kanten gedetailleerd afgebeeld en uitgebreid beschreven, zodat kenners en meer geïnteresseerde bezoekers beter aan hun trekken komen. De oppervlakkig geïnteresseerde bezoeker wordt door middel van nummers naar een overzicht verwezen waarop een aantal kerngegevens over de munt worden gegeven. ■

Het Historisch Museum Hedel is geopend elke zaterdag van 14 tot 17 uur en maandag van 19 tot 22 uur.

Karel Leenders is secretaris van Historisch Museum Hedel dat gevestigd is in het voormalig gemeentehuis van Hedel.

MUNTHANDEL

G. HENZEN

Grieks • Romeins • Byzantijns • Middeleeuwen • Provinciaal • Koninkrijk tot 1945
Overzee tot 1945 • Buitenlands tot 1945 • Historie- en rekenpenningen • Archeologie

zo maar een
paar munten
uit ons actuele
assortiment....

Vraag onze gratis prijslijst aan ! (verzamelgebied vermelden) **website: www.henzen.org**

Postbus 42 • 3958 ZT Amerongen • ☎ 0343-430564 • fax 0343-430542 • info@henzen.org

Het reliëf van Prins Willem van Oranje aan de Leidse Academie

Wie zijn de beste penningmakers in Nederland? Tien jaar geleden, toen ik het jubileumboek voor de Vereniging voor Penningkunst (vpk) schreef, wist ik dat: Guus Hellegers, Marianne Letterie en Elisabeth Varga. Dat ik toen Van de Vathorst niet bij deze drie genoemd heb, begrijp ik nog steeds niet. Ik kende zijn werk, had hem wel eens ontmoet en hem zelfs om toestemming gevraagd om de kleine welkomstpenning die hij in 1987 voor de Vereniging ontworpen had, op de band van het boek te reproduceren. Die kleine penning was voor mij de samenvatting voor alles waar de vpk voor stond. Nu behoort Van de Vathorst tot de belangrijkste levende beeldhouwers in Nederland en hij is om de originaliteit van zijn inventies, zijn speelse presentatie van ernstige themata en zijn vermogen al zijn inventies overtuigend

vorm te geven tevens een groot penningmaker. Op 1 september 2009 was hij weer in het nieuws toen koningin Beatrix een door hem vervaardigd monument aan de muur van de Leidse Academie onthulde.

LOUK TILANUS

Invloeden

Een voorbeeld voor Van de Vathorst en zijn generatie was de Noorditaliaanse beeldhouwer Giacomo Manzù (1908-1991), wiens werk voor het eerst te zien was op Mostra '54, de groepsexpositie van Italiaanse beeldhouwers in Rotterdam. Het werk van de Italiaan, zoals zijn reeks zittende kardinalen, verscheen op de exposities in Sonbeek en Middelheim en foto's van de deuren aan de Sint Pieter in Rome door Manzù waren in Nederland bekend. In 1966 kreeg hij opdracht deuren voor de gerestaureerde Laurenskerk

in Rotterdam te ontwerpen. Grote reliëfs zoals die in Rotterdam zijn in Nederland een zeldzaamheid; Piet Killaers en Appie Drielsma ontwierpen deuren in Maastricht van vergelijkbare afmetingen en 1992 kwam Van de Vathorst met zijn Utrechtse domdeuren. Hij kende dus de problematiek die met het ontwerpen van penningen begonnen was. Die zijn onvergelykbaar veel kleiner maar, stelt hij: 'In principe is er niet veel verschil: de midelen waarmee je een beeld oproept zijn dezelfde, ook de problemen die zich voor doen zijn dezelfde. Technisch is het wél anders; je moet het in de hand proberen te houden' zegt de beeldhouwer. De deuren in Utrecht zijn opgebouwd uit reliëfs met teksten en voorstellingen, waarboven, in het timpaan in en cirkel-

vorm de patroonheilige Sint Martinus oprijst die de helft van zijn mantel aan een bedelaar geeft. Tot heden was zijn grootste opdracht – en tevens zijn meest gecompliceerde – het ontwerp voor de grote deuren van de Utrechtse Dom; zij werden geplaatst in 1996. De cirkelvorm, te zien als een buitenmaatse penning, heeft Van de Vathorst weer gebruikt bij zijn opdracht in Leiden.

Herinneringsstichting

In 1999 is de Prins Willem de Eerste Herinneringsstichting opgericht, dat gebeurde bij testamentaire beschikking door Edgar Nordlohne, tijdens zijn leven een hoge ambtenaar op het Ministerie van Onderwijs. Het bestuur van de stichting is een bedrag toevertrouwd om beeldhouwers opdracht te geven op plaatsen die in het leven van de Prins van betekenis zijn geweest, een monument op te richten.¹

In Delft, de plaats waar de prins in 1584 vermoord werd, kwam in het Prinsenhof een beeld van de hand van Auke Hettema. Voor Leiden viel de keus op Theo van de Vathorst. Het Academiegebouw, het hart van de universiteit, moest gerestaureerd en opgeknapt worden. Het project duurde zoals altijd langer en kostte meer dan voorzien. De beeldhouwer had dus ruim de tijd een ontwerp te maken. Het werd een cirkel-

vorm van 1,36 m. doorsnede; iets kleiner dan zijn medaillon met Sint Maarten in Utrecht.

De opdracht was als volgt geformuleerd: 'Het bestuur van de stichting gaat ervan uit dat het ontwerp in elk geval de beeltenis van Willem van Oranje omvat en zo mogelijk inzicht verschaft aan gaande de bijzondere relatie tussen de stichting van de universiteit in 1575 en het turbulente leven van de stichter'.

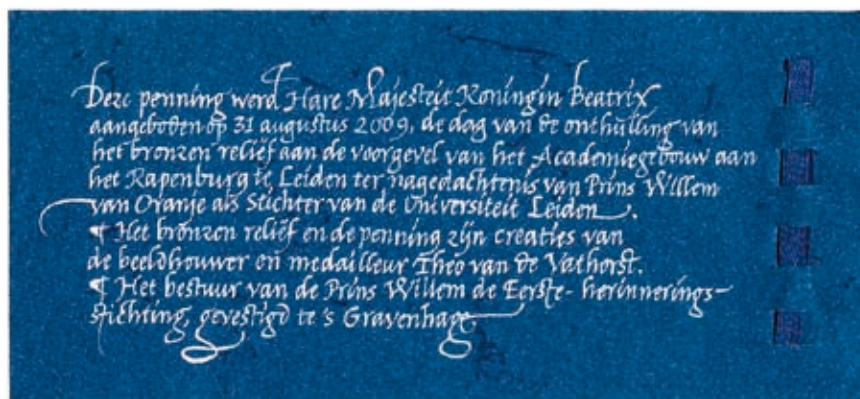
Van de Vathorst begon met de plaats: het reliëf zou dus aan het Academieggebouw komen; er werd gedacht aan het binnenpleintje. Hij wilde niet beginnen vóór hij zeker wist waar zijn werk geplaatst zou worden. Zelf vond de beeldhouwer de Rapenburgzijde de beste plek. Hij kon de belanghebbenden daarvan overtuigen en maakte van papier een grote cirkel en bevestigde die met plakband op de buitenmuur van het Academieggebouw om te zien wat de goede hoogte was. Belangrijk was hoe de werking op een afstand zou zijn. De welstandscommissie die de ontwerp-tekening bekeek, vond dat de plaatsing hoger moest komen, dat wilde Van de Vathorst niet en gesteund door de architect haalde de commissie bakzeil: want hoe hoger, hoe minder er van de voorstelling zichtbaar zou zijn.

En dan begint het nadenken, er komen gesprekken met historici en de eerste schetsen leiden na een tijd tot een com-

positie. Eerst heeft Van de Vathorst als proef Willem van Oranje te paard neergezet. Dat diende als hulpmiddel voor de computerprojectie. Dat ontwerp is uitgewerkt op de kleine gegoten penning.

Een tweede versie was Willem van Oranje in een stoel met om hem heen drie Leidse burgemeesters. Dit thema is door de beeldhouwer verder uitgewerkt op de keerzijde van de penning. Men ziet een groep figuren uitgebeeld die gezamenlijk de prins op een draagstoel torsen, de burgemeesters zijn verdwenen. De dragende figuren zijn de leden van het opdrachtcomité geworden. Voor het grote ontwerp is deze gedachte niet verder gebruikt. Dat kwam doordat de Leidse universiteitshistoricus Willem Otterspeer Van de Vathorst wees op het grote belang van de bestuurders Dousa en Van Hout. 'Daarmee ben ik aan de gang gegaan' zegt Van de Vathorst. Drie figuren in het grote vlak en vandaar uit kwam hij op de gedachte om de horizontale, opvallende witte speklag in de rode, bakstenen muur te betrekken bij de voorstelling: om die als een doorlopende tafel te gebruiken. Bovendien was er een noodzaak, anders zou het lijken dat het reliëf van de muur gestoten werd.

Hij begon op klein formaat: een medaillon van 40 cm doorsnede.² Daarbinnen werden de drie figuren gecomponeerd met daaronder een groepje Leidenaren

en een verjaagde Spanjaard. Maar wat in het klein goed werkt, kan niet zomaar driemaal vergroot worden. Verhoudingen moeten aangepast, de ruimtelijke suggestie van een vlak heeft meer beweging en details moeten een ander accent krijgen dan in de kleine versie, elke grondvorm stelt zijn eigen eisen.

De prins wordt geflankeerd door stadssecretaris Jan van Hout (1542-1609), die vanaf de oprichting van de universiteit secretaris van het college van curatoren was. In het midden zit Johan van der Does (1545-1604) met zijn imponerende snor. Hij is heer van Noordwijk en bekend als de humanistische dichter Janus Dousa, de tweede belangrijke bestuurder in die eerste periode. Van Hout en Dousa hebben zich zeer ingezet om van de Universiteit een niet-dogmatische instelling te maken, met zo min mogelijk inmenging van Kerk en Staat. Ieder draagt een molensteenkraag die de beeldhouwer verschillend vormgegeven heeft, rekening houdend met de hiërarchie in de groep. De centrale figuur, iets links van het midden, is prins Willem van Oranje met een Minerva-beeldje in de hand. De hoofden van de drie mannen gaan mee met de cirkelvorm: de beeltenis van de prins is geïnspireerd op de bekende portretten van Michiel van Mierevelt en van Dirck Crabeth.

Van de Vathorst heeft het niet-tastbare van de stichting van de universiteit vertaald en concreet gemaakt en naar de toeschouwer toe gebracht. De prins schuift de symbolische Minerva over de tafel naar voren en daarmee presenteert hij de universiteit. De gevelde lans aan haar voeten was onderdeel van de oppositie wapenen - kunsten en beklemtoont het contemplatieve karakter van deze lezende Minerva - gewapend blijft zij wel. In zijn andere hand houdt de Prins

de opgerolde stichtingsoorkonde waarop alleen het monogram van de beeldhouwer te lezen is. De onderste scene is er een van een James Thurber-achtige humor: een duo dat de laatste Spanjaard de stad uit schopt. 'Dat is ook goed voor de Leidenaren!' zegt de beeldhouwer. In een eerder ontwerp was het groepje groter en een vrouw ontbrak. Dat was ten onrechte: vrouwen hebben minstens zo'n grote rol gespeeld in de verdediging van de stad tijdens het Spaanse beleg, waarbij ongeveer zesduizend mensen omkwamen.

De eerste universiteit in Nederland was de Leidse en de stichting daarvan was een plechtig en historisch gezien belangrijk moment. Maar Van de Vathorst is niet te benauwd om in de voorstelling ook een humoristisch element op te nemen, dat is typerend voor zijn aanpak. Geestigheid of zelfs speelsheid komt in de Nederlandse monumentale beeldhouwkunst eigenlijk niet voor. Maar bij Van de Vathorst kunnen ernst en lichtvoetigheid heel goed samengaan: zij versterken elkaar door hun contrast en worden bijgehouden door een consistent modelé. ■

NOTEN

- 1 Zie: C.A. Tamse e.a., Willem van Oranje. 1533-1584, Leiden 2009, p. 5-22.
- 2 Dit reliëf is in brons gegoten en aangekocht door het Academisch Historisch Museum van de Leidse Universiteit.

LITERATUUR

C.A. TAMSE e.a. *Willem van Oranje 1533-1584* (Leiden 2009) p. 5-22.

LOUK TILANUS *Theo van de Vathorst. Het beeld en het verhaal* (Zwolle 2004).

Louk Tilanus is verbonden aan Universiteit van Leiden en doceert oude beeldende kunst en westerse beeldhouwkunst.

De penning is niet te koop. Verzamelaars van het werk van Van de Vathorst zullen dat betreuren, maar dit is de afspraak die de beeldhouwer met zijn opdrachtgever maakte.

Een leeuwendaalder vondst uit het Oostzeegebied

Berichten uit het Geldmuseum

Als onderdeel van de financiering van de opstand tegen de Spaanse heerschappij introduceerde Holland in 1575 de Hollandse daalder. Het nieuwe muntstuk kreeg een koers toegekend die ongeveer tien procent hoger was dan de waarde van het zilver dat hij bevatte: 32 in plaats van 29 stuivers. De winst die de productie hierdoor opleverde vloede in de Hollandse krijgskas. De 'dwangkoers' geeft duidelijk aan dat de muntsoort, die om begrijpelijke redenen al snel leeuwendaalder genoemd werd, aanvankelijk bedoeld was voor binnenlands gebruik. Zodra de munten de landsgrenzen passeerden daalde hun waarde immers met een tiende gedeelte. Deze situatie veranderde echter snel. De toenemende vraag naar grote zilveren munten op de wereldmarkt en de waardedaling van de stuiver deden de handelswaarde van de leeuwendaalder, in stuivers uitgedrukt, stijgen. Zijn tien procent overwaardering werd snel ingehaald, waarna de officiële koers verder opliep van 36 stuivers in 1586 tot uiteindelijk 40 stuivers vanaf 1619.

Voor de binnenlandse geldomloop in de Republiek verloor de leeuwendaalder rond 1620 zijn betekenis en werd hij door Zuid-Nederlandse zilveren munten verdrongen. Daar stond tegenover dat het muntstuk een exportproduct werd,

één van de vormen waarin het in ons land ingevoerde zilver verder werd doorgevoerd. Al vroeg in de zeventiende eeuw verwierf de leeuwendaalder populariteit in het Turkse (Osmaanse) Rijk. De munten konden Turkije langs meerdere routes bereiken. De goedkoopste en (in vreedstijd) veiligste handelswegen leidden natuurlijk zo veel mogelijk over water. Tijdens het Twaalfjarig Bestand, de wapenstilstand in de Tachtigjarige Oorlog tussen 1609 en 1621, ontstond de mogelijkheid om ongestoord om Spanje heen naar de Levant te varen, zoals het oostelijk gedeelte van de Middellandse Zee werd genoemd. Tegen het eind van de oorlog kwam deze handelsroute opnieuw geheel vrij te liggen. Een andere mogelijkheid was de verscheping van leeuwendaalders naar Polen, de Baltische landen of Rusland, vooral om tegen graan te worden verhandeld. Van hieruit vonden de munten, waar mogelijk langs de rivieren, hun weg naar Turkije in de handel tegen Turkse, Perzische of Indische waren.

MARCEL VAN
DER BEEK

Schatvondsten

Schatvondsten van leeuwendaalders waren ons tot voor kort voornamelijk bekend uit streken die vroeger tot het Ottomaanse Rijk behoorden of aan de

*Provincie Utrecht,
leeuwendaalder 1643,
zonder stedelijk
Utrechts wapenschildje*

handelswegen door Rusland lagen. Door de veranderde politieke situatie worden ons de laatste decennia ook vondsten leeuwendaalders bekend uit het Oostzeegebied. Hiervan is nog maar weinig in de Nederlandse literatuur beschreven. In 2009 kocht de afdeling Numismatiek van de Koninklijke Nederlandse Munt NV een partij van ruim 300 leeuwendaalders, naar verluidt één vondst afkomstig uit het Oostzeegebied. Ondanks de formele onzekerheid over de precieze herkomst en enige twijfels over de compleetheid van de vondst verdient deze toch onze aandacht.

Bijgaande tabel geeft de spreiding van de munten uit deze partij over de provinciale en stedelijke Munten en over de jaartallen weer. Op het moment van inventarisatie was een groot gedeelte van de partij al doorverkocht. Het betrof 47 leeuwendaalders uit Zwolle en 109 uit Kampen, die volgens de handelaar alle de jaren 1648 of 1649 droegen. De vier jongste leeuwendaalders in de partij zijn gedateerd 1652 en de partij zal in of niet veel later dan dat jaar zijn samengesteld. De munten zijn afkomstig van acht munthuizen, zes provinciale en twee stedelijke, voornamelijk uit het midden en oosten van het land. De meeste leeuwendaalders dateren van vier tot vijf jaar vóór 1652, terwijl en-

kele tientallen ouder zijn dan tien jaar. Het totale aantal van 334 leeuwendaalders is niet, ook niet bij benadering, te verbinden aan een geheel aantal zakken van deze muntsoort die steeds 200 exemplaren bevatten.

De reeksen Nederlandse leeuwendaalders staan niet bekend om de grote variatie in hun uiterlijk. Toch zijn er kleine variaties, waarvan de redenen nog onvoldoende zijn onderzocht. Zo tonen in deze partij de Westfriese leeuwendaalders in hun omschrift aanvankelijk een lelie, vanaf 1650 is dit een zon. Op de Gelderse exemplaren staat vanaf 1648 een lelie, die in allerlei formaten voorkomt: soms als klein figuurtje, soms als teken groter dan de letters. De Utrechtse leeuwendaalders uit de partij laten direct naast het hoofd van de ridder steeds een stadswapentje zien, waarvan de positie echter wisselt. Het tekenje begint hier in 1641 aan de rechterzijde; de stukken met 1643 komen ook zonder wapenschildje voor (hier twee keer met, drie keer zonder). Gedurende de datering 1647 gaat het schildje over naar de linkerzijde (hier zes keer rechts, negen keer links) en daar staat het in 1652 nog steeds.

Uit de partij verwierf het Geldmuseum een in haar collectie ontbrekende Utrechtse leeuwendaalder 1643 zonder het wapenschildje. ■

	Gelderland	Holland	Westfriesland	Zeeland	Utrecht	Overijssel	Zwolle	Kampen	Totaal
16..	2	1		1		1			5
1617		1	1						2
1633			1	1					2
1639	1					1			2
164.					1				1
1640	8				1				9
1641	2		4		1				7
1642	1		1		1				3
1643	6				5				11
1644	4		1		5				10
1645			2		3				5
1646	6		1		6		4		17
1647	12		9		16		1		38
1648	23	2	4	1	4		47	5	109
1649			2	1	1		1		5+
1650			10		4				14
1651			3						3
1652	1		3					1	5
Totaal	66	4	42	4	48	2	53	115	334

De muntslag van Maria van Jever II

Een keuze uit de geproduceerde munten

In de vorige aflevering viel te lezen hoe Maria van Jever (1500-1575) er in was geslaagd de zelfstandigheid van Jever veilig te stellen. Maar hoe draag je die zelfstandigheid uit? Muntslag past daarin, zeker muntslag op eigen naam.

Vanaf de late jaren vijftig begint Maria met een eigen muntslag en in 1560 komt het tot het oprichten van een eigen munthuis in Jever. Vrouwe Maria schrijft in een brief van 4 april 1552 dat zij zich voor haar muntrecht niet op schriftelijke (bewijs)stukken kan beroepen, maar dat ze zich beroept op gewoonterecht. Ze toont met tekeningen van door haar voorouders als hoofdeling geslagen munten aan, dat ook haar het muntrecht toekomt.¹ Al snel na de opening van de eigen Munt verlaat een scala aan muntsoorten, kleingeld, maar ook groot zilvergeld (wel zeven typen daalders) het munthuis. De voor ons meest relevante munten passeren de revue; te beginnen bij Maria's daalders.

Von Lehmann hanteert een tweedeling bij Maria's daalders. Hij onderscheidt 'Symbol-thaler' van 'Thaler mit heraldischen Gepräge'.² De voorstelling op de maar liefst vijf verschillende typen symbooldaalders (de burgdaalder, de jodocusdaalder, de doornenkransdaalder, de daniëlsdaalder en de heilandsdaalder) heeft voortdurend betrekking op de relatie met Oostfriesland. De symbooldaalders hadden vooral een propagandistische bedoeling. Zo wordt op de burgdaalder gerefereerd aan de belegering door de Oostfriezen van de burcht in Jever.³ De beeldenaar van de jodocusdaalder is aan een bekend en gewild voorbeeld ontleend. In zoverre is de munt illustratief voor het verschijnsel van het imiteren van bekende, gewilde

voorbeelden. Hierin was Maria zo pragmatisch dat ze, hoewel openlijk aanhangster van de Reformatie ('evangelische Landesherrin') toch een heilige liet afbeelden.⁴ De heilandsdaalder verbeeldt de wederopstanding van Christus. Het omschrift (nu weer in het Latijn) *superavi meos hostes* (= ik heb mijn vijanden overwonnen) is veelzeggend. De voorzijde van deze daalder is gelijk aan die van de ludgerdaalder.⁵ Hoewel de symbooldaalders enige politieke lading hadden, zijn de beide 'Thaler mit heraldischen Gepräge' interessanter, omdat die een directe politieke boodschap verkondigden.

Het is overigens maar zeer de vraag of bij deze aanmunting van al deze daalders sprake was van een in financieel opzicht winstgevende activiteit. Het is ook maar de vraag of kooplieden orders bij de Munt van Jever hebben geplaatst. Jever lag nogal excentrisch en er was geen sprake van grote handelsactiviteiten. Oplagecijfers (muntmeesterrekeningen) van op naam van Maria

JAN G. STUURMAN

Maria van Jever, 1572

geslagen munten zijn niet voorhanden. Zeker is dat haar munten, met name de daalders, thans zeer zeldzaam zijn. Dat hoeft niet per se te betekenen dat ze ook kleinschalig zijn aangemunt. Het zou ook kunnen dat ze op grote schaal elders zijn omgesmolten. Gezien de vele waarschuwingen tegen en pogingen tot het buiten omloop stellen, kan dat het geval zijn. Doch vanwege de geïsoleerde ligging en het geringe belang van Jever zijn grote muntoplagen niet waarschijnlijk. Ik vermoed dat de opdracht tot aanmunting van Maria zelf is uitgegaan en dat haar winst op het propagandistische en politieke vlak lag.

Opvallend genoeg is bij de daalders het omschrift, op één uitzondering na, in de landstaal (Laag- of Hoogduits) gesteld en niet in het Latijn, zoals toen gebruikelijk. Op de burgdaalder en de doornenkransdaalder staat een Nederduits omschrift: *Vertrue God*, so werd he di uthelpen en op de daniëlsdaalder: *dorc[h] God hebbe ick idt erholde[n]*. Het is wellicht vergezocht, maar we zouden dit gebruik van de landstaal kunnen zien als een uiting van reformatorische gezindheid van Maria's kant. Eén van Luthers – van wiens leer Maria vanaf 1562 openlijk aanhangster was – wapenfeiten was de vertaling van de Bijbel in de landstaal. Of heeft ze zich ook in dit opzicht tegen Oostfriesland (op Oostfriese munten uit die tijd wordt zoals op bijna alle munten nog wel Latijn gebruikt) afgezet?

De door Maria zelf (onder andere) op haar munten gebruikte titulatuur is meestal in hetzelfde Nederduits gesteld: 'Maria geborene dochter undt froichen tho Jehver, Rustring, Oestring undt Wangerlandt'. Hoogduits gebruikt Maria ook, maar dan in de communicatie met andere delen van het Duitse Rijk en met de Bourgondische leenheer of zijn stadhouders, zoals Alva.

Ook op Maria's munten wordt wel Hoogduits gehanteerd, vooral later: op de beide nog aan de orde komende Jeverse daalders, de ene uit 1570 en de andere uit 1573, staat een tekst met dezelfde inhoud als op de daniëlsdaalder van iets eerder, maar nu in het Hoogduits: *durch Got hab[e] i[c]h [e]s erhalten*.

Een rijksdaalder naar Bourgondisch voorbeeld

Naast de vijf verschillende symbooldaalders zijn er ook twee 'heraldische Gepräge' aangemunt. Een ervan is wel heel veelzeggend. Von Lehmann beschrijft de keerzijde als volgt: 'auf zwei Enden stehende burgundische Kreuz mit dem Symbol des burgundischen Hauses, dem Feuereisen, in der Mitte; zwischen den Armen des Kreuzes oben: eine Königskrone; neben dem Feuereisen getheilt: die Jahrzahl 15-70; unten: eine freischwebende Rosette über einer blattartigen Verzierung'. Uit Von Lehmanns beschrijving blijkt dat die keerzijde – op het omschrift en een detail ('eine freischwebende Rosette' in plaats van vonden) na – overeenkomt met de bij een op 4 juni 1567 in de Bourgondische

Nederlanden uitgevaardigde ordonnantie geïntroduceerde Bourgondische rijksdaalder.

Zoals bekend was er in het Duitse Rijk in 1566 een uniforme rijksdaalder ingevoerd. Dat hield in dat bij alle munthuizen in het Duitse rijk voortaan rijksdaalders van hetzelfde gewicht en gehalte zouden worden geslagen. De Bourgondische rijksdaalder werd in 1567 in de Bourgondische Nederlanden voorgeschreven om een gelijkstelling met de één jaar eerder in het Duitse Rijk gestandaardiseerde rijksdaalder te bereiken. Het woord rijksdaalder in de naam Bourgondische rijksdaalder zegt het eigenlijk al: een daalder zoals in het Rijk geslagen. De Bourgondiërs sloten zich op vrijwillige basis aan bij de in het Duitse Rijk een jaar eerder ingevoerde muntvoet, in de Bourgondische Kreits golden de Duitse rijkswetten niet. De preambule van de ordonnantie van 4 juni 1567 is veelzeggend: ‘...Wy, begheerende een soe goeden werck te voorderen tot ghemeyne welvaren van den voirsz. Heyligen Rijke ende van onsen voirsz. Erfnederlanden ... hebben ... geresolveert eenen gouden gulden ende eenen zilveren daler herwaertsovere te doen slaen, ghelijck in gewichte ende alloy met dyen van Duytschlandt’. Deze Bourgondische rijksdaalder is in de jaren 1567-1570 in de Bourgondische Nederlanden op grote schaal aange-munt.

Uiteraard neemt in een tijdschrift als *De Beeldenaar* de muntslag een centrale plaats in, maar we moeten ons realiseren dat die muntslag in het totaal van het politieke en economisch gebeuren slechts een deelgebied is. En juist in die tijd van de aanmunting van de Bourgondische rijksdaalder gebeurt er op politiek vlak veel in de Bourgondische Nederlanden. De opstand is in 1568 openlijk uitgebroken, daarvoor was er al de nodige onrust geweest, vooral op godsdienstig gebied. Philips II had juist in 1567 de hertog van Alva naar de

Nederlanden gezonden om orde op zaken te stellen. En dat ging dan toch wel om ingrijpendere zaken dan de ordening van het muntwezen (hoewel de betaling van troepen wel weer essentieel was). Uit de door Von Lehmann aangehaalde stukken blijkt dat Maria meer dan eens met Alva over haar muntslag heeft gecorrespondeerd.⁶

De oorlogssituatie die in een deel van de Nederlanden bestond bleek een langdurige gelijkstelling van de muntvoet in de weg te staan. In 1571 moeten de Bourgondiërs besluiten de Duitse muntvoet te verlaten en verder te munten op de oude, lagere muntvoet van de in 1556 ingevoerde Philipsdaalder. De aanmunting van de Bourgondische rijksdaalder wordt in 1571 dus beëindigd.⁷

Ondertussen heeft Maria in 1570 ook een rijksdaalder laten slaan, waarvan de keerzijde wel heel direct van het Bourgondische voorbeeld is afgeleid. Zij (of haar raadgevers op dit terrein) blijkt heel goed op de hoogte van het muntwezen en de contacten tussen de Bourgondische regering en het Duitse Rijk op dat muntgebied, zoals uit een door haar aan de (Nederrijns-)Westfaalse kreits gerichte brief van 11 februari 1573 af te leiden valt. Von Lehmann, die deze brief in extenso citeert, noemt de brief een ‘Rechtfertigungs-Schreiben des Fräuleins Maria’, betreffende ‘die an sie ergangene Verwarnung in Münz-Angelegenheiten’. Ik haal het naar mijn mening meest relevante gedeelte aan: ‘Nachdem Ich auch mein Schloss und Flecken und herrschaft Kaiser Karl V, hochloblicher un seligster Gedechnus lehenhoricht gemacht, haben Ire Kai. Mai. ... mich gnedigst belehnt, die Regalien, hoch- und freyheiten aus guter rechter Wissenheit besterkt und gevestigt, auch durch Kais. Verspruch mich dabei zu handhaben und zu vertreten versichert. Hab dem zu folge vor geraumer Zeit des burgundischen Regiments schrot und korn ebenmässig im muntzen affterfolgen lassen, und sinte-

mal zwischen dem Reich teutscher nation und hochgedachte Regierung vor kurtz verrüften Jaren deroweg Concordata errichtet, dadurch die vorlangs beidersits fūrgestandene Ungleichheiten und span zu guter einmütiglicher durchgehender Correspondenz, Ordnung und mit den burgundischen der munz halber verfangenen Tractaten parirt und nachgegangen, und gute Reichsthaler an der minderzahl 70 [Von Lehmann: 1570] muntzen lassen'. Hierbij doelt Maria uiteraard op haar rijksdaalder naar Bourgondisch voorbeeld van 1570 en refereert ze aan de in 1567 tussen het Duitse Rijk en de Bourgondische regering gesloten overeenkomst om op dezelfde muntvoet te munten. Zo goed is ze dus op de hoogte.

De politieke boodschap achter de aanmunting van de rijksdaalder naar Bourgondisch voorbeeld is intussen duidelijk: Jever maakt deel uit van de Bourgondische Nederlanden (en van de Bourgondische Kreits). En daarom is het Maria's goed recht en ook vanzelfsprekend dat zij op muntgebied het Nederlandse voorbeeld volgt. Maar ook geeft ze aan te weten dat die met de door de introductie van de Bourgondische rijksdaalder in 1567 bereikte munteenheid tussen de Bourgondische Nederlanden en het Duitse Rijk juist in 1570 al weer is losgelaten en dat in de Bourgondische Nederlanden sindsdien de Philipsdaalder opnieuw wordt aangemunt. Zij vervolgt haar brief met: 'Weil aber obgedachte Correspondentz und Vergleichung durch gemeine Berhat-

schlagung und Verabschiedung dere Reichsstende abgeschafft und aufgehoben, auch vermugs des Abschiedes auf dem francofurdischen Ao. siebzig gehaltenen Deputation tages dero Kön. May. Zu Hispanien, meines allergnedigsten Lehnsherrn, allerhand muntz genzlich verringert ... mich aber der Burgundischen Regierung darin gleichformig erzaigen müssen. Derowegen ists, dass ich in abgelaufener Sommerzeit [Von Lehmann: Sommer 1572] meinem Müntzmeister ... Ime dermassen Comision verhengt und aufgegeben, dass er Siben thaler auf sechs Kuningsthaler nach der auch höchstgedachter Kön. Myt. gewicht und gehalt muntzen solle ... wie dan derhelb einen thaler nach gangbarer ublichert lendlicher muntz auf 15 schaff, nach niderburgundischer werthung aber auf 30 steuber gemüntzet'. Ze betoogt dus dat ze een daalder heeft laten slaan met een koers van 30 stuiver. En ze geeft aan dat deze daalder, de koers in aanmerking genomen, in de juiste verhouding staat met de Philipsdaalder, die zij Kuningsthaler noemt. Dat Maria met 'Kuningsthaler' de Philipsdaalder bedoelde is zonneklaar. Ook in de Nederlanden werd in die tijd de Philipsdaalder vaak koningsdaalder genoemd. Het is dan ook niet toevallig dat de in 1577 in de stad Groningen geslagen nooddaalder als 'koningsdaalder' werd aangeduid, juist omdat hij hetzelfde gewicht en gehalte als de Philipsdaalder had. De verhouding 6:7 die Maria noemt betekent dus dat de Philipsdaalder op dat moment een koers van 35 stuiver

had. Het is duidelijk welke daalder ‘auf 30 steuber’ Maria in haar betoog op het oog heeft. Er bestaat een daalder met het jaartal 1573 en de waarde-aanduiding van 30 stuiver. Het is ook verklaarbaar waarom Von Lehmann deze daalder, net als de Bourgondische rijksdaalder, onder de daalders ‘mit heraldischen Gepräge’ rangschikt. Von Lehmann beschrijft de keerzijde van die daalder als volgt: ‘In einem Strichelkreise ein grosses Lilienkreuz, auf dessen Mitte in französischem Schilde der jeversche Löwe: zwischen den Armen des Kreuzes in vier eben solchen Schildchen: der jeversche Löwe zweimal abwechselnd mit dem oldenburgischen-delmenhorstischen Wappen’ (de graven van Oldenburg waren ook graaf van Delmenhorst). Juist vanwege het voorkomen van het Oldenburgse wapen, naast het Jeverse, is aan deze munt later de naam van ‘Gemeinthaler’ toegekend.

Waarom het Oldenburgse wapen?

Maria is in 1573 al 73 jaar en bekend is dat ze in dat jaar ernstig ziek is geweest. Zo ziek dat ze haar testament heeft laten opstellen. In dat testament vermaakt ze haar Jeverse gebied als zelfstandige heerlijkheid aan de graaf van Oldenburg. Ongetwijfeld ook weer om er voor te zorgen dat haar gebied niet in handen van de Oostfriezen valt. De keuze voor de graaf van Oldenburg is niet toevallig, Maria's moeder stamde uit het Oldenburgse gravenhuis en het gebied van Oldenburg grensde aan Jever. De Oostfriezen hadden uiteraard bezwaar tegen deze testamentaire beschikking. Zoals eerder bij het in leen geven van Jever aan de Bourgondiërs, hebben ze ook geprobeerd het testament van Maria aan te vechten. Nu vooral op formele gronden. Een van de gebruikte argumenten was dat het testament in het Hoogduits was gesteld en dat Maria die taal niet machtig was.

Merzdorf kon niet tot een bevredigende verklaring komen, waarom het

Oldenburgse wapen op een Jeverse munt staat, maar Von Lehmann wel. Volgens hem liet Maria deze daalder aanmunten om duidelijk te maken dat ‘das oldenburgische Haus (und nicht das Ostfriesische) die Herrschaft Jever erben sollte’. Hij voegt er nog een mooie opmerking aan toe: ‘Maria wird sich dabei wohl wenig Sorge darum gemacht haben, ob die von ihr beliebte Zusammenstellung der Wappen den Regeln der Heraldik entspreche, oder ob sie überhaupt das Recht habe, das oldenburgische Wappen auf den jeverschen Thaler zu setzen - sie bedurfte dieses Wappen und benutzte es, um den beabsichtigten Wink zu geben, welcher an der betreffenden Stelle auch nicht unverstanden geblieben ist’. De op naam van Maria geslagen symbooldaalders en heraldische daalders spreken dus in zekere zin voor zich. De symbooldaalders geven aan dat Jever voortdurend door de Oostfriezen is belaagd en de heraldische daalders maken duidelijk dat Jever een zelfstandig gebied, los van Oostfriesland is, in leenverhouding tot de Bourgondische Nederlanden staat en ook nog eens een gebied dat na haar dood aan Oldenburg (in ieder geval niet aan de Oostfriezen) zal toevallen.

Hollandse penning

Nu zijn daalders alleen al door hun grootte natuurlijk zeer geschikt om boodschappen uit te dragen. Maar er is op Maria's naam ook kleingeld geslagen. Van de vele soorten is één muntsoort voor de Nederlanden van meer dan gemiddeld belang, omdat die munt is ontleend aan een Hollands voorbeeld en ook onmiskenbaar in de Nederlanden heeft gecirculeerd, hij wordt wel eens als losse vondst in Nederlandse bodem aangetroffen, maar ook in de muntschat van Zuidlaren kwamen ze voor.⁸

Het gaat om de zogenaamde Hollandse penning. In de Bourgondische Nederlanden is vanaf 1521, onder Karel V, later ook onder Philips II, op grote schaal

en vooral in Holland, maar bijvoorbeeld ook in Gelderland, een zogenaamde Hollandse penning geslagen, een klein, nauwelijks zilverhoudend (8 %) muntje ter waarde van 1/16e stuiver. Onder Karel V staat op de voorzijde een wapenschild met rijksadelaar (en op de keerzijde een lang versierd kruis), onder Philips II staat op de voorzijde een gekroonde hoofdletter P en is het wapenschild (thans met de Hollandse leeuw) naar de keerzijde verplaatst.

De Hollandse penning heeft een wijde verspreiding gevonden, in de Nederlanden zelf en ook in de aangrenzende gebieden, zoals Oostfriesland en Jever. Ze voorzagen daar kennelijk in een behoefte. Wat deed men in die gebieden dan vaak? Men sloeg ook zo'n muntje. Soms nog met een min of meer eigen uiterlijk, veel vaker betrof het pure namaak. Zo sloegen de Oostfriezen al in de dertiger jaren van de zestiende eeuw Hollandse penningen en in 1572 nogmaals. De Oostfrieze Hollandse penningen uit dat jaar volgen nauwkeurig de beeldenaar van de onder Karel V geslagen Nederlandse voorbeelden. Wellicht door de Oostfriezen op een idee gebracht (haar Hollandse penningen hebben geen jaartal) liet ook Maria imitaties van die Hollandse penningen slaan, eveneens naar voorbeeld van de onder Karel V aangemunte. Deze Oostfrieze en Jeverse imitaties hebben zich blijkbaar onder de in de Nederlanden uitgebrachte en circulerende originele exemplaren gemengd: de vondst Zuidlaren bevat zowel in Oostfriesland als in Jever geslagen Hollandse penningen, enkele

exemplaren maar, veel minder dan de uit de Bourgondische Nederlanden afkomstige.

Doel bereikt

Hoewel zij volgens een plaatselijke legende niet is gestorven, maar in een onderaardse gang verdwenen, overlijdt Maria in 1575 kinderloos als laatste van de Papinga's. In overeenstemming met haar laatste wilsuiting komt Jever aan Johan XVI, sinds 1573 graaf van Oldenburg. Gemakshalve rekenen Maria en haar erfgenamen de heerlijkheid Innen Kniphausen ook tot Jever's gebied. Dat is evenwel tot in de Napoleontische tijd omstreden gebied.⁹ Jever maakt dan deel uit van Oldenburg, maar wel met een aparte status ten opzichte van de rest van het graafschap. De band die Jever tijdens Maria had met de Bourgondische Kreits sterft een zachte dood. Bij mijn weten hebben de opeenvolgende Oldenburgse graven er geen beroep meer op gedaan. De status aparte van Jever blijft nog wel een rol spelen als Jeverlandse onderdanen hun heersers bij tijd en wijle er fijntjes op wijzen dat hun heerschappij uitsluitend berust op Maria's testamentaire beschikking en niet op erfopvolging. ■

NOTEN

1. J.F.L.TH. MERZDORF *Die Münzen und Medaillen Jeverland's auf Grund verschiedener Münzsammlungen, namentlich der Sr. Königl. Hoheit des Grossherzogs von Oldenburg* (Oldenburg 1862), 5/6.
2. P. VON LEHMANN *Die Thaler und kleineren Münzen des Fräuleins Maria von Jever, Erbherrin von Rüstringen, Oestringen und Wangerland. Eine numismatische Studie* (Wiesbaden 1887), 8.

3. W. PETRI *Fräulein Maria von Jever, Studien zur Persönlichkeit und Herrschaftspraxis* (Aurich 1994), 87.
4. VON LEHMANN, Anhang; PETRI, pag. 207/8; J.S. DAVENPORT *German Thalers 1500-1600* (Frankfurt am Main, 1979) 9333-9343.
5. DELMONTE 785/6. Tijdens het XIV International Numismatic Congress Glasgow 2009 legde Hanfried Bendig een verband tussen de naar zijn mening in Oostfriesland geslagen ludgerdaalder en de Jeverse heilandsdaalder. Op een van de Von Lehmann bekende exemplaren van deze heilandsdaalder is een klopp aangebracht: 'ein klimmerder Löwe v.l.s. in einem kleinen ovalen Schilde (anscheinend Flandern)'. De door Enno van Gelder gepubliceerde lijst van muntsoorten met de klopp 1573/4 in *Jaarboek voor Munt- en Penningkunde* 67 (1980) kan dus met één worden uitgebreid.
6. VON LEHMANN, document No. 11 (pp.116/7): Der Herzog von Alba an Fräulein Maria, betr. Münzangelegenheiten, Brüssel, 12. Juni 1569; idem, document No. 13 (pp.121- 124): Schreiben des Herzogs von Alba an Frl. Maria, betr. Münzangelegenheiten, Brüssel, 27. März 1572.
7. H. ENNO VAN GELDER *Nederlandse Munten* (Utrecht, 1972) 85.
8. Losse vondsten: bijv. Haarlem (2002) NUMIS 10511413; H. ENNO VAN GELDER 'De 16-eeuwse muntschat van Zuidlaren', *Jaarboek voor munt- en penningkunde* 67 (1980) 183-206. Hollandse penning Oostfriesland 1572; KAPPELHOFF nr. 209 (daar halber witte genaamd) 3 ex., Hollandse penning Jever z.j., BfM 1902, 2702, 6 ex.
9. B.G.P. ROGMANS 'Over een Utrechtse munt en een serviesje' *De Beeldenaar* 33 (2009) 69-72; M.T.C.F.N. NAHUY'S *Histoire Numismatique de Royaume de Hollande* (Amsterdam 1808).

Jan Stuurman (1948) is werkzaam als registrator bij Nationaal Museum Paleis Het Loo, en als docent klassieke talen bij Instituut De Leeuw, centrum voor studiebegeleiding te Amsterdam.

★ DRINGEND GEZOCHT !! ★

Antieke, middeleeuwse en provinciale munten.

Beter koninkrijk, Overzee en oud Buitenland (voor 1900)

Wij kunnen U momenteel **zeer hoge** prijzen betalen voor dergelijke munten.

Bij ons betaald U natuurlijk geen hoge veilingkosten of hoge taxatiekosten, zodat U bij ons altijd het beste af bent en de hoogste prijs voor Uw munten krijgt.

Heeft U een (deel) collectie te koop of betere losse stukken, dan schroom niet contact met ons op te nemen voor een afspraak. Vele tevreden en gingen U reeds voor.

Let wel ! Wij berekenen nooit kosten en onze taxaties zijn altijd vrijblijvend

★ **MUNTHANDEL G. HENZEN - POSTBUS 42 - 3958 ZT AMERONGEN** ★

0343-430564 * fax 0343-430542 * e.mail : info@henzen.org

Euroruimte

ROB KOOIJ

FINSE MUNT VERANDERT MUNTTHUISTEKEN

Ter gelegenheid van het 150-jarig bestaan heeft de Finse Munt zichzelf een nieuw logo gegeven. Dit logo bestaat uit een staande leeuw naar rechts met de bedrijfsnaam 'Suomi Rahapaja'. In aansluiting hierop heeft de Munt ook het munthuisteken aangepast. Het oude munthuisteken (een gestileerde hoorn des overvloeds) komt nog altijd voor op de tot dusver uitgebrachte euro-circulatie-

munten 2010, maar op een begin dit jaar uitgebrachte verzamelaarsmunt prijkt al wel het nieuwe teken. Vanaf het moment dat het nieuwe munthuisteken ook op de circulatiemunten wordt geplaatst, doet zich de merkwaardige situatie voor dat op de centswaarden twee leeuwjes voorkomen: een grote en een kleintje.

ROB KOOIJ

NIEUWE UITGAVE PORTUGAL

Het is dit jaar 100 jaar geleden dat Portugal tot republiek werd uitgeroe-

pen. Ter gelegenheid daarvan zal Portugal dit najaar een bijzondere 2-euromunt uitbrengen. Op de voorzijde staat een naar rechts kijkende maagd als verpersoonlijking van de Portugese Republiek met op de achtergrond het wapenschild van Portugal. Het ontwerp is van Vitor Manuel Fernandes dos Santos, die ook alle eerdere Portugese euromunten ontwierp. De munt zal in omloop komen op 10 september 2010. De oplage is voorlopig vastgesteld op 2 miljoen exemplaren voor de circulatie en 14.000 exemplaren in hoge kwaliteit voor verzamelaars.

(1½ ware grootte)

De rubriek Euroruimte bericht in kort bestek wederwaardigheden over euromunten. Is u iets opgevallen aan de circulatiemunten en wilt u die kennis delen met de samensteller van deze rubriek, dan kunt u die sturen naar euroruimte@debeeldenaar.nl. De redactie behoudt zich het recht voor bijdragen in te korten of te weigeren.

Penningnieuws

Dit keer twee penningen: een opdracht-penning en een vrije penning.

CIL VAN INGEN SCHENAU
De π -penning, brons, 75 mm, 2009.

Voor wiskundigen is π het getal dat de verhouding aangeeft tussen de straal van een cirkel en de omtrek daarvan. Het is een zogenaamd onmeetbaar getal; een getal dat niet in een eindig aantal decimalen is weer te geven.

Cil van Ingen Schenau ontwierp een penning waarop aan het getal π recht wordt gedaan. Op de voorzijde een portret van π zelf, ongenaakbaar, de decimalen buitelen er hulpeloos om heen. π laat zich niet vangen maar koestert zich in talloze decimalen. Enige regelmaat valt daar niet in te ontdekken: ook de 2700 miljard recent berekende decimalen leveren daarvoor geen nieuw inzicht.

Voor het onthouden van de decimalen zijn zogenaamde mnemonics voor π bedacht: zinnen waarbij het aantal letters van de opeenvolgende woorden juist de opeenvolgende decimalen van π weergeven. Een bijzonder fraaie Engelse mnemonic luidt: 'HOW I WISH I COULD ENUMERATE PI EASILY SINCE ALL THESE HORRIBLE MNEMONICS PREVENT RECALLING ANY OF PI'S SEQUENCE MORE SIMPLY'. Aardig is de vondst van Cil om deze mnemonic in het midden van de cirkel te laten beginnen (daar waar ook de straal aangrijpt) en dan wentelen de woorden spiraalsgewijs naar de omtrek en eindigen in puntjes die aangeven dat we eigenlijk eindeloos door hadden moeten gaan. De straal bereikt de omtrek niet in eindig veel decimalen. Een passender monument voor π dan juist deze ronde penning is nauwelijks denkbaar.

HENK VAN DER VORST

(2/3 ware grootte)

De rubriek penningnieuws biedt ruimte om in kort bestek nieuwe penningen onder de aandacht te brengen. Bij voorkeur digitale bijdragen met foto's zenden aan de redactie van *De Beeldenaar* of aan redacteur Henk van der Vorst, Eekhoornlaan 9, 3951 AV Maarn. e-mail: penningnieuws@debeeldenaar.nl. De redactie behoudt zich het recht voor bijdragen in te korten of te weigeren.

FRANK LETTERIE

Albert Schweitzer Ziekenhuis, brons,
77 mm., 2009, opdracht.

Recent heeft Frank Letterie weer een penning aan zijn toch al indrukwekkende oeuvre toegevoegd: een erepenning in opdracht van het Albert Schweitzer Ziekenhuis in Dordrecht. Op de voorzijde zien we de markante kop van Albert Schweitzer met de tekst 'FELIX QUI PO-

TUIT RERUM COGNOSCERE' (gelukkig is hij die inzicht heeft kunnen verwerven). De keerzijde toont het boegbeeld van Dordrecht, de Grote of Onze-Lieve-Vrouwekerk met de merkwaardige klok-bekroning van de kerktoeren. Daarvoor bootjes op de met bomen omzoomde Oude Maas. Het randschrift meldt de naam van de opdrachtgever: ALBERT SCHWEITZER ZIEKENHUIS DORDRECHT.

Muntmelange

AANVULLING STEUNPENNING 1914

In *De Beeldenaar* 2010-2 staat een artikel over de steunpenning van 1914. Ter aanvulling hierop heb ik de volgende informatie. Gezien de grote overeenkomsten tussen de eindproducten lijkt het mij onwaarschijnlijk dat er van type 1109 zowel messing als bronzen penningen zijn vervaardigd. Een veeg teken is hierbij het ontbreken van een messing exemplaar in de oproep om penningen te kopen in de *NRC* van 20 februari 1915. Anders is dit met het gouden exemplaar van type 1108. Dit exemplaar is wel degelijk geslagen, want een van deze pen-

ningen bevindt zich sinds 1917 in Teylers Museum.

JAN PELSDONK

Navraag leert dat de schatting van het aantal geslagen exemplaren is geïnterpreteerd door de in kranten vermelde exemplaren (vergelijk het lijstje in *De Beeldenaar* 2010-2 pagina 72) en de totale oplage van 29.000 stuks met elkaar te vergelijken. Dat de meeste penningen in brons zijn vervaardigd moge duidelijk zijn: dit was de goedkoopste uitgifte. Het aangeven van slagaantallen voor de acht verschillende penningen is op basis van deze summieri gegevens ondoenlijk.

Jan Pelsdonk is onder meer conservator van het Numismatisch Kabinet van Teylers Museum

J.C. Wienecke,
Steunpenning 1914,
goud

De rubriek Muntmelange biedt ruimte om één of meer opmerkelijke numismatische zaken in kort bestek te behandelen. Alle wetenswaardigheden die met antieke, middeleeuwse of moderne munten te maken hebben – bijvoorbeeld puzzelstukjes voor nader onderzoek – passen in deze rubriek. Suggesties, ideeën of kant en klare korte artikelen kunt u sturen aan de redactie van *De Beeldenaar*, Postbus 11, 3500 AA Utrecht of per e-mail naar redactie@debeeldenaar.nl.

SOMS BLIJKT UW GULDEN EEN SCHELLING WAARD....

Onlangs kocht ik de *Catalogus van de Nederlandse munten*. De auteur Tom Passon was zo aardig om er voor mij een opdracht in te schrijven: 'Numismatiek blijft een boeiende inspiratiebron!' Dat klopt en ook zijn boek is een inspiratiebron voor numismaten. Dit artikel bewijst direct die stelling.

Ik zocht in het boek naar de stedelijke gulden van Zwolle (geslagen slechts met één jaartal, 1687). Ik vond hem op pagina 484. Daar vond ik helaas ook de opmerking dat er een hybride bestaat

van deze gulden met de voorzijde van een ruiterschelling, ook van Zwolle en ook met het jaartal 1687. Helaas? Ja, want ik kende zo'n stuk en ik wilde het in deze rubriek onder de aandacht brengen als iets bijzonders. Een lichte teleurstelling, want nu bleek het stukje wat minder bijzonder. Toch bleef hij bijzonder genoeg om op te nemen in 'Muntmelange', omdat het stuk de voorzijde heeft van een ruiterschelling van Zwolle met het jaartal 1686 en de keerzijde van een gulden van Zwolle met het jaartal 1687. Aan de voorzijde 6 stuiver en aan de achterzijde 20 stuiver. Hij heeft het gewicht en vermoedelijk het gehalte behorende bij de waarde van 6 stuivers.

Het bestaan van twee jaartalvarianten doet mij vermoeden dat hier opzet in het spel was, mogelijk bedoeld om 14 stuivers winst te maken. Misschien heeft iemand aan dit muntje dus al eerder een lichte teleurstelling beleefd...

ONBEKENDE PENNING (2)

In *De Beeldenaar* 2010-2 stond in de rubriek 'Muntmelange' een penning afgebeeld van een onbekende penningmaker. De redactie mocht twee reacties ontvangen. Wim A.M. Smeeke dacht op basis van het lettertype en vooral in de impressionistische werkwijze en de 'hand van de maker' overeenkomsten te zien met de *Picasso-penning* van André Bartels waarover Karel Soudijn in *De Beeldenaar* 2006-1 een artikel schreef.

De andere reactie kwam van Christien Nijland en Pier van Leest. Zij vinden de letters sterk lijken op die van Niel Steenbergen, maar vinden de rest van de vormgeving niet de meester eigen. Vandaar dat zij denken aan een leerling van Steenbergen en aan de arts Steenhuizen-Pieters in het bijzonder. Misschien dat deze aanwijzingen anderen kunnen aanzetten tot het vinden van een oplossing. (wordt vervolgd) ■

Nieuws, aankondigingen en tentoonstellingen

VERENIGING VOOR PENNINGKUNST

Algemene ledenvergadering

De ledenvergadering is gepland op 22 mei 2010 in het Academiegebouw te Leiden.

Gelegenheidspenning

Ter gelegenheid van het 85-jarige bestaan van de vereniging brengt de vereniging een gelegenheidspenning uit (zie pagina 101). Tot 1 september 2010 kunnen leden van de vpk inschrijven op de penning *Vera icon / Zelfportret 10* in brons of zilver. Een bronzen exemplaar kan worden besteld door overmaking van € 230 op ING-rekening 96820 t.n.v. Vereniging voor Penningkunst te Rijswijk, onder vermelding van 'gele-

Adressen verenigingen

KONINKLIJK NEDERLANDS GENOOTSCHAP
VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE

J.E.L. Pelsdonk
p/a Geldmuseum
Postbus 2407
3500 GK Utrecht
info@munt-penningkunde.nl

VERENIGING VOOR PENNINGKUNST

Secretariaat (informatie over lidmaatschap, adreswijzigingen en opzeggingen):
E. de Jong
Park Hoornwijck 35
2289 CZ Rijswijk
tel. (070) 3867867
info@penningkunst.nl
www.penningkunst.nl

Bestellingen van penningen:
P.H. Bloemer
Kruithuisstraat 110
1018 WW Amsterdam
tel. (020) 6730180
bloemer@xs4all.nl

genheidspenning 2010/ *Vera icon*'. Indien u elektronisch betaalt gelieve uw adres, postcode en woonplaats te vermelden. Na betaling ontvangt u een bevestiging van de bestelling. De prijs van een zilveren versie zal, afhankelijk van de dagprijs en legering van het zilver, ongeveer € 1600 bedragen. Belangstellenden kunnen zich melden bij het secretariaat. De definitieve prijs van de penning in zilver zal bekend zijn rond 1 september 2010.

TENTOONSTELLINGEN

Topstukken

De tentoonstelling *EyeCatchers* in het Geldmuseum te Utrecht stelt de bezoeker voor het eerst in de geschiedenis van het museum in staat om de 100 mooiste, zeldzaamste en meest boeiende succesverhalen uit de kluizen van het Geldmuseum te beleven. Bij de tentoonstelling verschenen een boek en een 'glossy'. Beide zijn in de museumwinkel te koop.

Tot en met voorjaar 2011, di.-vr. 10-17 uur;
za.-zo. 12-17 uur. Geldmuseum, Leidseweg 90,
Utrecht.
www.geldmuseum.nl

Guus Hellegers

Van 5 juni tot en met 4 juli 2010 staat galerie Kunstruimte Hiemstra in Oldeberkoop uitgebreid stil bij de penningkunst van Guus Hellegers (1937). Aanleiding is de verschijning een nieuw boek *Penningen van Guus Hellegers*. De tentoonstelling zal een groot aantal penningen van deze veelzijdige beeldhouwer tonen.

Van 5 juni 2010 tot en met 4 juli 2010,
vr.-zo. 13-17 uur. Kunstruimte Hiemstra,
Oosterwoldseweg 17, 8421 RR Oldeberkoop.
www.stichtingnobilis.nl

Ruth Brouwer

Onder de titel '*Wat goed is blijft!*' toont Museum Beelden aan Zee te Scheveningen ter gelegenheid van de tachtigste verjaardag van de beeldhouwster en penningmaakster Ruth Brouwer van 25 mei tot en met 12 september 2010 een uitgebreide keuze uit haar penning-oeuvre, samengesteld uit de collectie van het museum en die van enige verzamelaars.

Van 25 mei tot en met 12 september 2010, di.-vr. 11-17 uur. Bibliotheek Sculptuur Instituut Nederland / Beelden aan Zee, Harteveltstraat 1, Den Haag.
www.sculptuurinstituut.nl

Dak van de wereld

De Kreissparkasse Köln besteedt het eerste halfjaar aandacht aan de Himalaya in de numismatiek. Aan de hand van meer dan 350 munten en primitief geld, zoals theezegels en maskers, vertelt de tentoonstelling *Faszination Himalaya* het verhaal over het geld op het dak van de wereld. Zoals gebruikelijk verschijnt bij deze tentoonstelling een editie van het tijdschrift *Das Fenster*, dat ook op internet te downloaden valt.

Tot en met 31 augustus 2010, ma.-vr. 9-18.30 uur, za. 10-14 uur. Kreissparkasse Köln, Am Neumarkt, Keulen.
www.geldgeschichte.de

Atelierbezoek bij Bemelmans

Lezers van *De Beeldenaar* kunnen zich aanmelden voor een atelierbezoek aan Fons Bemelmans in Eijsden op zaterdag 29 mei. Fons' grote beelden staan door het hele land en velen zullen zijn plastische penningen kennen. Helaas kan hij geen grote groep ontvangen en is het aantal plaatsen beperkt. Bij overinschrijving zal

in de toekomst een tweede bezoek aan Fons worden georganiseerd.

Aanmelden per e-mail: maja@agandau.nl. Vermeld uw naam en adres. Met de bevestiging van uw aanmelding ontvangt u tevens gegevens over de exacte tijd en plaats van de bijeenkomst.

Identiteit op Drift

De scheiding tussen Prinsgezinden en Patriotten, de slag bij Leipzig in 1813, Napoleons ontsnapping van Elba, de eerste proeven met de randtekst DE NAAM DES HEEREN ZY GELOOFD en het eerste vorstenportret sinds de zestiende eeuw op een geldstuk. Deze en andere belangrijke gebeurtenissen uit de periode 1785-1815 worden zichtbaar op de munten en penningen in de presentatie *Identiteit op Drift; politieke en monetaire veranderingen rond 1800* in de penning-vitrine van Teylers Museum.

Tot en met 27 september, di.-za. 10-17 uur; zo. en feestdagen 12-17 uur. Teylers Museum, Spaarne 16, Haarlem.
www.teylersmuseum.eu

Waardeloze tentoonstelling

In de tentoonstelling *Waardeloos? Van betaalmiddel tot siervoorwerp* komt de vraag aan bod of een muntstuk zijn waarde behoudt nadat het is ontstaan van zijn economische context. Munten die vermaakt zijn tot een herinnerings-object of sieraad zijn voor de economie waardeloos geworden, maar behouden hun waarde of worden zelfs waardevoller, al is het slechts voor diegene die ze vermaakt heeft.

Tot en met najaar 2010, di.-vr. 10-17 uur; za.-zo. 12-17 uur. Geldmuseum, Leidseweg 90, Utrecht.
www.geldmuseum.nl ■

MUNTEN- EN POSTZEGEL ORGANISATIE

Veilingen & Taxaties

Munten, postzegels, bankpapier, etc.

Onafhankelijk
Betrouwbaar
Ervaren

Grootste klantengroep, dus hoogste opbrengst

- Bij verkoop hoogste prijs
- Bij veiling laagste commissie
- Betrouwbare en realistische taxaties worden kosteloos verstrekt

MPO, hét adres
voor veiling, advies
en bemiddeling

MPO, Energieweg 7, 3401 MD IJsselstein

Tel. 030-6063944 www.mpo.nl Fax 030-6019895

(advertentie)

Échte munten koopt u bij de leden van de

Nederlandse Vereniging van Munthandelaren

Bezoek ook onze website
www.nvmh.nl

De NMVH is opgericht in 1982 om de belangen van de munthandel en van de verzamelaar op effectieve wijze te beschermen. Alle leden van de NMVH onderschrijven de erecode van de vereniging:

- Een NMVH-lid zal nimmer verkopen, doen verkopen, produceren of laten produceren: vervalsingen, kopieën en niet-officiële naslagen, tenzij duidelijk als zodanig herkenbaar of aangeduid.
- Een NMVH-lid zal nimmer numismatische voorwerpen kopen of verkopen, waarvan hij aan de rechtmatigheid van de verkrijging twijfelt of hoort te twijfelen.
- Een NMVH-lid zal voorwerpen, waarover de koper gegronde klachten heeft, terugnemen, mits de klacht binnen een redelijke termijn kenbaar wordt gemaakt.
- Een NMVH-lid zal naar beste vermogen objectieve en eerlijke voorlichting geven.
- Een NMVH-lid zal zijn numismatische voorwerpen kwalificeren volgens gangbare normen.

Munthandel Verschoor

*Gespecialiseerd in de betere kwaliteiten van:
Historie- en Familiepenningen in zilver en goud
Provinciale- en Koninkrijksmunten*

1690. DE GELDERSE MUNT TE HARDERWIJK.
INSTALLATIE VAN JOHAN VAN BRIENEN ALS MUNTMEESTER.
Door D. Koene.

Vz. Deugdelijkheid (Probitas) en Waakzaamheid (Vigilantia) met elkaar in gesprek.

Omschrift: ET.BENE.CONVENIVNT.ET.IN.VNA SE-DE.MORANTVR.

In de afsnede: CVDI.CVR.PRAEF.MON./ CIOICLXXXX

Kz. Gerechtigheid (Justitia) met weegschaal. Omschrift: SACRA.ORD.

DVC.GELR.ET.COM. ZVTPH.MONATA.

In de afsnede signatuur D. Koene

De Vries en de Jonge II, Pl.X.4; KPK 1574; cf.LS.25.2629.

De Gelderse Munt pag. 57; zilver; 31,35 gram, 39 mm. met oog en ring.

Postbus 5803 - 3290 AC Strijen
Tel.: (078) 674 7712 - Fax: (078) 674 4424

www.verschoor.com - info@verschoor.com

Lid I.A.P.N.

De Nederlandsche Muntenveiling

Onze
veiling
catalogus
op aanvraag

**OVERWEEGT U
UW VERZAMELING
TE VERKOPEN?**

Bij ons heeft u 2 mogelijkheden:

Contante betaling

of realisatie via onze

**Internationale
veilingen**

Bel ons voor een vertrouwelijk
en gratis advies.

Tel. 0294 - 43 30 20
Fax. -0294 - 43 30 55

De Nederlandsche Muntenveiling

Leeuvenveldseweg 14
1382 LX Weesp

Gediplomeerd veilinghouder & taxateur

De Nederlandsche Muntenveiling
Munten • Penningen • Papiergeld

www.nmv.nl

DE BEELDENAAR

JULI/AUGUSTUS 2010, 34e JAARGANG NR. 4

Jean ELSÉN & ses Fils s.a.

JAARLIJKS HOUDEN WIJ 4 VEILINGEN EN
VERZENDEN WIJ 4 PRIJSLIJSTEN

WIJ AANVAARDEN UW VERZAMELINGEN
EN/OF LOSSE MUNTEN VAN BETERERE KWALITEIT

Jean Elsen & ses Fils s.a.
Tervurenlaan 65
B-1040 Brussel

Tel. : 32-2-734.63.56
Fax : 32-2-735.77.78

info@elsen.eu
www.elsen.eu

Voor inkoop - verkoop - veilingen taxaties - opdrachten - adviezen

KAREL DE GEUS MUNTVEILINGEN B.V.

Kosteloze taxatie door onze experts van al uw munten en bankbiljetten

Met belangstelling zien wij steeds weer uit naar nieuw materiaal voor onze internationale veilingen.

U mag ons dan ook ten alle tijden consulteren voor een vrijblijvend advies.

Ook een kosteloze taxatie van uw collectie behoort tot de mogelijkheden.

Frans Bekersstraat 1a
5504 JA Veldhoven

Tel.: 040-2123455
Fax.: 040-2110845

numis@kareldegeus.nl
www.kareldegeus.nl

Van der Dussen Numismatic Books

Tel.: 043-3215119

www.vanderdussen.com

Schulman b.v.

numismatists Est. 1880

Na een succesvolle veiling met record opbrengsten is
Schulman B.V. weer klaar voor nieuwe inzendingen

*Schulman B.V. behaalt record
veilingopbrengst voor
rijksdaalder 1815 € 39.600,-*

-Veiling 332 november 2009

Brinklaan 84a - 1404 GM - Bussum - Geopend: dinsdag t/m vrijdag - Tel. 035 6916632 - Fax 035 6910878 - info@schulman.nl

DE BEELDENAAR 34 (2010) nr. 4

Tweemaandelijks tijdschrift voor Numismatiek en Penningkunst

DE BEELDENAAR

Tijdschrift van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde (www.munt-penningkunde.nl) en de Vereniging voor Penningkunst (www.penningkunst.nl).

STICHTING DE BEELDENAAR

Postbus 11, 3500 AA Utrecht

info@debeeldenaar.nl

ING Bank 5761252

BIC: INGBNL2A

IBAN: NL10 INGB 0005761252

REDACTIE

redactie@debeeldenaar.nl

P.A.M. Beliën, F. Biesiot, L. Boezelijn,

R. Van Laere, J. Luijt (hoofdredacteur),

W.P.C. van den Nieuwenhof, L. Nijland,

J.E.L. Pelsdonk, H.A. van der Vorst.

JAARABONNEMENTEN

Nederland: € 25;

België en Luxemburg: € 30;

binnen Europa: € 37,50; buiten Europa: € 40

Losse nummers € 6.

Abonnementen worden aangegaan voor één jaargang en stilzwijgend met één jaar verlengd indien niet vóór 15 november van het voorafgaande kalenderjaar schriftelijk is opgezegd. Voor leden van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde en de Vereniging voor Penningkunst is het abonnement bij het lidmaatschap inbegrepen. Zij geven mutaties door aan hun vereniging.

AANWIJZINGEN VOOR AUTEURS

Artikelen over numismatiek of penningkunst zijn van harte welkom. Aanwijzingen voor auteurs zijn op te vragen bij de redactie beschikbaar op www.debeeldenaar.nl.

ADVERTENTIES

Tarieven en voorwaarden op aanvraag.

ZET- EN DRUKWERK

Drukkerij Peeters, B-3020 Herent, België.

Meningen en feiten door auteurs weergegeven vallen buiten verantwoordelijkheid van de redactie en uitgever.

© Gehele of gedeeltelijke overname van artikelen is alleen toegestaan na schriftelijke toestemming van de redactie.

ISSN 0165-8654

Mijn verzameling ... Janjaap Luijt	148
Geïnspireerd op Chris van der Hoef Jim van der Mehr Mohr	149
Oproep Friese Stadsmunten (1425-1498) G. Hofstra	152
Is de datering nauwkeurig? Peter Illisch	153
De Juliana van Stolberg penning Hans Rueb	157
Uw verzameling en de fiscus Henri Willemsen	161
Herkenning van een portret Karel Soudijn	163
Duit Friesland 1611 Willem van den Nieuwenhof	165
Het verzamelbeleid van het Geldmuseum Christel Schollaardt	167
Penningproject om inzicht te verschaffen Maja Houtman	169
Een zonnige dag met een koloniaal tintje Michiel Purmer	172
Boekbesprekingen Piet Esser, Beeld van een mens Jaap van Ginneken, Gek met geld	174
Bijzondere samenwerking in museumland	178
Muntstandaard – Prijzen – Lonen	179
Muntmelange Onbekende variant duit Gelderland 1635 Verschil tussen circulatie en proef	180
Euroruimte Finse stuivrs	182
Penningnieuws CHRISTIE NIJLAND MARIA IWANNA SCHIPPERS KARIN BEEK	183
'Münzsammlertreffen' in Spiers	186
Judaea en Rome in munten	187
Money and its use in medieval Europe	188
Nieuws	189

Tenzij anders vermeld zijn munten en penningen afgebeeld op ware grootte.

Mijn verzameling ...

JANJAAP LUIJT

Deze zomer valt in het Geldmuseum in Utrecht de tentoonstelling *Waardeloos? Van betaalmiddel tot siervoorwerp* te bezoeken. De vraag die in deze tentoonstelling centraal staat is of een muntstuk zijn waarde behoudt nadat het is ontstaan van zijn economische context. Er zijn allerlei sieraden en voorwerpen te zien die vervaardigd zijn uit muntstukken of waarvan het uiterlijk is geïnspireerd door muntgeld. Daarbij valt te denken aan bewerkte guldens en rijksdaalders, asbakjes vervaardigd van dubbel-tjes en kwartjes, maar ook aan gevelstenen en reclamestickers voor muntstukken. Kortom de soort numismatische parafernalia waar ik van houd en waarvoor ik op een rommelmarkt altijd wel bereid ben een paar centen neer te tellen.

Tijdens de opening van de tentoonstelling in het museum op 8 april liep ik met veel bekenden door de expositie waar ik vooral vertrouwde objecten zag. Allereerst ontdekte ik een sleutelhanger met een zilveren tientje, waar ik er zelf ook een van heb. Daarna een boek over een spaarvarken, waarvan een exemplaar in mijn boekenkast is terug te vinden. De volgende vitrine toonde verschillende armbanden en broches met dubbel-tjes en kwartjes van Wilhelmina, die verdacht veel overeenkomsten vertoonden met de sieraden die ik zelf in een kistje heb liggen. Toen ik bij de volgende vitrine met daarin uitgezaagde ouden enthousiast uitriep: 'Dat is al het vijfde voorwerp dat ik ook in mijn verzameling heb!', zei degene die naast mij stond op droge toon: 'Tja, de tentoonstelling heet niet voor niets *Waardeloos*'. ■

Bij de voorplaat

1677. HUWELIJK WILLEM III & MARY.

Door Arvid Karlsteen.

Vz. geharnast borstbeeld naar rechts, met lang haar, kanten kraag en draaglint.
Omschrift: GVILH.III.D.G.PRIN.AVR.HOL. ET.WES.CV

Kz. borstbeeld van Mary met gevlochten haar en parelketting naar links.

Omschrift: MARIA.D.G.AVR.PRIN.NAT.DE. IORC.

v.L.III.236/222; Med.III.568.236;KPK.1328;
Stenström, 32-33,45,49-50,284
Goud, 42 mm., 42,82 gram.

Collectie Munthandel Verschoor. Foto's Dimitri Verschoor

Eind 1674 was er al voor het eerst sprake geweest van een mogelijk huwelijk tussen Willem III en zijn Engelse nicht. Toen drong Karel II er bij Oranje op aan vrede met Frankrijk te sluiten. In ruil daarvoor mocht hij dan met Mary, de oudste dochter van zijn broer Jacobus, trouwen. Willem was er niet op in gegaan. Hij wilde zijn bondgenoten niet in de steek laten en bovendien was Mary nog maar elf jaar oud! Twee jaar later was de Prins van gedachten veranderd en dacht hij dat een huwelijk met Mary een toenadering met Karel II zou kunnen bewerkstelligen. Geruchten dat de Franse ambassadeur Mary voor de Franse dauphin wilde, maakte dat Willem III nu haast achter het huwelijk zette.

Lit. 2001. Wouter Troost. Willem III een politieke biografie, blz 140.Beeldenaar 2004-6. Gay van der Meer. Nicolas Chevalier, een veelzijdige medailleur blz. 246.

Geïnspireerd op Chris van der Hoef

Een asbak en een penning van de Utrechtse Jaarbeurs

Op de Haagse antiekmarkt op het Voorhout kocht ik vorig jaar zomer een asbak, die is gemaakt in opdracht van de Koninklijke Nederlandse Jaarbeurs. Deze asbak is uitgebracht door Gero Zilmeta. In het plat is een voorstelling van het koggeschip met op de zij de letters KNJ (Koninklijke Nederlandsche Jaarbeurs) en eronder de zinspreuk WIE ZEE HOUDT WINT DE REIS. Het rand-schrift luidt: KONINKLIJKE NEDERLANDSCHE JAARBEURS UTRECHT. Overduidelijk leek mij dat een penning model moet hebben gestaan voor deze asbak. De voorstelling gaat terug op de eerste Jaarbeurspenning die Chris van der Hoef (1875-1933) in 1917 heeft ontworpen¹ en het vignet dat Pieter Das (1881-1937) in 1918 ontwierp voor de 'Vereeniging voor het Houden van Jaarbeurzen in Nederland'.² Toen ik in 2006 in *De Beeldenaar* een artikel schreef over de Utrechtse Jaarbeurspenningen kende ik deze voorstelling niet, laat staan een penning met deze beeltenis.³ In januari vond ik op de website van Mevius Numisbooks een penning met dezelfde voorstelling. Deze in brons door de Stichtsche Fabriek van Zilverwerken uitgebrachte, niet gesigneerde penning werd door Johan Mevius op circa 1936 gedateerd. De penning is duidelijk als prijspenning ontworpen, daar de keerzijde een lauwerkrans toont met een niet ingevulde ruimte.

Zowel asbak als penning lieten mij niet los en de vraag wanneer deze gemaakt zouden kunnen zijn en wie de maker is, vroegen om een antwoord. De datering is in ieder geval na 1931: in dat jaar kreeg de Jaarbeurs het predikaat Koninklijk, wat terugkomt in de letters KNJ. De voorstelling van het koggeschip

gaat, zoals gezegd duidelijk terug op de ontwerpen van Van der Hoef en Das en wordt ook door Pieter d'Hont gebruikt in zijn penning uit 1948.⁴

De oplossing voor deze vraag werd mij aangedragen door Willem de Winter, register makelaar-taxateur toegepaste kunst vanaf 1860. Hij dateerde de asbak in de jaren dertig en suggereerde als maker voor de penning Chris van der Hoef.⁵

Chris van der Hoef was voor de Jaarbeurs geen onbekende. In de jaren 1917-1924 heeft hij voor de Jaarbeurs negen penningen ontworpen.⁶ In 1935 is voor het 60-jarig bestaan van het Aardrijkskundig Genootschap te Lissabon een penning ontworpen naar ontwerp van Van der Hoef, die vrijwel identiek is met de hier centraal staande Jaarbeurspenning.⁷ De penning uit 1935 toont op de voorzijde een zeer vergelijkbaar schip en op vrijwel identieke wijze is een rand-schrift aangebracht. Ook deze penning is niet gesigneerd. Zowel de penning uit

JIM VAN DER
MEER MOHR

*Asbak met versiering
naar Chris van der
Hoef, Gero/Zilmeta
(1/2 ware grootte)*

Pieter Das, vignet voor de 'Vereeniging tot het Houden van Jaarbeurzen in Nederland', 1918

1935 als deze Jaarbeurspenning gaan qua uitvoering van het koggeschip terug op bovengenoemde penning die Van der Hoef in 1917 heeft ontworpen ter gelegenheid van de Eerste Nederlandsche Jaarbeurs. Nauwkeurige vergelijking van deze penning met die uit 1935 toont echter enkele duidelijke verschillen. Zo toont het schip van Van der Hoef drie dubbele zeilen en mist het de wapenschilden en de uitbouw op de achtersteven. Het is aannemelijker dat de hier centraal staande Jaarbeurspenning door een tekenaar van de Stichtse Fabrik van Zilverwerken is ontworpen naar het vignet van Pieter Das. Das woonde en

werkte sinds 1929 namelijk in New York en zal dus niet de ontwerper van deze penning zijn.⁸

Bij het ontwerpen van het Jaarbeursvignet uit 1918 is Das op zijn beurt wellicht geïnspireerd geweest door Van der Hoef. De penning gaat volgens mij zeer duidelijk terug op het vignet uit 1918, met onder andere de wapenschilden van Utrecht en Nederland links en rechts-onder, het bijwerk boven het zeil en de 'golven' midden onder. Dan blijft er nog de vraag van de datering. In 1936 werd het vierde lustrum van de Jaarbeurs gevierd. Een jaar later, in 1937 werd Prins Bernhard benoemd tot Koninklijk Commissaris van de Koninklijke Nederlandsche Jaarbeurs, het jaar waarin de twintigste Jaarbeurs werd georganiseerd.⁹ Het is dan ook waarschijnlijk dat zowel penning als asbak in 1936 of 1937 zijn vervaardigd, respectievelijk als prijspenning voor de mooiste stand en als relatiegeschenk. ■

Jim van der Meer Mohr (1956) is in 1983 als kunsthistoricus afgestudeerd aan de Universiteit van Utrecht. Na zijn studie heeft hij diverse functies bekleed binnen het kunstveilingwezen, de Utrechtse Jaarbeurs, de kunstverzekermakelaar Aon Artscope en voor het taxatiebureau Apresa. Sedert 2005 is hij werkzaam als fine art consultant en publicist. Daarnaast bereidt hij een proefschrift voor over Harmanus Serin (1678-na 1755) en de Haagse portretkunst van de eerste helft van de achttiende eeuw.

Prijspenning voor de Koninklijke Nederlandsche Jaarbeurs naar ontwerp van Pieter Das, 1936/37, brons

NOTEN

1. VAN DER MEER MOHR 2006, 151, nr.1.
2. BOSTERS 1991, 63.
3. VAN DER MEER MOHR 2006.
4. VAN DER MEER MOHR 2006, nr.12.
5. Mededeling per email aan de hand van foto's d.d. 24 maart 2010.
6. VAN DER MEER MOHR 2006, nrs. 1 t/m 9.
7. JINTES / POL-TYSKIEWICZ 1994, 244, nr. 281. Ook na het overlijden van Van der Hoef zijn er penningen naar zijn ontwerp uitgegeven.
8. Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie te Den Haag (www.rkd.nl, <databases artists>).
9. BOSTERS 1991, 20.

LITERATUUR

C. BOSTERS *Ontworpen voor de Jaarbeurs* (Utrecht 1991) 63.

L.F. JINTES / J.T. POL-TYSKIEWICZ *Chris van der Hoef 1875-1933* (Leiden / Assen / Gent 1994).

JIM VAN DER MEER MOHR 'De Jaarbeurspenningen' *De Beeldenaar* 30 (2006) 147-153.

(advertentie)

EUROPEES GENOOTSCHAP VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE

de GROOTSTE numismatische vereniging in
Vlaanderen

Voor het jaarlijks lidgeld krijgt U:

- JAARBOEK met 224 blz numismatische artikelen
- DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT
- GRATIS TOEGANG tot de gewone bijeenkomsten van alle aangesloten afdelingen
- PRIJSVERMINDERING op de toegangsprijs tot de bijzondere evenementen

Aarzel niet langer: stort vandaag nog €11 (buiten België €17) op rekening 979-5427368-29 van het EGMP (IBAN: BE26 9795 4273 6829 / BIC: ARSPBE22)

WWW.EGMP.BE

Oproep Friese stadsmunten (1425-1498)

G. HOFSTRA

Naar aanleiding van het jubileum in 2008 van de numismatische kring Friesland *Mr. Jacob Dirks* met een tentoonstelling over de Sneeker Munt, hebben we de Sneeker munten nog eens goed bekeken. Daarbij bleek dat de inventarisatie van Puister niet meer volledig was en dat er een groot aantal variaties binnen de bekende munten is te herkennen. Dit blijkt ook van toepassing op de andere Friese stadsmunten. Het leek ons daarom een mooie gelegenheid de Friese stadsmunten (nog) eens goed onder de loep te nemen.

Friese stadsmunten werden geslagen in de periode die bekend staat als de Friese Vrijheid. In deze periode zag een aantal dorpen kans om uit te groeien tot steden met een eigen rechtspraak. Zonder landsheer voelden deze nieuwe steden zich oppermachtig en namen zij vermoedelijk zonder rechten de muntslag op zich. Dit hadden ze afgekeken

van het oppermachtige Groningen dat in 1370 al met de muntslag was begonnen.

We zien dan ook dat een aantal Friese steden in de periode van circa 1425 tot 1493 munten ging slaan. Met het einde van de Friese Vrijheid kwam ook een einde aan de Friese stadsmunten. Tot nu zijn er munten van de volgende steden bekend: Bolsward, Dokkum, Franeker, Leeuwarden, Sneek en Workum. Het ligt in de bedoeling de resultaten in de loop van 2011 te publiceren.

In verband met dit onderzoek roepen wij iedereen die een of meer van deze stadsmunten in zijn bezit heeft (of had) op om contact op te nemen. Bij voorkeur ontvangen we graag een foto met een beschrijving van de munt(en). U kunt de gegevens melden bij: G. Hofstra, Furmerusstraat 496, 8602CE Sneek. argeos@hotmail.com. ■

(diameter niet bekend)

Is de datering nauwkeurig?

Een repliek op Jan Post

Over het algemeen is het zeer verheugend wanneer iemand – of het nu een wetenschappelijke numismaat, een handelaar of een verzamelaar betreft – zich bezighoudt met een munttype uit de lastige periode van de tiende en elfde eeuw. Onlangs heeft Jan Post dit gedaan in *De Beeldenaar* 2010-3. Hij meent de datering van een penningtype van graaf Wigman III te kunnen plaatsen tussen 1014 en 1016 en hij betwijfelt de Friese toeschrijving.

Men mag verwachten dat het werk methodologisch zuiver blijft, maar precies op dit vlak worden echter de tekortkomingen van het artikel zichtbaar. Munten uit de Middeleeuwen moeten altijd in hun context worden gezien. Het is niet mogelijk er een enkel stuk uit te lichten en de rest te negeren. Type Ilisch 20.1 kan niet worden gedateerd zonder de aanwezigheid ervan in vele vondsten in de staten rond de Oostzee (Denemarken, Zweden, Polen, de Baltische landen, Rusland) erbij te betrekken.¹ Er is geen sprake van slechts een paar schatvondsten. Het gaat om vele vondsten, waarin een mix van munten voorkomt uit alle hoeken van het Rijk, in combinatie met onder andere munten uit Engeland en de gebieden van Islamitische dynastieën. Sinds ongeveer 975/980 bevatten deze vondsten in toenemende mate munten uit –in het bijzonder– de noordelijke delen van het Rijk en dus ook van Friesland en de overige Nederlanden. Omdat deze schatvondsten naast lastig dateerbare munten ook munttypen bevatten met ongetwijfeld juiste datering, kunnen de onzekere stukken wat beter worden gedateerd. Daarom hebben alle West-Europese landen, zoals Engeland, deze vondsten gebruikt als uitgangspunt voor

de datering van hun muntseries uit de tiende en elfde eeuw. Door het vergelijken van grote aantallen schatvondsten kan chronologisch worden bepaald in welke vondsten een bepaald munttype voor het eerst voorkomt en wanneer de specifieke munten in aantal toe- dan wel afnemen. Het buiten beschouwing laten en eenvoudigweg negeren van deze vondsten is een zware methodologische fout.

Een lijst met dienovereenkomstig relevante vondsten van het munttype van graaf Wigman was reeds in het artikel van 1990 vermeld en werd daarom in het *Jaarboek voor Munt- en Penningkunde* 1997/1998 niet herhaald.

Wichman-penningen zijn aangetroffen in de vondst van Ytlings, parochie Othem, op het Zweedse eiland Gotland. Deze vondst is na 1003 verborgen. De vondst bestaat uit ongeveer 500 munten en 103 muntfragmenten, waarvan 282 + 15 stuks afkomstig zijn uit muntplaatsen in het Rijk en 177 + 15 exemplaren uit Engeland. Gezien de omvang en de verscheidenheid van de daar in voorkomende munttypen is deze schatvondst van grote daterende betekenis. Omdat munten van Hendrik II van zowel zijn regering als koning, als keizer er in ontbreken, is een datering na het jaar 1002 uit te sluiten.² Vervolgens is er de niet minder grote vondst van Digeråkra in de parochie Barlingbo op Gotland met een terminus post quem van 1002. Deze vondst is tot in details gepubliceerd en algemeen toegankelijk.³ Er kunnen nog meer vondsten genoemd worden.

Om een toeschrijving te kunnen veranderen moeten de munten van een type in verband worden gebracht met andere typen uit de zelfde tijd. Post

PETER ILISCH

*Friesland Otto II/III,
penning, 1,12 gram
(2x ware grootte)
Collectie WLM inv.
11556Mz*

probeert de twee regels met pseudo-tekst met geweld te lezen als zinnige tekst. Hij negeert het feit dat in Friesland rond het jaar 1000 de bevolking, wellicht met uitzondering van een paar geestelijken, analfabeet was. De twee regels (pseudo-)tekst waren dan ook geen uitvinding van de muntmeester van graaf Wichman, maar afgeleid van een anoniem type met de vermelding van OTTO IMP(erator) AVG(ustus) (mijn type 20.1), een Keulse penning uit de tijd van de plaatselijke aartsbisschop Bruno, broer van keizer Otto I, die in 965 is gestorven en in twee regels BRVNO ARCHIEPS op zijn munten had laten plaatsen.

De vóór het jaar 1000 ontstane Friese munten kenmerken zich zowel door een voor deze vroege tijd bijzonder licht gemiddeld gewicht van beduidend minder dan 1 gram, als door een specifieke stijl van pseudo-letters. Deze komen niet alleen voor op penningen van Wichman, maar werden voordien al gebruikt en zijn waarschijnlijk te verklaren door een

eigen school van stempelsnijders. Deze bevatten S-vormige tekens die naar links of naar rechts neigen en vaak tegen een brede streep zijn gemodelleerd. Hierdoor zijn ze te interpreteren als R. Deze bogen zijn vaak een combinatie van twee halve manen. Op deze manier komen ze al voor op de beslist vóór het jaar 1000 geslagen munten van type Ilisch 20.4, alsook op de na 1002 gemaakte types 20.6 en 20.8.

Het algemene probleem van de bijdrage van Jan Post is, dat hij uitgaat van een enkel exemplaar, waarvan hij een getekende 'interpretatie Post' afleidt, die hij vervolgens vergelijkt met een 'interpretatie Dannenberg' en een 'interpretatie Ilisch'. Van de laatste is nooit sprake geweest. Het lijkt er eerder op dat Post de afgebeelde foto in *Jaarboek 1997/1998* heeft nagetekend. Van de geïnventariseerde munten uit het Ottoons-Salische Imperium is op geen enkel exemplaar de naam He(i)nricus afgekort met enkel HEN. Het tweede punt is de vorm van de letter h, die Post

*Friesland, Wichman III
(994-1016), penning,
Dannenberg 1229,
0,73 gram.
(2x ware grootte)
Collectie WLM inv.
11561Mz*

Friesland, Wichman III (994-1016), penning. Dannenberg 1229. 0,81, 0,72 en 0,84 gram (2x ware grootte) collectie WLM inv. 11562Mz, 11559Mz en 11565Mz

denkt te zien. Zijn vorm is laat-middeleeuws, maar dit is in de elfde eeuw nog niet epigrafisch gebruikelijk. Het derde punt: wanneer niet alleen dit ene exemplaar bestudeerd wordt, maar alle van de meer dan 50 als afbeelding beschikbare munten, blijkt dat er geen enkel stuk is waarbij het door Post gereconstrueerde bovenste deel van de h is te herkennen. Het tegenovergestelde is waar. Vaak is zichtbaar dat deze letter niet hoger is dan de overige letters. De veronderstelde E is er niet. Het raadplegen van 52 foto's levert slechts twee varianten op: een verticale wig waarna een gespiegelde S volgt en een verticale wig met twee halve manen ervoor die in de buurt komt van een B. In de onderste regel vooronderstelt Post een unciale M voor IMP. Ook deze bestaat niet. Veeleer zijn de s-vormige haken links of rechts gericht, maar nooit -zoals het bij een M zou moeten zijn- eenmaal naar links en eenmaal naar rechts. De P is ook fantasie. Er is maar één lijn en daaronder is geen ruimte meer, want dan volgt de parelrand die de grens van de slagstempel aangeeft.

De 'interpretatie Post' vertroebelt bovendien dat zich vóór de door hem weergegeven 'letters' zowel in de bovenste als in de onderste rij nog twee tekens bevinden, die op het door hem bekeken exemplaar door een slechte uitmunting of -waarschijnlijker- door decentrerings onherkenbaar waren.

Wat graaf Wigman (III) betreft: Post ordende de in 1016 vermoorde

graaf Wichman onder de graven van Hamaland, ondanks dat Middeleeuwse geschiedenisstudies eenduidig aantonen dat hij niet tot de Hamalanders behoorde, maar tot de Saksische gravenfamilie van de Billungers die tot de machtigste adelsgeslachten in het hertogdom Saksen behoorden. Het beginjaar 994 heb ik voor hem gekozen, omdat Wichman de zoon is van de in 994 gestorven Egbert de Eenogige.

Concluderend twijfelt Post of de munten wel uit Friesland stammen. Dat het Friesland van rond het jaar 1000 niet de huidige provincie Friesland is, maar een veel groter kustgebied omvatte, heeft geen verdere toelichting nodig. Het voorkomen van binnenlandse vondsten, waarvan er verrassend veel zijn, wijst eenduidig op het Nederlandse kustgebied. De penningen van Wichman hebben met de andere Friese munten hun gewichtsstandaard en hun manier van produceren gemeen. Een bewijs dat zou kunnen voortvloeien uit het muntbeeld is er niet. Maar dat geldt net zo voor andere vroege Friese munten en oudere geslagen munten zoals de sceatta's. ■

Peter Ilisch is als monetair historicus werkzaam bij het Westfälischen Landesmuseum (LWL- Landesmuseum für Kunst und Kulturgeschichte) te Münster.

NOTEN

1. Post refereert naar mijn opzet in ILISCH (1990) waarin echter geen nummer 20.1 voorkomt. In werkelijkheid heeft Post type 20.2.
2. Vergelijk HATZ (1974) vondstoverzicht nr 91.
3. *Corpus nummorum saeculorum IX-XI* (1977) 20-58

LITERATUUR

Corpus nummorum saeculorum IX-XI qui in Suecia reperti sunt. Catalogue of coins from the 9th-11th centuries found in Sweden, Band 1.2 (Stockholm 1977).

GERT HATZ *Handel und Verkebr zwischen dem Deutschen Reich und Schweden in der späten Wikingerzeit* (Lund 1974).

PETER ILISCH Friesische Prägungen des grafen Wichmann *Jaarboek voor Munt- en Penningkunde* 77 (1990) 5-25.

PETER ILISCH Die Münzprägung im Herzogtum Niederlothringen I *Jaarboek voor Munt- en Penningkunde* 84/85 (1997/1998).

MUNTHANDEL

G. HENZEN

Grieks • Romeins • Byzantijns • Middeleeuwen • Provinciaal • Koninkrijk tot 1945
Overzee tot 1945 • Buitenlands tot 1945 • Historie- en rekenpenningen • Archeologie

zo maar een paar munten uit ons actuele assortiment....

Vraag onze gratis prijslijst aan ! (verzamelgebied vermelden) website: www.henzen.org
Postbus 42 • 3958 ZT Amerongen • ☎ 0343-430564 • fax 0343-430542 • info@henzen.org

De Juliana van Stolberg penning

Een muurbloempje van tante Gra

HANS RUEB

In 1973 kwam ik in het bezit van het penningenkastje van mijn tante Gra, voluit Gerharda Johanna Wilhelmina Rueb (Breda 1885 - Den Haag 1972). Tante was beeldhouwerster en maakte ook penningen en plaquettes. In het kastje zat een bonte verzameling penningen, waarvan er 24 door tante waren gemaakt. Ze lagen gewoon in laatjes zonder toelichting, beschrijving of wat dan ook. En zo kwam ik de plaquette-penning van Juliana van Stolberg tegen. Hij staat niet vermeld in het standaardboek *Gra Rueb, een beeldhouweres* ('s-Gravenhage, 1946) door Cornelis Veth. Maar het monogram GR staat erop, dus is hij door tante gemaakt. Ik had geen idee wat tante met Juliana van Stolberg had. Dat zijzelf geen opdrachtgeefster kan zijn geweest ligt voor de hand, maar wie was dat dan wel?

In het Geldmuseum, Utrecht (voormalige collectie Koninklijk Penningkabinet) staat de van Stolberg-penning onder nummer 1927-032 ingeschreven met de toevoeging: 'Ter herinnering aan de eerste steenlegging van het gedenkteken te Den Haag op 30 april 1927'. Het waarom van de penning was daarmee wel duidelijk. Maar er is meer. Bij het Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie (RKD), Den Haag vond ik een mapje van tante, waarin melding wordt gedaan van nog twee andere uitvoeringen: één als een wandversiering gemonteerd op hout en één als pressepapier gemonteerd op marmer. En ... er zat een krantenartikel met een foto van het standbeeld in haar mapje. Tot mijn verbazing leek die helemaal niet op mijn penning. Ik besloot daarom het beeld eens in levende lijve te gaan bekijken; het staat gelukkig niet ver van het RKD.

Op het beeld staat 'B. Ingen-Housz sculpt'. Het blijkt dus helemaal niet gemaakt te zijn door tante. Waarom heeft tante een plaquette gemaakt voor een monument van een ander? Er moet daarom ergens iets mis zijn gegaan bij de beschrijving van het Geldmuseum of bij het maken van het beeld.

Nu ik een handvat had, kon ik proberen via het monument antwoorden te vinden. Achter de computer doorzocht ik de gedigitaliseerde krantencollectie van de Koninklijke Bibliotheek en vond dat er in 1924 plannen bestonden 'het kleine monument op het Juliana van Stolbergplein, een fonteintje, dat daar opgericht is als herinnering aan de geboorte van prinses Juliana, te vervangen door een borstbeeld van Juliana van Stolberg, de stamvrouwe van het Oranjestad'. Er kwamen meer krantenstukjes langs, maar duidelijkheid schieden zij niet. Ik besloot daarom naar het Gemeentearchief van Den Haag te gaan waar twee archiefstukken liggen met de beschrijving 'Nationaal comité gedenk-

Gra Rueb, Juliana van Stolberg-penning, 1927 (1/2 ware grootte)

teken Juliana Gravin van Stolberg, 1924-1931' (toegang 0093-1, inv. 1 en 2).

De 'Oude Hagenaar' (M. Jochems) kreeg het balletje aan het rollen door zijn idee een monument op te richten te ventileren. Het gevolg was dat er in 1925 het Nationaal Comité tot het oprichten van een gedenkteken ter herinnering aan Juliana van Stolberg werd opgericht onder voorzitterschap van gepensioneerd Luitenant-Generaal Ph.W. Weber. Het monument werd gezien als 'een eereschuld van Nederland aan Juliana van Stolberg', want 'Juliana van Stolberg is de Stammoeder, de Moeder van den Vader des Vaderlands, de incarnatie van de liefde, de trouw, de standvastigheid, de zelfverloochening en opoffering, de vroomheid, aangewend ten bate der Nederlanders'. Dit liet aan duidelijkheid weinig te wensen over. Er werden provinciale en plaatselijke comités in het leven geroepen. Het Nationale Comité mocht met recht nationaal heten want 'het was onderverdeeld in afzonderlijke lichamen voor Amsterdam,

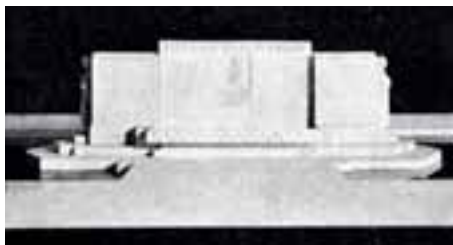
Rotterdam, Den Haag, de elf provinciën, Oost- en West-Indië en bovendien werden 39 gezantschappen, 16 consuls-generaal, 31 consuls en 10 vice-consuls aangeschreven, zoodat praktisch gesproken iedere Nederlander in staat is gesteld bij te dragen aan dit gedenkteken.' Maar toch minder nationaal dan het oogde. Omdat het comité Juliana van Stolberg als een heldin van het protestantse geloof neerzette, schoot het monument in het verkeerde keelgat van het 'roomse' deel van de natie. Een standaardreactie die toentertijd door katholieke en protestantse partijen geëtaleerd werd. Uit een 'zeer vertrouwelijke' notitie blijkt dat men dit wel zorgelijk vond, maar de gemiste inkomsten als nog vervelender ervoer.

Ondanks deze tegenslagen begon de fondswerving op gang te komen. En er was het initiatief van Koninklijke-Begeer (voorheen N.V. Ateliers voor edelsmid- en penningkunst). Dit bedrijf stelde voor 'namens uw Comité te doen verkoopen een gedenkpenning van Juliana van Stolberg.' Begeer zou de benodigde stempels maken en zich belasten met de verkoop. Er werd voorgesteld een penning van 60 mm doorsnede te maken en in brons uit te voeren voor f 3,50 en in zilver f 20. Er zou f 0,50 per bronzen en f 5 per zilveren penning aan het comité worden afgedragen. En verder zou het risico van deze uitgifte door Begeer worden genomen. Eventuele winst zou het comité ten goede komen.

Het comité was vereerd met de belangstelling, maar zag er niets in, 'aangezien het aantal verkochte exemplaren vermoedelijk zeer gering zal zijn, kan dezerzijde niet gedeeld worden in Uwe inzichten ten aanzien van het groote financieel voordeel voor het Comité daaraan verbonden en wordt het derhalve niet noodig geoordeeld, dat het ten verkoop aanbieden van de door U bedoelde penningen, zal geschieden met medewerking, en onder aanbeveling van het meergenoemde Nationaal Comité'.

Naast het inzamelen van het benodigde geld schreef het comité een besloten prijskamp uit voor een ‘symbolisch gedenkteken’. Vier kunstenaars werd gevraagd een ontwerp in te leveren: B.A.M. Ingen Housz, Theo van Reyn (aanvankelijk was voor hem Hildo Krop uitgenodigd, maar die was verhinderd), Wenckenbach (in eerste instantie werd H. Wenckenbach uitgenodigd, maar dat was de verkeerde Wenckenbach, want het moest natuurlijk L.O. zijn) en mej. Rueb. Tante is onder voorwaarden ingegaan op de uitnodiging. Welke die zijn geweest heb ik niet teruggevonden, maar ongetwijfeld zal daar een correcte schrijfwijze van haar achternaam bij zijn geweest die tot dan toe stevast Reub was. Ze moesten vóór 1 december 1926 een ontwerp voor een monument indienen. Het moest een gedenkteken zijn, vooral geen standbeeld dat als een ‘menschverering’ zou worden gezien. De locatie is inmiddels het Louise de Colignyplein geworden.

Met het uitschrijven van de prijsvraag ontstond er een probleem met de Permanente Prijsvraag-Commissie (PPC). Een aantal beroepsgroepen had zich verenigd in de PPC om prijsvragen in kunst en architectuur eerlijker te laten verlopen. Er was daartoe een reglement opgesteld waaraan een prijsvraag moest voldoen. En daar voldeed de opzet van deze prijsvraag niet aan. En één van de eisen was dat er een deskundige en onafhankelijke jury moest zijn. Een jury werd gevormd en onder andere H.E. van Gelder, in de hoedanigheid van directeur van de dienst voor Kunsten en Wetenschappen der gemeente 's-Gravenhage, en J.C. Altorf, een beeldhouwer, namen er zitting in. De prijsvraag werd in lijn met de PPC-regels uitgeschreven en nu stond niets meer een goede prijsvraag in de weg. De opdracht werd enigszins gewijzigd: in het gedenkteken moest, in welke vorm dan ook, een beeltenis van Juliana worden opgenomen, hetzij in de vorm

*Gra Rueb, ontwerp
Juliana van Stolberg
monument
(Bouwkundig
Weekblad en
Architectura 7 mei
1927)*

van een buste, hetzij die van een reliëfportret.

Tante ging een verbintenis aan met de architect J.M. Luthmann. Dat deed zij waarschijnlijk omdat de omgeving en plaatsing van het monument een belangrijke rol speelden. Hun ontwerp zou het hele plein in beslag nemen. Om een lang verhaal kort te maken: tante en Luthmann wonnen niet. Bijna unaniem werd Ingen Housz als winnaar aangewezen en dat verklaart dan waarom zijn naam op het beeld staat en niet die van tante. Uit het juryrapport: ‘met byzondere belangstelling maakte de jury kennis met het ontwerp “zwijger” [de werknaam van het ontwerp van tante], dat boeit door den architectonische opzet welke aan het plein ongetwijfeld een zeer fraai en byzonder karakter zou geven. Ook de detail-uitvoering van het beeldhouwwerk billijkt de verwachting, dat een gedenkteeken zal worden verkregen van beteekenis. Daartegenover staat echter, dat hoezeer de voorgestelde deugden Juliana van Stolberg sierden, deze toch niet haar uitsluitend eigendom zijn en haar niet zóózeer boven ander vorstinnen verheffen dat een gedenkteken van haar daarom gewettigd is. Het aanbrengen van haar borstbeeld in bronsreliëf geeft daaraan niet voldoende kracht. Men zou zonder bezwaar het reliëf door een ander kunnen vervangen; het geheel mist de typische karakteristiek die de figuur van Juliana van Stolberg onderscheidde.’ Een troostend woord voor tante stond in *De Tijd* van 24 januari 1927: ‘Het mooiste, artistiekste, edelste ontwerp - jammer, dat

het niet bekroond is geworden! - is dat van mej. Rueb.'

Tante had verloren, maar ik was toch een stapje verder want in het juryrapport was sprake van een bronsreliëf en dat is mijn penning ook. Helaas zaten er van de niet-winnende ontwerpen geen foto's of tekeningen in de archiefmap. Wel de vermelding dat de ontwerpen in de Koninklijke Kunstzaal Kleykamp tentoongesteld zouden worden. In de archiefmap van Kleykamp in het RKD is hierover niets van terug te vinden. Ook in het boekje *Kleykamp – de geschiedenis van een kunsthandel* (Zwolle/Den Haag, 2008) waarin opgenomen een overzicht van de tentoonstellingen, stond hier niets over.

En toen kwam ik, weer in het krantenarchief (*Vaderland* van 14 mei 1927), tegen dat in het blad *Bouwkundig Weekblad en Architectura* nr 19 (1927) 'afbeeldingen waren opgenomen van het Juliana van Stolberg-monument van architect J. Luthmann en de beeldhouwster J.G.I.W. Rueb.' In het Nederlands Architectuurinstituut (NAi), Rotterdam hebben ze een exemplaar van het blad. Daar in stond een plaatje waarop, met wat goede wil, op de muur de plaquette van Juliana van Stolberg te herkennen is.

Tenslotte vond ik in *Het Vaderland* van 16 april 1927 dat Begeer een portret-plaquette van Juliana van Stolberg op de markt bracht. Deze staat beschreven in *Ateliers voor Edelsmeed- en Penningkunst v/h 'Koninklijke-Begeer' deel III: 1925-1934* van W.K.F. Zwierzina onder nummer 130: 'Links gewend portret, kniestuk van JULIANA VAN STOLBERG, op de afsnede naam, waarboven: 1506 1580. modellé van Mej G.J.W.RUEB. 116 x 78 m.M. Met als bijschrift: op 30 April 1927 werd de eerste steen gelegd voor het Standbeeld dezer vorstin met haar zonen op het LOUISE DE COLIGNY-plein te 's-Gravenhage'.

Ik denk dat de verwarrende omschrijving in het Geldmuseum hier haar oorsprong heeft. De penning is volgens mij niet uitgegeven ter gelegenheid van de eerste steenlegging, maar gewoon omdat het zonde was dat er niets met het afgewezen ontwerp van het monument werd gedaan. Bovendien moest er brood op de plank komen en de perikelen rond het monument konden er een mooi etiket op plakken. En de vraag wie de opdrachtgever voor deze penning was? Nou, die was er niet, de penning lag nog op de plank als een restant van een niet-gewonnen prijsvraag. ■

Het enige Nederlandstalige tweemaandelijks tijdschrift voor
Numismatiek en Penningkunst

De Beeldenaar

aanmelden als abonnee:

Postbus 11, 3500 AA Utrecht / info@debeeldenaar.nl

Uw muntverzameling en de fiscus

HENRI
WILLEMSSEN

Velen van u hebben afgelopen voorjaar weer aangifte inkomstenbelasting gedaan. Een van de zaken waar de fiscus naar informeert is naar uw vermogen. Hoe zit dat met uw muntverzameling of penningcollectie? Dit artikel doet uit de doeken waar u fiscaal gezien rekening mee moet houden als numismaat.

In het kort gezegd, zijn de meeste verzamelingen vrijgesteld van inkomstenbelasting. Hetzij op basis van art. 5.3 lid 2 letter c, dat luidt: 'bezittingen zijn (...) roerende zaken die door de belastingplichtige en personen die behoren tot zijn huishouden niet voor persoonlijke doeleinden worden gebruikt of verbruikt alsmede roerende zaken die voor persoonlijke doeleinden worden gebruikt of verbruikt doch hoofdzakelijk als belegging dienen', hetzij op basis van art. 5.8, dat luidt: 'tot de bezittingen behoren niet voorwerpen van kunst en wetenschap, tenzij deze hoofdzakelijk als belegging dienen' en 'voorwerpen van kunst en wetenschap die deel uitmaken van een verzameling worden niet door dit enkele feit aangemerkt als belegging'.¹ In de voorlopers van de huidige wet is de vrijstelling voor postzegelverzamelingen reeds bevestigd door het Hof Den Haag 30 maart 1982, rolnr. 1518/81 en Hof Leeuwarden, 17 december 1987, rolnr. 1491/82. Deze uitspraken zijn op te vragen bij de griffies van genoemde gerechtshoven.

Daarmee is de zaak voor de meeste verzamelaars rond. Er zijn echter situaties waarin munten en penningen niet zijn vrijgesteld van de inkomstenbelasting. De vrijstelling geldt niet indien er geen sprake is van een verzameling. Bijvoorbeeld bij een serie bijeengebrachte kostbare losse munten zonder

dat daartussen een verband bestaat en een ordening ontbreekt. Over de waarde daarvan moet dan jaarlijks aangifte worden gedaan in Box 3. Uiteraard heeft de belastingplichtige dan wel recht op de algemene vrijstelling van € 20.661 voor alleenstaanden en € 41.322 (bedragen voor 2009) voor fiscale partners over het gehele vermogen. Voor 65-plussers kunnen aanvullende algemene vrijstellingen gelden. Het vermogen boven vrijstelling wordt belast met een heffing van 1,2% (eigenlijk 30% over 4% rendement).

Los van de belastbaarstelling in Box 3 kan een handelaar in munten en penningen worden geconfronteerd met belastingheffing in Box 1, waarbij een progressieve heffing (vanaf ongeveer 20% tot 52%) wordt geheven over gemaakte winst door de in- en verkoop van munten. De grens voor wie handelaar is en wie niet is moeilijker te trekken. In elk geval is een handelaar iemand met een meer dan gemiddelde kennis over de munten, die zich vooral richt op snelle meerwaarden door zijn goede kennis en inkoop- en verkoopkunde. Bovendien moet hij daarmee winst nastreven en moet de winst na aftrek van beroepskosten te verwachten zijn. Voor verzamelaars is het dus fiscaal gezien beter niet opvallend veel snelle in- en verkopen van dezelfde munten (gelijktijdige meerwaarden) te verrichten.

Het is steeds aan de inspecteur om te bewijzen dat sprake is van één of beide beschreven situaties. Hij zal de belastingplichtige eerst de nodige vragen stellen. Waar moet een numismaat rekening mee houden? Hij moet benadrukken dat het hem vooral om verzamelen gaat en niet om snelle meerwaarden, dat hij beschikt over een gewone kennis van

de munten en dat het verzamelen hem eigenlijk – alle kosten meegenomen – meer kost dan het opbrengt. Serieuze verzamelaars hoeven niet bang te zijn, ook al halen zij op lange termijn toch een meerwaarde op de munten. Toch is het voor verzamelaars met een omvangrijke verzameling raadzaam bewijsstukken te bewaren. Zij kunnen de inspecteur bijvoorbeeld aan de hand van hun bewijs van lidmaatschap van een numismatische vereniging – ondersteund met een mondeling toelichting – hun verzamelwoede aantonen. Bij twijfel doet een verzamelaar er verstandig aan in elk geval de in- en verkopen en de kosten (kilometers e.d.) bij te houden. Indien de inspecteur meent met een handelaar van doen te hebben, dan kunt u aantonen wat u er aan verdiend heeft en dat na aftrek van de kosten wellicht niets over blijft om belasting over te heffen. Als de verzamelaar geen gegevens meer heeft, zal de inspecteur een schatting doen en dan valt het veelal tegen.

Zwart geld

Mensen met zwart geld kunnen hiermee munten inkopen en die vervolgens weer doorverkopen. Zij stellen dan dat ze hun verzameling hebben verkocht en daarmee is de opbrengst wit (bruikbaar). Omdat de fiscus bang is voor dergelijke witwaspraktijken controleert de belastingdienst bij tijd en wijlen transacties binnen de munthandel. In dat geval verzamelt de belastingdienst gegevens bij grotere professionele inkopers en toetst in hoeverre de transacties met een echte verzamelaar tot stand zijn gekomen. De inkopers zijn verplicht daar aan mee te werken. Uiteraard heeft de fiscus grote belangstelling voor witwassers, maar de oprechte verzamelaar zal en kan niet worden belast. ■

Henri Willemsen is beroepsmatig fiscalist (www.nlbe.eu). Hij benadrukt dat aan dit algemene artikel geen rechten kunnen worden ontleend.

NOTEN

1. Volledige wetsteksten zijn te vinden op de website wetten.overheid.nl.

(advertentie)

Op elk gewenst moment in onze voorraad penningen kijken?

Dat kan op: www.mevius.nl

Keuze uit ruim duizend stuks vanaf de 16e tot en met de 21e eeuw.

Ook numismatische literatuur kunt u op onze website vinden.

Mevius Numisbooks International B.V.

Oosteinde 97, 7671 AT Vriezenveen

Tel. 0546 561 322, Fax 0546 561 352, E-mail: info@mevius.nl

Bezoek aan ons kantoor alleen op afspraak.

Herkenning van een portret

De Pieter Boeke-penning van Gaila Pander

Onlangs kreeg ik als verzamelaar een penning cadeau; ik hoefde er alleen maar voor naar het noorden te reizen. Op de voorzijde staat het portret afgebeeld van prof. dr. P.E. Boeke (1920-1995). De keerzijde toont de Trompbrug die cultuurcentrum De Oosterpoort verbindt met de binnenstad van Groningen. Onderop de brug staat de naam van Pieter Boeke. Boven de brug luidt het randschrift: GRONINGEN / ST. PAO-P, een verwijzing naar de Stichting Postacademiale Opleidingen Psychotherapieën Groningen.

Gaila Pander ontwierp deze penning in 2007. Op de voorzijde staat haar signatuur: in elkaar geschoven hoofdletters G en P. De penning werd in brons gegoten door Binder in Haarlem (doorsnee 75 mm). In 2008 zijn vier exemplaren op een congres uitgereikt om de redacteurs te eren van het *Handboek integratieve psychotherapie*, een werkstuk van 2500 pagina's met 107 hoofdstukken, geschreven door 116 auteurs. Psychotherapeutische hulpverlening werd lange tijd gekenmerkt door schoolvorming;

die scholen zaten elkaar vaak dwars. Het handboek stijgt daar bovenuit en zorgt voor verbindingen. Dit bouwen van bruggen past in de geest van Pieter Boeke die in Groningen hoogleraar klinische psychologie en medische psychologie was.

Hoe kijk je naar een penning met het postume portret van iemand die je hebt gekend? Met Pieter Boeke heb ik nooit intensief samengewerkt (ik heb ook niet bij hem gestudeerd), maar vanaf het begin van de jaren zeventig ontmoette ik hem op ledenvergaderingen en andere bijeenkomsten van onze beroepsvereniging, het Nederlands Instituut van Psychologen (NIP). Ik herken zijn portret gemakkelijk. Toen ik de penning voor het eerst zag, lette ik vooral op de ogen en mond. Het is een portret van iemand die alert is, maar ook een bozige indruk maakt, met die naar beneden getrokken mondhoek. Dit roept de herinnering op aan iemand die tijdens vergaderingen scherp en kritisch reageerde op allerlei onzin die anderen uitkraamden.

KAREL SOUDIJN

Had Boeke zulk lang haar? Als ik in oude publicaties van het NIP enkele foto's van hem terugvind, zie ik hem daarop afgebeeld met wat in kapperstermen 'oren vrij' heet. Gaila Pander heeft hem een iets wilder kapsel gegeven; kennelijk heeft zij een foto gebruikt van een wat jongere Boeke, maar het golvende haar past wel bij mijn herinnering. Alles bij elkaar genomen vind ik de geportretteerde iets jongensachtiger weergegeven dan zoals ik hem dacht te kennen.

Boeke kijkt op deze penning alert, maar bij nader onderzoek blijkt dat de kunstenaressen zijn ogen nauwelijks zichtbaar maakte. Hier is de kunst van het weglaten in praktijk gebracht: we krijgen niet meer dan een idee van diepliggende ogen. Dit verklaart misschien een ander raadsel: het montuur van de bril is veel kleiner dan op de foto's die ik kon terugvinden. Op die foto's draagt Boeke een bril met grote glazen, waarachter de ogen duidelijk te zien zijn. Wanneer Gaila Pander die grote bril op haar penning had overgenomen, zou ze niet meer zo suggestief hebben kunnen werken. Een heel kleine bril met dikke randen is kennelijk effectiever om de blik van Boeke op te roepen.

Per e-mail beantwoorde Gaila Pander enkele vragen. Ze kende Pieter Boeke niet, maar werkte met enkele foto's. Die gaven haar nauwelijks een idee van de uitdrukking van de ogen. Ze schrijft: 'De foto's onderstreepten als het ware het effect van de grote bril waarachter hij schuilging. Misschien karakteristiek: vanuit een verscholen punt observeren?' Voor de gelaatsuitdrukking concentreerde ze zich op de mondpartij die zij bijzonder van vorm vond: 'Dat het portret een indruk van scherpte achterlaat heb ik er niet opzettelijk ingelegd. Je bestudeert zo'n gezicht, en de mondstand in rust vloeit heel sterk voort uit

de opbouw van de kaak. Maar nu ik er weer aan terugdenk, herinner ik me dat met name in de fijne belijning van de lippen en de overgang ervan naar de mondhoeken een grote gevoeligheid zichtbaar was (in het origineel komt dat wat beter uit, gietingen vervagen dat soort subtiliteit).'

Op de twee beste foto's, zo gaat ze verder, had hij wat langer haar: vooral op een jeugdfoto. Ze vindt dat hij hierdoor iets onconventioneels en creatiefs kreeg. Die indruk wilde ze enigszins versterken, ook omdat het hem charmant maakt. Gaila Pander kan niet goed aangeven hoe oud Pieter Boeke moet lijken. Zijn leeftijd op deze penning ziet ze als een conglomeraat. Ze schrijft: 'Zeker niet jong. Een prachtige, en wat het haar betreft zwierige, late foto waarop ook zijn bril wat lichter was, heb ik denk ik het meest gebruikt.'

Gaila Pander (1951) komt uit een kunstenaarsmilieu. Ze studeerde eerst filosofie en geschiedenis. Pas daarna, rond 1986, begon ze te beeldhouwen in Eindhoven. Begin jaren negentig ging ze in Den Haag naar de Vrije Academie. Sinds eind jaren negentig maakt ze ook penningen. In 1996 kreeg ze een atelier in Pijnacker waar ze nog steeds werkt en les geeft. Bovendien doceert ze filosofie aan de hogeschool INHolland.

In 2000 ontwierp Gaila Pander een penning voor de Radboud Universiteit in Nijmegen ter gelegenheid van de honderdste sterfdag van Nietzsche. Uit 2001 stamt haar Louis Couperus-penning ter gelegenheid van het eerste lustrium van het Couperus Museum in Den Haag. In 2007 maakte ze haar Pier Pander-penning ter gelegenheid van de heropening van het Pier Pander Museum, met bijbehorende tempel, in Leeuwarden. ■

Karel Soudijn (1944) is psycholoog en verzameelaar.

Duit Friesland 1611

Een opmerkelijke variant bleef lang onopgemerkt

De koperen munten uit de tijd van de Republiek staan de laatste jaren meer dan gemiddeld in de belangstelling. De metaaldetector heeft ervoor gezorgd dat veel onbekende jaartallen en varianten bekend werden. Diverse auteurs hebben geprobeerd een overzicht van dit interessante onderdeel van de muntslag van de Nederlanden te publiceren. Ik noem Bos, Purmer en Van der Wiel, Passon en Van der Wis en Pannekeet.¹ Zij allen verdienen lof als het gaat om de wijze waarop zij juistheid en volledigheid van informatie nastreven. Aan oog voor detail ontbreekt het daarbij niet. Des te aangenamer is het dan natuurlijk als je iets opmerkt wat onvermeld is gebleven. De laatste vondst betreft een bijzondere Friese duit met het jaartal 1611.

Van der Wis en Passon onderscheiden twee varianten voor de Friese duiten met het jaartal 1611: op de voorzijde heeft er één een kroon met drie fleurons boven het provinciewapen en als omschrift NISI.DOMINVS.NOBISCV., de andere onderscheidt zich door een 'paarlenkroon' en NISI.DNS. mt leeuw .NOBISCVM. Helaas hebben Van der Wis en Passon abusievelijk bij de tweede variant een

exemplaar afgebeeld met een kroon met drie fleurons.²

Ook Purmer en Van der Wiel onderscheiden varianten op basis van de vorm van de kroon. Zij tonen een afbeelding van een exemplaar uit 1611 met parelkroon waarbij het omschrift onder de kroon doorloopt. Daarnaast onderscheiden zij verschillende soorten bladerkransen op de keerzijde.³ Pannekeet ziet ook verschillen qua kroon en vermeldt eveneens diverse omschrift- en kransvarianten. Hij beeldt uitsluitend een variant af met het omschrift aan weerszijden van het Friese wapen.

Bos beschrijft twee typen: type 1 met grote, open kroon, en type 2 met parelkroon onder drie punten die vaak onderling verbonden zijn door een lijn [...] Omschrift: NISI DNS NOBISCVM alleen naast het wapen; bij de oorden 1604-1605, soms voluit NISI DOMINVS NOBISCV(M) met het omschrift onder het wapen door.⁴ Hij merkt hier dus verschillen op die betrekking hebben op de plaats van het omschrift: bij de meeste munten is het omschrift slechts te vinden aan weerszijden van het wapen en bij de jaren 1604 en 1605 loopt het omschrift soms door onder het wapen.

WILLEM VAN DEN
NIEUWENHOF

(2x ware grootte)

Bos toont maar liefst vijf exemplaren van het hier besproken type duit. Opmerkelijk genoeg bevindt zich onder deze vijf exemplaren één exemplaar met het jaartal 1611, waarbij het omschrift boven de kroon doorloopt. De uitgebreide beschrijving van alle varianten doet sterk vermoeden dat ook Bos deze variant niet heeft opgemerkt: hij blijft onvermeld in de tekst. Hier geven we de munt zijn rechtmatige plaats in de numismatiek door hem af te beelden en te beschrijven. De beschrijving van het omschrift van het hier afgebeelde exemplaar is aangevuld (tekstdeel tussen haakjes) met hetgeen te zien is op de munt van Bos.

De omschrijving van de hier gepubliceerde duit luidt: Voorzijde: met grote open kroon (met drie fleurons) gekroond en versierd wapenschild van Friesland (muntteken) NISI.DNS- (NO)BISCVM; Keerzijde: FRI / SIA / 1611 in een bladerkrans (links en rechts een rozet, onder en boven twee ringen). ■

Willem van den Nieuwenhof is lid van de redactie van *De Beeldenaar*. Sinds 1995 schrijft hij geregeld artikelen onder andere over Brabantse en Gronsveldse munten.

NOTEN

1. Pannekeet houdt zijn catalogus on-line bij, ik bezocht de site www.duiten.nl op 2 mei 2010.
2. VAN DER WIS / T. PASSON 2009, nrs. 2.16.39 en 2.16.40.
3. PURMER / VAN DER WIEL 1996, nrs. 6003 en 6004.
4. BOS 1995, pag. 29. Met 'oorden' bedoelt hij zonder twijfel 'duiten'.

LITERATUUR

W. BOS *Oord en Duit in Noord en Zuid* (Zwolle 1995).

D. PURMER / H.J. VAN DER WIEL *Handboek van het Nederlands kopergeld 1523-1797* (Vriezenveen 1996).

J.C. VAN DER WIS / T. PASSON *Catalogus van de Nederlandse munten* (2de geheel herziene en verbeterde druk, Apeldoorn 2009).

Oriental Numismatic Society

Internationale vereniging voor geïnteresseerden in de numismatiek van niet-westerse culturen, zoals de pre-Islamitische culturen in het Midden-Oosten en centraal Azië, het cultuurgebied van de Islam, het subcontinent India, China, Japan en Zuidoost Azië

info lidmaatschap lingen@wxs.nl / lidmaatschap €30 per jaar
www.onsnumis.org

Het verzamelbeleid van het Geldmuseum

Berichten uit het Geldmuseum

Het Geldmuseum heeft de taak op zich genomen, de traditie van de voorgaande instellingen voort te zetten en het door hen beheerde cultureel erfgoed ook voor de toekomst te bewaren en te ontsluiten, op een wijze die meer is dan de som der delen. De 'raison d'être' van het museum is het fysieke, administratieve en intellectuele beheer en behoud van de collectie. Het Geldmuseum streeft ernaar een (inter)nationaal kennisinstituut te zijn op het gebied van de numismatiek, waar de objecten in hun onderlinge samenhang en in hun verbanden met maatschappelijke en economische processen bestudeerd kunnen worden. Het museum wil dit doel bereiken door:

- het beheren, conserveren, registreren en documenteren van de collectie;
- het garanderen van de plaats van de numismatiek als zelfstandige wetenschap tussen andere historische vakgebieden, zowel in Nederland als internationaal;
- het verspreiden van de verworven inzichten onder de doelgroepen.

In het kenniscentrum is de focus gericht op numismatiek (= munt- en penningkunde, inclusief de studie van bank-

biljetten en overige ruilmiddelen). De potentiële markt omvat binnen Nederland circa 80.000 verzamelaars, kenners, wetenschappers en handelaren. Het GBM hanteert de volgende definitie van het begrip numismatiek: wetenschap die de productie en het gebruik van het tastbare geld, munten, papiergeld, tokens, primitief geld, voorwerpen die daarmee een directe relatie hebben (muntgewichten, -dozen), publicaties betreffende de geldomloop (beeldenaar, manueel) en penningen tot onderwerp heeft.

Samenstelling en betekenis

De door het Geldmuseum beheerde voorwerpen en documenten zijn afkomstig uit de numismatische collecties van De Nederlandsche Bank (DNB), van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen (beheerd door het Koninklijk Penningkabinet (KPK)), van het Ministerie van Financiën en van de Koninklijke Nederlandse Munt (beide beheerd door Het Nederlands Muntmuseum (HNM)); laatstgenoemd deel behelst voornamelijk de sinds 1994 gemaakte productiemiddelen als stempels en gipsmodellen. Door samenvoeging van het materiaal uit deze vier collecties is er een unieke constellatie ontstaan, een brede geld-historische verzameling van munten, papiergeld, penningen, gesneden stenen, primitief geld, spaarpotten, prenten, laboratoriumtoestellen, muntplakaten, muntgewichtdozen en ontwerpen, stempels, gipsmodellen en andere productiemiddelen, gecombineerd met een uitstekend geoutilleerde vakbibliotheek. Op het gebied van de Nederlandse numismatische objecten is de verzameling van het Geldmuseum zonder meer wereldwijd de beste.

CHRISTEL
SCHOLLAARDT

In de rubriek 'Berichten uit het Geldmuseum' leveren medewerkers van de afdeling Collectie en Onderzoek van het Geldmuseum bij toerbeurt een korte bijdrage om zo het onderzoek dat verricht wordt bij het Geldmuseum voor het voetlicht te brengen. De onderwerpen variëren van nieuwe aanwinsten tot een kijkje achter de schermen.

Indeling en collectie-categorieën

Het zwaartepunt van de collectie wordt gevormd door het verzamelgebied van oudsher: numismatiek en geldgeschiedenis in alle facetten. Dit zal in de toekomst ook zo blijven, want hoewel de podiumkant van het Geldmuseum zich zal bezighouden met geldcultuur in het algemeen zal dit zeer brede terrein geen zelfstandig verzamelgebied worden. Wel is het Geldmuseum moreel verplicht om de oude, aan haar toevertrouwde collecties te bewaren en waar mogelijk te versterken en uit te breiden. Het Geldmuseum is de aangewezen instelling voor beheer van numismatisch erfgoed in Nederland en zij kan en wil die taak niet verloochenen.

Het Geldmuseum kent acht aandachtsgebieden:

- Antieke munten
- Nederlandse en buitenlandse munten
- Nederlands en buitenlands papiergeld
- Nederlandse en buitenlandse penningen
- gesneden stenen
- munthuis en muntproductie
- geldcultuur en numismatische voorwerpen
- bibliotheek, documentatie en muntvondsten

Hoewel bovenstaande indeling een opbouw van de collectie in verschillende segmenten suggereert, kan niet genoeg benadrukt worden dat het museum zijn collecties eerst en vooral als een geheel ziet: als een eenheid in veelheid. Juist de grote verscheidenheid van de collecties en de punten waarop zij aan elkaar raken of elkaar completeren, maakt dat het geheel meer is dan de som der delen.

Het museum verzamelt breed: het richt zich zowel op de actualiteit, als op het verleden, en hoewel het zwaartepunt bij de Nederlanden ligt, ook wereldwijd. Het aankoopbeleid van het museum is er op gericht om de collectie in kwalitatief opzicht te versterken. Voor alle verzamelgebieden geldt dat hierbij de reeds opgebouwde collecties richtinggevend zijn. Bij iedere aanwinst wordt steeds gekeken hoe deze zich verhoudt tot de

bestaande collectie. Evenzeer wordt beoordeeld in hoeverre een aankoop een hiaat of lacune in de *Collectie Nederland* (dat zijn alle openbare Nederlandse verzamelingen gezamenlijk) vult.

Helaas is het budget om het aankoopbeleid op deze manier voort te zetten geheel niet toereikend. Gelukkig hebben we van de Stichting Vrienden van het Geldmuseum bij de opening een aankoopfonds van 50.000 euro gekregen, maar dat bedrag proberen we in stand te houden voor het geval er een 'klapper' op de markt langskomt. Ook zouden we het nodig kunnen hebben als eigen bijdrage bij het aanvragen van gelden bij bijvoorbeeld de Mondriaan Stichting of het Rembrandt fonds die beiden als voorwaarde stellen dat het museum 40% van het gevraagde bedrag zelf bijlegt.

Particulieren

Ook particulieren kunnen bijdragen aan de opbouw van de collecties door het doen van giften. Zij kunnen het Geldmuseum financieel steunen door eenmalig of periodiek een bedrag te schenken. De Stichting heeft de ANBI-status waardoor giften fiscaal aftrekbaar zijn. Een periodieke schenking dient in een notariële akte te worden vastgelegd. Een dergelijke schenking heeft diverse fiscale voordelen. Voor meer informatie kunt u contact opnemen met de financiële administratie van het museum. Zowel over eenmalige als over periodieke schenkingen is het Geldmuseum geen rechten of belastingen verschuldigd. Wij ontvangen het door u gegeven bedrag dus in zijn geheel.

Naast het doen van giften, kunnen particulieren hun erfenis geheel of gedeeltelijk aan het Geldmuseum nalaten. Hiertoe moet het Geldmuseum als begunstigde in uw testament worden opgenomen. Als u een erfstelling of legaat aan het Geldmuseum overweegt, dan kunt u contact opnemen met de directie. ■

Christel Schollaardt is hoofd Collecties & Onderzoek bij het Geldmuseum.

Penningproject om inzicht te verschaffen

De werkwijze van Walter van der Horst

MAJA HOUTMAN

Op 27 maart 2010 bracht een groep *De Beeldenaar*-lezers een bezoek aan het atelier van Walter van der Horst in Amsterdam. Om de bezoekers inzicht te verschaffen omtrent zijn werkwijze, besloot Walter een week eerder een penning te maken voor het atelierbezoek. Toen wij aankwamen lagen alle fasen nog uitgestald, zodat wij een zeer duidelijk beeld konden krijgen van het proces.

Als inleiding vertelde Walter van der Horst over zijn tijd aan de kunstacademie. In de tijd dat hij afstudeerde, maakte hij heel grote beelden voor het buitengebied. Al snel realiseerde hij zich dat er niet veel opdrachtgevers voor zulke grote objecten zouden zijn en paste hij zijn kunst aan aan een 'particulier' formaat. Door galeriehoudster Ron Geurs werd hij gestimuleerd penningen te maken voor de tentoonstelling *De Ruimte Verbeeld* die in 2006 te zien was in Galerie De Steenlinde te Soest. Walter had eerder wel plaquettes gemaakt, maar nog nooit penningen. Daarop zei Ron Geurs: 'een

penning heb je zó gemaakt; het is gewoon een tweezijdige plaquette van 6 x 8 cm'.

Voor de penning die hij ontwierp voor het atelierbezoek, ging Walter uit van een tekening en een spreuk die door zijn hoofd speelde. De tekening maakte hij jaren geleden en hangt sindsdien in het atelier. Op de tekening draagt een man een paard op zijn nek. Of, als je de tekening omdraait, draagt een paard een man op zijn rug. Naar aanleiding van deze tekening maakte Walter op een gladde plank een reliëf van was binnen een kader van 6 x 8 cm. Met ongeveer twee centimeter ruimte aan alle zijden, zette hij een kaderrand vast met zachte was, waarna hij over het reliëf een laagje gips goot.

Nadat het gips is uitgehard en van het reliëf wordt afgehaald, heeft Walter een eerste 'vaste' mal van één zijde van de penning. Op deze gipsmal kan hij – ook weer omkaderd – een wassen penning penselen met vloeibare was, waarop

goed te zien is hoe de afbeelding wordt. Als de gipsmal vochtig is, laat de was makkelijk los na het stollen. Op zo'n halve penning van was kan Walter nog allerlei correcties in de voorstelling aanbrengen. Als de correcties toch niet bevallen, penseelt hij gewoon een nieuw wasmodel op de gipsmal. Als de voorstelling eruit ziet zoals hij hem hebben wil, plakt hij dit model goed vast op een gladde plaat. Omkaderd en héél goed afgedicht giet hij over dit wasmodel vloeibaar (silicone-)rubber. Als er in de omkadering ook maar het kleinste gaatje zit, loopt de rubber erdoor. Als deze rubbermal klaar is, kan hij hier meermaals een wasmodel in afgieten. Tot zover de voorzijde.

Keerzijde

Op de keerzijde moest de tekst *REALITY IS A VIRUS* komen. Voor de belettering gebruikte Walter in dit geval plastic letters van 'prijzenborden', zoals die veelal in kantines te vinden zijn. Deze letters werden met lijm op een plaatje was met hetzelfde formaat als de voorzijde geplakt, waarna ook hier overheen rubber werd gegoten voor een mal. Aanvankelijk zou de tekst zich een paar keer moeten herhalen, maar bij het lijmen van de

letters bleek er nog maar één 'y' beschikbaar te zijn. Hierdoor kroop het virus in het ontwerp en warrelden de letters door elkaar naar de 'bodem' van de penning.

Nadat Walter in de rubbermallen de wasmodellen heeft afgegoten, heeft hij een voor- en een keerzijde voor een penning. Deze twee smelt hij met de rug tegen elkaar. De rand maakt hij glad door een hittebestendig glad oppervlak met een verfstripper te verhitten en daarop de was van de rand glad te smelten. Daarna is de penning bijna klaar voor de gieter. Er moeten alleen nog ontluchtingskanalen en een gietkanaal aangezet worden. Dit zijn dunne en dikke 'draden' van was die aan de rand van de penning gesmolten worden. Het wasmodel wordt nu in zijn geheel in een gips/chamotte-mal gegoten, waarbij het gietkanaal door middel van een schenk-tuit uitsteekt. Dit geheel wordt verhit, waardoor de was smelt (verloren wasmethode of *cire perdue*). In de ontstane holte wordt het brons gegoten. Na afkoeling wordt de gipsmal er afgeweekt en geborsteld en worden het ontluchtingskanaal en de gietkop eraf geslepen. De rand wordt afgewerkt en genummerd.

Er is nu één penning klaar. Walter houdt van de kleur van de giethuid van brons, maar hij patineert ook vaak met zwavellever. Hierdoor worden de penningen, afhankelijk van de mate van verhitte bij het patineren, zwart tot blauwzwart.

Nummer twee

Bij de keerzijde met de tekst *REALITY IS A VIRUS* heeft Walter nog een tweede voorzijde gemaakt. Bij de tekst wilde hij

ook een vrouw afbeelden die water uit een kan giet, waarbij het water een zwevende plas vormt. Na het boetseren van dit idee, bleek het er niet uit te zien zoals hij wilde. Hij paste het ontwerp aan in het wasmodel, zodat de vrouw de kan leeg schenkt in een zwevende, doorzichtige kubus, waar je het niet in ziet stromen. Uiteindelijk zijn naar aanleiding van het atelierbezoek door *De Beeldenaar*-lezers twee penningen ontstaan. Ik ben daar heel trots op. ■

Een zonnige dag met een koloniaal tintje

Voorjaarsvergadering 2010 van het Genootschap

MICHIEL
PURMER

De zon scheen volop zaterdag 24 april 2010, de dag dat een kleine 100 leden de weg wisten te vinden naar restaurant Kumpulan op het terrein van Militair Tehuis en Museum Bronbeek te Arnhem. Landgoed Bronbeek is begin negentiende eeuw ontstaan. Nog altijd ademt het gehele complex een landgoedachtige sfeer, met de monumentale gebouwen omgeven door een glooiende parkaanleg. Koning Willem III schonk het landgoed in 1859 aan de Staat der Nederlanden, onder de voorwaarde dat er een tehuis voor invalide militairen zou worden gebouwd. In 1863 opende aldus Bronbeek als Koloniaal Militair Invalidenhuis haar deuren. De diverse koloniaal getinte geschenken van particulieren, overheden en het Koninklijk Huis waren aanvankelijk bedoeld om het interieur aan te kleden. Uiteindelijk

vormde dit het begin van de collectie van Museum Bronbeek.

Congres en Reüniecentrum Kumpulan was plaats van handeling. Kumpulan is gevestigd in het voormalige hospitaal dat bij het complex hoorde. Het gebouw is geheel in Indische sfeer ingericht. Hier werden de leden ontvangen met koffie en, geheel in stijl, spekkoeke. De Numismatische Kring Oost Nederland leverde in de personen van Etiko Cretier, Rein Zaalberg en Ton Eijkelenkamp een belangrijke bijdrage aan de organisatie van de dag. Etiko Cretier heeft een groot aandeel gehad in de praktische organisatie van de dag. De heren Zaalberg en Eijkelenkamp hadden speciaal voor deze dag in samenwerking met het Museum Bronbeek een mini-tentoonstelling ingericht van Indische en primitieve betaalmiddelen. Hierbij nogmaals veel dank aan deze heren voor hun onmisbare bijdrage aan het succes van deze dag. Tijdens de dag ontvingen de drie heren al een geestrijke blik van dank.

Traditiegetrouw begon het programma met de huishoudelijke vergadering. Naast de gebruikelijke onderdelen stond er ook een bestuurswisseling op het programma. Willem van den Nieuwenhof, de vice-voorzitter, was niet herkiesbaar en trad af. In zijn plaats is Martin Bloemendal benoemd. Willem heeft zich met enthousiasme ingezet in de jaarboekcommissie en de PR commissie. Voor zijn goede werk voor het Genootschap ontving Willem naast applaus en veel dank ook bloemen en een boekenbon.

Ook onze voorzitter Jan van der Wis trad dit jaar af. Hij is opgevolgd door Herman Gerritsen. De eerste bestuursdaad van de kersverse voorzitter was te zorgen dat Jan de zaal verliet. Dit gaf

Herman de gelegenheid de vergadering voor te stellen Jan van der Wis voor te dragen voor het erelidmaatschap, op grond van zijn verdiensten voor de Nederlandse numismatiek. Niet alleen was hij voorzitter van het Genootschap. Hij schreef vele tientallen bijdragen voor *De Beeldenaar* en het *Jaarboek voor Munt- en Penningkunde*. Daarnaast is hij jaren actief geweest in de numismatische kring Groningen en gaf hij presentaties en lezingen door het hele land. Tenslotte mogen zijn inspanningen voor de *Encyclopedie van Munten en Bankbiljetten* niet onopgemerkt blijven. De vergadering stemde dan ook met applaus in met zijn benoeming tot erelid. Hierna kreeg Jan van der Wis van onze nieuwe voorzitter de bijbehorende oorkonde en bloemen overhandigd.

Na de vergadering was het tijd voor de eerste lezing. Conservator van Museum Bronbeek, Hans van den Akker, hield een presentatie over de opzet van de nieuwe vaste expositie. Met een groot aantal powerpointsheets gaf hij ons een impressie van de nieuwe opstelling, die als titel heeft *Het verhaal van Indië*. In een aantal chronologisch geordende zalen wordt het verhaal van de Nederlandse aanwezigheid in Indonesië verteld. Vanaf half augustus zal de nieuwe tentoonstelling te bezoeken zijn.

Etko Cretier besloot de ochtend met een korte toelichting op de tijdelijke tentoonstelling Oeang Dua. Hierna was het tijd voor aperitief en lunch. De lunch, een Indische rijsttafel, viel letterlijk goed in de smaak. Een uitgebreid

buffet voorzag de aanwezigen van een smakelijke maaltijd. Veel leden nuttigden de lunch op het zonovergoten terras. Daarna was er echter geen tijd om de aandacht te laten verslappen, want een tweetal voordrachten stond voor de middag op het programma. Allereerst hield ons lid Ad Lansen een boeiend verhaal, getiteld *Op zoek naar gewin en profijtelijke handel in Azië*. In zijn betoog passeerden diverse Europese mogendheden met een Aziatisch koloniaal verleden de revue. Hierbij werden ook steeds de gebruikte betaalmiddelen uitgebreid getoond. Kaarten, prenten en natuurlijk afbeeldingen van de munten verluchtigden het verhaal. Als laatste hield ons erelid Jan Lingen een voordracht over zijn spannende zoektocht naar het munthuis van Negapatnam. Door bestudering van literatuur, oude kaarten en Google Earth wist hij het oude Nederlandse munthuis in deze Indiase stad te lokaliseren. Ter plekke bleek nog de helft overeind te staan. Jan heeft het allemaal net op tijd vastgelegd. Een boeiende toegift vormde zijn verhaal over de omzwervingen van een Rotterdams voc-kanon.

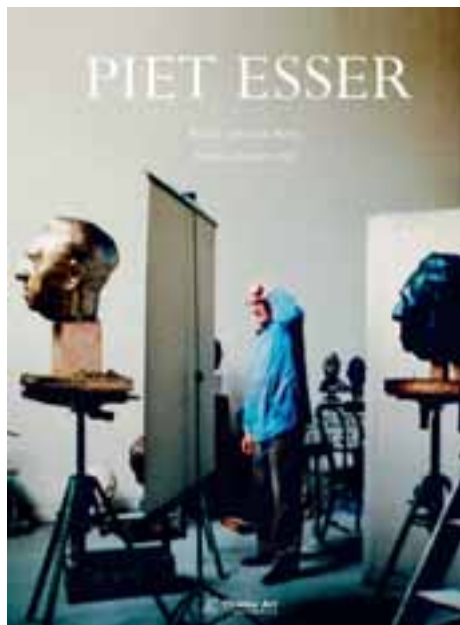
Hierna was er volop tijd voor thee, koffie, bezoek aan de speciale mini-tentoonstelling of het Museum Bronbeek zelf, alhoewel in verbouwing. Het stralende weer nodigde ook uit tot een drankje op het terras of een wandeling door het park. Aan het officiële gedeelte van het programma was zo een eind gekomen. Een kleine groep leden dineerde aansluitend nog in de nabijgelegen Brasserie Hugo's. ■

Boekbesprekingen

HANS DE
KONING

PIET ESSER/HANS ROOSEBOOM/JAN TEEUWISSE
Piet Esser Beeld van een mens, beeld van een tijd (Thieme Art Deventer, 2010)
192 pag. gebonden ISBN 978 90 78964
48 3 € 32,50 met DVD van de docu-
mentaire film door Hansje Ran *Verbeel-
den van het zien*

In Museum Beelden aan Zee te Scheveningen waren tot bijna eind mei 2010 twee bijzondere tentoonstellingen te zien over het werk van Piet Esser. Er was een interessante expositie van atelierfoto's die hij in de jaren 1947/48 en in 1954 bij kunstenaars in Parijs maakte. Verrassend: de beeldhouwer en penningmaker Piet Esser (1914-2004) was niet alleen een begaafd fotograaf, maar zijn foto's geven ons inkijkjes in de omgeving van beroemde beeldhouwers zoals Zadkine, Bourdelle, Giacometti, Despiau en Richier.

Voorts was er in het museum een retrospectief gewijd aan Piet Esser, een zaal vol beelden en penningen met in de bibliotheek ook nog een klein overzicht met penningen van zijn leerlingen. 'Tragisch als je geen kans zou zien beide exposities, waar je eigenlijk minstens twee keer naar toe zou moeten, te bezoeken', las ik ergens. Dat is zeker waar, maar er is een troost: bij de exposities verscheen een bijzonder mooi boek, een document met nieuw bronnenmateriaal, vol foto's en notities van en over, zoals de titel zegt: *Piet Esser Beeld van een mens, beeld van een tijd*.

Natuurlijk wekt zo'n boek met illustraties mooie persoonlijke herinneringen op als je het voorrecht hebt gehad Esser enkele keren bij hem thuis, op de academie in zijn atelier en tijdens bestuursvergaderingen van de Vereniging voor Penningkunst (vpk) te hebben meegemaakt. Maar zeker ook anderen die belangstelling hebben voor sculpturale penningen en hun makers zal het boek bijzonder aanspreken, evenals de liefhebbers van mooie foto's en die weten te waarderen. Het boek is een biografie in foto's die Esser voor het grootste deel zelf maakte en die becommentarieerd worden met dagboekfragmenten, citaten uit interviews, brieven en memoires van hemzelf. De eerste regel van het voorwoord luidt: 'Piet Esser was een "kijkdier", zoals hij zichzelf noemde' en wij kunnen nu meekijken. Aan de hand van de foto's en dagboekfragmenten, geeft het boek een spannend beeld van zijn leven en werk. We zien niet alleen zijn vrouw, zijn gezin, zijn familie, collega's en vrienden, maar natuurlijk ook zijn kunst.

Hans Roosenboom (conservator fotografie Rijksmuseum Amsterdam) schrijft in het hoofdstuk over *De beeldhouwer als fotograaf* '... Geen van de beroepsfotografen - Paul Huf, Emmy Andriesse, Cas Oorthuys - die Parijs bezochten, produceerde foto's die zoveel indruk maken als die van Esser. ...' Enige van die foto's zijn in het boek opgenomen. Jan Teeuwisse (directeur museum Beelden aan Zee / Sculptuur Instituut) zegt in een (te) korte bijdrage dat Esser '*een onuitputtelijke bron blijft*'. In het deel *Leven in beeld en woord*, dat 168 pagina's van het boek beslaat, is ook één van de vijf brieven opgenomen - de laatste - die Esser aan zijn leermeester Bronner schreef over ervaringen tijdens zijn verblijf in Joegoslavië en Griekenland (uit 1939-1941). Die brieven werden al gemist in de eerdere boeken over Esser (zie Boekbespreking in *De Beeldenaar* 2006-4). De brief is een verslag van de vier maanden die Esser in Zuid-Slavië en Griekenland doorbracht. Via dagboekfragmenten en foto's word je meegenomen op verschillende andere reizen.

Ook over penningen, bijna vanzelfsprekend, maakte Esser notities: 'Mijn 26 Rembrandt variaties uit de winter van '55-'56 zijn natuurlijk knoeiwerk. Dat ze de twee die ik uitzocht om te gieten, accepteerden, is mij nog een raadsel [...]' (fragment van ongedateerde aantekening in 'notitieboekje penningen'). 'Ik heb nog wat aan penningen geknoeid [...]' (dagboekfragment 1971). 'Hoe kan je daar nog steeds mee bezig zijn', zegt Dora (dagboekfragment

1993). Bij het dagboekfragment uit 2001: *Leven zonder Dora*, (p.175) staat een mooie afbeelding van de terracotta penning Dora met een paginagrote deelvergroting er tegenover. Een bladzijde verder, naast die met een brief uit 1996 aan zijn kleindochter Marte (*Alleen in Frankrijk*), toont filmstills van Esser, op hoge leeftijd, werkend aan het portret van Charlotte van Pallandt (2002). Nog een voorbeeld van de meer dan 125 illustraties: het bijschrift: 'Ruth Brouwer, die mij later - toen ze allang van de akademie af was - , nog steeds ieder jaar op 9 maart bloemen kwam brengen' staat bij twee mooie profielportretten van de beeldhouwster. Het laatste hoofdstuk is een biografie in jaartallen.

De Avro zond ter gelegenheid van de tentoonstelling een documentaire uit; gebaseerd op unieke privéopnamen van de kleindochter van de beeldhouwer Marte Visser, een film door Hansje Ran: *Piet Esser - Verbeelden van het zien*. Die documentaire is als DVD bij het boek gevoegd.

Het goed verzorgde boek op kloek formaat is een waardevolle completering van de eerdere publicaties over 'de vader van de sculpturale penningkunst van de vorige eeuw' en zijn werk.

Eerder verschenen over Esser:

JAN VAN WESSEM, MARIUS VAN BEEK *Piet Esser, een keuze uit de beelden, portretten en penningen* (RA Amsterdam, 1979).

JAN TEEUWISSE, MARJAN SCHARLOO E.A. *Piet Esser beeldhouwer en medailleur* (KPK, Leiden, 1996).

JAN TEEUWISSE, LIEN HEYTING E.A. *V.P.S. Esser Sculptuur studies 2* (Waanders Zwolle, 2006). ■

JAAP VAN GINNEKEN *Gek met geld. Over financiële psychologie* (Business Contact, Amsterdam), 222 p., ISBN 978-90-470-0379-3. Prijs: 19,90 euro.

Toen enkele jaren geleden in Utrecht het Geldmuseum openging, voelden veel verzamelaars zich beetgenomen. Ze hoopten een fraaie collectie geldstukken aan te treffen, maar het museum gaf bezoekers vooral de kans om iets te weten te komen over het begrip 'geld'. Liefhebbers van munten (en penningen) treffen inmiddels wel wat meer voorwerpen in de vitrines aan, maar nog steeds probeert het museum ons vooral vertrouwd te maken met het overkoepelende concept. Het was daarom niet vreemd dat onlangs een nieuw boek van Jaap van Ginneken juist hier ten doop werd gehouden: *Gek met geld*. Van Ginneken zwijgt over de manier waarop mensen een muntstuk of een bankbiljet waarnemen; hij beschrijft financiële beslissingen.

De auteur beweegt zich op het terrein waar economie en psychologie elkaar raken. Economen veronderstellen meestal dat wij op een rationele manier met geld omgaan. Onder invloed van psychologen verandert dit idee echter: geld blijkt verbonden te zijn met een beperkt bevattingsvermogen en met emoties.

Onderzoek naar dergelijke factoren vindt vaak plaats met behulp van kleine experimenten. Een voorbeeld: twee proefpersonen worden bij elkaar in een kamer gezet. De onderzoeker geeft één van de twee een geldbedrag, maar zegt ook: 'U moet een deel hiervan aanbieden aan uw partner. Als deze uw aanbod accepteert, dan verdelen we het geld inderdaad op de voorgestelde manier. Maar als uw partner het aanbod afslaat, dan krijgt u geen van beiden iets; dan neem ik alles weer terug.'

Echt rationele beslissers accepteren hier elk bedrag dat wordt aangeboden, want 'iets' is meer dan 'niets'. Proefpersonen gedragen zich echter niet rationeel, want zij weigeren meestal een aanbod dat neerkomt op een gering percentage. Zodra een voorstel als vals wordt gezien, hebben we liever 'niets' dan 'iets'. Dit experiment is in talrijke varianten uitgevoerd; psychologen proberen bijvoorbeeld ook om vlak voor de verdeling allerlei emoties van betrokkenen te beïnvloeden.

Het boek van Jaap van Ginneken kan van harte aanbevolen worden aan iedereen die met plezier de spelletjes speelt waar het Geldmuseum vol mee staat. De auteur geeft een breed overzicht van psychologische factoren die onze omgang met geld beïnvloeden. We leren veel over onze eigen gevoelens, maar ook bijvoorbeeld hoe slecht we kansen kunnen schatten en hoe moeilijk we 'toeval' kunnen incalculeren. Wie op een behoorlijke krant is geabonneerd, zal aan de laatste hoofdstukken echter iets minder hebben. Hier bespreekt Van Ginneken namelijk de recente bankencrisis op een manier die u al eerder bent

tegengekomen. *Gek met geld* is vlot en onderhoudend geschreven, al is het irritant dat de auteur vaak verwijst naar de talrijke andere boeken die hij publiceerde. Hij suggereert dat u daar een

nóg betere uitleg krijgt. Hier leunt hij kennelijk op een oude wijsheid: herhaling is de kracht van reclame. ■

Karel Soudijn is psycholoog en hij is verzamelaar.

Worldwide Bi-metallic Collectors Club

The WBCC was established September 14th 1996 by using Internet facilities. It is the very first 'Internet' Coin Club. It has now 516 members from 64 Countries. WBCC goals are to get involved with GREAT ENTHUSIASM to exchange information about Bi- and Tri-metallics and exchange Bi- and Tri-metallics itself. The membership itself costs nothing, but you must have a GREAT ENTHUSIASM in collecting Bi- and Tri-metallics and must PARTICIPATE in the WBCC.

The WBCC has the following activities:

- A. Composing and distributing 'The World of Bi-metallics' catalog every 4 months. Free and send by E-mail (Attached as an Excel file)
- B. Weekly send a 'WBCC Newsmail' to the members of the WBCC
- C. Providing a WBCC Website and WBCC For Sale Page
- D. Providing a Bi-metallic Documentation Centre
- E. Providing a WBCC Public Relations Centre

info at: wbcc@home.nl

Bijzondere samenwerking in museumland

Geldmuseum en Museum Catharijneconvent bundelen krachten in GOUD

Tot en met 6 januari 2011 is in Museum Catharijneconvent in Utrecht de tentoonstelling GOUD te zien. In deze tentoonstelling geeft het Geldmuseum invulling aan het thema 'Waarde van goud'. Het bijzondere aan deze expositie is dat die buiten de deuren van het eigen museum plaatsvindt. Speciaal voor deze gelegenheid opent het Geldmuseum in Museum Catharijneconvent een tijdelijke 'dependance'. In de tentoonstelling GOUD maakt het Geldmuseum de waarde van goud zichtbaar. Omringd door de totale gedolven goudvoorraad op aarde wordt direct duidelijk hoe schaars goud eigenlijk is. De bezoeker ziet niet uitsluitend waar het bovengrondse goud zich bevindt, maar ook welke waarde het vertegenwoordigt en hoe deze fluctueert. Bovendien stelt het Geldmuseum de vragen 'Wat doe jij met goud?' en 'Wat doet goud met jou?'.

In de tentoonstelling staat het meest begeerde metaal dat de mensheid kent op een bijzondere manier centraal. Museum Catharijneconvent heeft kunstenaar en vormgever Aziz uitgenodigd als

artdirector zijn persoonlijke visie op goud te geven. Met zijn artistieke associaties heeft hij een tentoonstelling samengesteld, die de gouden collectie van het museum op verrassende wijze combineert en confronteert met oude, moderne en hedendaagse voorwerpen uit binnen- en buitenland.

In het Geldmuseum

Tijdens de looptijd van de tentoonstelling GOUD biedt het Geldmuseum ook een uitgebreid activiteitenprogramma binnen zijn eigen muren aan. Er worden 'gouden lezingen' georganiseerd en kinderen kunnen op zoek naar het verdwenen topstuk Isotta. Daarnaast krijgen bezoekers van het Geldmuseum met korting voor de tentoonstelling in Museum Catharijneconvent. ■

Tot en met 6 januari 2011
Geldmuseum Leidseweg 90, Utrecht.
di.-vr. 10-17 uur; za.-zo. 12-17 uur.
www.geldmuseum.nl
Museum Catharijneconvent, Lange Nieuwstraat 38,
Utrecht. di.-vr. 10-17 uur; za.-zo. 11-17 uur.
www.catharijneconvent.nl

Muntstandaard - Prijzen - Lonen

Oproep voor voordrachten

De Verein der van Münzfreunde für Westfalen und Nachbargebiete organiseert het 56. Norddeutsche Münzsammler-Treffen met als onderzoeksthema Muntstandaard - Prijzen - Lonen van de Oudheid tot heden. De organisatie van de bijeenkomst ligt bij de Münzfreunden Osnabrück. De organisatoren nodigen studenten, AIO's en post-doc studenten die zich op wetenschappelijke basis bezighouden met numismatiek of monetaire geschiedenis uit op een voordracht te houden tijdens deze bijeenkomst. Dit stelt hen in de gelegenheid hun onderzoek aan een geïnteresseerd publiek te presenteren en te bespreken. De bijeenkomst vindt plaats van 27 tot en met 28 Personeel mei 2011 in Osnabrück.

Zij die een onderzoek verrichten waarin de munt- en geldgeschiedenis een belangrijke rol spelen en bereid is daarover te spreken, worden uitgeno-

digd voor 1 december 2010 een samenvatting van de voordracht te sturen op maximaal één A4. Medio december zal de organisatie bekend maken of de voordracht wordt gehonoreerd.

De voordrachten tijdens de bijeenkomst zullen circa 30 minuten moeten duren, waarna een discussie volgt. De lezingen kunnen ondersteund worden met een Powerpoint-presentatie.

De organisatie zal de reiskosten van de sprekers vergoeden en voor gepast onderkomen in Osnabrück zorg dragen. Na de bijeenkomst zal de tekst van de lezing met alle voetnoten worden gepubliceerd in een congresbundel.

Synopsissen kunnen worden gestuurd naar: Verein der von Münzfreunde für Westfalen und Nachbargebiete, Klaus Giesen, Steinbrink 35, D-494011 Damme, Duitsland of per email: giesen-damme@t-online.de ■

Muntmelange

WILLEM
VAN DEN
NIEUWENHOF

ONBEKENDE VARIANT DUIT GELDERLAND 1635

In *De Beeldenaar* 2009-2 verschenen twee artikelen waarin een aantal varianten van Gelderse duiten uit de periode 1626-1636 werden beschreven.¹ Een variant die in deze artikelen en eerdere literatuur niet terug te vinden is, verdient het wereldkundig gemaakt te worden. Onze rubriek Muntmelange leent zich daar uitstekend voor. Het bijzondere zit hem in het ontbreken van het Gelders kruis op de voorzijde. Dit is vervangen door een zespuntige ster tus-

(2x ware grootte)

sen twee punten. Ook de afkorting van het omschrift is voor dit type uitzonderlijk.² De munt is als volgt te beschrijven: Voorzijde: wapenschild van Gelderland in achtpas, omschrift: zespuntige ster IN.D(...)TR.

Keerzijde: DVC/GEL/1635 in bladerkans

NOTEN

1. KEES PANNEKEET 'Feestduiten uit de munt van Gelderland?' *De Beeldenaar* 33 (2009) 79-83 en WILLEM VAN DEN NIEUWENHOF 'Een reactie en aanvulling op Kees Pannekeet' *De Beeldenaar* 33 (2009) 84-85.
2. D. PURMER / H.J. VAN DER WIEL *Handboek van het Nederlands kopergeld*. (Vriezenveen 1996)

JANJAAP LUIJT

VERSCHIL TUSSEN CIRCULATIE EN PROOF

Wie het eerste het beste boekje over het verzamelen van munten raadpleegt, kan daarin de verschillende kwalificaties vinden waaronder verzamelaarsmunten worden verkocht. Gewoonlijk worden de volgende vier slagtechnieken onderscheiden:

- Normale productieslag voor munten die in circulatie komen.
- Brilliant Uncirculated (BU). De munten worden op dezelfde stempels en

machines geslagen als de normale productieslag, maar daarna worden de munten afzonderlijk opgevangen, zodat geen krassen kunnen ontstaan. Vaak verpakt het munthuis deze munten al afzonderlijk en kan losse verkoop plaatsvinden boven de nominale waarde.

- Prooflike. De munten worden geslagen als BU, maar in een lager tempo en met meer kracht waardoor een beter muntbeeld ontstaat.
- Proof. De munten worden stuk voor stuk met speciale persen geslagen met

gepolijste stempels, waarna ze direct in een plastic capsel worden verpakt om elk contact met vingers of andere munten te voorkomen.

De drie laatstgenoemde technieken worden speciaal toegepast om verzamelaars tegemoet te komen. Sommige numismaten menen echter dat munten geslagen met een van de ‘betere’ slagtechnieken beschouwd moeten worden als pseudo-munten, omdat ze nooit zijn bedoeld als betaalmiddel, maar uitslui-

tend als verzamelobject. Zij die deze mening zijn toegedaan, krijgen met de uitgifte van de *Max Havelaar 5-euro-munt* een extra argument in handen. Voor het eerst in de Nederlandse geschiedenis wijkt namelijk het ontwerp van de proefmunt af van de circulatiemunt. Het verschil is goed zichtbaar op de voorzijde. Waar op de circulatiemunt het randschrift mat en inwaarts is geslagen, is deze op de proefmunt glanzend en opwaarts. ■

De rubriek Muntmelange biedt ruimte om één of meer opmerkelijke numismatische zaken in kort bestek te behandelen. Alle wetenswaardigheden die met antieke, middeleeuwse of moderne munten te maken hebben – bijvoorbeeld puzzelstukjes voor nader onderzoek – passen in deze rubriek. Suggesties, ideeën of kant en klare korte artikelen kunt u sturen aan de redactie van *De Beeldenaar*, Postbus 11, 3500 AA Utrecht of per e-mail naar redactie@debeeldenaar.nl.

MUNTMANIFESTATIE 2010
Zaterdag 18 September - Hotel Van der Valk Assen
Grootste muntenbeurs (met penningen / bankbiljetten) van ons land !
Ruim 100 standhouders waarvan tenminste 25 uit het buitenland.
De vlag kan uit, want wij organiseren dit jaar onze 10^e editie.
Dat vieren we samen met u !!! Daarom geldt nu eenmalig :
GRATIS TOEGANG
Deze locatie (Balkenweg 1, 9405 CC) ligt pal aan de A28 (Afrit 33)
met ruime GRATIS parkeergelegenheid ! Zaal open 10.00 – 17.00 uur
Voor meer info over deze en onze andere beurzen:
mail info@wbevenementen.eu of bel 050-5033926 (alleen 's avonds)
WWW.WBEVENEMENTEN.EU

Euroruimte

ROB KOIJ

FINSE STUIVERS

Sinds eind april, begin mei wordt er vanuit alle uithoeken van Nederland in toenemende mate melding gemaakt van het aantreffen van Finse munten van 5-eurocent in het betalingsverkeer.

Zonder enige twijfel heeft dit te maken met de muntenruil tussen Nederland en Finland waarover eerder in deze rubriek werd bericht.

Ter herinnering: Nederland moet jaarlijks tientallen miljoenen nieuwe stuivers slaan om aan de vraag te kunnen voldoen, terwijl in Finland nog altijd grote aantallen van deze muntjes op de plank liggen. Aan de andere kant heeft Finland een chronisch tekort aan 2-euromunten, waarvan Nederland er nog altijd veel meer dan nodig ongebruikt op voorraad heeft. Daarom kwa-

men Nederland en Finland overeen de overvloedige munten te wisselen. Een dergelijke muntenruil heeft ondertussen al twee maal plaats gevonden. Telkens verhuisden enkele tientallen miljoenen Finse stuivers naar Nederland, terwijl miljoenen Nederlandse 2-euromunten aan Finland werden geleverd. Dit levert een aanzienlijke besparing op, al was het alleen maar omdat enkele honderden tonnen muntmetaal die nodig zouden zijn voor het aanmunten van nieuwe munten bespaard kunnen worden.

De tot nu in Nederland opgedoken Finse stuivertjes dragen allemaal het jaartal 2001 en dat heeft een logische reden. Al vóór de invoering van de euro besloot Finland dat alle betalingen na invoering afgerond zouden moeten worden op veelvouden van 5 cent. Op grond daarvan bestond de verwachting dat extra veel munten van 5 cent nodig zouden zijn. Daarom werden, nadat er in 1999 en 2000 al bijna 120 miljoen stuks van waren geslagen, in 2001 nog eens ruim 213½ miljoen stuks extra aangemunt. Voor een klein land als Finland met ruim 5 miljoen inwoners was dat rijkelijk aan de hoge kant, zodat in 2009 nog altijd vele miljoenen munten lagen te verstoffen. Gaandeweg komen deze nu binnen Nederland in omloop. ■

De rubriek Euroruimte bericht in kort bestek wederwaardigheden over euromunten. Is u iets opgevallen aan de circulatiemunten en wilt u die kennis delen met de samensteller van deze rubriek, dan kunt u die sturen naar euroruimte@debeeldenaar.nl. De redactie behoudt zich het recht voor bijdragen in te korten of te weigeren.

Penningnieuws

Dit keer drie penningen die direct of indirect met het huwelijk of een (lange) relatie te maken hebben.

CHRISTIEN NIJLAND

Geen zee te hoog, 2010, terracotta, 60 mm.

De penning *Geen zee te hoog* is speciaal ontworpen voor stellen die 40 jaar getrouwd zijn of anderszins een lange relatie hebben gehad. Nijland heeft willen verbeelden dat het er in een relatie onstuimig aan toe kan gaan, net als op zee en dat je behoorlijk vaak moet bijsturen en roeien met de riemen die je hebt. Niet elk paar stapt in een prachtig huwelijksbootje, het kan ook een tobbe zijn en dan blijft het soms letterlijk tobben.

De man houdt de mast vast, de vrouw heeft alvast haar hemd omhoog gehesen om de vaart erin te houden (een licht erotisch element als je het goed be-

schouwt, maar dat moet kunnen). Het omschrift op de keerzijde is ontleend aan een mega-hit van de zangeres Lynn Anderson in de jaren zeventig: 'I never promised you a rosegarden'. Die tekst leek de penningmaakster toepasselijk als wisselwerking met de voorzijde. Er wordt impliciet mee bedoeld dat de zon niet altijd kan schijnen.

Gerrit en Ies zijn de eersten die de penning ontvingen. Op 11 oktober 2009 waren zij 60 jaar getrouwd. Gerrit is scheepsbouwkundig ingenieur, daardoor ontstond het idee voor *Geen zee te hoog*. Als je acht maal samen de 'seven year itch' hebt overleefd, moet het wel goed zitten.

Christien Nijland meldt erbij dat de penning alleen wordt verstrekt aan familie, vrienden en collega penningmakers die haar zeer dierbaar zijn. De penning spreekt voor zich, daarom vindt ze zelf dat toelichting en een bijsluitertje eigenlijk overbodig zijn.

HENK VAN DER
VORST

MARIA IWANNA SCHIPPERS
Huwelijkspenning, 2008, steengoed,
70 mm.

Deze penning heeft Maria gemaakt als cadeau voor haar ouders ter gelegenheid van hun huwelijk. Op de ene zijde staat een vogelnestje afgebeeld met het jaartal 1971, het jaar waarin ze gingen samenwonen. Daaronder is een (huwelijks-) bootje te zien met het jaartal waarin ze trouwden voor de Juzgado de Paz in Spanje. Hierbij is de acht van het jaartal

ook het symbool van de oneindigheid. De twee nullen van het jaartal zijn als trouwringen met elkaar vervlochten. Met de 2 van het jaartal heeft Maria geen speciale bedoeling gehad, maar niets belet ons om die te laten verwijzen naar het paar dat trouwde. De andere zijde is vol met ballonnen omdat een huwelijk een feestelijke gelegenheid is. De letters op de ballonnen vormen samen de voornamen van het paar: Wim Iwan en Dolores.

(2/3 ware grootte)

KARIN BEEK

Geboortepening Kiki, 2008, brons, 80 mm

Ter gelegenheid van de geboorte van Kiki maakte Karin Beek deze hol-bolle penning. Op de bolle zijde zien we de (bolle) wieg waarin de kleine Kiki haar eerste maanden doorbrengt, de wielen vermelden de namen van de ouders (Sabine en Ruben) en de geboortedatum (11-11- 2008). De wielen overlappen, hetgeen de verstrengeling van de beide levenslopen symboliseert. De baby

strekt geamuseerd de handjes uit naar de mobile boven de wieg, met daarin een schaapje, een zeilbootje en een olifantje. Zij zal er op deze wijze alvast aan moeten wennen dat haar ouders verwoede zeilers zijn en dat zien we aan de holle zijde, alwaar de wind in de (holle) zeilen van hun schip blaast. Hun initialen staan in de top van het zeil.

Meer over het werk van beeldhouwster Karin Beek vindt u op haar website www.karinbeek.nl. ■

De rubriek penningnieuws biedt ruimte om in kort bestek nieuwe penningen onder de aandacht te brengen. Bij voorkeur digitale bijdragen met foto's zenden aan de redactie van *De Beeldenaar* of aan redacteur Henk van der Vorst, Eekhoornlaan 9, 3951 AV Maarn. e-mail: penningnieuws@debeeldenaar.nl. De redactie behoudt zich het recht voor bijdragen in te korten of te weigeren.

‘Münzsammlertreffen’ in Spiers

In het eerste weekeinde van september organiseren de Deutsche Numismatische Gesellschaft en de Numismatische Gesellschaft Speyer gezamenlijk het 7. Deutsches Münzsammlertreffen en 45. Süddeutsches Münzsammlertreffen. In de Duitse stad Spiers (Speyer) komen numismaten bijeen voor een congres over de numismatiek in relatie tot het stroomgebied van de Rijn. Met voordrachten van Reinhard Goldschmidt (*Münzen aus Weißenburg/Elsass*), Michael Matzke (*Geld und Numismatik am Oberrhein; eine Schlagader des europäischen Handels*), Michael Nick (*Das Geld der Kelten am Oberrhein*), Max Blaschegg (*Die Straßburger Lilienpfennige*), Ulrich Klein (*Der Schüsselpfennigschatz von Preusdorf im Elsass, verborgen zu Beginn des 17. Jahrhunderts*) Stefan Welte (*Die Münzprägung der Grafen von Hanau*) en Klaus Petry (*Speyers Rolle in der Geldgeschichte des Oberrheins*).

Daarnaast zal er een excursie worden ondernomen naar Weißenburg im Elsass alwaar ook een expositie over Weißenburger munten wordt bezocht.

Ter gelegenheid van de bijeenkomst verschijnt een bronzen penning met een buitengewoon hoog reliëf. Het ontwerp is van Victor Huster die ook voor de vervaardiging borg. De penning toont aan beide zijden de Rijn van Zwitserland tot aan Worms, ofwel de Oberrhein. Op de voorzijde verwijst een Heller van Spiers met de Kaiserdome (het stadswapen van Spiers) naar de plaats van de bijeenkomst. Links van de rivier verwijzen vier ‘muntrollen’ naar de muntsteden (Bazel, Straatsburg, Spiers en Worms). De keerzijde toont een hedendaagse euro en eveneens vier ‘muntrollen’ die verwijzen naar de munten uit de streek (Breisach, Baden en Heidelberg). Deelnemers kunnen de penning tijdens de bijeenkomst aanschaffen, niet-deelnemers kunnen hem bestellen tegen onkosten. ■

7. Deutsches Münzsammlertreffen en 45. Süddeutsches Münzsammlertreffen, *Numismatik am Oberrhein*, Spiers, 3 t/m 5 september 2010. Aanmelden (voor 14 augustus) en informatie bij Numismatische Gesellschaft Speyer, Hans-Purrmann-Allee 26, D-67346 Speyer, Duitsland. E-mail albertnnb@t-online.de.

Judaea en Rome in munten

Symposium in London

In de lokalen van munthandel Spink & Son Ltd in Londen zal op 13 en 14 september 2010 een tweedaagse symposium plaatsvinden met als thema Judea en Rome in munten van 65 v.Chr tot 135 na Chr. Dit evenement wordt mede gesteund door het Institute of Jewish Studies van de University College London (UCL) en is het vervolg op twee eerdere succesvolle symposia (*The World of the Herods and Nabataeans* in 2001 en *Herod and Augustus* in 2005).

Het onderwerp van het komende symposium omvat de Romeinse verovering van Judea door Pompeius tot en met de laatste grote Joodse opstand tegen de Romeinse overheersing onder Simon Bar Kochba. Daarmee omvat het ook de geboorte van het christendom. De afgelopen decennia tonen aanzienlijke vooruitgang in de numismatische kennis over deze periode, voornamelijk gestimuleerd door tal van archeologische onderzoek en vele muntvondsten, die

nieuw licht werpen op de historische gebeurtenissen en de bijbehorende politieke, sociale en economische vraagstukken. Sprekers tijdens het tweedaagse symposium zijn onder andere: Michel Amandry, Dan Barag, Julian Bowsher, Andrew Burnett, Kevin Butcher, Ted Buttrey, David Hendin, David Jacobson, Morten Jensen Hørning, Nikos Kokkinos, Larry Kreitzer, Kenneth Lonnqvist, Moorehead Sam en Danny Syon.

Voor de duur van de conferentie zal een bescheiden tentoonstelling te zien zijn in de toonzalen van Spink en in het British Museum. ■

Symposium *Judaea and Rome in Coins*, Spink & Son, Londen, 13 en 14 september 2010. Aanmelden en nadere informatie pskingley@spink.com).

Money and its use in medieval Europe

Symposium in Cambridge

Peter Spufford is een toonaangevende onderzoeker van de monetaire middeleeuwse geschiedenis. Zijn werk bepaalt grotendeels de hedendaagse visie op geld in het Europa van de late middeleeuwen. Daarnaast inspireerden en stimuleerde hij een generatie van historici en numismaten. Zijn publicatie *Money and Its Use in Medieval Europe* (Cambridge, 1988) was de eerste volledige studie van de geschiedenis van geld (niet alleen munten) voor het middeleeuwse Europa en is sindsdien het standaardwerk op dit gebied. In de aanloop naar die publicatie verscheen van zijn hand ook *Handbook of Medieval Exchange* (Royal Historical Society, 1986). Enkele van de belangrijkste thema's uit die boeken werkte hij uit in *Power and Profit; the Merchant in Medieval Europe* (Thames and Hudson, 2002).

Een aantal van Spuffords collega's organiseert een symposium in Cambridge met als doel hun voordrachten later te publiceren als een feestbundel. De bijeenkomst en de publicatie zullen zich toespitsen op onderwerpen die nauw aansluiten bij het werk van Spufford. Het symposium wordt gehouden gedu-

rende twee dagen (16-17 september 2010) in het Queens' College waar professor Spufford bij aangesloten is. Dertien sprekers zullen het woord voeren over een verscheidenheid aan onderwerpen, zoals de organisatie van de muntslag en muntorganisatie, de muntproductie en de geldhoeveelheid, financiële netwerken en handel, de rol van de Italiaanse bankiers, kooplieden en muntmeesters in Europa en de gevolgen van de zilverbepotheid in de late veertiende en vijftiende eeuw. Sprekers zijn onder andere: Lucia Travaini, Bill Day, Alan Stahl, Barrie Cook, Martin Allen, Jim Bolton, Adrian Bell, Jan Pelsdonk, Marcel van der Beek, Borys Paszkeiwicz, Oliver Volckart en David Chilos.

Het symposium wordt georganiseerd door het Fitzwilliam Museum en ondersteund door de George Macaulay Trevelyan Fund met aanvullende steun van de Winton Instituut voor monetaire geschiedenis aan de Ashmolean Museum in Oxford. ■

Symposium *Money and its use in medieval Europe*, Queens' College Cambridge, 16 en 17 september 2010. Aanmelden en nadere informatie <https://sales.admin.cam.ac.uk/events/>.

Nieuws, aankondigingen en tentoonstellingen

VERENIGING VOOR PENNINGKUNST

Gelegenheidspenning

Ter gelegenheid van het 85-jarige bestaan van de vereniging brengt de vereniging een gelegenheidspenning uit (zie pagina *De Beeldenaar* 2010-3). Tot 1 september 2010 kunnen leden van de vpk inschrijven op de penning *Vera icon / Zelfportret 10* in brons of zilver. Een bronzen exemplaar kan worden besteld door overmaking van € 230 op ING-rekening 96820 t.n.v. Vereniging voor Penningkunst te Rijswijk, onder vermelding van 'gelegenheidspenning 2010 / Vera icon'. Indien u elektronisch betaalt gelieve uw adres, postcode en woonplaats te vermelden. Na betaling

ontvangt u een bevestiging van de bestelling. De prijs van een zilveren versie zal, afhankelijk van de dagprijs en legering van het zilver, ongeveer € 1600 bedragen. Belangstellenden kunnen zich melden bij het secretariaat. De definitieve prijs van de penning in zilver zal bekend zijn rond 1 september 2010.

ATELIERBEZOEK

Elisabeth Varga

Lezers van *De Beeldenaar* kunnen zich aanmelden voor een atelierbezoek aan Elisabeth Varga in Zandvoort op zaterdag 28 augustus. We gaan zelf aan het werk met de problemen die je tegenkomt bij het ontwerpen van een penning. Aan het eind van het bezoek gaat elke bezoeker met een 'penning' naar huis.

Aanmelden per e-mail: maja@agandau.nl. Vermeld uw naam en adres. Met de bevestiging van uw aanmelding ontvangt u tevens gegevens over de exacte tijd en plaats van de bijeenkomst.

WEBSITES

Bracteaten

De verzamelaar Peter Paul Hattinga Verschure heeft een website opgesteld waarop onder andere - archeologische vondsten van ruim 50 door hem gevonden bracteaten zijn afgebeeld. www.pphv.eu

Digital Library Numis

De Digital Library Numis (DLN) van Thijs Verspagen is recent uitgevoerd in een nieuw jasje. De website in de nieuwe layout is te vinden op: sites.google.com/site/digitallibrarynumis/. Omdat deze versie voorlopig nog in ontwikkeling is, blijft voorlopig ook de oude website

Adressen verenigingen

KONINKLIJK NEDERLANDS GENOOTSCHAP
VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE
J.E.L. Pelsdonk
p/a Geldmuseum
Postbus 2407
3500 GK Utrecht
info@munt-penningkunde.nl

VERENIGING VOOR PENNINGKUNST
Secretariaat (informatie over lidmaatschap, adreswijzigingen en opzeggingen):
E. de Jong
Park Hoornwijck 35
2289 CZ Rijswijk
tel. (070) 3867867
info@penningkunst.nl
www.penningkunst.nl

Bestellingen van penningen:
P.H. Bloemer
Kruithuisstraat 110
1018 WW Amsterdam
tel. (020) 6730180
bloemer@xs4all.nl

nog actief (members.ziggo.nl/tverspag/NUMIS/).

Groninger munten en penningen

In samenwerking met het Groninger Museum heeft de numismatische kring Groningen een digitale catalogus van Groninger munten en penningen samengesteld die via internet vrijelijk is te raadplegen www.numismaticagroningen.nl.

TENTOONSTELLINGEN

Topstukken

De tentoonstelling *EyeCatchers* in het Geldmuseum te Utrecht stelt de bezoeker voor het eerst in de geschiedenis van het museum in staat om de 100 mooiste, zeldzaamste en meest boeiende succesverhalen uit de kluizen van het Geldmuseum te beleven. Bij de tentoonstelling verschenen een boek en een 'glossy'. Beide zijn in de museumwinkel te koop.

Tot en met voorjaar 2011, di.-vr. 10-17 uur; za.-zo. 12-17 uur. Geldmuseum, Leidseweg 90, Utrecht.
www.geldmuseum.nl

Ruth Brouwer

Onder de titel *Wat goed is blijft!* toont Museum Beelden aan Zee te Scheveningen ter gelegenheid van de tachtigste verjaardag van de beeldhouwster en penningmaakster Ruth Brouwer van 25 mei tot en met 12 september 2010 een uitgebreide keuze uit haar penningoeuvre, samengesteld uit de collectie van het museum en die van enige verzamelaars.

Van 25 mei tot en met 12 september 2010, di.-vr. 11-17 uur. Bibliotheek Sculptuur Instituut Nederland / Beelden aan Zee, Harteveltstraat 1, Den Haag.
www.sculptuurinstituut.nl

Dak van de wereld

De Kreissparkasse Köln besteedt het eerste halfjaar aandacht aan de Himalaya in de numismatiek. Aan de hand van meer dan 350 munten en primitief geld, zoals theetegels en maskers, vertelt de ten-

toonstelling *Faszination Himalaya* het verhaal over het geld op het dak van de wereld. Zoals gebruikelijk verschijnt bij deze tentoonstelling een editie van het tijdschrift *Das Fenster*, dat ook op internet te downloaden valt.

Tot en met 31 augustus 2010, ma.-vr. 9-18.30 uur, za. 10-14 uur. Kreissparkasse Köln, Am Neumarkt, Keulen.
www.geldgeschichte.de

Identiteit op Drift

De scheiding tussen Prinsgezinden en Patriotten, de slag bij Leipzig in 1813, Napoleons ontsnapping van Elba, de eerste proeven met de randtekst DE NAAM DES HEEREN ZY GELOOFD en het eerste vorstenportret sinds de zestiende eeuw op een geldstuk. Deze en andere belangrijke gebeurtenissen uit de periode 1785-1815 worden zichtbaar op de munten en penningen in de presentatie *Identiteit op Drift; politieke en monetaire veranderingen rond 1800* in de penningvitrine van Teylers Museum.

Tot en met 27 september, di.-za. 10-17 uur; zo. en feestdagen 12-17 uur. Teylers Museum, Spaarne 16, Haarlem.
www.teylersmuseum.eu

Waardeloos?

In de tentoonstelling *Waardeloos? Van betaalmiddel tot siervoorwerp* komt de vraag aan bod of een muntstuk zijn waarde behoudt nadat het is ontstaan van zijn economische context. Munten die vermaakt zijn tot een herinneringsobject of sieraad zijn voor de economie waardeloos geworden, maar behouden hun waarde of worden zelfs waardevoller, al is het slechts voor diegene die ze vermaakt heeft.

Tot en met najaar 2010, di.-vr. 10-17 uur; za.-zo. 12-17 uur. Geldmuseum, Leidseweg 90, Utrecht.
www.geldmuseum.nl

MUNTEN- EN POSTZEGELORGANISATIE

VEILINGEN & TAXATIES

MUNTEN, POSTZEGELS, BANKPAPIER, ETC.

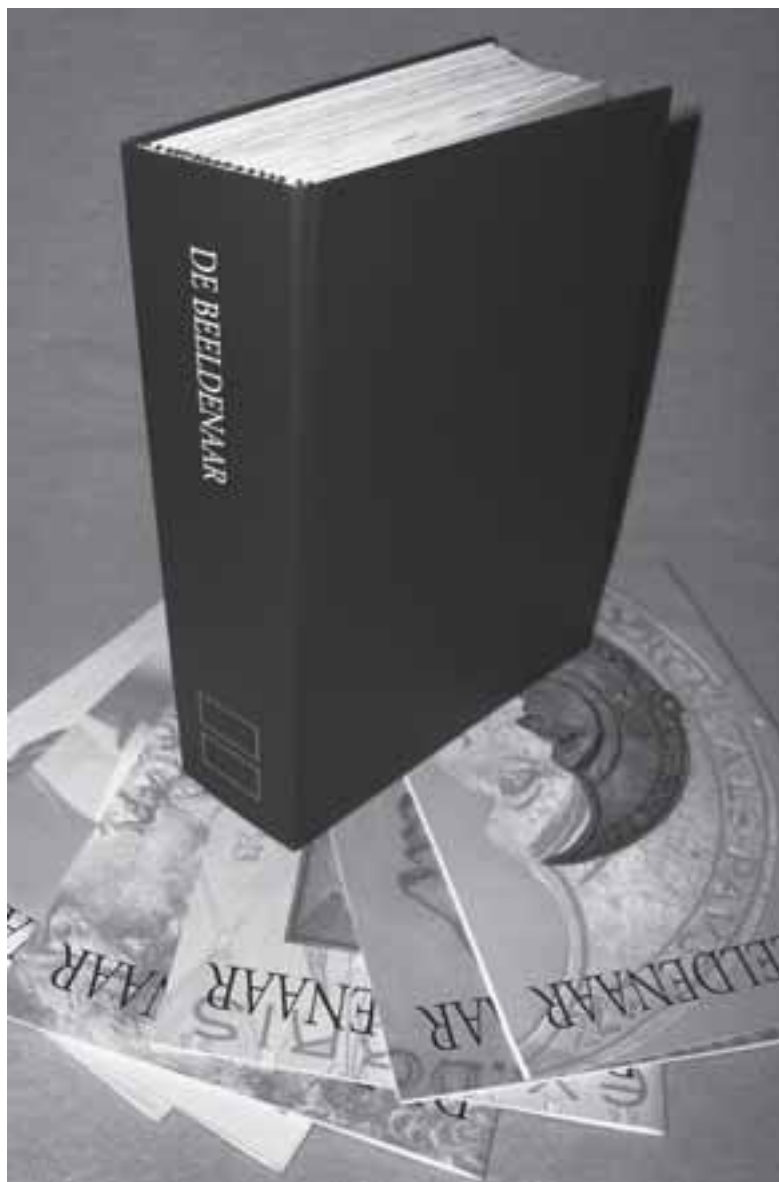
Onafhankelijk
Betrouwbaar
Ervaren

- Grootste klantengroep
- Bij verkoop hoogste opbrengst
- Betrouwbare en realistische taxaties worden kosteloos verstrekt

MPO, hét adres
voor veiling, advies
en bemiddeling

KANTOORADRES MPO: ENERGIEWEG 7, 3401 MD IJSSELSTEIN
TEL: +31 (0)30-6063944 - FAX: +31 (0)30-6019895 - WWW.MPO.NL

Opbergband voor *De Beeldenaar*

Wie *De Beeldenaar* bewaart, bouwt aan een waardevol naslagwerk. Voor het bewaren van het tijdschrift bestaat een opbergband met een harde balacron kaft en de rugtekst DE BEELDENAAR.

Deze luxe band is geschikt voor twee complete jaargangen.

De opbergband kost € 14,90 (incl. verzending)

en is te bestellen door overmaking van op Postbank 5761252 van 'penningmeester De Beeldenaar' te Utrecht.

Munthandel Verschoor

*Gespecialiseerd in de betere kwaliteiten van:
Historie- en Familiepenningen in zilver en goud
Provinciale- en Koninkrijksmunten*

1718. MIDDELBURG.
BONTWERKERS EN PRUIKMAKERS.

Vz. Een borstbeeld met een pruik.

Omschrift: D.H.I.GV.POORT.OVERD.L TAILLEFERT.DEK.

Kz. Een mof en een bont, met gildenummer 25

Omschrift: (burcht) BELEERD.A.BOS W.PATERSON.

WK.34.1. Messing, gegoten 49 mm, vervaardigd door P. Belsen

Postbus 5803 - 3290 AC Strijen
Tel.: (078) 674 7712 - Fax: (078) 674 4424

www.verschoor.com - info@verschoor.com

Lid I.A.P.N.

De Nederlandsche Muntenveiling

**OVERWEEGT U
UW VERZAMELING
TE VERKOPEN?**

Bij ons heeft u 2 mogelijkheden:

Contante betaling

of realisatie via onze

**Internationale
veilingen**

Bel ons voor een vertrouwelijk
en gratis advies.

Tel. 0294 - 43 30 20
Fax. -0294 - 43 30 55

De Nederlandsche Muntenveiling

Leeuwendeldseweg 14
1382 LX Weesp

Gediplomeerd veilinghouder & taxateur

Onze
veiling
catalogus
op aanvraag

De Nederlandsche Muntenveiling
Munten • Penningen • Papiergeld

www.nmv.nl

DE BEELDENAAR

SEPTEMBER/OKTOBER 2010, 34e JAARGANG NR. 5

Jean ELSÉN & ses Fils s.a.

JAARLIJKS HOUDEN WIJ 4 VEILINGEN EN
VERZENDEN WIJ 4 PRIJSLIJSTEN

WIJ AANVAARDEN UW VERZAMELINGEN
EN/OF LOSSE MUNTEN VAN BETERERE KWALITEIT

Jean Elsen & ses Fils s.a.
Tervurenlaan 65
B-1040 Brussel

Tel. : 32-2-734.63.56
Fax : 32-2-735.77.78

info@elsen.eu
www.elsen.eu

Voor inkoop - verkoop - veilingen taxaties - opdrachten - adviezen

KAREL DE GEUS MUNTVEILINGEN B.V.

Kosteloze taxatie door onze experts van al uw munten en bankbiljetten

Met belangstelling zien wij steeds weer uit naar nieuw materiaal voor onze internationale veilingen.

U mag ons dan ook ten alle tijden consulteren voor een vrijblijvend advies.

Ook een kosteloze taxatie van uw collectie behoort tot de mogelijkheden.

Frans Bekersstraat 1a
5504 JA Veldhoven

Tel.: 040-2123455
Fax.: 040-2110845

numis@kareldegeus.nl
www.kareldegeus.nl

Van der Dussen Numismatic Books

Tel.: 043-3215119

www.vanderdussen.com

Schulman b.v.

numismatists Est. 1880

Na een succesvolle veiling met record opbrengsten is
Schulman B.V. weer klaar voor nieuwe inzendingen

*Schulman B.V. behaalt record
veilingopbrengst voor
rijksdaalder 1815 € 39.600,-*

-Veiling 332 november 2009

Brinklaan 84a - 1404 GM - Bussum - Geopend: dinsdag t/m vrijdag - Tel. 035 6916632 - Fax 035 6910878 - info@schulman.nl

DE BEELDENAAR 34 (2010) nr. 5

Tweemaandelijks tijdschrift voor Numismatiek en Penningkunst

DE BEELDENAAR

Tijdschrift van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde (www.munt-penningkunde.nl) en de Vereniging voor Penningkunst (www.penningkunst.nl).

STICHTING DE BEELDENAAR

Postbus 11, 3500 AA Utrecht
info@debeeldenaar.nl

ING Bank 5761252

BIC: INGBNL2A

IBAN: NL10 INGB 0005761252

REDACTIE

redactie@debeeldenaar.nl

P.A.M. Beliën, F. Biesiot, L. Boezelijn,
R. Van Laere, J. Luijt (hoofdredacteur),
W.P.C. van den Nieuwenhof, L. Nijland,
J.E.L. Pelsdonk, H.A. van der Vorst.

JAARABONNEMENTEN

Nederland: € 25;

België en Luxemburg: € 30;

binnen Europa: € 37,50; buiten Europa: € 40

Losse nummers € 6.

Abonnementen worden aangegaan voor één jaargang en stilzwijgend met één jaar verlengd indien niet vóór 15 november van het voorafgaande kalenderjaar schriftelijk is opgezegd. Voor leden van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde en de Vereniging voor Penningkunst is het abonnement bij het lidmaatschap inbegrepen. Zij geven mutaties door aan hun vereniging.

AANWIJZINGEN VOOR AUTEURS

Artikelen over numismatiek of penningkunst zijn van harte welkom. Aanwijzingen voor auteurs zijn op te vragen bij de redactie beschikbaar op www.debeeldenaar.nl.

ADVERTENTIES

Tarieven en voorwaarden op aanvraag.

ZET- EN DRUKWERK

Drukkerij Peeters, B-3020 Herent, België.

Meningen en feiten door auteurs weergegeven vallen buiten verantwoordelijkheid van de redactie en uitgever.

© Gehele of gedeeltelijke overname van artikelen is alleen toegestaan na schriftelijke toestemming van de redactie.

ISSN 0165-8654

Klaar terwijl u wacht 196
Janjaap Luijt

‘Onze’ oudste penningen 197
Hans de Koning

Jaarpenning 2010 202
Mirjam Mieras

Numismatiek als bron voor de geschiedenis van India 205
Syed Hussain Ejaz

Middeleeuwse munten van Katwijk-Zanderij 211
Bouke Jan van der Veen

Zoekpenning 216

XXXI Fidem Congres / Tampere 2010 217
Marie-Astrid Pelsdonk

Geboortepenning 2010 223
Henny van Grol

Denkend aan penningen 226

Nieuwe rijkdom 227
Erik van der Kam

Muntmelange 231
EEN HYBRIDE DUIT VAN GRONSVELD EN REKEM

Euroruimte 233
NIEUWE SPECIALE 2-EUROMUNTEN
BU-SET 2010 NEDERLAND

Penningnieuws 235
KARIN BEEK
KEES REEK

Nieuws, aankondigingen en tentoonstellingen 237

Tenzij anders vermeld zijn munten en penningen afgebeeld op ware grootte.

Klaar terwijl u wacht

JANJAAP LUIJT

Als hoofdredacteur van *De Beeldenaar* verricht ik vanzelfsprekend de gebruikelijke redactionele werkzaamheden. Daarnaast komt ook een aantal aan het tijdschrift gekoppelde administratieve taken voor mijn rekening. Omdat *De Beeldenaar* het tijdschrift is van twee verenigingen en bovendien ook een aantal losse abonnees bedient, is het voor lezers lang niet altijd duidelijk dat voor vragen aangaande een van de verenigingen men bij mij aan het verkeerde adres is. Daardoor krijg ik bij tijd en wijle vragen voorgelegd die eigenlijk bestemd zijn voor de secretaris van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde of voor die van de Vereniging voor Penningkunst. Zo ontvang ik met grote regelmaat adreswijzigingen of informatieverzoeken over penningen, munten of lidmaatschappen. Hoewel niet voor mij bestemd, stuur ik dit soort vragen en mededelingen braaf door naar het juiste secretariaat.

En zo kon het gebeuren dat ik dit voorjaar van de administrateur van een historisch genootschap met een numismatische collectie het volgende emailbericht ontving:

‘Beste Janjaap, Vandaag nam ik de lijst met nieuwe aanwinsten door en ontdekte dat wij de Jaarpenning 2009 nog niet hebben ontvangen. Is deze nog niet verstuurd of is ons exemplaar kwijtgeraakt bij de posterijen?’

Ik antwoordde resoluut dat ik dat niet wist, maar er voor zou zorgen dat de bewuste penning zo snel mogelijk aan de collectie zou kunnen worden toegevoegd. Nog geen vijf minuten later ontving ik een repliek: ‘Beste Janjaap, Zojuist leegde ik onze brievenbus en de Jaarpenning 2009 zat bij de post. Hoe-ra’. Mij restte alleen nog te antwoorden: ‘Beste Miekie, Het onmogelijke doe ik bij voorkeur altijd direct, maar wonderen duren meestal een dag langer.’ ■

CALCABITUR. AB AQUILONE. TEMPORE. MESSIS. EIUS. jerem. 51 v.33 et 48.
Zilver, Ø = 64,3 mm.

Deze penning werd gemaakt van het zilver dat Piet Hein buit maakte. Uiterst zeldzaam.
Van Loon deel II pag. 173,2 . Betts 23.
De firma Schulman biedt deze penning te koop aan in haar novembergeiling.

Bij de voorplaat

1628. VEROVERING VAN DE ZILVERBOOT DOOR PIET HEIN IN DE BAAI VAN MATANZAS (CUBA).

Door L. van Teylingen.

Vz. De kaart van Noord- en Zuid Amerika. Omschrift:
GENTES. SERVIENT. ET. DONEC. VENIAT. TEMPUS QUO.
EADEM. AB. IPSO. SERVITUTEM. EXIGENT. jer.27.v.7
Kz. Gezicht op de vloot in de baai van Matanzas (Cuba).
Met eronder de tekst: VII D. SEPT. M.D.CXXVIII. AUSPIC. /
FOED. REGIM. BELG. SOCIET. IND. / OCCID. DUCTU. P.P.
HEYNI. POTITA / EST IN. ET. SUB. MATANZA / SINU CUBA.
INS. REGIA. / CLASSE. ARGENTEA. / REGNI. NOVAE. HISP.
Omschrift : bloemetje filia. BABIL. QUASI. AREA.

‘Onze’ oudste penningen

Notities bij het werk van Quinten Metsys

De oudst bekende Nederlandse portretpenningen zijn ontworpen door Quinten Metsys (Leuven ca. 1466 – Antwerpen 1530). Quintinus Metsys, zo vermeldt hij zelf zijn naam op zijn zelfportretpenning, is beroemd als Vlaamse kunstschilder. Hij was de tweede zoon van de Leuvense (kunst)smid en slotenmaker Josse Metsys. Hij leerde vroeg het metaalbewerkersvak en na het overlijden van zijn vader, omstreeks 1483 en het huwelijk van zijn oudere broer in 1488, zette hij het vak van zijn vader voort. Zijn smeedwerk, zoals dat in de Sint-Pieterskerk te Leuven, stond op artistiek hoog peil. Bekend is ook het aan hem toegeschreven fraaie smeedwerk van de waterput voor de Onze-Lieve-Vrouwekerk in Antwerpen. Later – vermoedelijk na ziekte of op aandrang van zijn geliefde – ging hij over naar het schildersvak en vestigde zich in Antwerpen waar hij op 25-jarige leeftijd in 1491 werd ingeschreven als ‘vrijmeester’ van het Sint-Lucasgilde.

Kunsthistorici zijn het niet eens over de opleiding die Metsys heeft genoten. Daarover zijn geen documenten teruggevonden. Het zou kunnen dat hij zijn opleiding heeft gekregen van Dirk Bouts, een kunstschilder, die wordt gerekend tot een van de belangrijkste meesters van de Vlaamse primitieven. Dit is wel aannemelijk aangezien beiden in Leuven woonden, maar het is ook mogelijk dat Metsys het vak leerde in Brugge, in het atelier van Hans Memling. Anderen houden rekening met het feit dat hij helemaal geen schildersopleiding heeft gevolgd en autodidact is. Feit is dat hij wordt beschouwd als de eerste grote schilder van de Antwerpse School. In het begin sloot zijn werk aan bij de

Vlaamse primitieven, maar later vertoonde dat toch trekjes van de renaissancestijl. Metsys schilderde veelal religieuze werken, maar speciaal bekend bij numismaten is zijn schilderij *De bankier en zijn echtgenote* uit de verzameling van het Musée du Louvre te Parijs (1514).

De kunstenaars in Metsys tijd waren vaak veelzijdig. Dit was ook het geval met Quinten die naast kunstsmit en schilder ook medailleur was. Van Metsys is een aantal penningen bekend waarvan zijn portret van Erasmus het bekendste is en waarvan originelen en nagietsels in brons en lood deel uitmaken van de collectie van vele penningkabinetten.

Meer dan vijftig jaar nadat Pisanello in 1438-1439 zijn eerste penning ontwierp, maakte Quinten Metsys in 1491 zijn eerste penning met het portret van zijn schoonzuster Cristina. Er is in deze penning en ook in zijn latere zelfportret

HANS DE KONING

*Quinten Metsys,
De bankier en zijn
echtgenote, 1514
Musée du Louvre,
Parijs*

Quintin Metsys,
Portret van een vrouw,
circa 1520
Metropolitan Museum
of Art

(1495) geen invloed te bespeuren van de stijl van Pisanello en diens navolgers. De twee in brons gegoten penningen zijn enkelzijdig, hebben een zwaar reliëf, een hoog opstaande rand en het lettertype is groot en goed verzorgd. In tegenstelling tot de penningen van de Italiaanse renaissance, die gegoten werden volgens de verloren was-methode, zijn de penningen van Metsys waarschijnlijk gegoten naar de Duitse methode in een gegraveerde stenen of houten mal. Deze originele, ‘zelfstandige’ aanpak door Metsys is een interessant

Quintin Metsys,
Cristina Metsys,
brons, 1491
Museum Mayer van
den Bergh, Antwerpen

aspect van deze oudste Nederlandse portretpenningen.

Pas als in 1519 Metsys in opdracht van Erasmus zelf zijn *Erasmuspenning* maakt, is er sprake van een Italiaanse invloed. Dat is waarschijnlijk het gevolg van de nauwkeurige richtlijnen die Metsys van Erasmus ontving. De *Erasmuspenning* is tweezijdig met een voor- en keerzijde die elkaar aanvullen zoals dat past bij de klassieke penning. De belettering is kleiner, de hoog opstaande rand is verdwenen en het reliëf is aanmerkelijk lager dan bij de eerdere ontwerpen van Metsys.

De eerste ontwerpen

Cristina Metsys was de dochter van Jacobus van Pullaer, een slotenmaker in Leuven, en van Mathilda van der Lanen. Ze trad in 1488 in het huwelijk met Josse Metsys, de oudste broer van Quinten. Op de penning met een diameter van 70 mm is Cristina als halffiguur en face weergegeven. Ze draagt een tot op de rug neerhangende kap die alleen haar gezicht vrijlaat. De kap komt overeen met die op het schilderij *Portret van een vrouw* van Metsys uit 1520 dat zich in het Metropolitan Museum of Art in New York bevindt. Rondom het portret is de naam CRISTINA METSYS in kapitalen aangebracht en bovenaan is het jaartal 1491 gegraveerd. Mr J.W. Frederiks beschrijft in zijn boekje *Penningen* (Heemschutserie, 1947) deze penning als volgt: ‘Hij heeft zijn model geplaatst in den voor den medailleur moeilijksten stand, nl. met het gelaat recht naar voren gewend. Sober, strak van lijn, monumentaal ondanks het kleine formaat, levendig, maar vol ingetogenheid, kan dit slechts in één exemplaar bekende, eenzijdige bronzen portretje, incunabel der Nederlandsche medailleerkunst, een vergelijking met de meeste buitenlandse portretpenningen uit dien tijd glansrijk doorstaan’.

Een andere penning door Metsys uit 1491 is het portret van Willem Schevez.

Schevez studeerde aan de universiteit van Leuven. Zijn geboortedatum en -plaats zijn onbekend. Hij werd aartsbischof van St Andrews in Schotland en stierf daar in 1497. In 1491 werd Schevez door paus Innocentius VIII te Rome ontboden. Hij maakte van de gelegenheid gebruik om tweemaal zijn oude studiestad Leuven te bezoeken. De penning werd tijdens een van deze bezoeken uitgevoerd. Op de penning staat Schevez naar links afgebeeld met een ronde, wat hoge muts; tussen de brede, hoge rand en een (binnen)cirkel staat de tekst *WILHELMUS SCHEVEZ SCI ADREE ARCHIEPS*. Aan de bovenrand is de penning doorboord. Op de keerzijde staat een gevierendeeld schild met het wapen van Schevez, geplaatst op een verticale staf die uitloopt op een versierd kruis; de tekst *LEGATUS NARUS & TOTIUS REGNI SCOTIE PRIMAS 1491* is op dezelfde wijze aangebracht als op de voorzijde. De penning met een diameter van 78 mm bevindt zich in de verzameling van het Historisch Museum te Bazel.

Na de penningen uit 1491 vervaardigde Metsys in 1495 zijn zelfportret. Een halffiguur naar rechts, met lang haar en getooid met muts met een omgeslagen rand. Deze ovale penning (70 x 83 mm), eveneens in brons gegoten, is enkelzijdig en toont zowel stilistisch als technisch nauwe overeenkomsten met de penning *Cristina*.

Erasmus

In 1519 vervaardigde Metsys zijn *Erasmuspenning*. Desiderius Erasmus Roterodamus (1466-1536) was als een van de meest invloedrijke geleerden in zijn tijd al een beroemdheid in heel Europa. Hij wordt als humanist en theoloog hooggeprezen en vormde het middelpunt van een uitgebreid netwerk van geleerden en denkers, waaronder Thomas More. Erasmus onderhield daarnaast ook contacten met beeldende kunstenaars onder wie, naast Metsys, beroemde meesters als Hans Holbein de

Jonge en Albrecht Dürer. Bovendien zijn er diverse parallellen en raakvlakken tussen het gedachtegoed van de grote humanist en de beeldende kunst van zijn tijd.

De portretpenning met een diameter van 104 mm werd gemaakt op verzoek

Quintin Metsys,
Willem Schevez,
brons, 1491
(Historisch museum,
Bazel)

Quintinus Metsys,
Zelfportret, brons,
1495

van Erasmus. Hij gebruikte deze penning als cadeau voor vrienden en bekenden. Op de voorkant van de penning staat het portret van Erasmus 'en profil' naar links, met vierpuntige muts en mantel met bontkraag. Ter weerszijden van de kop tussen stippen ER-ROT ofwel: Erasmus Roterodamus; eronder het jaartal 1519. Rondom het portret staat rechts in het Latijn 'Beeld naar het leven getekend' en links in het Grieks de tekst: 'Een beter beeld zullen u zijn teksten geven'. Deze Griekse tekst komt ook voor op de kopergravure door Dürer uit 1526. Op de andere kant van de penning staat op aanwijzing van Erasmus zelf, Terminus de god van de grens (naar links, als jonge man met wapperend haar) op een sokkel met de tekst *TERMINUS*. Links en rechts van het portret staat het credo van Terminus *CONCEDO NULLI* (Ik wijk voor niemand). Door Erasmus' tegenstanders werd dit geïnterpreteerd als arrogantie, zij schreven de uitspraak aan hemzelf toe. Erasmus verdedigde zich met het argument dat de spreuk op de dood sloeg en toegeschreven diende te worden aan Terminus. De randtekst luidt vertaald: 'De dood is de uiterste grens der dingen. Ziehier het einde van een lang leven.' Frederiks vermeldt in zijn genoemde boekje *Penningen*: 'Erasmus heeft over dezen penning uitvoerig met zijn vriend Pirckheimer gecorrespondeerd, daar hij

er in Nürnberg voor zijn vele vrienden en bewonderaars afgietsels van wilde laten maken, welke in klokkenspijs, een alliage van koper en zink zijn uitgevoerd.' De schrijver noemt ten onrechte zink, dit moet zijn: tin. Willibald Pirckheimer was een vriend van Albrecht Dürer en raadsman van keizer Maximiliaan I. Hij was een vooraanstaande en rijke inwoner van Neurenberg, waar hij ook begraven ligt. Als geleerde speelde Pirckheimer een belangrijke rol bij de verspreiding van het Romeinse recht in Duitsland. Er is een aantal afleidingen van deze penning bekend. In een brief aan een vriend schreef Erasmus naar aanleiding van één daarvan uit 1526: 'Ik vraag mij met verbazing af waar deze beeldhouwer zich een portret van mij heeft verschafte, tenzij hij misschien dat bezit wat Quinten te Antwerpen in brons heeft gegoten.'

Stijlverschillen

Quinten Metsys kan als een begaafd medailleur worden beschouwd en zijn portretpenning van Erasmus wordt algemeen erkend als één van de hoogtepunten van de penningkunst uit de renaissancetijd in de Zuidelijke Nederlanden. Aanvankelijk werd verondersteld dat door de grote stilistische verschillen tussen de drie genoemde penningen en de *Erasmuspenning* van Metsys, deze door verschillende kunstenaars werden

ontworpen. Aantoonbaar is dat de *Erasmuspenning* werd ontworpen door Metsys, maar er is geen enkel bewijsstuk dat de eerdergenoemde stukken van zijn hand zijn. Ze zijn niet gesigneerd. Tegenwoordig wordt algemeen aangenomen dat de verschillen in stijl en uitvoering kunnen worden toegeschreven aan de lange periode die is verlopen tussen het ontstaan van de drie eerste penningen (1491–1495) en van de *Erasmuspenning* (1519). ■

BRONNEN

WILLY FAES 'Cristina Metsys' *De Muntklapper* 46 (april/juni 2005) 1-3.

J.W. FREDERIKS *Penningen* (Amsterdam, 1947).

MARK JONES Quentin Metsys and the Renaissance in the Netherlands *The Art of the Medal* (London, 1979).

LUC SMOLDEREN *La médaille en Belgique des origines à nos jours* (Wetteren, 2009).

Hans de Koning (1929) is oud-bestuurslid van de VPK en gewezen redacteur van *De Geuzenpenning* en *De Beeldenaar*. Hij heeft grote belangstelling voor penningen en hedendaagse penningkunst en publiceert daar geregeld over.

(advertenties)

EUROPEES GENOOTSCHAP VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE

de GROOTSTE numismatische vereniging in
Vlaanderen

Voor het jaarlijks lidgeld krijgt U:

- JAARBOEK met 224 blz numismatische artikelen
- DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT
- GRATIS TOEGANG tot de gewone bijeenkomsten van alle aangesloten afdelingen
- PRIJSVERMINDERING op de toegangsprijs tot de bijzondere evenementen

Aarzel niet langer: stort vandaag nog €11 (buiten België €17) op rekening 979-5427368-29 van het EGMP (IBAN: BE26 9795 4273 6829 / BIC: ARSPBE22)

WWW.EGMP.BE

Het enige Nederlandstalige tweemaandelijks tijdschrift voor
Numismatiek en Penningkunst

De Beeldenaar

aanmelden als abonnee:

Postbus 11, 3500 AA Utrecht / info@debeeldenaar.nl

VPK jaarpenning 2010 door Martijn Sandberg

MIRJAM MIERAS

Als de rugzakuitrusting bij elkaar ligt, volgt onvermijdelijk het schikken en schrappen. Alledaagse spulletjes als portemonnee, agenda en balpen staan plotseling ter discussie. Geld, liefst in biljetten, gaat mee op reis in een plastic gripzakje. Mag het mobieltje (114 gram) mee? Het kompas staat buiten kijf. De punten van de gasbrander kunnen ietsje worden afgevijld, zodat het precies in het titanium pannetje past. De paperback blijft thuis. Met grammen tegelijk wordt het gewicht van de uitrusting teruggeschroefd tot uitgebalanceerde bagage met een acceptabel volume en gewicht. De voorraad attributen moet toereikend zijn, zowel bij voorspoed als bij tegenslag. Een reserve schoenveter (8 gram) is ook waslijn, sokken zijn te gebruiken als wanten, het pannetje is beker, de zeep is voor vaat, was en het

douchen. Alles met een dubbelfunctie heeft een streepje voor. Het plezier van schrappen zit hem in het aanscherpen van dat wat er over blijft.

Het schrappen en weglaten ligt ook aan de basis van *My Last Penny* de jaarpenning die Martijn Sandberg (1967) ontwierp voor de Vereniging van Penningkunst (VPK). *My Last Penny* is een opengewerkte penning van messing.

De werken van Martijn Sandberg getuigen van een streng concept en een grote inzet om het onmogelijke te realiseren. Hij overtuigt opdrachtgevers, zet metselaars aan tot hoogstandjes, eist van zichzelf het uiterste om zijn subtiële poëzie te voegen bij het alledaagse. De kern van zijn werk is taal. Of hij nu een munt ontwerpt, een hek, een postzegel of een verzenddoos, taal is de drager van zijn beeldende ideeën.

My Last Penny,
messing, 2010.
Foto: Martijn Sandberg

Met *surprise / this box / contains / anything / you want* verrijkt Sandberg de TNT Post verzenddoos nummer 3 (240 x 170 x 80 mm). De letters, opgebouwd uit stippen binnen een grid van 5 x 5 punten, zijn van een afstand of met half toegeknepen ogen leesbaar. Details vallen weg en de grote lijnen blijven overeind. Verzenddoos nr. 1 tot en met 7 zijn sinds 2006 te koop op het postkantoor.

Letters zijn bouwstenen die naast taal, typografie en betekenis ook een volume zijn. Voor het Loc Hardenberg ontwierp Sandberg een kort hek dat niet omsluit of afsluit, maar de overgang markeert van een school naar een begraafplaats. De spijlen verdikken hier en daar en vormen de tekst: 'I Will Survive'. Gaat het over de doden of over de leerlingen, of over het hek, het kunstwerk zelf? Refereert het aan 'Ars longa, vita brevis' en wijst de kunstenaar ons er op dat kunst auto-noom is en voor zich spreekt?

Sandberg werpt met zijn werk vragen op. Dat doet hij met werken als *Pas op! Kunst!* bij het museum de Paviljoens te Almere; *Wasted Time And Money* op een fors billboard langs de autoweg en opengewerkte werken van aluminium getiteld *Too Busy To Paint*, *Cut The Crap* en *Paint It Black*. De liften in openbare bibliotheek Amsterdam (OBA) aan de Oosterdokskade scheren acht verdiepingen lang langs boektitels. Ze vormen in de liftschacht een samenhangende reeks: *Je weet niet wat je leest / Geachte lezer / Ik probeer mijn pen / Zo schrijf je blokschrift*. Omwille van Sandbergs concept dat genoemde titels daadwerkelijk op de plank staan, schafte de OBA op verzoek van de kunstenaar enkele ontbrekende boeken aan. De liften staan traag afgesteld zodat *If These Walls Could Speak* leesbaar is voor wie de lift neemt.

In 2009 ontwierp Sandberg de borstwering van een woonblok in Purmerend Weidevenne: *Glass Fragile Handle With Care* staat er in glas gezandstraald.

Too Busy to Paint, aluminium, 2008.
Foto: Peter Cuypers

De tekst, opgebouwd uit een raster van stippen, zoals in bubbeltjesplastic, meandert over vier verdiepingen balkons en galerijen, per verdieping precies twee maal rondom. Sandberg haalt graag doodgewone zinnen uit hun context om ze ergens anders te gebruiken. Woorden die je gewoonlijk gedachteloos leest vallen ineens op en winnen daardoor aan betekenis. In Weidevenne is het zinnetje tevens een wenk, het vraagt de bewoners voorzichtig om te gaan met de borstwering.

Voor Koninklijke TPG Post ontwierp Sandberg postzegels van € 0,39 en € 0,78 geïnspireerd op de kartelrand. De standaard-perforatie bepaalt de opbouw van de zegel die uit een regelmatig stippenpatroon bestaat. Koperen stippen voor de € 0,39-zegel en zilveren stippen voor de € 0,78-zegel. Op enkele plekken ontbreekt een stip, het uitgespaarde vormt de waarde van de zegel. Waarde toont zich hier door ontbreken.

Glass Fragile Handle With Care, 2009.
Foto: Peter Cuypers

*If These Walls Could
Speak, 2007.*

Foto: Peter Cuypers

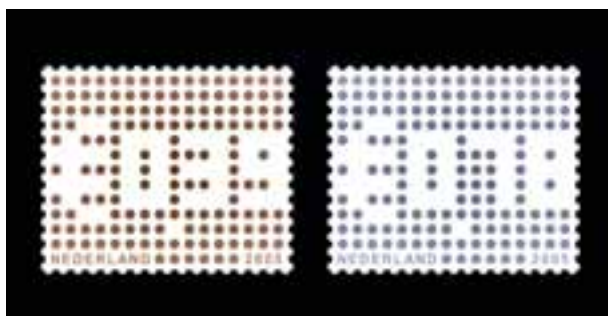
De jaarpenning 2010 refereert aan de huidige financiële crisis. *My Last Penny* (messing, diameter 62 mm) stelt dat het onze laatste cent is. Wat doen wij met die laatste cent? Weggeven, uitgeven? Bewaren als aandenken aan het failliet? Wie is *My* als ik de penning uit handen geef? *My Last Penny* is een opengewerkte penning waardoor de keerzijde een logisch gevolg is van de voorzijde. De tekst herhaalt zich in spiegelbeeld. Wat is de waarde van een penning waar je deels doorheen kijkt? Licht en schaduw hebben vrij spel en de omgeving wordt betrokken in het beeld. *My Last Penny* bestaat bij de gratie van het niets. Schrappen versterkt wat blijft. Ontbreken heeft potentie, zo blijkt.

Meer informatie: www.msandberg.nl

Mirjam Mieras ontwerpt penningen en heeft als kunstenaarslid/voorzitter zitting in het bestuur van de vpk.

*Zakelijke postzegels,
2005.*

Foto: Martijn Sandberg

Numismatiek als bron voor de geschiedenis van India

Numismatiek vormt een belangrijke hulpwetenschap voor historisch onderzoek en numismatische gegevens die ontdekt worden bij typologisch onderzoek zijn van groot belang bij de studie van politieke en culturele geschiedenis. Historici en numismaten hebben vooral aandacht voor de functie van geld als ruilmiddel, de rol die het in de economie speelt en zijn betekenis voor de handel. Tot nog toe werd echter weinig aandacht geschonken aan het historiografisch belang van numismatisch onderzoek. Dit artikel probeert aan de hand van munten tot betere historische inzichten te komen en een betere afbakening van de verschillende periodes van de geschiedenis van India te maken.

Historici en andere wetenschappers debatteren al lang over het afbakenen van periodes in de geschiedenis. Als men de geschiedenis vergelijkt met een eindeloos wentelend wiel, kan men het afbakenen van periodes vergelijken met het vastleggen van momenten waarop het wiel even vertraagt. Misschien is dat de reden waarom periodisering als negatief ervaren wordt. Maar het is een noodzakelijk kwaad, omdat periodisering een essentiële rol speelt zowel in het geschiedenisonderwijs als in het wetenschappelijk onderzoek. In feite zijn er geen gebeurtenissen die het ontegensprekelijk mogelijk maken om het begin of het einde van een tijdperk vast te leggen. Toch heeft elk tijdperk zijn eigen kenmerken die meestal het gevolg zijn van een of meer gebeurtenissen die het menselijk bestaan of de menselijke kennis op ingrijpende wijze hebben beïnvloed. Deze specifieke kenmerken en ingrijpende gebeurtenissen vormen de basis om de geschiedenis in verschillen-

de periodes onder te verdelen. Historici hebben verschillende meningen en argumenten om een bepaalde periode op een specifiek moment te laten aanvangen of eindigen. Zo wordt algemeen aanvaard dat de val van Constantinopel in 1453 het begin inluidt van de Renaissance die de Moderne Tijd in Europa aankondigt. De Franse Revolutie van 1789 is een andere belangrijke gebeurtenis die de komst van nieuwe ideeën aankondigt. Ook in de loop van de geschiedenis van India vonden gebeurtenissen en ontwikkelingen plaats die ingrijpende wijzigingen in het politieke, economische, sociale of cultureel-religieuze leven weerspiegelden en die daarom de basis vormen voor het afbakenen van periodes.

Dit artikel beschrijft de mogelijkheid om numismatische informatie te gebruiken bij het afbakenen van periodes in de geschiedenis van India. Historici gebruiken een uitgebreid palet aan bronnen, zoals epigrafie, archeologie, literatuur enz. om de verschillende aspecten van het verleden te reconstrueren. Tot nog toe kreeg numismatische informatie daarbij onvoldoende aandacht. Nochtans kan dit soort informatie een nieuw licht werpen op verschillende elementen van het economische, politieke, sociale, culturele en zelfs religieuze leven in het verleden.

Het eerste type munten dat het begin van een nieuwe periode van de Indiase beschaving aankondigde, zijn de *punch-marked* munten (ook wel *kharshapana's* genoemd). Deze munten ontleen hun naam aan de specifieke manier waarop ze vervaardigd werden, namelijk door op één zijde van een metalen plaatje met behulp van afzonderlijke ponsen

SYED HUSSAIN
EJAZ

verschillende symbolen aan te brengen, zoals bomen, heuvels, vogels, dieren en reptielen, florale en geometrische patronen, menselijke figuren, religieuze symbolen enz. Deze *punchmarked* munten werden tijdens de zevende eeuw v. Chr. in India in omloop gebracht.

Er werden verschillende reeksen *punchmarked* munten geslagen onder meer te Gandhara, Kasi, Kosala, Magadha enz. De invoering van dit munttype veroorzaakte een revolutionaire verandering in de handel.¹ De bevolking die voordien afhankelijk was van ruilhandel en aangewezen was op het gebruik van moeilijk hanteerbare ruilmiddelen, zoals koeien, graan en vergelijkbare goederen, waarvan de waarde moeilijk in te schatten was, beschikte voortaan over gemunt voornamelijk zilver- en kopergeld. Deze nieuwe vorm van geld was gemakkelijk transporteerbaar en deelbaar. Het nieuwe geld kon gedurende lange tijd bewaard worden en bezat daarenboven een intrinsieke waarde. De circulatie van gemunt geld met een vastgelegd gewicht en zuiverheid, voorzien van een symbool dat de waarde garandeerde, vergemakkelijkte de handelsbetrekkingen enorm en veroorzaakte een bijna revolutionaire omwenteling op sociaal vlak. Ruilhandel op plaatselijke en regionale schaal werd vervangen door een breed vertakt handelssysteem gebaseerd op gemunt geld. Daarom kan

de invoering van *punchmarked* munten in de loop van de zevende eeuw v. Chr. beschouwd worden als een maatschappelijk scharniermoment voor het gehele Indische subcontinent dat het begin van een nieuwe historische periode aankondigt.

De tweede fase van de geschiedenis van het Indische subcontinent begint met de toevloed van Romeinse munten in de loop van de eerste eeuw v. Chr. De circulatie van Romeinse munten in India vormt de voorbode van de eerste fase van globalisering van de handel. De Indo-Romeinse handel over Alexandrië, de beroemde Egyptische havenstad aan de Middellandse Zee, kreeg een krachtige impuls. Indiase handelaren zeilden van Broach of Bharuch en Malabar via de Perzische Golf en de kusten van Arabië en de Rode Zee naar Egypte en de kust van Afrika. De Periplus van de Erythreïsche Zee, Plinius en Ptolemaeus, beschrijven hoe Indische goederen zoals peper, kaneel, sandelhout, teakhout, edelstenen en halfedelstenen, zijde, katoen, dieren en allerlei soorten luxe goederen en exotische kunstvoorwerpen van ivoor en edel metaal, Griekenland en de rest van Europa bereikten via Egypte. Deze handel veroorzaakte een enorme instroom van Romeinse munten in India.

De eerste Romeinse munten bereikten de Indiase markten rond het midden van de eerste eeuw v. Chr. Het fenomeen hield aan tot het begin van de vierde eeuw na Chr. Naast Republikeinse munten werden vooral denarii en aurei van Augustus en Tiberius ingevoerd. Aangezien Romeinse munten zijn gevonden in geheel India, onder meer in Uttar Pradesh, Madhya Pradesh, Orissa, Bihar, Gujarat, Maharashtra, Tamil Nadu, Kerala, Andhra Pradesh en Karnataka, mag men aannemen dat de Indo-Romeinse handel vertakkingen had over het gehele schiereiland van de westkust tot aan Bihar en Orissa aan de oostkust, met uitlopers tot in Sri Lanka.²

Middeleeuwen

Het slaan van munten – *sikka* – en het vermelden van de naam van de heerser in het vrijdaggebed – *khutba* – zijn een koninklijk voorrecht van de islamitische vorsten. Niet alleen in India, maar ook in de rest van de wereld. In deze periode vormen de *sikka* en de *khutba* het meest overtuigende bewijs van de macht van een vorst. Elke vorst, zelfs een opstandige rebel, liet munt slaan. Om diezelfde reden lieten vorsten soms munt slaan in een pas veroverd territorium. In andere gevallen werd op munten vermeld dat ze geslagen werden uit tribuut – *kharaj* – afkomstig uit een pas veroverd gebied. Islamitische heersers brachten op hun munten meestal niet alleen hun naam aan, maar ook hun vorstelijke titels, de muntplaats, het jaar van uitgifte en een muntteken, soms aangevuld met enkele andere symbolen. Deze elementen samen met de samenstelling van het metaal, de vindplaats en andere elementen zijn van essentieel belang voor het historisch onderzoek.

In India wordt het begin van de middeleeuwen soms gesitueerd na het einde van de regering van Harshavardhana (647 na Chr.), toen verschillende regionale machtscentra ontstonden, onder meer de Pala's (Oost- en Noord-India), de Pratihara's (West- en delen van Noord-India), de Rashtrakuta's (Deccan en Zuid-India), de Chola's (Zuid-India) en andere dynastieën. Het ontbreken van een sterk centraal gezag leidde tot politieke desintegratie. Om verschillende redenen wordt dit standpunt echter dikwijls in twijfel getrokken. Een andere gebeurtenis die aangedragen wordt als begin van een nieuw tijdperk, is het begin van de Turkse heerschappij over Noord-India na de tweede slag van Taraori in 1192 of beter in 1206 wanneer Muhammad Ghori overlijdt en opgevolgd wordt door Qutb ud-din Aibak als eerste sultan. Maar ook 1206 wordt niet door iedereen aanvaard als begin van de middeleeuwse periode in India.

Romeinse denarius van Augustus gevonden in India

Enkele numismatische argumenten wijzen inderdaad op het begin van een nieuwe periode die gekenmerkt wordt door de vermenging van twee grote culturen, twee grote filosofische systemen en twee grote levenswijzen: de islam en het hindoeïsme. Nog vóór het overlijden van de profeet Mohammed raakte de islam in India bekend. De Arabische invasie van Sind in 712 versterkte de contacten tussen beide culturen. Maar de islam als levenswijze en filosofie was op dat ogenblik nog niet doorgedrongen tot de Gangesvlakte in Noord-India. Toen Mahmud Ghazni India binnenviel, werd hij beschouwd als een vrijbouter, een rover en een fanatieke plunderaar. Hij had geen plannen om de islam in te voeren. De belangrijkste geleerde die hij in 1017 tijdens zijn invasie naar India bracht was Abu Rayhan Muhammad ibn Ahmad al-Biruni (973-1048), beter bekend als Alberuni. Alberuni studeerde Sanskriet en verdiepte zich in de Indiase filosofie, cultuur en maatschappij, zoals blijkt uit zijn monumentale werk *Kitab fi Tabqiq ma li'l-Hind* dat volledig gewijd is aan India. Alberuni behandelde hierin ook de Indische filosofie en godsdienst, de goden en de avatars. Over de god van de hindoes schreef hij: 'de hindoes geloven dat hij één is, eeuwig, zonder begin noch einde, handelend uit vrije wil, almachtig, alwijs, levend, leven brengend, heersend en behoudend. Diegene wiens

Meertalige munten van Mahmud Ghazni uit Lahore

heerschappij uniek is, die zonder gelijke is, die in niets gelijkt op een ander en die absoluut is in idee maar niet wordt gevat door ruimte omdat hij buiten alle zijn en ruimte bestaat. Hij kent geen beoedeling, vergeetachtigheid en onkunde. Hij wordt Isvara genoemd, met andere woorden autark, weldadig, die geeft zonder te ontvangen. Alles wat bestaat, bestaat door hem'.³

Een veel voorkomend munttype van Mahmud Ghazni getuigt van de vermenging van beide grote culturen: islam en hindoeïsme. Deze tweetalige munt werd in AH 418 en AH 419 (1028-9) geslagen te Lahore dat door Mahmud, na de inlijving van Punjab omgedoopt werd tot Mahmudpur. De munten dragen op de voorzijde in het Arabisch de Kalima en de legende *Amin ud Daula* en *Amin ul-Millat bismillab zarb hazab al-dirham be-Mahmudpur sanb saman asbr wa arb'amayah*. Amin ud-Daula (Beschermer van de Staat) en Amin ul-Millat (Beschermer van de Gemeenschap) zijn titels van de vorst. Zij worden gevolgd door de vermelding dat deze tanka of zilveren munt geslagen werd in de munt van Mahmudpur in AH 418 (1227/8). Op de keerzijde is de islamitische Kalima vertaald in het Sanskriet als *Avyaktameka Mubammada avatara* (de onzichtbare is één, Mohammed is zijn manifestatie) en wordt gevolgd door de naam van de muntheer *nriпти Mahmuda* (Mahmud, de koning). Rondom werd de vertaling van de rest van het opschrift van de voorzijde aangebracht. Er zijn twee varianten bekend: De eerste *avyaktiya naame ayam tankam bato Mahmudpura Samvati 418* (in de naam van de Onzichtbare werd deze tanka (zilveren munt) geslagen te Mahmudpur in Samvat 418) en de tweede *ayam tankam Mahmudpura ghatita Tajikiyer Samvati 418 of 419*. De tweede variant is niets meer dan een verbetering van de eerste en betekent: deze tanka werd geslagen te Mahmudpur in AH 418 of 419. Type, afmetingen, vorm en andere kenmerken, zoals ge-

wicht sluiten nauw aan bij de munten van de sultans van Ghazni, maar de vertaling van de Kalima in het Sanskriet verraden een onmiskenbare Indiase invloed. De Sanskriet versie van de Kalima toont aan dat de muntheer een goed kenner was van de hindoeïstische filosofie. De keuze om Allah weer te geven met de uitdrukking *avyataka* is immers niet alleen exact, maar roept tegelijk ook de idee op van de 'een-heid' van god (Allah) die voortvloeit uit zijn eigenschappen als de 'ongemanifesteerde' (*avyataka* betekent onzichtbaar of een abstract vormloos iets dat de tegenpool is van *vyataka*, een ding met een concrete vorm). Ook het begrip *avatara* om Mohammed te omschrijven, is uiterst geschikt en weerspiegelt hindoeïstische ideeën over het goddelijke. De overige Sanskriet termen zoals *nriпти* voor sultan of koning, *ghatita* voor het Arabische *zarb* en *ghatta* voor de muntplaats, suggereren dat de muntheer er alles aan gelegen was een goede kennis van het Sanskriet tentoon te spreiden. Men zal nauwelijks willen ontkennen dat Alberuni, die een uitstekende kennis van het Sanskriet bezat, geraadpleegd werd bij het vertalen van de Kalima en de andere Arabische uitdrukkingen in het Sanskriet. Maar dit vermindert de betekenis van deze munt geenszins. Zij kan als het beginpunt gelden van een nieuw tijdperk waarin beide rijke culturen namelijk hindoeïsme en islam elkaar ontmoeten. Deze munt mag beschouwd worden als een gunstig voorteken voor een toekomst waarin een brede culturele en wetenschappelijke synthese tot stand kwam tussen beide levensopvattingen. Vandaar dat deze munt beschouwd mag worden als een beginpunt van een tijdperk waarin de basis gelegd werd voor een typisch kenmerk van de Indiase cultuur dat ook nu nog verder leeft.

Portugezen

Een andere reeks munten die aan het begin staat van een nieuwe periode van

de geschiedenis van India, werd door de Portugezen in 1510 te Goa geslagen. In maart 1510 bezetten de Portugezen voor het eerst Goa. In mei werden ze aangevallen door de troepen van de Adil Shah's uit Bijapur. De Portugezen versloegen Bijapur echter en veroverden Goa voor een tweede maal in november 1510. Kort daarna besloten zij de lokale munten uit omloop te nemen en richtten nog hetzelfde jaar een Munt in waar ze gouden en zilveren munten sloegen. De gouden *cruzado's* of *manuels* hadden dezelfde afmetingen, waarde en gewicht als de plaatselijke *pagoda's* of *bons* die in omloop waren vóór hun komst. Er werden eveneens *esphera's* geslagen in zilver. Het zijn halve *cruzado's* die hun naam ontleenen aan de armillairefeer op de keerzijde die het embleem was van de Portugese koning Manuel I (1495–1521).⁴ Later, toen de uitbreiding van de Portugese macht in India en de fenomenale groei van de handel de vraag naar munten deed toenemen, werden tevens muntateliers gevestigd in andere plaatsen, zoals Kochi, Daman, Diu en Bassein of Vasai. De Nederlanders en de Engelsen volgden later het Portugese voorbeeld en sloegen eveneens munt in India.

De Portugezen bereikten India voor het eerst via de nieuwe zeeroute rond Kaap de Goede Hoop, die door Vasco da Gama was ontdekt op zijn tocht naar Calicut in 1498. Het duurde echter tot de verovering van Goa in 1510 voordat de Portugezen zich permanent in India vestigden. De Portugese muntslag onmiddellijk na de verovering van Goa in 1510 kondigde het begin aan van de Portugese machtsontplooiing in India. Een jaar later, in 1511, veroverden ze Malakka, het zenuwcentrum van de handel met China, Pegu en Coromandel. Op die manier verwierpen de Portugezen niet alleen twee belangrijke havens, maar ook de controle over een immens handelsnetwerk en kreeg Europa een directe toegang tot India. Vooral de maritieme handel kreeg hierdoor nieuwe

Portugese munt uit Goa, 1510

impulsen, zodat een nieuwe periode van globalisering begon die verstrekkende gevolgen had zowel voor India als voor Europa. De Portugezen voerden westers ideeëngoed, wetenschap en techniek in, zoals de drukpers. Zij zetten krachten en tendensen in beweging die uitmondde in de heterogene samenleving, zoals die zich ontwikkelde na de komst van de Nederlanders en de Britten.

Engelsen

Een andere belangrijke reeks munten werd door de Britten geslagen in 1835. Vaak wordt gesteld dat de moderne geschiedenis van India begint na de slag bij Plassey (1757) en meer in het bijzonder met de slag van Buxar in 1764. Maar deze veldslagen deden de invloed van het Mogolrijk niet definitief verdwijnen. Door de voortzetting van het slaan en het gebruik van Mogolmunten met kleine aanpassingen door de Britse Oost-Indische Compagnie en de regionale vorstendommen, bleef de idee van de Mogol'erfenis leven bij het brede publiek. Pas in 1835 nam de Britse overheid twee belangrijke maatregelen die hieraan een einde maakten. Eerst en vooral voerden ze het Engels in als officiële administratieve taal ter vervanging van het Perzisch. Dit betekende meteen een duidelijke breuk met het verleden. Vervolgens kondigden zij in 1835 de *Currency Act* af waardoor munten van het Mogoltype uit omloop genomen werden en hun aanmunten gestopt werd. Zij werden vervangen door een nieuw reeks munten van goud, zilver en koper.

De intrinsieke waarde van deze munten was identiek met de nominale waarde.

William IV, gouden
mobur, 1835

Op de voorzijde van de gouden mohur stond het hoofd van koning William IV en het jaar van uitgifte in de christelijke jaartelling. Op de keerzijde stond een leeuw en een palmboom vergezeld van het opschrift *East India Company*.⁵ Met de komst van dit type munten vervaagde de herinnering aan het Mogoelrijk stilaan. Waar de nieuwe munten ook circuleerden en wie ze ook gebruikte, ze maakten duidelijk dat een nieuw tijdperk aangebroken was.

Betekenis van de munten

Tot besluit kan gesteld worden dat de verschillende soorten munten die geslagen of gebruikt werden in India vanaf het begin van de muntcirculatie een significante betekenis hebben bij het afbakenen van de verschillende periodes van de geschiedenis van India. Een munt bezit niet alleen een intrinsieke, een gezichtsbepalende en een reële waarde, maar is ook drager van een specifieke culturele taal en geschiedenis, die niet altijd onmiddellijk zichtbaar is. De verborgen taal en betekenis van een munt of een reeks munten kan opnieuw geïnterpreteerd worden in historische en in historiografische context. In het debat over het afbakenen van periodes in de geschiedenis van India kunnen sluitende conclusies getrokken worden uit de

opkomst en het verdwijnen van de *punch-marked* munten, de Romeinse munten, de tweetalige van Mahmud, de Portugese van Goa en van de Britse East-India Compagny. Op die wijze vormen munten niet alleen het voorwerp van onderzoek naar historische contexten en gebeurtenissen, maar dienen ze tevens voor het beantwoorden van historiografische vragen. ■

NOTEN

1. A.N. LAHIRI, The Revolution Brought about by Silver Punchmarked Coins in the Sphere of Trade Transactions in: AMAL KUMAR JHA (ed.) *Coinage, Trade and Economy* (Nasik, 1991) 166-22; PETER BERGHAUS Roman Coins from India and Their Imitations in: AMAL KUMAR JHA (ed.) *Coinage, Trade and Economy* (Nasik, 1991) 108-121; PARMESHWARI LAL GUPTA Coins in Rome's Indian Trade in: AMAL KUMAR JHA (ed.) *Coinage, Trade and Economy* (Nasik, 1991) 122-137.
2. A.K. BHATTACHARYA Bilingual Coins of Mahmud of Ghazni *JNSI* xxvvi, part I (1946) 53-56; ASOKE KUMAR BHATTACHARYA Hindu Elements in Early Muslim Coinage in India *JNSI* xvi (1954) 112-114; STAN GORON / J.P. GOENKA *The Coins of the Indian Sultanates* (New Delhi, 2001) xxvixxvii.
3. E.C. SACHAU *Alberuni's India* (trans.) (New Delhi, 1993) 8-12.
4. WILLIAM WILSON HUNTER *Rulers of India: Albuquerque* (Oxford, 1892) 64-92; K.S. MATHEW Indo-Portuguese Coinage in the Sixteenth and Early Seventeenth Centuries *JNSI* xlvii (1984) 120-129.
5. P.L. GUPTA *Coins* (New Delhi, 1991, rep.).

Dr. Syed Hussain Ejaz is hoogleraar geschiedenis aan de Visva-Bharati universiteit in Bolpur-Santiniketan, West-Bengalen. Hij werkt momenteel aan een studie over Mughal-Safavid munten en de Indo-Perzische handel.

De auteur stuurde dit artikel in het Engels naar *De Beeldenaar* en het is door redacteur Raf Van Laere vertaald naar het Nederlands.

William IV, zilveren
roepie, 1835

Middeleeuwse munten van Katwijk-Zanderij

Een aanvulling

Dit artikel is een uitbreiding van de publicatie van de munten die gevonden zijn in de lange periode dat de Zanderij-Westerbaan in het oude duingebied bij Katwijk een actieve site was voor amateur-archeologen die, al dan niet gewapend met een metaaldetector, op zoek waren naar sporen en voorwerpen uit de daar onder het zand verdwenen Inheems-Romeinse en Merovingische nederzettingen.¹ De gedocumenteerde vondstgeschiedenis gaat terug tot 1858. Uiteindelijk is de Zanderij in 1996/1997 en later nog in 2005/2006 (gedeeltelijk) opgegraven en heeft in november 2008 de bundel *Cananefaten en Friezen aan de monding van de Rijn*, met de resultaten van deze langdurige vondstgeschiedenis, het licht gezien. De hier beschreven vondsten uit 2009 komen uit een aanvullende opgraving van het Archeologisch Diensten Centrum, Bunschoten (ADC), waarmee de opgravingsgeschiedenis nu dus nog iets langer geworden is. De reeds gepubliceerde munten zijn, op enkele uitzonderingen na, particuliere detectorvondsten en verspreid over het gehele terrein van de Zanderij gevonden. Met de hier gepresenteerde vondsten zijn er nu ook dertien vroeg-middeleeuwse munten (en één laat-Romeinse munt) gevonden met een nauwkeurig gedocumenteerde opgravingscontext. Vooral de hoeveelheid 'los' gevonden vroeg-middeleeuwse munten uit een relatief klein gebied – een Fries/Frankische Merovingische nederzetting – mag spectaculair genoemd worden.

In de reeds gepubliceerde groep van sceatta's uit de Zanderij hebben zeven stuks een Angelsaksische herkomst, in deze aanvulling ontbreekt dit type geheel. Op één sceatta na (het Wodan/

monster-type (BMC type 31) dat waarschijnlijk een Scandinavische oorsprong heeft en tegenwoordig gedateerd wordt in de periode circa 710-780) bestaat de lijst verder volledig uit Frankische of Friese sceatta's van het continentale runen-type uit de periode circa 695-715 (BMC type 2c). In tegenstelling tot de eerdere vondsten van de Zanderij komen de uitsluitend aan de Friezen toegeschreven sceatta's van het type BMC 4-5, het 'stekelvarken/standaard'-type in dit ensemble niet voor. Ook in de eerdere vondstlijst vormde dit type, dat iets later wordt gedateerd in de periode circa 710-750, een voor Nederland opvallende minderheid ten opzichte van het iets oudere continentale runen-type.

Eén van de sceatta's (K78) is erg slordig en afwijkend van stijl en van koper. Is het ooit verzilverd geweest? Bovendien is het aan de zijkant doorboord om als sieraad te dienen.

Stempelonderzoek

Numismaten doen veel aan stempelonderzoek. Dat wil zeggen dat het gereedschap, in dit geval de muntstempels waarmee de munten geslagen zijn, indirect met elkaar vergeleken worden. De daadwerkelijke muntstempels zijn daarvoor niet meer voorhanden, maar door nauwkeurig de munten met elkaar te vergelijken kunnen er groepen van munten onderscheiden worden die al dan niet met het identieke gereedschap vervaardigd zijn. Op die manier hopen zij uitspraken te kunnen doen over de herkomst of zelfs de mogelijke productieplaats van de munten en hun migratie door het verspreidings- of circulatiegebied waar deze munten worden teruggevonden. Binnen het groepje sceatta's

BOUKE JAN VAN
DER VEEN

uit de opgraving 2009 zijn van twee keer twee sceatta's de voorzijden met hetzelfde stempel geslagen.

De lijst met aanvullende vondsten uit de opgraving Katwijk-Zanderij 2009 wordt afgesloten met een Karolingische denarius van Pippijn I de Korte (752-768) met op de voorzijde de verkorting van de vorstennaam tot IPIPI waarboven een kruis en onder een strijdbijl. Dit is voor de Zanderij tot nu toe de oudste Karolingische munt die daar gevonden is, daarvoor was dat het gepubliceerde mini-schatvondstje Katwijk aan den Rijn 2001 (NUMIS 1016308), bestaande uit drie op het Oostelijke deel van de Zanderij samen gevonden munten van

de zoon van Pippijn, Karel de Grote (768-814).

Tenslotte zijn er nog drie nagekomen detectorvondsten van het Zanderij-terrein, die na de laatste opgraving gevonden zijn door een metaaldetectoramateur en gemeld werden bij het Geldmuseum te Utrecht; twee sceatta's van wederom het continentale runen-type en een zeldzame penning van graaf Floris V (1256-1296) geslagen te Medemblik. Van deze laatste munt zijn slechts twee eerder los gevonden exemplaren bekend in NUMIS, één gevonden in Valkenburg (ZH) (1989 NUMIS 1029800) en een in Grave (NB) (1991 NUMIS 1012795).

Beschrijving van de munten

Alle munten (behalve de totaal versleten Romeinse munt) zijn doorgenummerd en beschreven volgens de vondstlijst van de middeleeuwse munten in de publicatie uit 2008.

Afbeeldingen en beschrijvingen van de in 2009 door het ADC gevonden munten. (alle afbeeldingen zijn 2x ware grootte)

K – Laat Romeins, follis, aes III of IV, vierde eeuw. 2,520 g. (NUMIS 1114034).

Een totaal versleten munt, mogelijk op de voorzijde een gehelmde kop naar

rechts (?) en op de keerzijde een staande figuur met schild (?).

K69 Franken of Friezen, sceatta
ca. 695-715. BMC type 2c. 1,321 g.,
st.st. 6u. (NUMIS 1114035)

K70 Franken of Friezen, sceatta
ca. 695-715. BMC type 2c. 1,220 g.,
st.st. 7u. (NUMIS 1114036)

Continentaal runen-type.

Voorzijde: kop naar rechts met
(pseudo-)runenomschrift.

Keerzijde: kruis met bolletjes in de
hoeken en (pseudo-)runenomschrift,
boven een kruisje, onder een cirkeltje.

De voorzijde van K69 is met het
identieke muntstempel geslagen als
de voorzijde van K75.

K71 Franken of Friezen, sceatta
ca. 695-715. BMC type 2c. 1,291 g.,
st.st. 5u. (NUMIS 1114037)

K72 Franken of Friezen, sceatta ca.
695-715. BMC type 2c. 1,266 g., st.st. 3u.
(NUMIS 1114038)

Continentaal runen-type.

Voorzijde: kop naar rechts met

(pseudo-)runenomschrift.

Keerzijde: kruis met bolletjes in de
hoeken en (pseudo-)runenomschrift,
boven een kruisje, onder een cirkeltje.

De voorzijden van deze twee sceatta's
(K71-K72) zijn met het identieke munt-
stempel geslagen.

K73 Franken of Friezen, sceatta
ca. 695-715. BMC type 2c. 1,247 g.,
st.st. 3u. (NUMIS 1114039)

K74 Franken of Friezen, sceatta
ca. 695-715. BMC type 2c. 1,251 g.,
st.st. 6u. (NUMIS 1114040)

Continentaal runen-type.

Voorzijde: kop naar rechts met
(pseudo-)runenomschrift.

Keerzijde: kruis met bolletjes in de
hoeken en (pseudo-)runenomschrift,
boven een kruisje, onder een cirkeltje.

K75 Franken of Friezen, sceatta
ca. 695-715. BMC type 2c. 1,201 g.,
st.st. 3u. (NUMIS 1114041)

K76 Franken of Friezen, sceatta
ca. 695-715. BMC type 2c. 1,190 g.,
st.st. 1u. (NUMIS 1114042)

Continentaal runen-type.
Voorzijde: kop naar rechts met
(pseudo-)runenomschrift.
Keerzijde: kruis met bolletjes in de
hoeken en (pseudo-)runenomschrift,
boven een kruisje, onder een cirkeltje.
De voorzijde van K75 is met het
identieke muntstempel geslagen als
de voorzijde van K69.

K77 Franken of Friezen, sceatta
ca. 695-715. BMC type 2c. 1,275 g.,
st.st. 4u. (NUMIS 1114043)

Continentaal runen-type.
Voorzijde: kop naar rechts met
(pseudo-)runenomschrift.
Keerzijde: kruis met bolletjes in de
hoeken en (pseudo-)runenomschrift,
boven een kruisje, onder een cirkeltje.

K78 Franken of Friezen, sceatta
ca. 695-715. BMC type 2c. 1,394 g.,
st.st. 3u. (NUMIS 1114044)

Koperen, doorboorde, vervalsing van
het continentaal runen-type.

Voorzijde: kop naar links met
(pseudo-)runenomschrift.
Keerzijde: kruis met bolletjes in de hoe-
ken en (pseudo-) runenomschrift, boven
een kruisje, onder een cirkeltje.

K79 Franken of Friezen, sceatta
ca. 695-715. BMC type 2c. 1,223 g.,
st.st. 6u. (NUMIS 1114045)

Continentaal runen-type.
Voorzijde: kop naar rechts met
(pseudo-)runenomschrift.
Keerzijde: kruis met bolletjes in de
hoeken en (pseudo-)runenomschrift,
boven een kruisje, onder een cirkeltje.

K80 Denen, sceatta ca. 710-780?.
BMC type 31 series X. 1,042 g., st.st. 8u.
(NUMIS 1114046)

Wodan/monster-type.
Voorzijde: kop naar rechts met
(pseudo-)runenomschrift.
Keerzijde: fantasie-dier naar rechts met
de kop naar links gewend.

K81 Karolingische Rijk, Pippijn I (752-768), denarius. Morrison/Grunthal 25 e.v. (NUMIS 1114047).

Voorzijde: IPIPI voor Pippinus, waarboven een kruis, onder een strijdbijl.

Keerzijde: RF voor Rex Francorum met daarboven afkortingsstreep en onder een X. 1,175g., st. st. 6u.

Drie particuliere detectorvondsten

K 82 Franken of Friezen, sceatta ca. 695-715. BMC type 2c (NUMIS 1089536)

K 83 Franken of Friezen, sceatta ca. 695-715. BMC type 2c (NUMIS 1089535)

Continentaal runen-type.

Voorzijde: kop naar rechts met (pseudo-)runenomschrift.

Keerzijde: kruis met bolletjes in de hoeken en (pseudo-) runenomschrift, boven een kruisje, onder een cirkeltje.

K – Holland, Floris V (1256-1296), penning, Medemblik. Grolle 11.8.1Bb. (NUMIS 1089534)

Voorzijde hoofd naar links zonder gravenmuts binnen omschrift tussen parelcirkels; F COMES OLLANDIE.

Keerzijde: kort gevoet kruis binnen omschrift tussen parelcirkels;

MONE MEDENBLEC ■

NOTEN

1. PAUL BELIËN / ARENT POL / BOUKE JAN VAN DER VEEN in: H.M. VAN DER VELDE (red.) *Cananefaten en Friezen aan de monding van de Rijn. Tien jaar archeologisch onderzoek op de Zanderij-Westerbaan te Katwijk (1996-2006)* (ADC Mono-grafie 5 / ADC Rapport 1456).

Bouke Jan van der Veen (1964) is is vrijwilliger bij het Geldmuseum en publiceert geregeld over vondstmunten en muntvondsten.

Zoekpenning

JANJAAP LUIJT

Geregeld krijgt de redactie informatie-verzoeken aangaande penningen. 'Kunt u ons vertellen wie deze penning heeft gemaakt?', 'Bij welke gelegenheid is deze penning vervaardigd?' en 'Deze penning is er een uit een serie, waar vind ik de andere?' zijn zomaar wat vragen waarop de redactie van *De Beeldenaar* geacht wordt een antwoord te geven. Graag roept de redactie de hulp in van de lezers en plaatst de komende tijd een aantal van de vragen.

De vraag bij onderstaande penning luidt: 'De penning noem ik *Trap*. Hij is van brons en licht gepatineerd. Wie kan mij iets vertellen over de herkomst en de maker?'.

Antwoorden en suggesties zijn van harte welkom bij de redactie van *De Beeldenaar*, redactie@debeeldenaar.nl of per post: Postbus 11, 3500 AA Utrecht. In het volgende nummer hopelijk al het antwoord en in elk geval een nieuwe zoekpenning.

(advertentie)

Civitat
— Munt- en
edelmetaalhandel —

LUTTEKESTRAAT 31 8011 LP ZWOLLE
TEL: 038-422 33 68 FAX 421 66 43

BEZOEK GEHEEL VRIJBLIJVEND ONZE WINKEL

GROOT ASSORTIMENT:

- Provinciale munten
- Koninkrijks munten o.a. topkwaliteit
- Gouden munten
- Bankbiljetten

☎ Doorlopend te koop gevraagd:
Munten en muntverzamelingen

DINSDAG T/M ZATERDAG VAN 10.00 TOT 17.30 UUR

FIDEM XXXI Penningcongres

Tampere 2010

Het voorgaande FIDEM-congres werd drie jaar geleden gehouden in Colorado Springs (VS) en nu was het congres terug in Europa. In Finland om precies te zijn, waar Tampere gastheer was. Het was de derde keer dat het FIDEM-congres in Finland werd georganiseerd. De voorafgaande keren vormde de hoofdstad Helsinki het decor.

Het congres begon in het Tampere Small Auditorium met een welkomstwoord door de Finse afgevaardigde en organisator van dit congres, Tapio Suominen. Hij gaf een korte toelichting waarom het congres in Tampere werd gehouden. Na zijn welkomstwoord volgde een Fins muziekoptreden van leden van de groep *Zoomie - Sound System*. Diepe Finse en Noordse volksmuziek gaven gevoel aan het land en de bevolking. Het maakte het welkom extra hartverwarmend. De Moomins en andere schepsels uit de Finse bossen leken tot leven te komen.

Het XXXI FIDEM congres werd officieel geopend door Perttu Pesä, de plaatsvervangend burgemeester van de stad Tampere. Hij presenteerde de stad als een plaats van kunst en sport, die ook bekend staat om haar natuur en vele meren. De stad – gelegen tussen twee meren – was in 1779 gesticht door de Zweedse koning Gustaaf III. Zij groeide van een klein dorp uit tot de belangrijkste industriestad van Finland.

De president van FIDEM, Ilkka Voionmaa, hield een openingstoespraak in drie talen, waarin hij de geschiedenis van de federatie memoreerde en de archieven (Lissabon, Portugal) en de website presenteerde. Hij moedigde de leden aan om vooral gebruik van dit medium te maken. Hij kon bijna niet

wachten om iedereen nader te spreken en refererend naar het weer eindigde hij met de woorden: 'We will meet again, don't know where and don't know when, but let it be sunny'. Dr Gunnel Sievers, voorzitter van het Gilde van Penningkunst in Finland, sprak over de samenwerking van het Gilde met het Tampere Art Museum. Zij hebben meegewerkt aan het organiseren van het congres en de tentoonstelling. Naast de grote tentoonstelling waren er speciaal voor het congres een paar parallelle tentoonstellingen (kleine sculpturen, Finse penningen en penningen over Finse schrijvers) ingericht. Dr Sievers maakte van de gelegenheid gebruik om de president van Finland, mevrouw Tarja Halonen, te bedanken voor haar werk en ondersteuning als schutspatroon van dit congres.

Aan het einde van het officiële deel werd een lezing gehouden door de Finse kunstenaar dr Jyrki Siukonen, professor aan de universiteit van Lapland in Rovaniemi, met als onderwerp *Medal and its Negative*. Tijdens de daaropvolgende congresdagen werden lezingen

MARIE-ASTRID
PELSDONK

*Tampere Art Museum,
impressie van de
tentoonstelling*

gehouden in de Tampere Hall en werden er workshops gegeven in het Mäntinranta Art Centre.

Wow

Op woensdag 16 juni werd een belangrijke en imponerende tentoonstelling over penningkunst geopend in het Tampere Art Museum, onder de titel *Art Medal in a Global World and Talking Substance - Nearby Sculpture*. Hoe laat deze tentoonstelling zich beschrijven? Tijdens de opening werd er geregeld *wow* geroepen. Het is onnodig te zeggen dat de impact van de tentoonstelling op de toeschouwers groot was. De 945 objecten werden getoond in talloze vitrines, verspreid over de drie (!) verdiepingen van het gebouw. De eerste gedachte van de organisatoren was alleen de benedenverdieping te gebruiken, maar zij veranderden van gedachte toen zij in de gaten kregen hoeveel penningen van hoge kwaliteit er getoond moesten worden. Het resultaat kan worden beschouwd als een van de belangrijkste tentoonstellingen van moderne penningkunst sinds 2007, toen het voorgaande FIDEM-congres werd gehouden.

De penningen werden per land getoond. Ontelbaar veel onderwerpen waren verbeeld. Niet alleen in brons, maar ook in glas, keramiek en vele andere materialen. Het design van de penningen kent een grote variatie. Dat is geen wonder, want het werk van honderden artiesten uit 28 landen is vertegenwoordigd. Sommige van de penningen zijn conservatief van uitstraling, andere penningen zijn gedurfd en tonen de nieuwe wegen waarin de penningkunst zich ontwikkelt. Elke penning afzonderlijk nodigt de bezoeker uit om de boodschap en schoonheid ervan te ontdekken. Het is een feest voor het oog om zo veel vakmanschap bij elkaar te zien; penning na penning, vitrine na vitrine. De ontwerpster van de tentoonstelling, Elina Rantasaari, heeft de ruime definitie van een penning gebruikt: een miniatuursculptuur. Daarom heeft het museum naast de tentoongestelde penningen moderne Finse sculpturen geplaatst van groter formaat. De penningen worden hierdoor meer dan ooit in een breder verband getoond: als onderdeel van de grote wereld van de Kunst.

FIDEM

De FIDEM is in 1937 opgericht te Parijs. Het initiatief kwam van een groep munthuizen en penningproducenten. De oorspronkelijke volledige naam was *Fédération Internationale des Editeurs de Médailles*. Naast munthuizen en producenten maken tegenwoordig ook penningmakers, museums, bibliotheken, verzamelaars en andere penningenthousiastelingen deel uit van FIDEM. De doelstelling is net als vroeger de promotie en verspreiding van de penningkunst op internationaal niveau. Het garandeert de erkenning van de penningkunst onder andere kunstvormen door het kweken van bewustzijn voor de kunst, geschiedenis en technologie van penningen, met name via publicaties en het organiseren van internationale evenementen. FIDEM houdt iedere twee jaar een congres en een internationale tentoonstelling over penningkunst om uitwisseling onder kunstenaars te promoten en hun werk internationale bekendheid te geven. De federatie opereert wereldwijd in meer dan dertig landen. In elk land wordt FIDEM vertegenwoordigd door een afgevaardigde en een vice-afgevaardigde, die in hun land regulier contact onderhouden met kunstenaars, FIDEM-leden en andere in de penningkunst geïnteresseerden.

Officiële congrespenning

De Tango Congrespenning is gemaakt door de Finse kunstenaar Assi Madekivi. Zij beschrijft de penning als volgt (vertaald): 'de persoon op de voorzijde danst met de penning - of met een 'ster' die hem heeft opgetild, in ieder geval vanuit het perspectief van FIDEM. De weergave is niet zonder grappige facetten (...) Tampere heeft recent voor zichzelf een profiel geschapen als de tango-stad, door het jaarlijkse Wereld Tango Festival binnen te halen (...) Ik wilde de gepassioneerde houding tussen de vrienden van de penningkunst en hun interessegebied tot uitdrukking brengen, en dit leek mogelijk door te verwijzen naar dansen, zonder onnodige plechtstatigheid.' Op de keerzijde is de stad Tampere weergegeven met de Tammerkoski stroomversnelling, de brug erover dient als symbool van de penningkunst en het FIDEM-congres.

Catalogus en lezingen

De tentoonstelling gaat vergezeld van een luxe uitgevoerde catalogus met meer dan 300 pagina's waarin alle illustraties in kleur zijn afgebeeld. Per kunstenaar is één penning afgebeeld. Voor de meer gepassioneerde penningenthousiasteling is er een DVD bijgesloten met daarop de foto's van alle tentoongestelde penningen. Deze belangrijke catalogus is perfect om de tentoonstelling in de komende jaren nog vele malen rustig thuis op de bank te kunnen herbeleven.

Er werd een grote verscheidenheid aan lezingen (31 om precies te zijn) aangeboden, verdeeld over drie dagen. Honorair president Lars O. Lagerqvist, startte de serie met een lezing met als titel *Queen Joséphine of Sweden-Norway and her medals*. Lezingen over kunstenaars zoals Peter Götz Güttler en Frederik Christopher Krohn en lezingen met titels als *The medal as workshop*, *The medal revisited*, *Freud's medals*, *Medal commissions with a relative connec-*

Opening van de tentoonstelling door Ilkka Voionmaa

tion, The things you don't see in FIDEM en veel meer interessante penningonderwerpen werden gepresenteerd en bediscussieerd. Alle lezingen zullen worden gepubliceerd in het tijdschrift *Médailles*. De publicatiedatum hiervan is nog niet vastgesteld en zal bekend worden gemaakt op de FIDEM website.

'Social events'

Woensdagavond 16 juni hield de Amerikaanse delegatie een feest in het Hiekkä Taidemuseo. Mashiko, galeriehoudster in New York, had de organisatie ervan op zich genomen. Een feest als dit wordt ieder congres gehouden. De genodigden waren het uitvoerend bestuur, het adviserend bestuur en de (vice)afgevaardigden van alle landen. Tijdens dit feest werd de Amerikaanse congrespenning gepresenteerd. Deze penning vormt de uitkomst van een wedstrijd onder de Amerikaanse kunstenaars. Dit jaar werd de wedstrijd gewonnen door Polly Purvis. De penning is gemaakt van zand, koper en gerecycled glas en is geïnspireerd op Tampere met haar bruggen en meren. Een klein gedicht door de penningmaker vergezelde de penning: *Midsummer sun glowing softly – hovers long over shimmering lakes – Arched bridges traverse – We reunite – to speak the common language of medals.*

In de middag van donderdag 17 juni was er een stadstour georganiseerd, zodat de bezoekers Tampere en haar omgeving konden ontdekken. De rit werd afgesloten met een bezoek aan een penningtentoonstelling over Finse schrijvers in de Main Library Metso. Die avond gaf

de stad voor de congresgangers een receptie in het stadhuis van Tampere. De burgemeester van de stad verwelkomde iedereen, waarna hij van de president van FIDEM de officiële congrespenning overhandigd kreeg.

Na het warme welkom werden de deelnemers vergast op een grappig – maar voor velen vreemd – ritueel. De grootmeester van de *Chiquita Orde*, James Malone Beach, voegde een nieuwe ridder toe aan zijn orde. Hij werd hierbij geassisteerd door de tweede ridder van deze orde, ‘Sir’ Ron Dutton, die een aantal jaren eerder tot ridder was geslagen tijdens een congres van BAMS. De nieuwe ridder is ‘Sir’ Philip Attwood, hoofd van de afdeling munten en penningen van het Brits Museum.

Op vrijdag 18 juni bracht een bus de deelnemers naar Purnu. De Fin Aimo Tukiainen (1917-1996) wordt gezien als een van Finlands belangrijkste beeldhouwers. Hij heeft een grote verscheidenheid aan monumentale kunstwerken, portretten en penningen nagelaten. Tijdens de excursie werden zijn atelier, gieterij en werkplaats bezocht. ’s-Avonds

FIDEM publiceert het tijdschrift *Médailles*, waarin informatie over haar activiteiten en de notulen van ieder congres zijn te vinden. Leden ontvangen het tijdschrift zonder extra kosten. FIDEM-leden ontvangen tevens het tijdschrift *The Medal* van de British Art Medal Society (BAMS), dat normaal gesproken twee keer per jaar wordt gepubliceerd.

De organisatie gebruikt de website www.fidem-medals.org. Deze website verwelkomt iedereen met interesse in de penningkunst, ongeacht of de bezoeker gepassioneerd of nieuwsgierig is. Er is allerhande informatie te vinden, zoals het laatste nieuws van het congres, publicaties en internationale penningevenementen. Van het congres uit 2007 worden alle penningen getoond en het is de bedoeling dat binnenkort ook de penningen van het jongste congres en van eerdere congressen via de website ontsloten gaan worden. Het is een moderne website die wekelijks wordt aangepast en altijd op zoek is naar nieuws over de penningkunst.

Voor meer informatie over FIDEM kunt u een bezoek brengen aan de website www.fidem-medals.org. Mocht u penningkundig nieuws hebben dat u via deze site zou willen delen, neem dan vooral contact op met de webmaster, Marie-Astrid Pelsdonk. Schrijf uw nieuwsbericht in een paar regels en stuur het vervolgens inclusief foto's naar e-mailadres: webmaster@fidem-medals.org. Voor vragen over FIDEM of het lidmaatschap kunt u contact opnemen met de afgevaardigden van uw land. Een lijst met namen en e-mail adressen is te vinden op bovengenoemde website.

werd er een boottocht naar het eiland Viikinsaari georganiseerd. In een prachtig houten paviljoen stond een heerlijk buffet klaar voor alle gasten. De gesprekken aan de tafels gingen vooral over penningen en soms over voetbal.

Algemene vergadering

De traditionele penningmarkt vond plaats in de Wintertuin van Tampere Hall op zaterdag 19 juni. Meer dan twintig kunstenaars en verkopers verkochten er penningen en boeken.

In het kleine auditorium vond de algemene vergadering plaats. De vergadering werd door president Ilkka Voionmaa geopend. Na een moment van stilte voor de overleden leden presenteerde de penningmeester het financiële verslag. Daarna deed de financieel controleur verslag van zijn bevindingen en keurde de vergadering de gepresenteerde cijfers goed. De algemeen secretaris las haar verslag over de laatste drie jaar. De webmaster gaf een korte status en presenteerde de toekomstplannen van de website. Vervolgens werden de nieuwe FIDEM afgevaardigden officieel benoemd en als potentiële organisator voor het xxxi-iste FIDEM congres werd Glasgow gepresenteerd. Er zijn gesprekken gaande waarin de mogelijkheden verder worden onderzocht. Voor de volgende uitga-

Penningmarkt in Tampere Hall

van *Médailles* zal de vormgeving worden verzorgd door de auteur van dit artikel.

Voordat de vergadering werd gesloten, volgde nog een hoogtepunt: de *Aimo NK Viitala prize for the outstanding young medallist under the age of 35* werd toegekend aan Natasha Ratcliffe uit Groot-Brittannië.

FIDEM Grand Prix

Het congres werd afgesloten met een diner in het museumcentrum Vapriikki. De locatie is gevestigd in de constructiewerkplaats van het voormalige bedrijf Tampella Ltd. Dit bedrijf werd eind negentiende eeuw opgericht en vervaardigde tijdens haar bestaan een grote variëteit aan producten, van locomotieven en

Natasha Ratcliffe, Hope, 2008, brons (1/2 ware grootte)

turbines tot stoffen van damast linnen. De textielproductie eindigde in de jaren zeventig van de twintigste eeuw en de laatste industriële activiteiten werden twintig jaar later gestaakt. De oude fabrieksgebouwen zijn op een slimme manier herbruikt. De deelnemers van FIDEM XXXI konden er genieten van een prima diner met levende muziek, waarop zelfs een dansje werd gewaagd. Tot laat in de avond werden de laatste ideeën, gedachten en impressies uitgewisseld voordat het gezelschap zich opsplijste om huiswaarts te keren.

Tijdens het diner werd de *Fidem at 70* penning uitgereikt aan drie personen voor hun onvermoeibare inzet voor de penningkunst: Tapio Suominen (Finland) voor zijn werk om het congres te organiseren, Bogomil Nikolov (Bularijē) voor het promoten van de penningkunst onder studenten en jonge kunstenaars en João Duarte (Portugal) voor zijn werk met de FIDEM archieven in Lissabon. De *FIDEM at 70* penning is het resultaat van een internationale penningwedstrijd uit 2006. De winnaar van de wedstrijd was de Italiaanse kunstenaar Alessandro Verdi. De eerste penningen zijn uitgereikt tijdens het XXX FIDEM congres in Colorado Springs (VS).

Last but not least werd de FIDEM Grand Prix winnaar bekend gemaakt. Deze prijs is ingesteld ter waardering van de beste penning in de tentoonstelling. Als criteria voor deze prijs gelden de volgende factoren: ontwerp, innovatie,

creativiteit, schoonheid, technische perfectie (patina etcetera), ontwikkeling van de kunstenaar, artistieke kwaliteit, belang van in het onderwerp, de balans tussen de titel en het onderwerp, thematische ontwikkeling, uitwerking van de uitdaging tussen voor- en keerzijde en de belettering. De jury bestond deze keer uit Ron Dutton, Tapio Suominen en mijzelf. De keuze was niet eenvoudig omdat er 945 penningen van niet zelden hoge kwaliteit beoordeeld moesten worden. Uiteindelijk heeft de jury een unaniem eindoordeel gegeven. Dit jaar werd de prijs toegekend aan de Nederlandse penningmaakster Elly Baltus (zie voor haar recente werk *De Beeldenaar* 34 (2010) 42-43). Helaas kon Baltus niet op de avond aanwezig zijn, maar een week na het congres ontmoette ze president Voionmaa in Helsinki, waar hij haar het diploma en de geldprijs persoonlijk overhandigde. ■

De tentoonstellingscatalogus van *Art Medal in a Global World and Talking Substance – Nearby Sculpture* kan worden aangeschaft voor € 40 (excl. verzendkosten). Geïnteresseerden kunnen zich melden per e-mail: tamu@tampere.fi of per telefoon: 0035 83 56 56 65 77

Marie-Astrid Pelsdonk-Voisin MA was tot voor kort werkzaam als eerste conservator van de penningencollectie van het Kungliga Myntkabinetet in Stockholm. Zij heeft (inter)nationale publicaties over numismatiek op haar naam staan. Tegenwoordig is zij bezig om het Nederlands machtig te worden. Daarnaast is zij webmaster van FIDEM en buitenlands corresponderend lid voor het leven van de Svenska Numismatiska Föreningen.

Congrespenning van
de Amerikaanse
delegatie

Geboortepenning 2010

Opdracht van de Vereniging voor Penningkunst

Eind februari 2009 kreeg ik het verzoek van de Vereniging voor Penningkunst (VPK) een geboortepenning te maken. Terwijl ik nog een aantal klussen afmaakte was ik in mijn hoofd al bezig met de penning. Een geboortepenning. Zelf heb ik geen kinderen en vanuit die ervaring kon ik dus niet werken. Misschien is dat ook de reden dat ik de 'geboorte' in een wat breder verband zie. Het idee dat een mens in zijn ontwikkeling groeit en meer dan eens geboren kan worden spreekt me aan. En ook het gegeven dat de mens niet het enige wezen is dat geboren wordt. Alles om ons heen groeit en toont zich op een gegeven moment, wordt geboren.

De cirkel, de ononderbroken ronde vorm, staat voor eeuwigdurend. Deze – eveneens traditionele – vorm heb ik daarom gekozen voor mijn penning. In mijn autonome werk gebruik ik onder andere planten (details/stadia) als onderwerp. Met deze geboortepenning

blijf ik dicht bij mijn eigen vormtaal en onderwerp. Mijn keuze viel op de varen.

Op de voorzijde staat de opgerolde bladveer van een varen. Ook daar komt de cirkelvorm terug. De bladveer is enigszins verschoven op het ronde vlak geplaatst en staat symbool voor het ontrollen, ontvouwen van het leven. Een nieuw leven met een eigen toekomst. De doorgaande beweging staat ook voor de cyclus van het leven; het leven dat steeds weer doorgegeven wordt.

De varen is een oeroude plantensoort die 300 miljoen jaar geleden hoogtij vierde in het Carboon. Nog steeds groeit deze plant vrijwel overal op aarde. Er zijn mooie fossiele afdrukken gevonden. Ze heeft een prachtige vorm met een patroon van wiskundige regelmaat. De varen plant zich op een ingewikkelde manier voort. De tijd die de spore van een varen nodig heeft om een herkenbare varen te worden is ongeveer dezelfde tijd

HENNY VAN
GROL

*Geboortepenning,
2010, brons
(foto: Tom Haartsen)*

*Levende steentjes,
2003, brons
(2/3 ware grootte)*

die de menselijke vrucht nodig heeft om geboren te worden: namelijk negen maanden. Links naast de bladsteel staan de initialen van de opdrachtgever (VPK) boven elkaar. Door de letters, VPK verticaal en HG (mijn eigen initialen) horizontaal te lezen, ziet u de penning in de door mij bedoelde richting.

Op de keerzijde komt de ronde vorm terug, ingebed in een brede rand met een opening (ontsluiting). Deze staat voor geborgen zijn, omsloten zijn, veiligheid, maar ook los komen uit een veilige beschermende omgeving. De vorm is geen natuurgetrouwe verbeelding maar je zou er een zaad/vrucht-

achtige vorm in kunnen zien; of een ontsluiting.

Rond 1989 heb ik een aantal geologische reizen gemaakt en daarbij ook ontsluitingen bezocht. Ontsluiting is een geologische term voor het openleggen van de aardkorst. Dit wordt gedaan om grondstoffen te delven. Hierbij komen miljoenen jaren oude fossielen aan de oppervlakte. Het is een sensatie om de fossielen, die jaren opgeslagen lagen in de steen, bloot te leggen. Je bent dan de eerste die ze na miljoenen jaren ziet. Na die reizen heb ik een serie beelden met de titel *Ontsluiting* gemaakt, waarin ik dat blootleggen verbeeld. Aan deze beelden heb ik gedacht bij het maken van de keerzijde van de geboortepening. De opgerolde bladveer lijkt op de vorm van de ammoniet – een fossiele inktvis – die in vereenvoudigde vorm in deze beelden terug te vinden is.

Het middenvlak is naar beneden verschoven en gekanteld in het ronde vlak gezet, hierdoor ontstaat een sikkelvormige opening. Door deze verschuiving worden de voor- en keerzijde met elkaar verbonden en ontstaat een ruimtelijke werking. De meer uitgekristalliseerde vorm aan de voorzijde en de keerzijde met de verbeelding van een pril stadium. Het moest een tactiele penning worden. Prettig in de hand en met afgeronde randen. Direct wist ik dat ik een tekst op de penning wilde zetten. Uiteindelijk vond ik een gedicht van Pablo Neruda (Chili, 1904-1973) dat in woorden

*Ontsluiting III, 1990,
brons, boogte: 28 cm*

uitdrukt wat ik in vorm wilde laten zien. Uit het gedicht *Wat samen met mij wordt geboren* heb ik de volgende zin gekozen: 'Ik raak geboren, geboren, geboren met al wat geboren wordt, ik ben één met het groeien'. Vóór en nog geruime tijd na de geboorte bestaat het leven voornamelijk uit groeien. Het gedicht maakt verbinding met alles wat groeit.

Graag had ik het volledige gedicht van Pablo Neruda, in de vertaling van Dolf Verspoor, in dit blad laten afdrucken, maar daarvoor heb ik geen toestemming gekregen van de Fundación Pablo Neruda in Barcelona. Het gedicht is op internet te lezen. Voor het gebruik van de dichtregels op de penning en het afdrucken van het hele gedicht in de bijsluiter die de penning vergezelt, is wel toestemming gegeven. In de brede omsluitende rand staat het eerste deel van de gekozen zin van Pablo Neruda en in het ronde middenvlak het tweede deel.

Het lettertype dat ik gekozen heb is het kleine letter alfabet in de eenvoudigste basale vorm. De ronde vormen van de letters zijn gebaseerd op de cirkel. In het stukje tekst van Pablo Neruda dat ik gebruik staan geen hoofdletters. Het hele eerste couplet van in totaal 142 woorden bestaat uit één hele lange zin en bevat slechts één hoofdletter.

Voor de uitvoering van de penning heb ik gekozen voor Protometals in

Zwijndrecht. Dit is een vacuümgieterij met als belangrijk voordeel dat het gietsel in een vacuümruimte wordt gegoten, waarbij geen luchtbellens kunnen ontstaan in het brons. Het gieten was een lastige klus, omdat de penning nogal van dikte verschilt en de stroom van het vloeibare brons werd verstoord door de opening in het vlak. Het patina bestaat uit twee kleurlagen, een bruine ondergrond van kopernitraat met daar overheen ijzernitraat voor een plaatselijke warme levendige kleur.

Tijdens mijn academitijd ben ik in mijn vrije tijd met het maken van penningen begonnen. Jaren heb ik er niet naar omgekeken, maar circa tien jaar geleden heb ik het weer opgepakt. Ik wilde weten of ik een portret ook op een penning tot een goed resultaat kon brengen, compleet met keerzijde. Sindsdien heb ik meerdere penningen gemaakt waaronder *levende steentjes* en *Anneke*, het onderwerp waar ik in mijn ruimtelijke beelden ook mee bezig was. Ik heb met veel plezier aan de penning gewerkt. Het was voor mij dan ook een pijnloze, maar wel langdurige bevaling. Ik hoop dat ze in uw midden zal groeien.

Henny van Grol (1957) is beeldhouwer.

*Anneke, 2003, brons
(2/3 ware grootte)*

Denkend aan Penningen

Symposium over de toekomst van de penningkunst

Een aantal beeldend kunstenaars en liefhebbers van penningen heeft het initiatief genomen een symposium te organiseren over de toekomst van de Nederlandse penningkunst. De laatste jaren zijn de meningen daarover nogal verdeeld geraakt, maar gelegenheid om er een constructieve discussie over te voeren is tot nu toe achterwege gebleven. Deze bijeenkomst is bedoeld om inzicht in te krijgen in de huidige stand van zaken met de intentie ideeën te verzamelen, die bij kunnen dragen aan een positieve en florissante toekomst voor de penningkunst.

Een aantal prominente sprekers, waaronder Mirjam Mieras, Nico de Wit, Henk van der Vorst Pier van Leest en Carolien Voigtmann heeft zich bereid

verklaard om een korte inleiding te geven. Daarna zal onder leiding van Bert van Beek, oud-voorzitter van Stichting De Beeldenaar, over het onderwerp worden gediscussieerd worden. Na afloop zal de discussie worden afgerond onder het genot van een glaasje.

In de ontvangsthall zal een kleine expositie worden ingericht met voorbeelden van hedendaagse Nederlandse penningkunst. Van het symposium zal een verslag verschijnen in *De Beeldenaar*.

Zaterdag 13 november 2010 13.30-17 uur. Architectenbureau De Twee Snoeken, Postelstraat 49, s-Hertogenbosch (op loopafstand van het station). Deelname is kostenloos.

Aanmelden per e-mail: info@debeeldenaar.nl of per post: Postbus 11, 3500 AA Utrecht.

(advertentie)

Op elk gewenst moment in onze voorraad penningen kijken?

Dat kan op: www.mevius.nl

Keuze uit ruim duizend stuks vanaf de 16e tot en met de 21e eeuw.

Ook numismatische literatuur kunt u op onze website vinden.

Mevius Numisbooks International B.V.

Oosteinde 97, 7671 AT Vriezenveen

Tel. 0546 561 322, Fax 0546 561 352, E-mail: info@mevius.nl

Bezoek aan ons kantoor alleen op afspraak.

Nieuwe rijkdom

Berichten uit het Geldmuseum

Het Geldmuseum beheert naast de papiergeldcollecties van De Nederlandsche Bank (DNB) en het voormalig Koninklijk Penningkabinet onder andere ook de collectie van het Nederlands Economisch Historisch Archief (NEHA) en sinds kort ook die van het Ministerie van financiën. Het Ministerie heeft tussen 1846 en 1988, een kleine anderhalve eeuw, eigen papiergeld uitgegeven onder verschillende benamingen (muntbiljet, kasbiljet en zilverbons). Voorbeelden daarvan werden opgenomen in het eigen archief.

Staatspapiergeld

De oudste uitgaven dateren uit 1846 en 1849 en werden gecreëerd ten behoeve van de grote geldsaneringen uit de jaren veertig van de negentiende eeuw. Ze dienden een specifiek doel en hadden daarom een vooraf vastgestelde circulatieduur van enkele jaren. Bij het intrekken van deze emissies bleken de lage coupures (met name het 10-guldenbiljet) zeer gewild bij het publiek. Dat deed er dan ook liever geen afstand van. Door dit toch onverwachte succes besloot de overheid de uitgifte voortaan op beperkte schaal voort te zetten met drie

coupures: 100, 50 en 10 gulden. Dit tot ergernis van De Nederlandsche Bank. Zij zag dit toch als een soort oneerlijke concurrentie, aangezien de overheid voor haar eigen uitgaven veel minder zekerheden verlangde dan zij DNB oplegde. Met de invoering van de Bankwet 1903 kwam er een einde aan dit conflict: voortaan zou de overheid zich onthouden van het uitgeven van eigen papiergeld.

Met het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog moest de overheid hierop terugkomen. Op grote schaal werden de

ERIK VAN DER
KAM

*Drukproef 100 gulden,
1854 (verkleind)*

In de rubriek 'Berichten uit het Geldmuseum' leveren medewerkers van de afdeling Collectie en Onderzoek van het Geldmuseum bij toerbeurt een korte bijdrage om zo het onderzoek dat verricht wordt bij het Geldmuseum voor het voetlicht te brengen. De onderwerpen variëren van nieuwe aanwinsten tot een kijkje achter de schermen.

grote zilveren munten achtergehouden, terwijl er door het hamsteren juist een grotere behoefte was aan muntgeld. Te kort dreigde en de overheid besloot opnieuw over te gaan tot de uitgifte van papiergeld: zilverbons in de waarden van 1, 2½ en 5 gulden. Omdat De Nederlandsche Bank begrip had voor de nood en de uitgifte ook daadwerkelijk steunde, werd dit niet gezien als een inbreuk op de Bankwet.

De zilverbons werden in grote oplagen gedrukt en meer dan 70 miljoen gulden aan bons werd in circulatie gebracht. Na de oorlog slonk haar aandeel aan de geldcirculatie tot zij eind jaren dertig een marginaal bestaan leidde. Dit veranderde weer toen de Tweede Wereldoorlog uitbrak. Opnieuw en om dezelfde redenen bleken zilverbons onmisbaar te zijn om het chartale geldstelsel in stand te houden.

Na de Tweede Wereldoorlog bleek dat niet veranderd te zijn. Weliswaar werd het geldstelsel gesaneerd, maar omdat het de regering ontbrak aan voldoende edelmetaal moest de uitgifte van papieren guldens en rijksdaalders worden voortgezet. Ter onderscheiding van het ingetrokken geld werd de naam muntbiljet opnieuw ingevoerd. Met de vervanging van zilver door nikkel als muntmateriaal en de invoering van een 5-guldenbiljet door De Nederlandsche Bank in 1966 verdween de noodzaak voor de muntbiljetten-uitgifte. Sinds de jaren zestig van de twintigste eeuw werden ze niet meer in circulatie gebracht. Opgeslagen in de kluizen van met name De Nederlandsche Bank bleven ze nog zo'n twintig jaar bewaard om in geval van nood opnieuw in circulatie te worden gebracht. In de jaren tachtig was iedereen het er wel over eens dat de biljetten qua

Niet uitgevoerd
ontwerp zilverbon, z.j.
(verkleind)

*Niet uitgevoerd
ontwerp zilverbon, z.j.
(verkleind)*

beveiliging zo kwetsbaar waren geworden dat het in circulatie brengen niet meer verantwoord zou zijn. Ze werden officieel ingetrokken en in 1988 vernietigd.

Collectie

De collectie die het Geldmuseum in bruikleen heeft overgenomen van het ministerie omvat in hoofdzaak materiaal uit de twintigste eeuw. Voor het grootste deel zijn het fotografische glasplaten, zinken drukplaten en specimina uit de periode 1914 tot 1945. Daarnaast zitten er enkele mooie falsificaten bij uit 1852, 1900 en 1903 (10 gulden) en 1918 (2½ gulden). Ook bevinden zich in de collectie enkele zeer bijzondere stukken. Bijvoorbeeld een drukproef van 100 gulden uit 1854. Dat is op het eerste gezicht vreemd, want deze trouwens nooit aangetroffen uitgifte hoort gedateerd te zijn op 15 september 1853. Nu

is het zo dat in 1854 problemen ontstonden door de grote onderlinge gelijkens van de drie coupures (100, 50 en 10 gulden) en er zijn pogingen gedaan dit op te lossen. Uiteindelijk resulteerde dat in het intrekken van de 100-gulden coupure. Mogelijk is het hier aangetroffen biljet een niet uitgevoerde aanpassing geweest.

Enkele andere parels in de collectie van het ministerie zijn nooit uitgevoerde zilverbons-ontwerpen uit de Tweede Wereldoorlog. Aangetroffen werden de coupures 2½ (1941) en 1 gulden (z.j.) in dezelfde stijl en ook het ontwerp voor 1 gulden dat omgewerkt in 1944 in circulatie werd gebracht als 5-guldenzilverbon. Verder onderzoek in de archieven van het Ministerie van financiën zal duidelijk moeten maken waarom deze ontwerpen uiteindelijk niet in productie zijn genomen. ■

Erik van der Kam (1956) is als onderzoeker papiergeld en moderne betaalmiddelen verbonden aan het Geldmuseum. Hij verricht onderzoek naar de ontwikkelingen op het gebied van het

papiergeld in Nederland in het algemeen en naar het verschijnsel staatspapiergeld (muntbiljetten en zilverbons) in het bijzonder.

Niet uitgevoerd
ontwerp zilverbon,
1941 (verkleind)

MUNTMANIFESTATIE 2010

Zaterdag 18 September - Hotel Van der Valk Assen
Grootste muntenbeurs (met penningen / bankbiljetten) van ons land !
Ruim 100 standhouders waarvan tenminste 25 uit het buitenland.

De vlag kan uit, want wij organiseren dit jaar onze 10^e editie.
Dat vieren we samen met u !!! Daarom geldt nu eenmalig :

GRATIS TOEGANG

Deze locatie (Balkenweg 1, 9405 CC) ligt pal aan de A28 (Afrit 33)
met ruime GRATIS parkeergelegenheid ! Zaal open 10.00 – 17.00 uur
Voor meer info over deze en onze andere beurzen:
mail info@wbevenementen.eu of bel 050-5033926 (alleen 's avonds)
WWW.WBEVENEMENTEN.EU

Muntmelange

EEN HYBRIDE DUIT VAN GRONSVELD EN REKEM

Met enige regelmaat wordt in dit blad een nog onbeschreven duit van één van de hagemunten uit de Nederlanden gepubliceerd. In munthuizen als die van Rekem en Gronsveld werd schier eindeloos gevarieerd op dezelfde thema's. Veelal gaat het om imitaties van munten van de Noordelijke Nederlanden, de Zuidelijke Nederlanden of Luik. De munten van Rekem en Gronsveld, en met name de latere types, ogen vaak zeer onverzorgd qua stempels en zijn vaak ook zeer licht van gewicht. Ik vraag me bij het zien van zo'n munt weleens af of het nu gaat om een product van een hagemunt, of dat het een 'echte valsing' betreft. Die twijfel heb ik bij het onderwerp van dit stukje ook. Het gaat om een hybride van een Gronsveldse en een Rekemse duit.

We kennen duiten van Frans Gobert van Gronsveld met op de voorzijde een

versierd en gekroond wapen met één of twee leeuwen en op de keerzijde de tekst FSRI / CABI / G over drie regels (Purmer en Van der Wiel 9124, 9128-9129). Ze kunnen doorgaan voor Overijsselse duiten (één leeuw), Gelderse duiten (twee leeuwen die elkaar aankijken) of Friese duiten (twee leeuwen onder elkaar geplaatst). Van Rekem kennen we veel verschillende imitaties van Utrechtse duiten. Het type met op de voorzijde een door twee leeuwen geflankeerd, gekroond en in viere gedeeld wapen (1 en 3 een kruis, 2 en 4 een leeuw) met hartschild (vogel) en op de keerzijde in één regel TRAREC of een variant in een vier-, zes- of achtpas komt veelvuldig voor (Lucas 507-515). Soms is bij deze munten op de voorzijde een gekroond en versierd wapen met een leeuw te vinden (Lucas 516-517). Het gaat hier om imitaties van Utrechtse duiten, een enkele keer dragen ze een jaartal, 1681-1683.

Ik hoop u als lezer van de rubriek Muntmelange een plezier te doen met een kleine ontdekking. Het is een duit

WILLEM VAN DEN
NIEUWENHOF

De rubriek Muntmelange biedt ruimte om één of meer opmerkelijke numismatische zaken in kort bestek te behandelen. Alle wetenswaardigheden die met antieke, middeleeuwse of moderne munten te maken hebben – bijvoorbeeld puzzelstukjes voor nader onderzoek – passen in deze rubriek. Suggesties, ideeën of kant en klare korte artikelen kunt u sturen aan de redactie van *De Beeldenaar*, Postbus 11, 3500 AA Utrecht of per e-mail naar redactie@debeeldenaar.nl.

*Duit. Gronsveld
(1½ ware grootte)*

*Duit. Rekem
(1½ ware grootte)*

Hybride duit
(1½ ware grootte)

die aan de ene zijde duidelijk ARE laat zien. Bij heel goed kijken is nog een R te herkennen:...RARE in een zespas. Op de andere zijde zien we..RI /..AB... Een leuke combinatie van twee hagemunten: Gronsveld en Reckheim. Bekend is dat de verantwoordelijken voor het uitbaten van de diverse munthuizen in de Nederlanden en hun belangrijkste medewerkers vaak uit families afkomstig waren

die je steeds in diverse functies her en der in de munthuizen in onze gebieden tegenkomt en dat 'job hopping' van het ene munthuis naar het andere aan de orde van de dag was. Dit biedt een verklaring voor deze munt. Het kan natuurlijk ook gewoon een valse munt zijn, waarbij twee voorbeelden die op zichzelf al een verdacht karakter hadden zijn gebruikt voor het ontwerp. ■

LITERATUUR

P. LUCAS *Monnaies seigneuriales mosanes* (Hennuyères, 1982).

D. PURMER / H.J. VAN DER WIEL *Handboek van het Nederlands kopersgeld* (Vriezenveen, 1996).

F.B.M. TANGELDER *Muntbeeren muntmeester* (Arnhem, 1955).

(advertenties)

Internationale penningkunst

Waar kan ik het vinden? Wat gebeurt er in andere landen?
Wie zijn de kunstenaars? Hoe kan ik het ondersteunen?

International Art Medal Federation

bezoek ons op:

www.fidem-medals.org

Oriental Numismatic Society

Internationale vereniging voor geïnteresseerden in de numismatiek van niet-westerse culturen, zoals de pre-Islamitische culturen in het Midden-Oosten en centraal Azië, het cultuurgebied van de Islam, het subcontinent India, China, Japan en Zuidoost Azië

info lidmaatschap lingen@wxs.nl / lidmaatschap €30 per jaar
www.onsnumis.org

Euroruimte

NIEUWE SPECIALE 2-EUROMUNTEN

Frankrijk

Op 25 mei heeft Frankrijk een speciale 2-euromunt uitgegeven ter herdenking van de zeventigste verjaardag van de oproep van generaal De Gaulle op 18 juni 1940. Na de val van Frankrijk richtte generaal de Gaulle – de leider van de Vrije Franse Strijdkrachten – zich met een oproep (Appel du 18 Juin) op de BBC tot het Franse volk; verklaarend dat de oorlog nog niet voorbij was. De toespraak wordt beschouwd als de aanzet tot de Franse verzetsbeweging en het begin van haar strijd tegen de bezetting van Frankrijk tijdens de Tweede Wereldoorlog. De munt toont generaal de Gaulle, in uniform en blootshoofds, afgebeeld voor een microfoon die typisch is voor die tijd, terwijl hij de oproep voorleest; in de afbeelding is handig een verwijzing naar de uitgevende staat (RF voor République Française) verwerkt. Bovenaan bevindt zich het jaartal 2010 en daaronder 70 ANS (70 jaar) en APPEL 18 JUIN (oproep 18 juni).

ROB KOOIJ

(1½ ware grootte)

De basis voor het ontwerp

De rubriek Euroruimte bericht in kort bestek wederwaardigheden over euromunten. Is u iets opgevallen aan de circulatiemunten en wilt u die kennis delen met de samensteller van deze rubriek, dan kunt u die sturen naar euroruimte@debeeldenaar.nl. De redactie behoudt zich het recht voor bijdragen in te korten of te weigeren.

België

Vanaf 1 juli 2010 bekleedt België voor zes maanden het voorzitterschap van de Europese Unie. Ter ere hiervan heeft België op 10 juni 2010 een speciale 2-euromunt uitgegeven. De munt toont het herdenkingslogo, de gestileerde letters EU en trio.be (de website waarop informatie is te vinden over het Belgische voorzitterschap). Het centrale ontwerp wordt omcirkeld door de woorden

(1½ ware grootte)

BELGIAN PRESIDENCY OF THE COUNCIL OF THE EU 2010 en de drietalige landaanduiding BELGIE BELGIQUE BELGIEN. Onder het logo en boven de landsnaam staat het jaar van uitgifte 2010 afgebeeld tussen het muntteken aan de linkerkant en het muntmeesterteken aan de rechterkant.

Italië

De 200ste geboortedag van de staatsman Camillo Benso di Cavour wordt geëerd met een speciale munt van 2 euro die in september zal uitkomen. Camillo Benso, graaf van Cavour (1810-1861) was een sleutelfiguur in de Italiaanse eenwording en het vroeg Italiaans liberalisme en de oprichter van het politieke nieuwsblad *Il Risorgimento*. Op de munt staat het portret van Cavour, gebaseerd op een schilderij van Francesco Hayez uit 1864. Aan de linkerkant staan het woord CAVOUR en het monogram van de Italiaanse Republiek RI. Aan de rechterkant staan de letter R, de jaartallen 1810 en 2010 en de initialen van de ontwerpster Claudia Momoni.

(1½ ware grootte)

JANJAAP LUIJT

BU-SET 2010 NEDERLAND

Een van de nieuwe producten die euroverzamelaars dit jaar al snel konden bestellen bij de Koninklijke Nederlandse Munt, was de BU-set 2010. Deze set bevat de acht Nederlandse euromunten in BU-kwaliteit in een verzamelaarsverpakking, waaraan bovendien een penning is toegevoegd die dient als echt-

heidskenmerk van de Koninklijke Nederlandse Munt.

Bij het instellen van de rubriek 'Euro-ruimte' is besloten uitsluitend aandacht te besteden aan circulatiemunten, om allerlei verzamelaarsproducten uit te kunnen sluiten. Bij de BU-set 2010 doet zich nu een probleem voor: de set bevat vanzelfsprekend een 2-euromunt, maar het Ministerie van Financiën heeft aangekondigd deze denominatie in 2010 helemaal niet in productie te zullen nemen voor uitgifte in de muntcirculatie. Is de Nederlandse 2-euromunt 2010 daarmee een circulatiemunt of uitsluitend een verzamelproduct? ■

Penningnieuws

Twee penningen over de relatie tussen mens en dier. De eerste is gewijd aan het schaap, de tweede gaat over de relatie tussen mens en aap, zoals Darwin dat zag passen in de evolutietheorie.

KARIN BEEK

Schapenpenning, 2009, brons, 60 mm.

Karin Beek heeft verschillende malen bronzen beelden gemaakt met het schaap als onderwerp. Wie in dit voor-

jaar een blik wierp in de voortuin van haar woning-atelier langs de IJsselmeerdijk, kon er een paar zien staan. Schapen kunnen in hun wintervacht er van voren zo mooi bol uitzien en dat heeft Karin in deze penning verbeeld. Het schaap staart ons goedmoedig aan. Op de andere zijde zien we de boer met zijn schapen naar de boerderij gaan, die rechts achter op de penning nog vaag te zien is.

HENK VAN DER
VORST

De rubriek penningnieuws biedt ruimte om in kort bestek nieuwe penningen onder de aandacht te brengen. Bij voorkeur digitale bijdragen met foto's zenden aan de redactie van *De Beeldenaar* of aan redacteur Henk van der Vorst, Eekhoornlaan 9, 3951 AV Maarn. e-mail: penningnieuws@debeeldenaar.nl. De redactie behoudt zich het recht voor bijdragen in te korten of te weigeren.

KEES REEK

Darwin 2, 2010, brons (71 mm)

Charles R. Darwin (1809-1882) publiceerde in 1859 de eerste uitgave van *The Origin of Species by Means of Natural Selection*. Ter gelegenheid van zijn 200ste geboortjaar en 150 jaar evolutietheorie was 2009 uitgeroepen tot Darwin-jaar. In 1871 publiceerde Darwin *The Descent of Man*, waarin hij de afstamming van de mens beschreef. Het veroorzaakte wereldwijd veel opschudding. De directe link tussen de mens en de aap was in die

tijd een ongehoorde stelling. Descent betekent in het Engels niet alleen afstamming, maar ook het afdalen van een trap. Wetenschappers hebben achterhaald dat de mensaap en de mens voor ongeveer 99 % genetisch identiek zijn. Op de keerzijde staan APE en MAN verbonden met $\approx$, het wiskundige symbool voor ongeveer. De negens van de jaartallen 1859 en 2009 worden ook vooraf gegaan door het ongeveer teken en afgesloten met het symbool voor procenten, zo ontstaat $\approx 99\%$. Verder staan hier de gestileerde initialen CR als signatuur van de maker. ■

Nieuws, aankondigingen en tentoonstellingen

ATELIERBEZOEK

Op 25 september zijn lezers van *De Beeldenaar* van harte welkom in het atelier van Jet Schepp in Amsterdam. Een maand later op 23 oktober mogen ze komen kijken in de beeldentuin en het atelier van Jissy Keuenhof in Ede.

Aanmelden per e-mail: maja@agandau.nl. Vermeld uw naam en adres. Met de bevestiging van uw aanmelding ontvangt u tevens gegevens over de exacte tijd en plaats van de bijeenkomst.

TENTOONSTELLINGEN

Topstukken

De tentoonstelling *EyeCatchers* in het Geldmuseum te Utrecht stelt de bezoeker voor het eerst in de geschiedenis van het museum in staat om de 100 mooiste,

zeldzaamste en meest boeiende succesverhalen uit de kluizen van het Geldmuseum te beleven. Bij de tentoonstelling verschenen een boek en een 'glossy'. Beide zijn in de museumwinkel te koop

Tot en met voorjaar 2011, di.-vr. 10-17 uur; za.-zo. 12-17 uur. Geldmuseum, Leidseweg 90, Utrecht.
www.geldmuseum.nl

Identiteit op Drift

De scheiding tussen Prinsgezinden en Patriotten, de slag bij Leipzig in 1813, Napoleons ontsnapping van Elba, de eerste proeven met de randtekst *DE NAAM DES HEEREN ZY GELOOFD* en het eerste vorstenportret sinds de zestiende eeuw op een geldstuk. Deze en andere belangrijke gebeurtenissen uit de periode 1785-1815 worden zichtbaar op de munten en penningen in de presentatie *Identiteit op Drift; politieke en monetair veranderingen rond 1800* in de penningvitrine van Teylers Museum.

Tot en met 27 september, di.-za. 10-17 uur; zo. en feestdagen 12-17 uur. Teylers Museum, Spaarne 16, Haarlem.
www.teylersmuseum.eu

Waardeloos?

In de tentoonstelling *Waardeloos? Van betaalmiddel tot siervoorwerp* komt de vraag aan bod of een muntstuk zijn waarde behoudt nadat het is ontdaan van zijn economische context. Munten die vermaakt zijn tot een herinneringsobject of sieraad zijn voor de economie waardeloos geworden, maar behouden hun waarde of worden zelfs waardevoller, al is het slechts voor diegene die ze vermaakt heeft.

Tot en met najaar 2010, di.-vr. 10-17 uur; za.-zo. 12-17 uur. Geldmuseum, Leidseweg 90, Utrecht.
www.geldmuseum.nl

Adressen verenigingen

KONINKLIJK NEDERLANDS GENOOTSCHAP
VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE

J.E.L. Pelsdonk
p/a Geldmuseum
Postbus 2407
3500 GK Utrecht
info@munt-penningkunde.nl

VERENIGING VOOR PENNINGKUNST

Secretariaat (informatie over lidmaatschap, adreswijzigingen en opzeggingen):
E. de Jong
Park Hoornwijck 35
2289 CZ Rijswijk
tel. (070) 3867867
info@penningkunst.nl
www.penningkunst.nl

Bestellingen van penningen:

P.H. Bloemer
Kruithuisstraat 110
1018 WW Amsterdam
tel. (020) 6730180
bloemer@xs4all.nl

Guus Hellegers

In de bibliotheek van het Sculptuur-instituut zal van 14 september tot en met 28 november 2010 een expositie te zien zijn van penningen van Guus Hellegers (1937). Het Sculptuurinstituut is gehuisvest in Museum Beelden aan Zee.

14 september tot en met 28 november, di.-zo.
11-17 uur. Museum Beelden aan Zee/bibliotheek
Sculptuur Instituut Nederland,
Harteveldstraat 1, Den Haag.

Van Gelder-lezing

Op donderdag 18 november 2010 wordt de eerstvolgende Van Gelder-lezing gehouden; een gezamenlijk initiatief van de Stichting Nederlandse Penningkabinetten (SNP) en het Geldmuseum. Spreker die avond is dr. Joost Welten met de voordracht getiteld:

'Het dagelijks gebruik van muntstukken. Papieren muntvondsten uit de beide Limburen 1770/1839'.

Van Gelder-lezing, donderdag 18 november 2010. Geldmuseum, Leidseweg 90 te Utrecht. Nadere informatie en de wijze van aanmelding wordt in *De Beeldenaar* 2010-6 verwacht.

Digitale publicaties

De Koninklijke Nederlandse Munt stelt haar jaarverslag 2009 Jaarverslag digitaal beschikbaar op internet. Het jaarverslag bevat de oplagecijfers van door haar geslagen munten in 2009 en voorgaande jaren en uitgebreide informatie over allerhande Nederlandse verzamelaarsproducten.

http://www.knm.nl/CmsData/FCKUploads/file/KNM_Jaarverslag_2009.pdf ■

MUNTHANDEL **G. HENZEN**

Grieks • Romeins • Byzantijns • Middeleeuwen • Provinciaal • Koninkrijk tot 1945
Overzee tot 1945 • Buitenlands tot 1945 • Historie- en rekenpenningen • Archeologie

zo maar een paar munten uit ons actuele assortiment....

Vraag onze gratis prijslijst aan ! (verzamelgebied vermelden) website: www.henzen.org

Postbus 42 • 3958 ZT Amerongen • ☎ 0343-430564 • fax 0343-430542 • info@henzen.org

Auctions I74–I79 in Osnabruck, September 27 – October 1, 2010

Principality Montenegro
Nicolaus I., 1860–1918. 100 Perpera 1910, Vienna. Very rare. Nearly uncirculated.

Kingdom Netherlands
Wilhelm I., 1813–1840. Gulden 1821, Utrecht. Very rare. Uncirculated.

Roman Imperial Coins
Labienus. Denar 40 B. C., uncertain
mint in Syria or Asia Minor. Very rare.
Very fine.

Roman Empire
Pertinax, 193. Aureus, Rome. Very
rare. Extremely fine.

Kingdom Netherlands
Wilhelm I., 1813–1840. 3 Gulden 1824, Utrecht. Very rare. Nearly uncirculated.

KÜNKER

Coin and Gold Trading
Auction House for Coins and Medals

CATALOGUE I74: Coins from the
Ancient World (approx. 1,250 lots)

CATALOGUE I75: Coins and Medals
from Medieval to Modern Times
(approx. 2,450 lots)

CATALOGUE I76: Hamburg, Lübeck,
Schleswig-Holstein, Denmark –
The Private Collection of Siegfried
Schierhorn (approx. 935 lots)

CATALOGUE I77: Gold Coins (ap-
prox. 735 lots) • German Coins
since 1871 (approx. 380 lots)

CATALOGUE I78: Russian Coins
and Medals (approx. 740 lots) •
Russian Orders and Decorations
of an old Belgian Collection (ap-
prox. 170 lots)

CATALOGUE I79: Paper Money –
Monetary Development (approx.
930 lots)

Interested in receiving our Auction
Catalogues? Simply contact us!

Call: +49 541 96 20 20

Fax: +49 541 96 20 222

Email: service@kuenker.de

Visit us online: www.kuenker.com

Profit from our Experience –
Consign your Coins and Medals!

More than 10,000 clients world-
wide place their trust in us. Our
company's first auction was held
in 1985, and we can look back on
a positive track record of over 170
auctions since that time. Four times
a year, the Künker auction gallery
becomes a major rendezvous for nu-
ismatic aficionados. This is where
several thousand bidders regularly
participate in our auctions.

Fritz Rudolf Künker GmbH & Co. KG
Gutenbergstrasse 23 · 49076 Osnabrück
Germany · www.kuenker.com

Osnabrück · Berlin · Munich
Zurich · Moscow

MUNTEN- EN POSTZEGELORGANISATIE

VEILINGEN & TAXATIES

MUNTEN, POSTZEGELS, BANKPAPIER, ETC.

Onafhankelijk
Betrouwbaar
Ervaren

- Grootste klantengroep
- Bij verkoop hoogste opbrengst
- Betrouwbare en realistische taxaties worden kosteloos verstrekt

MPO, hét adres
voor veiling, advies
en bemiddeling

KANTOORADRES MPO: ENERGIEWEG 7, 3401 MD IJSSELSTEIN
TEL: +31 (0)30-6063944 - FAX: +31 (0)30-6019895 - WWW.MPO.NL

Munthandel Verschoor

*Gespecialiseerd in de betere kwaliteiten van:
Historie- en Familiepenningen in zilver en goud
Provinciale- en Koninkrijksmunten*

1941. DEN HAAG.
BELONINGSPENNING VAN HET GEMEENTEBESTUUR.

Vz. Twee gestyleerde leeuwen als schildhouders van het gekroonde stadswapen.

Kz. HET GEMEENTE BESTUUR .VAN s-'GRAVENHAGE daaronder in
driehoekig inscriptieveld: AAN M.C. VERMAAT/

1 APRIL 1893 – 1 MAART 1941 / DIRECTEUR / GEM. DIENST VAN /
HAVEN-EN / MARKT- / WEZEN

JP 197. goud, 40.00 mm., 44.25 gram.

Postbus 5803 - 3290 AC Strijen
Tel.: (078) 674 7712 - Fax: (078) 674 4424

www.verschoor.com - info@verschoor.com

Lid I.A.P.N.

De Nederlandsche Muntenveiling

**OVERWEEGT U
UW VERZAMELING
TE VERKOPEN?**

Bij ons heeft u 2 mogelijkheden:

Contante betaling

of realisatie via onze

**Internationale
veilingen**

Bel ons voor een vertrouwelijk
en gratis advies.

Tel. 0294 - 43 30 20
Fax. -0294 - 43 30 55

De Nederlandsche Muntenveiling

Leeuwendeldseweg 14
1382 LX Weesp

Gediplomeerd veilinghouder & taxateur

Onze
veiling
catalogus
op aanvraag

www.nmv.nl

DE BEELDENAAR

NOVEMBER/DECEMBER 2010, 34^e JAARGANG NR. 6

Jean ELSEN & ses Fils s.a.

JAARLIJKS HOUDEN WIJ 4 VEILINGEN EN
VERZENDEN WIJ 4 PRIJSLIJSTEN

WIJ AANVAARDEN UW VERZAMELINGEN
EN/OF LOSSE MUNTEN VAN BETERERE KWALITEIT

Jean Elsen & ses Fils s.a.
Tervurenlaan 65
B-1040 Brussel

Tel. : 32-2-734.63.56
Fax : 32-2-735.77.78

info@elsen.eu
www.elsen.eu

Voor inkoop - verkoop - veilingen taxaties - opdrachten - adviezen

KAREL DE GEUS MUNTVEILINGEN B.V.

Kosteloze taxatie door onze experts van al uw munten en bankbiljetten

Met belangstelling zien wij steeds weer uit naar nieuw materiaal voor onze internationale veilingen.

U mag ons dan ook ten alle tijden consulteren voor een vrijblijvend advies.

Ook een kosteloze taxatie van uw collectie behoort tot de mogelijkheden.

Frans Bekersstraat 1a
5504 JA Veldhoven

Tel.: 040-2123455
Fax.: 040-2110845

numis@kareldegeus.nl
www.kareldegeus.nl

Van der Dussen Numismatic Books

Tel.: 043-3215119

www.vanderdussen.com

Schulman b.v.

_____ numismatists _____ Est. 1880

Na een succesvolle veiling met record opbrengsten is
Schulman B.V. weer klaar voor nieuwe inzendingen

*Schulman B.V. behaalt record
veilingopbrengst voor
rijksdaalder 1815 € 39.600,-*

-Veiling 332 november 2009-

Brinklaan 84a - 1404 GM - Bussum - Geopend: dinsdag t/m vrijdag - Tel. 035 6916632 - Fax 035 6910878 - info@schulman.nl

DE BEELDENAAR 34 (2010) nr. 6

Tweemaandelijks tijdschrift voor Numismatiek en Penningkunst

DE BEELDENAAR

Tijdschrift van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde (www.munt-penningkunde.nl) en de Vereniging voor Penningkunst (www.penningkunst.nl).

STICHTING DE BEELDENAAR

Postbus 11, 3500 AA Utrecht

info@debeeldenaar.nl

ING Bank 5761252

BIC: INGBNL2A

IBAN: NL10 INGB 0005761252

REDACTIE

redactie@debeeldenaar.nl

P.A.M. Beliën, F. Biesiot, L. Boezelijn,

R. Van Laere, J. Luijt (hoofdredacteur),

W.P.C. van den Nieuwenhof, L. Nijland,

J.E.L. Pelsdonk, H.A. van der Vorst.

JAARABONNEMENTEN

Nederland: € 25;

België en Luxemburg: € 30;

binnen Europa: € 37,50; buiten Europa: € 40

Losse nummers € 6.

Abonnementen worden aangegaan voor één jaargang en stilzwijgend met één jaar verlengd

indien niet vóór 15 november van het voorafgaande kalenderjaar schriftelijk is opgezegd.

Voor leden van het Koninklijk Nederlands

Genootschap voor Munt- en Penningkunde

en de Vereniging voor Penningkunst is het

abbonement bij het lidmaatschap inbegrepen.

Zij geven mutaties door aan hun vereniging.

AANWIJZINGEN VOOR AUTEURS

Artikelen over numismatiek of penningkunst

zijn van harte welkom. Aanwijzingen voor

auteurs zijn op te vragen bij de redactie

beschikbaar op www.debeeldenaar.nl.

ADVERTENTIES

Tarieven en voorwaarden op aanvraag.

ZET- EN DRUKWERK

Drukkerij Peeters, B-3020 Herent, België.

Meningen en feiten door auteurs weergegeven

vallen buiten verantwoordelijkheid van de

redactie en uitgever.

© Gehele of gedeeltelijke overname van artikelen is alleen toegestaan na schriftelijke toestemming van de redactie.

ISSN 0165-8654

Typefouten en zetduiveltjes 244
Janjaap Luijt

Een spiraalvormig vroegmiddeleeuws goudbaartje 245
Annemarieke Willemsen

Hoe ik Vera icon ervaar 250
Kees Canters

Penning uit 1730 en een Amsterdamse lutherse familie 251
Harry Donga

Mexicaanse kunstenaars maken kennis met de penningkunst 253
Jissy Keuenhof

Zoekpenning 256
Janjaap Luijt

Beperking als uitdaging 257
Elly Baltus / Mirjam Mieras

Grand Prix FIDEM opnieuw voor Nederlandse kunstenaar 259
Carolien Voigtmann

Muntcirculatie in de beide Limburgen 1770-1839 262
Van Gelder-lezing

De vernietiging van het Nederlands-Indisch kopersgeld in 1900 263
Wiebe Nijlunsing

60 jaar penningen maken 265
Jadwiga Pol-Tyszkiewicz

Euroruimte 278
NIEUW EUROLAND PER 2011: ESTLAND
SPAANSE 2-EURO 2011

Muntmelange 279
EEN ONBEKEND DRIESTUIVERSTUK UIT 1621 VAN
BATENBURG

Penningnieuws 283
NIKO DE WIT

Nieuws, aankondigingen en tentoonstellingen 284

Tenzij anders vermeld zijn munten en penningen afgebeeld op ware grootte.

Typefouten en zetduiveltjes

JANJAAP LUIJT

Elke twee maanden ontvangt u weer *De Beeldenaar*. Dat lijkt vanzelfsprekend, maar voordat het tijdschrift bij u op de mat valt, hebben de artikelen die er in staan alle een lange geschiedenis achter de rug. Uiteraard moet een en ander eerst geschreven worden en heeft de auteur er vaak al een lange periode van onderzoek aan vooraf laten gaan. Dat is de fase waar de redactie van het tijdschrift zich niet mee bemoeit. Nee, de taak van de redactie begint juist op het moment dat de auteur zijn geesteskind de wereld instuurt. De redactie buigt zich over het stuk, past het in meer of mindere mate aan om de leesbaarheid te bevorderen of de gedachtenlijn beter over het voetlicht te brengen. Alles uiteraard in goed overleg met de auteur die van elke stap in de ontwikkeling van de bijdrage op de hoogte wordt gesteld. Als eenmaal tekst en afbeeldingen helemaal klaar zijn, gaat de vormgeefster aan de slag met de kopij. En als dan na twee weken de drukproeven beschikbaar zijn, buigt de redactie zich over het resultaat. In theorie

hoeft er dan natuurlijk niets meer aan te gebeuren. Teksten zijn immers al meermaals doorgenomen en de afbeeldingen zullen toch ook in orde zijn. Niets is minder waar. Bij deze leesronde haalt de redactie er nog talrijke fouten uit. In het vorige nummer van *De Beeldenaar* besloot de redactie bijvoorbeeld op het laatste moment in het artikel over de Indiase muntcirculatie 'Indië' te veranderen in 'India' en in het artikel over de FIDEM 'artiesten' te wijzigen in 'kunstenars'. Sommige fouten waren misschien wel komisch, maar toch hebben we ook die veranderd. Zo corrigeerden we in het artikel van Hans de Koning de 'Lieve Vrouwenkerk' in de 'Lieve Vrouwenkerk', in het al eerder genoemde artikel over India de 'wetenschappers' in 'wetenschappers' en in penningnieuws *The Origin of Spices in The Origin of Species*. In het laatste geval is duidelijk zichtbaar hoe één letter zijn invloed heeft op de evolutie (overigens is die correctie verkeerdt doorgekomen...). ■

Bij de voorplaat

1819/1809 Beloningspenning voor koepok-vaccinatie

Voorzijde: een koe, waarboven de vliegende figuur van de Faam die de bazuin schalt en in haar linkerhand een esculapstaf vasthoudt. Signatuur: FABRIEK H. DE HEUS. Omschrift: VOLITAT . IAM . FAMA . PER ORBEM. (De Faam vliegt reeds boven de aarde). In de afsnede MDCCCIX
Keerzijde: binnen een eikenkrans: S. FOCKEMA / M. DR. / TE / LEEUWARDEN / 1819. Omschrift: PRO.VARIOL.VACC.INSIT.PLUS.C.CIVIB.UNO.ANN. GRATIS . ADMINISTR. (voor aan meer dan honderd burgers in een jaar gratis verrichte koepokinenting)

KPK 3883; Nahuys pl.XII.80; goud; 39.8 mm, 29.77 gram.

Collectie Munthandel Verschoor. Foto Dimitri Verschoor.

Na het volgen van de Latijnse school te Dokkum liet Sybrandus Fockema (Dokkum 1777 - Leeuwarden 1848) zich inschrijven als student aan de Groningse Hogeschool voor de studie geneeskunde. Hij promoveerde op 13 juni 1801 met een proefschrift over geneesmiddelen op kwikbasis. Na zijn promotie ging hij weer terug naar Dokkum, in 1802 vestigde hij zich in Leeuwarden, voornamelijk als verloskundige. Hij was een groot voorstander van de koepokinenting en aan hem werd de penning uit naam van de Koning, tussen 1818 en 1835 elf maal uitgereikt, zoals valt af te lezen uit de besluiten van B en W en de Raad van Leeuwarden. Voorts was Fockema lid en secretaris van de provinciale commissie van geneeskundig onderzoek in Friesland.

Lit. De vrije Fries 1984 (64) blz. 76. Alg. Kunst en Letterbode 1849, Deel I, blz. 51-56

Een spiraalvormig vroegmiddeleeuws goudbaartje

In maart 2009 kocht het Rijksmuseum van Oudheden (RMO) in Leiden voor de collectie Nederland Middeleeuwen een vooralsnog uniek spiraalvormig goudbaartje van Adriaan Hoogendoorn uit Hollandsche Rading. Het gaat om een strip 22-karaats goud van 7 mm breed, 2 mm dik en 143 mm lang, die twee slagen is opgerold tot een spiraal van 2,1 x 1,6 cm met een doorsnede van 1,5 cm. Bij dat oprollen is de strip horizontaal gescheurd. Aan het ene uiteinde loopt de strip smaller en platter toe en dit lijkt het originele begin of einde te zijn; aan het andere uiteinde is de strip afgekapt, wat duidelijk maakt dat die oorspronkelijk langer was. Het baartje weegt 20,6 gram. De aanwinst werd gepubliceerd in het eerste nummer van *Westerheem* van 2010.¹ Op 23 februari 2010 vond de presentatie plaats in het Rijksmuseum van Oudheden, waar het tot 9 juni in de Tempelzaal te zien was. Vanaf begin december 2010 zal het goudbaartje (met inventarisnummer f 2009/3.1) permanent te bezichtigen zijn in de nieuwe vaste presentatie 'Archeologie van Nederland' op de tweede verdieping van het museum.

Vondst en vindplaats

Adriaan Hoogendoorn heeft het voorwerp in het voorjaar van 2008 gevonden in gestorte grond langs de snelweg Utrecht-Arnhem (A12) ter hoogte van Odijk. Omdat de vinder niet wist wat hij precies gevonden had, ging hij met het voorwerp naar een juwelier, die het toetste als '24-karaats goud' en er € 560,00 voor bood. Gelukkig ging de vinder daar niet op in, maar voerde zijn nieuwsgierigheid hem naar een determinatiedag in Wijk bij Duurstede, waar

Michael den Hartog dacht dat het iets bijzonders kon zijn en hem doorverwees naar het Rijksmuseum van Oudheden, waar de vondst misschien nader onderzocht kon worden. Inmiddels had de vinder het voorwerp aangemeld en laten registreren bij het Meldpunt Archeologie van de provincie Utrecht. Daar heeft Ton van Rooijen samen met de vinder de exacte vondstlocatie vastgelegd en de oorspronkelijke plek (en dus eigenaar) van de gestorte grond gereconstrueerd. De coördinaten zijn: 145.609/ 452.082 ± 25 meter, op de grens van natuurgebieden van Het Utrechts Landschap en Staatsbosbeheer. De locatie ligt op het grondgebied van de gemeente Utrechtse

ANNEMARIEKE
WILLEMSSEN

*Goudbaartje Odijk
(RMO, f 2009/3.1)
foto: RMO/Peter Jan
Bomhof*

*Goudbaartje Odijk,
met links onder
'afbak'-sporen
foto: Klomp
Productfotografie*

*Goudbaartje opgesteld
in het RMO, voorjaar
2010
foto: Annemarieke
Willemssen*

Heuvelrug, plaats Driebergen-Rijssenburg, waar Odijk (gemeente Bunnik) aan grenst. Er zijn in Archis geen verdere vondsten geregistreerd in de omgeving van deze locatie en ook Adriaan heeft verder geen enkele andere vondst gedaan op dit perceel. De betreffende grond was afgegraven, gestort en daarna afgevlakt op een perceel langs de snelweg in het kader van een zogenaamd

vernattingsproject in het plaatselijke natuurgebied.

In het najaar van 2008 kwam Adriaan Hoogendoorn, nog steeds nieuwsgierig, met het gouden voorwerp naar Leiden. Daar is het eerst uitvoerig onderzocht, want hoewel het intrigerend veel leek op een vroegmiddeleeuws voorwerp en de locatie in het rivierengebied daar op zich een goede voor is, was het een losse vondst waarvan we geen precieze parallellen kenden; het zou dus ook recent kunnen zijn. Onder de microscoop waren echter, afgezien van het streepje van de recente toetsing bij de juwelier, geen moderne bewerkingssporen zichtbaar. Vervolgens heeft Luc Megens van het Instituut Collectie Nederland (icn) in het kader van een samenwerkingsproject tussen het RMO en het icn wat betreft materiaaltechnisch onderzoek van vroegmiddeleeuwse sieraden, op 13 oktober 2008 met een draagbaar röntgendiffractieapparaat (XRF) de samenstelling van het voorwerp onderzocht. Ook daaruit bleek dat er geen 'moderne sporen' in het goud aanwezig zijn en dat het goudgehalte 90% is, met daarnaast 2% koper en 8% zilver; dit komt overeen met 21,6 karaat. Dat is zinvol, want 24-karaat zou zuiver goud zijn, wat op die

*Locatie vondst
goudbaartje (ster)
(bron: Google Earth;
tekening: Ton van
Rooijen)*

manier niet te gebruiken is. Ook de sieraden uit deze periode, die we onderzochten hebben een vergelijkbaar gehalte. Niets wees er dus op dat het voorwerp niet uit de Vroege Middeleeuwen zou kunnen stammen.

Vergelijking en datering

Het nauwkeurig bestuderen van het voorwerp en ‘bureau-onderzoek’ in het museum leverde nadere aanwijzingen omtrent het gebruik en ook parallellen op, die uiteindelijk tot een datering leidden. Het afgekapte uiteinde hielp daarbij. Op dat uiteinde is te zien dat eerst tot iets over de helft is gekapt, waarna het nu missende deel is omgebogen en afgebroken. Een spoor van het kappen is nog te zien op de ‘eerste slag’ van de spiraal, in het verlengde van het gekapte uiteinde. Dat kenden we van een vroeg-middeleeuwse goudbaar uit Wijk bij Duurstede, die op dezelfde manier is afgekap en afgebroken, waarschijnlijk ongeveer halverwege de oorspronkelijke lengte.² Wijk bij Duurstede is het bekendst als Karolingisch ‘emporium’, maar was al in de Merovingische periode een belangrijke nederzetting, naast Maastricht de enige bekende muntplaats in het huidige Nederland voor gouden tremisses in het begin van de zevende eeuw.³ Er zijn in Wijk bij Duurstede diverse munten van Madelinus met de tekst ‘DORESTAT FIT’ ofwel ‘gemaakt in Dorestad’ en daarnaast de beste parallel voor het spiraalvormige goudbaartje, namelijk het zogenaamde ‘goudschatje van De Geer’.⁴

Op het terrein De Geer in Wijk is continue bewoning vanaf de Romeinse tijd via de Merovingische tot in de Karolingische periode aangetroffen en diverse gouden sieraden uit de Merovingische periode, mogelijk afkomstig uit een grafveld.⁵ De goudschat bestaat uit vijf kleine voorwerpen: drie gouden munten en twee opgerolde stukjes goud, waarvan de kleinste oorspronkelijk aan de kopse kant van de grotere heeft

*Gouden tremissis van Madelinus (RMO, WD 7546)
foto: RMO/Peter Jan Bombof
(3 x ware grootte)*

gezet. Die twee stukjes goud zijn ook in de vorm van een strip, die tot een rol gebogen is, al heeft deze strip platgehamerde zijkanten waar die van het spiraalvormige baartje rechte zijkanten heeft. De munten in het goudschatje van De Geer zijn door Arent Pol van het Geldmuseum Utrecht gedetermineerd. De grootste (NUMIS 1090033) is een solidus van de Byzantijnse keizer Justinianus (527-565), geslagen vóór 538 in Constantinopel en weegt 4,453 gram. De andere twee (NUMIS 1090034 en 1090035) zijn Ostrogothische tremisses van Athalarich (526-534), geslagen op naam van Justinianus in Ravenna en wegen elk 1,387 gram. Deze munten stammen dus uit de periode 526-538 na Chr. en de goudschat van De Geer is om die reden in het midden van de zesde eeuw gedateerd.

Het oprollen van de strips is ongetwijfeld gedaan om het goud vervoerbaar te maken; het zijn draagbare goudbaartjes. Dit gebruik is heel bekend uit deze periode, met name in Noorwegen, waar schatten vol opgerolde goudstaafjes bekend zijn. Het gaat daar, zover bekend,

*Goudbaartje uit Wijk bij Duurstede (RMO, WD 6488)
foto: RMO/Peter Jan Bombof
(3 x ware grootte)*

*Goudschatje uit Wijk bij Duurstede, midden zesde eeuw (RMO, WD 792.5.65)
foto: RMO/Peter Jan Bombhof*

wel altijd om ronde staafjes goud die tot spiralen zijn gebogen en niet om platte strips zoals bij het goudbaartje dat in Leiden terecht kwam; voor die precieze vorm kennen we tot op heden geen parallel. Ook het Noorse spiraalgoud of ‘currency gold’ zoals het genoemd wordt, dateert voor het leeuwendeel uit de zesde eeuw na Chr. Dit alles wijst erop dat ook het goudbaartje van de Utrechtse heuvelrug uit de zesde eeuw na Chr. stamt.

De waarde van het goudbaartje in de Merovingische tijd zelf is niet precies te bepalen. De gouden munten van deze tijd, die meestal iets meer dan een gram wegen, kunnen volgens Arent Pol worden

vergeleken met een huidig biljet van 200 of 500 euro. Zo’n gouden munt was in de zesde/zevende eeuw zeker geen kleingeld: niet iets waarmee je een brood kon kopen, eerder een paard. Van het deel van het spiraalvormige baartje dat overbleef, kun je twintig munten maken. Het is opvallend dat, als je handig een vierkant stukje van dit 7 mm brede baartje afkapt, dus ook 7 mm lang, je inderdaad ongeveer een gram goud hebt, genoeg om een munt van te slaan - maar dat kan toeval zijn. Of er nu munten of sieraden van gemaakt zouden gaan worden, het baartje was letterlijk zijn gewicht in goud waard en vertegenwoordigt dus een behoorlijk kapitaal.

Het gouden tijdperk

Deze vondst illustreert een cruciaal aspect van de zesde en zevende eeuw na Chr., die je ‘de tijd van het goud’ zou mogen noemen en die beroemd is vanwege de goud- en muntschatten. Gouden sieraden zijn in deze tijd het relatiegeschenk bij uitstek, om als machthebber aan je trouwe dienaren te geven of om uit te wisselen met andere machthebbers. Maar ook je relatie met de goden kon je vormgeven door goud te offeren. Het is mogelijk dat sommige schatten, zoals de welbekende baggervondst van vier massieve gouden halsringen in Olst, daarmee te maken hebben.⁶ In de transformatie van de Romeinse erfenis in die Vroege Middeleeuwen kreeg goud de hoogste status, mogelijk vanwege de rol die gouden Romeinse munten eerder hadden. Laat-Romeinse gouden munten, ook de vijfde- en zesde-eeuwse van Oost-Romeinse keizers, blijven in gebruik als baar goud en om sieraden van te maken. Vanaf de zesde eeuw worden ook weer gouden munten geslagen in West-Europa, waarmee bewust wordt teruggegrepen op de geldeconomie van het Laat-Romeinse rijk.

De Vroege Middeleeuwen is ook de periode van de draagbare rijkdom: er wordt vooral geïnvesteerd in verplaats-

*‘Currency gold’ gevonden in Noorwegen, zesde eeuw (Historisch Museum Oslo)
foto: Annemarieke Willemsen*

bare zaken. Edelmetaal wordt gebruikt voor sieraden en om wapens en riemen te decoreren; dit alles kan op het lichaam gedragen worden. Ook geld en grondstoffen daarvoor moest je kunnen meenemen. Los van de handzame munten, die dan ook nog vaak worden omgevormd tot hangers, wordt goud in makkelijk te hanteren baartjes gegoten. Het uitzonderlijk lange goudbaartje dat ter hoogte van Odijk is gevonden, in het Rivierengebied waaruit meer vroegmiddeleeuws goud bekend is, werd vervolgens draagbaar gemaakt door het op te winden, waardoor de spiraalvorm ontstond. Zo kon je het aan een snoer of riem meedragen. Mogelijk was het toch niet veilig genoeg. De geïsoleerde vondst en het feit dat het maar een deel van een baartje is, waarvan al eerder goud was afgehakt, wijzen mijns inziens niet op een depositie noch op een grafvondst. Het lijkt waarschijnlijker dat iemand het goudbaartje heeft verloren bij het doorkruisen van de Utrechtse heuvelrug. ■

Annemarieke Willemsen (1969) studeerde Kunstgeschiedenis & Archeologie aan de Radboud Universiteit Nijmegen, waar ze in 1998 promoveerde op een studie naar laatmiddeleeuws kinderspeelgoed. Sinds 1999 is zij verbonden aan het Rijksmuseum van Oudheden als conservator van de afdeling Nederland Middeleeuwen. Daar is ze verantwoordelijk voor alle vondsten van eigen bodem van ná de Romeinse tijd.

NOTEN:

1. ANNEMARIEKE WILLEMSSEN / ADRIAAN HOOGENDOORN / TON VAN ROOIJEN Een vroegmiddeleeuws goudbaartje ter hoogte van Odijk *Westerheem* 59-1 (2010) 56-59. Dit artikel is een bewerkte versie van die publicatie.
2. RMO, inv. WD 6488; ANNEMARIEKE WILLEMSSEN *Dorestad, een wereldstad in de Middeleeuwen* (Zutphen, 2009) 116.
3. ARENT POL, Madelinus and the Disappearing of Gold, in: A. WILLEMSSEN / H. KIK (red.) *Dorestad in an International Framework, New Research on Centres of Trade and Coinage in Carolingian Times* (Turnhout, 2010) 91-94.
4. RMO, inv. WD 792.5.65; W.A. VAN ES / W.J.H. VERWERS De voorgeschiedenis van Wijk bij Duurstede, in: M.A. VAN DER EERDEN-VONK / J. HAMER / G.W.J. VAN OMME (red.), *Wijk bij Duurstede 700 jaar stad, Ruimtelijke structuur en bouwgeschiedenis* (Hilversum, 2000) 33.
5. ANNEMARIEKE WILLEMSSEN *Dorestad, een wereldstad in de Middeleeuwen* (Zutphen, 2009) 18.
6. RMO, inv. d 1953/2.1 tot en met 2.4; *Schitterend sieraad, cat.tent. Rijksmuseum van Oudheden* (Leiden, 2007) 14.

Worldwide Bi-metallic Collectors Club

The WBCC was established September 14th 1996 by using Internet facilities. It is the very first 'Internet' Coin Club. It has now 516 members from 64 Countries. WBCC goals are to get involved with GREAT ENTHUSIASM to exchange information about Bi- and Tri-metallics and exchange Bi- and Tri-metallics itself. The membership itself costs nothing, but you must have a GREAT ENTHUSIASM in collecting Bi- and Tri-metallics and must PARTICIPATE in the WBCC.

The WBCC has the following activities:

- A. Composing and distributing 'The World of Bi-metallics' catalog every 4 months. Free and send by E-mail (Attached as an Excel file)
- B. Weekly send a 'WBCC Newsmail' to the members of the WBCC
- C. Providing a WBCC Website and WBCC For Sale Page
- D. Providing a Bi-metallic Documentation Centre
- E. Providing a WBCC Public Relations Centre

info at: wbcc@home.nl

Hoe ik *Vera icon* ervaar

KEES CANTERS

De inschrijfpennig *Vera icon / Zelfportret 10* van Caspar Berger waarover Frits Scholten in *De Beeldenaar* 2010-3 een recensie schreef, ervaar ik als schrikjagend en luguber. En ik kan me nauwelijks voorstellen dat dat is wat Berger met zijn zelfportret heeft willen bereiken. Ik noem een paar eigenschappen van de penning om mijn mening te adstrueren:

- Berger gebruikt de techniek van een dodenmasker om een zelfportret te maken;
- de neus en het oor met intieme details, maar ook wanstaltig en buitenproportioneel groot (het ontbreekt er nog maar aan dat er uit beide lichaamsdelen een paar haren komen);
- hetzelfde geldt met betrekking tot het gebit: een verstarde, edelmetalen grimlach; wat mij betreft óók redelijk intiem en zelfs onsmakelijk: als je goed kijkt zie je de etensrestjes, plaque, vullingen en een mogelijke cariës precies zitten.

Daarnaast - en dat blijkt ook al enigszins het gevoel van de recensent te zijn - ervaar ik de penning als hovaardig en aanmatigend. Je eigen facie zo in zware ernst naar voren schuiven en zonder enige relativering of bescheidenheid opvoeren binnen kaders zoals beschreven door Scholten, het is niet niks. Volgens mij ben je dan zeer met jezelf ingenomen. Dat mag van mij best, maar val mij er niet mee lastig. En dan ook nog - let wel - eenmalig en alleen voor jezelf in goud. Je liefhebbers (?) moeten het doen met zilver of, wanneer de beurs

dan nog steeds te klein is, met brons. Ik vind dat arrogant en beledigend.

Voortdurende confrontatie

Na eerder een toezending van een brochure over de penning en de bespreking van Scholten is het kennelijk nog niet genoeg. Begin september ontving ik post van de Vereniging voor Penningkunst met opnieuw de confrontatie met Bergrers zelfportret. En opnieuw op een zeer nadrukkelijke en indringende wijze. En bij voortduring word ik geconfronteerd met de palmares van Berger rond deze penning.

Hoewel ik weet dat smaken verschillen (en dat wil ik ook graag zo houden), ben ik van mening dat er over smaak wel degelijk valt te twisten. Of de smaak van iemand daarbij zal veranderen is vers twee. Ik vind echter wel dat bij de gepresenteerde opvattingen over deze penning mag doorklinken dat de onderhavige penning ook minder positief ervaren wordt en dat enig tegengas bij de bewonderende beschouwing van de heer Scholten gehoord en gelezen mag worden. Het gaat mij daarbij niet om de vraag of dit wel of geen penningkunst is (wat mij betreft is het absoluut een penning), maar om de esthetiek van deze penning, de wijze waarop de penning me haast letterlijk door de strot geduwd wordt en de houding van de ontwerper en zijn claue rond dit kunstwerk. ■

Kees Canters draagt de Nederlandse penningkunst een warm hart toe en is ruim een jaar lid van de Vereniging voor Penningkunst.

Penning uit 1730 en een Amsterdamse lutherse familie

HARRY DONGA

De Lutherse Reformatie uit 1517 bracht naast religieuze veranderingen, ook grote veranderingen teweeg in het toenmalige staatsbestel in Duitsland. Verschillende vorsten en steden die tot de Lutherse Reformatie waren overgegaan, verheldden in 1530 op de Rijksdag te Augsburg ten overstaan van Keizer Karel V hun positie door het voorlezen en de overhandiging van de zogenaamde geloofsbelijdenis van Augsburg (Confessio Augustana). Dit geschrift werd hoofdzakelijk geschreven door de tweede man van het lutheranisme Philippus Melancthon. Martin Luther die vanwege zijn vogelvrijverklaring voor zijn leven moest vrezen, werd ondergebracht in een nabije burcht waar hij door middel van briefjes met Melancthon communiceerde. De Augsburgse confessie was in de eerste plaats een religieuze en vervolgens ook een politieke ijkling van de consequenties van het evangelische geloof.

Ter gelegenheid van de viering van het tweede eeuwfeest van de overhandiging van de Confessie in 1730 kwamen er in Nederland maar liefst een viertal

penningen uit. Drie daarvan op naam van Martinus Holtzhey, en één door Willem de Wijs. Deze laatste had ook in 1717 reeds een prachtige lutherse reformatiepenning voor zijn rekening genomen.

De afgebeelde penning vertoont aan de voorzijde: Luther (rechts) die aan keizer Karel V (links) de opengeslagen Confessie overhandigt, eronder staat vermeld: 1730:25:iuni, en als rand-schrift: Het tweede iubelfeest ter overlevering der Augsburgse confessie. In werkelijkheid was Luther niet aanwezig bij deze rijksdag, maar voor ieders gevoel was hij de geestelijke vader van deze Confessie en werd hij daarom afgebeeld als degene die het geschrift aan de keizer overhandigde.

Aan de keerzijde is tegen een achtergrond van wolken een vliegende engel te zien met een banderol waarop de tekst staat: Openb:14:6. Deze tekst is in het omschrift voluit geschreven: 'Ik zag enen engel vliegen midden door den hemel die had een ewig evangely'. De penning is van zilver en meet 46 mm (VvL 56). Op

de rand van deze penning is een inscriptie gegraveerd die luidt: Alida Tideman den 11 October Anno 1730 Oud Zijnde 4 Jaaren.

Familie Tideman

Onderzoek heeft uitgewezen dat Alida Tideman werd geboren in Amsterdam op 11 oktober 1726. Zij was de dochter van Joannes Tideman (geboren 12 mei 1689). Deze trouwde op 2 juni 1719 met Anna Maria Vlotman. In dit gezin werden naast Alida meerdere kinderen geboren die echter vroegtijdig stierven. Ook Alida overleed al op 22 april 1731, een half jaar nadat ze de penning ter gelegenheid van haar verjaardag ten geschenke had gekregen. Ze werd, nog geen vijf jaar oud, begraven in de Ronde Lutherse Kerk te Amsterdam. In het

grafboek NLK 1140/115 staat vermeld: '22 april 1731. Alida Tideman op de prinse gragt by de weteringstraat, dochter van Joannes Tideman. EN28 over 2 voet' (NLK betekent Nieuwe Lutherse Kerk, een andere naam voor de Ronde Lutherse Kerk).

Alida was de kleindochter van de bekende kunstschilder Philip Tideman (1657-1705). Deze beschildeerde in 1692 de orgelkas en de grisailles van de orgelbalustrade van de Oude Lutherse Kerk aan het Spui. De orgelkas hangt thans in de Nieuwe Kerk te Middelburg. De grisailles bevinden zich nog in de Oude Lutherse Kerk aan het Spui te Amsterdam. Philip Tideman huwde op 9 april 1683 met Aeltje Bruijns. Bij de doop van Alida door de lutherse predikant ds. Michelsz was grootmoeder Aeltje getuige evenals Bruno Tideman, de broer van Alida's vader. De graving op de zijkant zorgt voor een onverwacht zicht op het leven van een Amsterdamse lutherse familie. ■

Harry Donga is mede-auteur van het boek HARRY DONGA / CAREL VAN DEN BERG *Geslagen verbeelding, Lutherse penningen in Nederland* (Uitgeverij Verloren, Hilversum 2010) ISBN 9789087041755.

(advertentie)

Op elk gewenst moment in onze voorraad penningen kijken?

Dat kan op: www.mevius.nl

Keuze uit ruim duizend stuks vanaf de 16e tot en met de 21e eeuw.

Ook numismatische literatuur kunt u op onze website vinden.

Mevius Numisbooks International B.V.

Oosteinde 97, 7671 AT Vriezenveen

Tel. 0546 561 322, Fax 0546 561 352, E-mail: info@mevius.nl

Bezoek aan ons kantoor alleen op afspraak.

Mexicaanse kunstenaars maken kennis met de penningkunst

In 2010 vond er een bijzondere culturele uitwisseling plaats. In februari lieten negen Nederlandse kunstenaars zich twee weken onderdompelen in de fascinerende Mexicaanse cultuur en maakten zij kennis met het kunstenaarsbestaan van hun collega's aan de andere kant van de wereld. Een van die kunstenaars was ik. Aanleiding voor het project was de 200-jarige onafhankelijkheid van Mexico. Het Mexicaanse gedeelte werd van harte ondersteund door de kunstenaarsvereniging *Mucar*, de Mexicaanse ambassade en diverse culturele instellingen in en om Vera Cruz. Spil in het geheel was de in Nederland woonachtige Mexicaanse Laura Ramos Bello. Twee rijke en volle weken waarin hard gewerkt werd, workshops gevolgd werden en meegebrachte en nieuw gemaakte werken werden geëxposeerd. We bezochten musea en oude tempels en een wereld met een rijke en kleurrijke cultuur openbaarde zich aan ons.

Het project had zijn vervolg, toen de Mexicaanse kunstenaars in Nederland werden ontvangen in de hete julimaand. Bij aanvang was er een expositie in Uden bij de galerie *Arto Imago*. Daar toonden alle artiesten meegebrachte werken. Er volgden twee intensieve weken waarin veel kunst werd beleefd, ateliers en musea werden bezocht en workshops werden gevolgd. Ter afsluiting van deze twee werkelijk hete weken werd in Ede de expositie *Verano Mexicano* (Mexicaanse zomer) gehouden.

Project in Nederland

Een jaar of vier geleden ontdekte ik dat ik ongemerkt in de wereld van de penningkunst was gerold en ik een enorme passie voor de penning ontwikkelde. Een passie die ik graag uitdraag. Daar

ontkwamen ook de Mexicanen niet aan. Al snel na aankomst in Nederland kreeg ieder een schijf was. Na minimale instructies waren er vier dagen tijd om de wasmodellen te maken. Toen moesten er mallen gemaakt, uitgestookt en al anderhalve week na aankomst in Nederland werden de eerste mallen open gehakt en waren de eerste Mexicaanse penningen in Nederland geboren. Het afwerken en patineren lag in handen van de kunstenaars zelf, en met koude patina's werd de 'final touch' aangebracht. Tijdens de expositie in de beeldentuin bij mijn atelier in Ede werden de resultaten getoond voor ze hun weg vonden naar Mexico.

Het was voor alle kunstenaars de eerste keer om met een penning te werken. De eerste keer met was en brons bovendien. Om de vrijheid en originaliteit zo min mogelijk in te perken heb ik mijn uitleg over het wezen van de penning zo beperkt mogelijk gehouden. Met verrassende resultaten tot gevolg.

Maite Rodriguez

De in Spanje geboren Mexicaanse keramiste valt op door haar oog voor detail

Maite Rodriguez, zonder titel, 2010

Enrique Sandoval,
zonder titel, 2010

Michaela Garcia
Galvez, zonder titel,
2010

Hoi Shan Mak, zonder
titel, 2010

en de precisie waarmee ze haar werken uitvoert. Het is dan ook een genot om haar aan het werk te zien. In haar penning is deze secure werkwijze terug te vinden. Wellicht kunnen we in Mexico in de toekomst meer keramische penningen van haar hand verwachten.

Enrique Sandoval

Kunstenaar in hart en ziel, maar tevens een artiest die het ambacht hoog in het vaandel heeft. In zijn penning verkent hij de grenzen van de penning met een enorme vrijheid. Opvallend aan deze kunstenaar is hoe hij in stilte informatie tot zich neemt om die vervolgens met grote precisie door zijn handen te laten vertalen in beeld.

Michaela Garcia Galvez

Haar penning kenmerkt zich door de lichtheid en levendigheid. Ook in haar installatiekunst vinden we deze vrijheid terug. Minder belangrijk dan het resultaat is de interactie. In haar installaties nodigt zij mensen uit om samen tot de voltooiing van het kunstwerk te komen. Deel te worden van haar beleavingswereld. Op meditatieve wijze betrekt ze de toeschouwer bij haar gedachten over vrede en harmonie.

Hoi Shan Mak

Deze Nederlandse kunstenares maakt ook voor het eerst kennis met de wereld van de penning. Tot haar vreugde. Haar penning beweegt zich op het vlak waar je de vraag kunt stellen waar een penning nog een penning is, waar de derde dimensie begint en de tweede dimensie ophoudt.

Eigen werk

Na mijn reis naar Mexico heb ik me sterk laten inspireren door dit veelzijdige land. Het is dan ook niet verwonderlijk dat de penning die ik tijdens het project maakte *Mexico* heet. De voorzijde toont het embleem van Mexico, op de achterzijde zien we de Pico de Orizaba, de hoogste vulkaan van Mexico.

*Jissy Keuenhof,
Mexico, 2010*

Zelfs tijdens de lino-workshop bij de Dordrechtse kunstenaars Diana van Hal kon ik niet loskomen van de penning. Het resultaat is een ontwerp dat in de toekomst wellicht uitgewerkt zal worden tot een papieren penning. ■

Jissy Keuenhof is in 1986 begonnen met haar keramische werk. Later volgden beelden in hout en brons en kreeg ze oog voor de schoonheid van de penning. Sinds enkele jaren is zij lid van de VPK. Tussen maart en november is haar beelden-tuin open op afspraak. U kunt tevens haar bronzen penningen bezichtigen. Meer info: www.jissy.nl

Inleveringen vanaf heden mogelijk !

Wij zoeken voor onze uitgebreide klantenkring doorlopend goede munten, die wij middels onze regelmatige prijslijsten (duizenden !) ter verkoop aanbieden.

Voor U biedt dat een aantal belangrijke voordelen :

- Uw munten worden verkocht tegen *optimale verzamelaarprijzen*. Deze prijzen stellen wij in overleg met U vast. Dit voorkomt dat munten onder een door U gewenste prijs worden verkocht !
- Zeer zorgvuldige beschrijvingen en kwaliteitsaanduidingen. Betere munten worden afgebeeld.
- U maakt gebruik van onze zeer goede en *omvangrijke klantenkring* die in tientallen jaren is opgebouwd. Hierdoor vinden wij voor Uw munten steeds de juiste kopers.....
- Wij werken met *zeer lage commissies*, meestal tussen de 10 en 20%, maar in sommige gevallen zelfs slechts 5% ! Dit hangt uiteraard af van de te verkopen munten.
- In tegenstelling tot veilingen wordt maar aan een zijde commissie geheven. Hierdoor komt van de waarde van de munt *minimaal 80%* in Uw handen en niet maar maximaal zo'n 60%.
- Zeer vlotte opname van Uw munten in een van onze verkooplijsten. Door deze uiterst efficiënte manier van werken hoeft U niet maanden lang te wachten tot Uw munten worden aangeboden.
- Uitbetaling binnen 1 maand na verkoop. Dus een *zeer vlotte financiële afhandeling*.

Heeft U een collectie te koop en betere losse stukken dan neem eens contact met ons op !

MUNTHANDEL G.HENZEN • POSTBUS 42 • 3958ZT AMERONGEN

☎ 0343-430564 • FAX 0343-430542 • E-MAIL: INFO@HENZEN.ORG • WWW.HENZEN.ORG

Zoekpenning

JANJAAP LUIJT

Bij het sluiten van de kopij waren op de zoekpenning in *De Beeldenaar* 2010-5 nog geen reacties binnengekomen bij de

redactie. Wel ontvingen wij van Jur Laken een foto van een penning waar hij meer over zou willen weten. Hij schreef: 'Bij het zien van een film over Simon Spierer en zijn beelden viel mij de grote gelijkenis op met een in mijn bezit zijnde penning, waarvan ik al enige jaren de medailleur en de erop afgebeelde persoon tracht te achterhalen.' Wij beelden hier de penning af op ware grootte en roepen de lezers van *De Beeldenaar* op te reageren.

Antwoorden en suggesties zijn van harte welkom bij de redactie van *De Beeldenaar*, redactie@debeeldenaar.nl of per post: Postbus 11, 3500 AA Utrecht. In het volgende nummer hopelijk al het antwoord en in elk geval een nieuwe zoekpenning. ■

EUROPEES GENOOTSCHAP VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE

de GROOTSTE numismatische vereniging in Vlaanderen

Voor het jaarlijks lidgeld krijgt U:

- JAARBOEK met 224 blz numismatische artikelen
- DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT
- GRATIS TOEGANG tot de gewone bijeenkomsten van alle aangesloten afdelingen
- PRIJSVERMINDERING op de toegangsprijs tot de bijzondere evenementen

Aarzel niet langer: stort vandaag nog €12 (buiten België €18) op bankrekening IBAN: BE26 9795 4273 6829 / BIC: ARSPBE22 van het EGMP

WWW.EGMP.be

Beperking als uitdaging

Het sonnet kent een lange traditie van waardering en verwerping. De dichtvorm kenmerkt zich door een strenge vorm en is daarmee een mooi voorbeeld van beperking als uitdaging. Er zijn overeenkomsten tussen het sonnet en de penning. Beide hebben hun oorsprong in de Italiaanse renaissance en voor beide geldt dat de vorm invloed heeft op de inhoud en de inhoud invloed heeft op de vorm. Het Engelse sonnet is anders opgebouwd dan het Italiaanse, maar kent ook strenge regels betreffende lengte, indeling, ritme, rijm en dwingende richtlijnen voor ontwikkeling en een wending in de tekst.

Criteria

Het huidige bestuur van de Vereniging voor Penningkunst (vPK) hanteert criteria waar een penning aan moet voldoen. Tweezijdigheid, klein formaat en reproduceerbaarheid spelen een rol naast beeld, materiaal en tekst. De kunstenaar/ontwerper die wordt uitgenodigd een penning voor de vereniging te ontwerpen, maakt eigenzinnig werk waar nieuwsgierigheid uit spreekt. Een koppige en onderzoekende houding is vereist, alsook een overtuigend oeuvre. De nieuwe penning moet iets zeggen over de tijdgeest en bovendien een interessante toevoeging zijn aan de bestaande vPK-penninguitgiften.

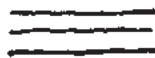
Een grondige briefing van de ontwerpend kunstenaar is de start van een traject dat loopt van schets tot definitief ontwerp en productie. Een van de kunstenaars uit het bestuur polst regelmatig de stand van zaken bij de kunstenaar/ontwerper, is aanwezig bij het werkoverleg met de producent en draagt zorg voor de bijsluiter, de verpakking, foto's

van de penning en een artikel over de penning.

Onderlinge relatie

De afgelopen jaren vormden de vPK-penninguitgiften een serie met een onderlinge relatie. Het bestuur koos er voor de uitgiften van 2008 en 2009 de Aristotelische elementen (water, aarde, vuur en lucht) als thema te geven. Was het bestuur hiermee een dominante opdrachtgever en te zeer zelf aan het vormgeven? Het resulteerde in de penningen: *Man is but a worm* door Judith Pfaltzer, *Handwiel* door Guido Geelen, *De alchemie van een penning* door Pauline Hoeboer en *Per Divinum Inflatum* door Eja Siepman van de Berg en Claudia Gravestijn.

Een opdracht waaraan een thema is verbonden is een extra beperking en dus een extra uitdaging aan de kunstenaar, zoals de dichter zijn tanden zet in het octaaf en de kwatrijnen, en de eenheid

ABBA
ABBA
CDC
CDC

ABAB
CDCD
EDEF
GG

ELLY BALTUS /
MIRJAM MIERAS

Rijmschema van het
Italiaanse en het
Engelse sonnet

van vorm en inhoud bewaakt van het veertien regels tellende sonnet. Welk thema geschikt is om de kunstenaar te prikkelen moest proefondervindelijk blijken. Er werd voor 2010 gekozen voor 'ochtend, middag, avond, nacht' en beide kunstenaars kwamen met een afgeleide, namelijk: tijd. *My Last Penny* door Martijn Sandberg is een openge-
werkte penning over de huidige financiële crisis en *Vera Icon/Zelfportret 10* door Caspar Berger is een portretpenning gebaseerd op historie en traditie.

Welk thema geeft zowel ruimte als richting aan de kunstenaar? Karel Soudijn, sinds 1972 lid van de vpk, reikte bij zijn lezing over penningen op de vpk-nieuw-
jaarsborrel 2010 een interessant thema aan. Hij stelde dat de kijker bij penning-
kunst cruciaal is, omdat die de penning vasthoudt, beschouwt en draait. Deze 'perspectiefwisseling', zoals Soudijn dat noemde, raakt de kern van penning-
kunst en is, juist omdat het ook over de penning zélf gaat, een inspirerend thema bij een penningopdracht.

Beperking

Penningkunst speelt zich af binnen afgebakende grenzen van voor- en keer-

zijde en is per definitie klein van formaat. Het bestrijkt een scala aan disciplines: beeldhouwkunst, typografie, poëzie, keramiek, edelsmeedkunst, textiel en nieuwe media, en begeeft zich ook op het gebied van de numismatiek.

Het werken met beperkingen genereert een ander kunstwerk dan werken in autonome vrijheid. In een opdrachtsituatie is een evenwichtige uitwisseling van ideeën tussen kunstenaar en opdrachtgever cruciaal. De rol van een opdrachtgever is vergelijkbaar met die van een theaterproducent. Hij of zij geeft vorm aan een idee en zoekt daarbij de juiste mensen die binnen het idee kunnen werken en probeert tegenstrijdige elementen samen te brengen tot een verkoopbaar product.

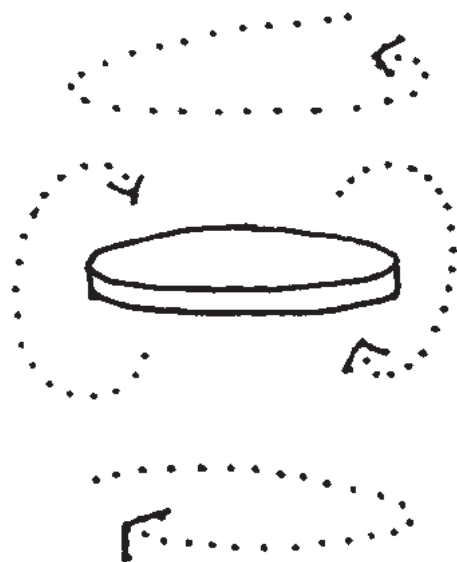
Wederkerig

Om de ontwikkeling van penningkunst te stimuleren moeten zowel regels als grenzen worden bewaakt en verlegd. De opdrachtgever heeft hierin een dubbele rol omdat hij invloed heeft op beide gebieden. Hij legt de kunstenaar voorwaarden op én spoort hem aan op onderzoek uit te gaan. Het is deze creativiteit-binnen-grenzen die vaak interessante kunst geeft.

Een (penning)opdracht verstrekken is riskant en kan uitlopen op een fiasco. Wederkerigheid is onmisbaar in een opdrachtsituatie. Als de opdrachtgever het (recente!) oeuvre van de kunstenaar kent en waardeert heeft de onderneming een goede kans van slagen. Een goede opdrachtgever krijgt een goede penning (uitspraak van Guido Geelen, beeldend kunstenaar, ontwerper van *Handwiel*, vpk-jaarpennings 2008). In wezen is een opdracht verstrekken of een opdracht krijgen een identiek proces van wederzijds vertrouwen en nieuwsgierigheid. ■

Dit is een bewerking van de lezing die Elly Baltus en Mirjam Mieras hielden op het FIDEM- congres in Tampere, Finland, juni 2010.

Elly Baltus is beeldhouwer en heeft als kunstenaar zitting in het bestuur van de vpk. Mirjam Mieras is beeldend kunstenaar en heeft als kunstenaar en voorzitter zitting in het bestuur van de vpk.

Perspectiefwisseling

Grand Prix FIDEM opnieuw voor Nederlandse kunstenaar

Berichten uit het Geldmuseum

In het vorige nummer van *De Beeldenaar* doet Marie-Astrid Pelsdonk uitgebreid verslag van het XXIIe congres van FIDEM dat afgelopen juni plaatsvond in het Finse Tampere. Een nieuw Nederlands wapenfeit blijft daarin niet onvermeld: Na Guus Hellegers in Parijs en Elisabeth Varga in Seixal, Portugal is Elly Baltus deze keer de winnaar van de Grand Prix van FIDEM. Het prijswinnende werk, getiteld *Running Round*, maakt deel uit van een serie werken waarin Baltus aandacht besteedt aan het leven van alledag. Baltus heeft met haar penningen de afgelopen jaren laten zien dat zij een sterke beelden-ontwikkeling blijft doormaken waarbij zij zich bewust is van de vele facetten die er bij (het maken van) penningen een rol spelen. Deze overwegingen heeft de jury meegenomen bij het toekennen van de prijs.

In de Nederlandse inzending was Baltus met drie penningen vertegenwoordigd. Voor die selectie zijn kunstenaars benaderd die in de periode 2007-2009 een penning hadden gemaakt. Dat konden zowel ervaren penningmakers zijn als rekruten. De selectiecommissie is bij de keuze zorgvuldig en objectief te

werk gegaan aan de hand van een aantal uitgangspunten, zoals ontwikkelingen in het penningwerk van de kunstenaar passend binnen het bestaande oeuvre, het getuigen van een nieuwe verkenning van materiaal of presenteren van opvallende nieuwe ideeën. De commissie realiseert zich daarbij dat ook subjectieve selectiecriteria meespelen die niet meetbaar zijn, zoals 'gut feeling'.

Op de tweejaarlijkse tentoonstelling wordt het werk van individuele kunstenaars gepresenteerd binnen de context van hun land. Daarom ook moet er binnen de totale inzending sprake zijn van een zeker evenwicht, waarbinnen de veelzijdigheid van de Nederlandse penningkunst aan bod kan komen. In totaal heeft Nederland met 46 penningen deelgenomen aan de tentoonstelling in Finland. De inzending werd door veel congresdeelnemers positief beoordeeld. Wat er bij de Nederlandse sectie vooral uitsprong waren de beeldende en technische kwaliteit, het onderkennen van

CAROLIEN
VOIGTMANN

In de rubriek 'Berichten uit het Geldmuseum' leveren medewerkers van de afdeling Collectie en Onderzoek van het Geldmuseum bij toerbeurt een korte bijdrage om zo het onderzoek dat verricht wordt bij het Geldmuseum voor het voetlicht te brengen. De onderwerpen variëren van nieuwe aanwinsten tot een kijkje achter de schermen.

Elly Baltus, *Running Round*, brons, 2008

Vitor Santos, *Santa Casa da Misericordia, Oporto, rvs, messing, acryl, 2009* (1/2 ware grootte)

Andreia Pereira, *Frida, aluminium, rvs, 2009* (1/2 ware grootte)

Laszlo Szlavics, *Winteravond, hout, mixed media, 2008* (1/2 ware grootte)

het begrip ‘penning’ en de variaties in materiaalgebruik en kleur. De internationale tentoonstelling, die FIDEM elke twee jaar weer weet te organiseren, biedt een bijzondere kans om de ontwikkelingen te volgen in de penningkunst uit de hele wereld.

Daarbij springt de Portugese penning, poëtisch en conceptueel tegelijkertijd, er keer op keer uit - al waren enkele kunstenaars deze keer in hun conceptuele penningen misschien wat te ver uitgeschoten in een ‘ideetje’. Opvallend zijn de gewaagde materialen die bijdroegen aan het levendige beeld van de totale Portugese inzending: penningen in perspex en rubber, vilt en terracotta, de levensvreugde spatte er van af.

Evengoed poëtisch, maar afkomstig uit een andere wereld, was de Hongaarse penninginzending. Anders dan bij de Portugezen lijken vormexperimenten en het niet schuwen van ‘vreemd’ kleurgebruik hier meer in lijn met de inhoud. Meest in het oogspringend was het donkere, haast dreigende werk in hout van Laszlo Szlavics.

Ook de Bulgaarse inzending getuigt van verbeeldingskracht en spreekt een originele taal. In brons, maar beslist niet traditioneel, is het werk van de nog jonge kunstenaars Emil Bachyski (1969) en Ivan Vassilev (1986). Het gunstige artistieke penningklimaat van Bulgarije wordt bevorderd door enkele sterke figuren die zich als docent inzetten voor de eigen penningkunst. In Bulgarije is dat Bogomil Nikolov, in Portugal Helder Batista en Joao Duarte. Met het vertrek van Geer Steyn van de Koninklijke Academie in Den Haag heeft Nederland geen docent meer die aan een professionele kunstopleiding een traditie kan opzetten waarbinnen penningkunst kan gedijen. De Bulgaarse en Portugese voorbeelden, maar ook de Nederlandse geschiedenis, waarin de afgelopen twintig jaar verschillende jonge kunstenaars het penningvak zijn ingerold, tonen het belang van

penningmakers als kunstvakdocenten eens temeer aan.

Individuele kunstenaars uit andere landen, zoals Tsjechië, lijken mee te willen liften op het succes van de Portugese penningkunst. Een vormdeetje of het onzekere gebruik van andere materialen zijn echter niet voldoende om een sterke penning te maken. Een uitzondering in de Tsjechische inzending vormde Bohomil Těplý met zijn penningserie *Water*.

Bulgarije en Finland zijn beide traditionele bronslanden, maar de toon is anders. Bij de Finse gastheren, nog steeds meesters in het maken van portretpenningen, werkt het zware brons verstikkend. De houten 'decors' van Erik Mäkinen zijn, hoewel ze het begrip 'penning' wel ontstijgen, binnen dit geheel een verademing.

Een ander land waar brons traditioneel een rol speelt is Duitsland. Onbetwiste meester is Bernd Göbel, die zware, technisch verbluffende penningen maakt. De zwaarte van het materiaal speelt een rol in het verbeelde onderwerp, zoals *Der Ball rollt*. Wat subtieler, maar met eenzelfde lading, is het werk van Göbels leerling Carsten Theuner.

Opvallend, in het geheel genomen, is het geringe aantal portretpenningen in de hele tentoonstelling, hetzij gegoten en brons of anderszins. Het is aannemelijk dat een terugtrekend aantal opdrachten dat verder in de hand werkt. Wellicht een gegeven waar Nederlandse kunstenaars wel een uitdaging in zouden kunnen zien voor de toekomst?

Bij de tentoonstelling is een catalogus verschenen met alle tentoongestelde werken afgebeeld op de bijgeleverde Cd-rom. De catalogus is ter inzage beschikbaar bij het Geldmuseum.

In *De Beeldenaar* 2010-5 staan de gegevens hoe deze catalogus te bestellen is. ■

Carolien Voigtman (1967) is als conservator penningen verbonden aan het Geldmuseum in Utrecht. Zij is bestuurslid van het executive committee van de Fédération Internationale de la Médaille (FIDEM).

*Ivan Vassilev,
Landscape 3, messing,
2009 (1/2 ware grootte)*

*Bohumil Těplý, Water
I, zilver nikkel, 2009
(1/2 ware grootte)*

*Erik Mäkinen,
Laatste inwoner,
geverfd hout, 2009
(1/2 ware grootte)*

*Carsten Theuner,
Herfstwind, brons,
2009 (1/2 ware
grootte)*

Muntcirculatie in de beide Limburgen 1770-1839

Van Gelder-lezing 2010

In de Van Gelder-lezing zal dr. Joost Welten op 18 november 2010 in het Geldmuseum de eerste resultaten bekendmaken van een nieuw onderzoek naar geld. Met dit onderzoek wil hij de kloof dichten tussen numismatiek en sociaal-economische geschiedenis. Het biedt antwoorden op vragen die tot nu toe niet aan bod zijn gekomen bij de behandeling en het bekijken van de geschiedenis van het geld. Het nieuwe onderzoek biedt zicht op de feitelijke muntcirculatie - een lang gekoesterde wens van de numismatiek. Bovendien komen mensen in beeld, van wie we tot nu toe heel weinig weten. En dat terwijl zij meer dan de helft van de beroepsbevolking uitmaakten: arbeiders, knechten en dienstmeiden. We ontdekken letterlijk hoeveel geld zij in hun zak hadden en hoeveel geld zij spaarden. Ten slotte mondt deze studie ook uit in een cultuurgeschiedenis van het geld. Wat betekende geld in het leven van mensen en hoe gingen mensen met geld om?

Hoe functioneerde geld in de vroegmoderne samenleving? Numismaten blijven het antwoord op deze vraag schuldig, omdat ze zich voornamelijk richten op de productie van munten en niet op het gebruik ervan. Historici hebben vooral aandacht voor het grote geld van bankiers en groothandelaren die hun transacties bij voorkeur verrichtten via wisselbrieven en girale vormen van betaling. Het dagelijkse betalingsverkeer van meer dan 99% van de bevolking blijft op deze manier buiten ons blikveld.

Doet het er dan toe hoe mensen elkaar met klinkende munt betaalden? Is geld geen neutraal medium dat van-

zelf rolt? Welnu, de monetaire praktijk was altijd lastig, ook in de Nederlanden in de decennia rond 1800. Banken stonden alleen ten dienste van de groothandel en de overheid zag het niet als haar taak om dagelijkse betalingen mogelijk te maken. Het sprak dan ook helemaal niet vanzelf dat er voldoende muntgeld voorhanden was. Een tekort aan pasmunt had nogal wat consequenties. Het was niet alleen lastig voor de middenstand, maar het bemoeilijkte ook een verzakelijking van de arbeidsrelaties. Bij gebrek aan klein zilvergeld kon een werkgever beter een inwonende knecht aannemen dan arbeiders die hij per dag of week moest betalen.

Is het mogelijk om een geschiedenis van het dagelijkse geldgebruik te schrijven? De moeilijkheid is vaak een geringe beschikbaarheid van relevante documenten. In de beide Limburgen vloeien de bronnen echter rijkelijk omdat deze regio in staatkundig opzicht versnipperd was. Geld uit de Oostenrijkse Nederlanden, het prinsbisdom Luik, de Hollandse Republiek, Frankrijk en allerlei Duitse staten werden hier in de achttiende eeuw door elkaar gebruikt. In de negentiende eeuw volgden pogingen tot unificatie van de geldcirculatie door achtereenvolgens Frankrijk, het Verenigd Koninkrijk van Willem I en België – maar in de praktijk vergrootten zij de verscheidenheid aan geld verder. Deze monetaire chaos noopte menigen om exact vast te leggen, met welke munten hij een transactie verrichtte. ■

De Van Gelder-lezing vindt plaats op 18 november 2010 vanaf circa 19.15 uur in het Geldmuseum Leidseweg 90, 3531 BG Utrecht. De toegang tot de Van Gelder-lezing is kostenloos.

De vernietiging van het Nederlands-Indisch kopergeld in 1900

Bij het aantreden van Wilhelmina in 1898 wilde de regering kennelijk graag schoon schip maken en het in Nederland gangbare muntstelsel ook in Nederlands-Indië effectief invoeren. Op 22 juli 1899 werd een wet aangenomen 'houdende maatregelen om aan den omloop van duiten op Java en Madoera een einde te maken'. Waarom de sanering tot Java en Madoera (een klein eiland ten NO van Java) beperkt bleef, is mij niet duidelijk. Door toeval vond ik in een ingebonden jaargang van het tijdschrift *Eigen haard* een aardig verhaaltje over de wijze waarop deze wet is uitgevoerd.

Het weekblad *Eigen Haard* (1875-1941) was een tijdschrift voor een breed publiek. In zestien pagina's werden elke week steeds zeer uiteenlopende onderwerpen behandeld. Letterkundig, levensschetsen en portretten, geschiedenis, aardrijkskunde, nuttige instellingen, fabrieken, alsmede opstellen van natuurkundige en gemengde inhoud en verscheidenheid, aldus de jaarinhoud van 1901. In de editie van 19 januari 1901 staat het artikel 'Een niet alledaagsch werk' waarin de uitvoering van de wet wordt beschreven.

Hoewel de schrijver F. Janse weinig numismatische bijzonderheden geeft, vallen toch een paar aardige dingen te ontdekken. Zo schrijft hij dat het totaal aan buiten omloop gestelde munten 1,1 miljoen kilo bedroeg: 1100 ton. Het waren waarschijnlijk vooral negentiende eeuwse halve, hele en dubbele duiten en halve stuivers ('enkele zijn 100 tot 200 jaren oud') van na het Brits bestuur (na 1816) die nu nog steeds zeer algemeen voorkomen. Er zat echter ook geld 'wellicht van vreemden oorsprong' tussen

en ook lood, tin, zink, ijzer kwam voor in de munten. Het aantal munten bedroeg volgens Janse 5 miljoen duiten per 10 ton (= 2 gram per stuk) of 2 miljoen halve stuivers per 10 ton (= 5 gram per stuk). Bij een gemiddelde van 2,5 gram zijn dat dus $110 \times 4 = 440$ miljoen stukken geweest. De opbrengst was via een aantal veilingen van de koperblokken f 80 tot 90 per 100 kg, dus in totaal

WIEBE
NIJLUNSING

Foto's uit *Eigen Haard*

Des fabriek van het oud en jongen legeren.

$800 \times 1100 = f 880.000$, ongeveer een vijfde cent per muntstuk. Het was dus geen rendabele actie, want aangenomen mag worden dat de nominale waarde bij inlevering werd uitbetaald. Het ingeleverde deel is echter toch maar een beperkt deel van de totale munthoeveelheid: alleen al van de kwart stuiver 1826 (Scholten 647) werden er tussen 1822 en 1836 208 miljoen geslagen.

Hoe dan ook: de munten werden ingezameld en vervoerd naar de fabriek van werktuigen en spoorweginfrastructuur te Amsterdam, waar kennelijk de ovens aanwezig waren om het koper te kunnen smelten. De foto's tonen hoe het hand-

werk werd uitgevoerd. Een Engelse 'raffinadeur' werd ingehuurd voor de benodigde expertise. Circa 15 personen waren aan het werk, waarvan zeker drie opzichters en administrateurs in zwart pak en hoed. Op de eerste foto zien we een ouderwetse balans met aan de ene zijde twee gewichten en aan de andere kant een kistje met munten. Achter de balans een tafeltje waar de administratie wordt bijgehouden. Het proces begon met het smelten van de munten bij 1200 graden (koper smelt bij 1083 graden) in partijen van 10 ton, hetgeen vijf uur duurde, gevolgd door het toevoegen van zouten en verse boomstammen, roeren en het verwijderen van slakken om het koper te zuiveren. Daarna vond het uitgieten van het gesmolten koper plaats in 2,5 uur. Het vullen van de oven nam nog eens een uur in beslag. Globaal kon dus 10 ton in een dag worden verwerkt en de 1100 ton dus in 110 dagen, circa vijf maanden. Het werk zal waarschijnlijk in 1900 zijn uitgevoerd gezien de verschijningsdatum van het artikel en de datum van de wet. ■

Wie het originele artikel wil ontvangen in pdf, stuurt een bericht naar wn@hetnet.nl.

Wiebe Nijlunsing heeft sinds een aantal jaren belangstelling voor Nederlandse munten en penningen met als zwaartepunt de periode tot 1800.

Internationale penningkunst

Waar kan ik het vinden? Wat gebeurt er in andere landen?
Wie zijn de kunstenaars? Hoe kan ik het ondersteunen?

FIDEM
MEDALS

International Art Medal Federation

bezoek ons op:
www.fidem-medals.org

60 jaar penningen maken

Een hommage aan beeldhouwer Inka Klinckhard

JADWIGA POL-
TYSZKIEWICZ

Ruim zestig jaar maakt Inka Klinckhard, naast beelden en ander werk, ook penningen. Dit is een bijzonder lange en productieve periode die aandacht verdient en bewondering wekt. Meer dan 150 penningen heeft zij in die tijd gemaakt – een interessant oeuvre en een substantiële bijdrage, alsook een verrijking van de Nederlandse penningkunst. Dit jubileum en ook haar 88ste verjaardag dit jaar, vormen de aanleiding om even stil te staan bij deze kunstenares, haar opleiding en werk. Dit artikel beperkt zich alleen tot haar penningen. Een algemeen artikel over Inka Klinckhard, waar ook ander werk besproken wordt, verschijnt begin volgend jaar in *Sculptuur Studies* 2010, de jaarlijkse uitgave van het Sculptuur Instituut.

Inka Klinckhard (geb. 1922) werd artistiek gevormd in het Amsterdam van de late jaren veertig van de vorige eeuw. Als jong meisje tekende en schilderde zij graag, daarna kwam de belangstelling voor het boetseren. In 1941, toen zij negentien werd, kreeg zij op eigen verzoek les bij beeldhouwer Pieter Starreveld. In 1942 vervolgde zij haar lessen bij Gerrit Bolhuis. Op advies van Starreveld ging zij naar de Rijksakademie voor Beelden de Kunsten in Amsterdam om verder te studeren. Daar kreeg zij twee jaar les van Jan Bronner. De jaren bij Bronner waren voor haar de meest leerzame en indrukwekkende. Haar fascinatie voor de leermeester was groot, 'hij leerde je zien! luisteren en proeven; hij zorgde ervoor dat je ruimer werd, dat je een andere kijk kreeg, dat er iets voor je open ging...' Bij Bronner begon Inka Klinckhard in gips in het negatief te snijden, een techniek die de professor bij zijn leerlingen aanbeval. Zij vond toen deze

methode 'spannend' en zou later op deze manier veel penningen maken. In 1946 sneed zij in gips haar eerste kleine penning *Paardje – sprong naar links*, die Bronners aandacht trok door een prachtig weergegeven paard in beweging. Zij maakte nog een andere versie met een keerzijde en in groter formaat *Paardje – sprong naar rechts*. Deze penningen werden in brons gegoten, in tegenstelling tot de twee gipsen penningontwerpen, die Klinckhard in 1947 maakte naar aanleiding van Bronners afscheid van de academie.

Bronner werd in 1947 door Piet Esser opgevolgd. Inka Klinckhard kreeg nog drie jaar les bij Esser, samen met Theresia van der Pant, Johan Sterenberg, Leendert van der Brugge en Eva Mendlik. Zij was in die tijd vooral met autonome plastiek bezig, maar het fenomeen penning heeft haar niet losgelaten. Tussen 1947-1949 vereeuwigde zij onder andere

Inka Klinckhard, 2010

Paardje – sprong naar links, 1946

drie heiligen: Sint Franciscus van Assisi, Sint Hubertus en Sint Martinus. Het zijn éénzijdige reliëfs, gemaakt in aardewerk en in brons. In 1949 rondde Klinckhard haar studie af.

In de vroege jaren vijftig kreeg Inka Klinckhard een aantal grotere en kleinere opdrachten voor beelden. Tussendoor kwamen er drie penningen tot stand, waarvan één in opdracht van een priester (*Dominus Vobiscum*, 1951) en twee op eigen initiatief (*Barmhartige Samaritaan*, 1950 en *Valkenjacht*, 1952). De laatste, ovale penning valt op door een

Valkenjacht, 1952

gracieuze weergegeven vrouwenfiguur te paard met een valk in de hand. Het is een herinnering aan de Limburgse plaats Valkenburg, waar Inka Klinckhard aan het eind van haar studie een monumentaal reliëf in mergelsteen heeft uitgehakt. Het thema van de barmhartige Samaritaan en de daarachter liggende filosofie hield haar al geruime tijd bezig. Rond 1953 maakte zij een beeld in rode chamotte klei met dit onderwerp.

Eind jaren vijftig ging Inka Klinckhard zich tijdelijk met andere aspecten van het leven bezig houden. In 1958 startte zij een avondstudie maatschappelijk werk, die zij vier jaar later met een scriptie *Kunst en nood* afsloot. Het feit dat zij dit deed, getuigt van haar grote maatschappelijke betrokkenheid. Zes jaar lang deed zij sociaal werk en leerde menselijke noden van nabij kennen. De bevindingen heeft zij later vooral in haar penningen kunnen verwerken.

Relatie beeld-penning

In 1962 kreeg Inka Klinckhard opdracht van architect J. de Groot om een beeld te maken voor het door hem zojuist ontworpen wijkgebouw van het Wit-Gele kruis in Amstelveen. Het bronzen beeld *Levensreugde* dat de kunstenaar toen maakte, stelt een moeder in hurkende positie voor die haar kind hoog in de lucht houdt. Kort daarna volgde een nieuwe opdracht om dat beeld op een penning af te beelden. De architect was van plan deze penning aan de leden van het bestuur van de Kruisvereniging te schenken, als dank voor de aan hem verleende bouwopdracht. Dit was een belangrijk moment voor Inka Klinckhard. Zij ging aan het werk en proefde hoe spannend het was om een driedimensionaal beeld terug te brengen in het platte vlak. De begrenzingen die een platte cirkel vereist, hadden op haar een stimulerende werking. Er zijn toen twee varianten van deze penning gemaakt met dezelfde voorzijde en twee verschillende keerzijden.

Vanaf dat moment hield Klinckhard zich bewust met de relatie beeld-penning bezig. Er viel voor haar, zoals zij dat zelf zei, 'een nieuwe wereld te ontdekken'. Zij maakte in de daaropvolgende periode een aantal penningen dat vanuit een beeld ontstaan is, of hetzelfde thema als een beeld heeft (zie de lijst penningen).

Tien jaar later, in 1973, op het internationale FIDEM-congres in Helsinki vertelde zij over haar ervaringen in een lezing *From sculpture to medal*, aan de hand van dia's van haar werk. Zij vond het uitermate spannend om hetzelfde thema zowel in een beeld als op een penning te verwerken en te zien hoe het onderwerp op een penning een andere, eigenlijk een nieuwe gestalte krijgt. De typische eigenschappen van een penning zoals de begrensde ruimtelijkheid en het tweedimensionale karakter werkten op haar stimulerend en vereisten de grootste concentratie. Juist dat kleine veld bood haar talloze mogelijkheden. Het gebruik van de teksten die een diepere zin aan de inhoud van de penning geven en het spelen met de vormen van letters en cijfers, al dan niet in combinatie met de beeldenaar, beschouwde zij als een extra uitdaging.

In 1966, het jaar waarin zij een aantal grote studiereizen, o.a. naar Griekenland, Egypte, Turkije en Mexico maakte, brak in haar leven een nieuwe periode aan. Zij verhuisde van Amstelveen naar een boerderij in Nijkerk en ging met nieuwe kracht en enthousiasme aan de binnenkomende opdrachten werken. De voornaamste opdrachtgevers waren de gemeentes Amstelveen, Nijkerk, Barneveld en Hilversum, daarnaast ook een aantal particulieren. In het werk uit die tijd ging haar aandacht naar het menselijk lichaam in beweging, vooral tijdens de sport. Kracht, energie, levenslust en ook de vrijheid waren andere thema's die zij graag zowel in beelden als op penningen uitbeeldde. Penningen die toen gemaakt werden, zoals *Waterskiën*

*Levensvreugde, brons
1964*

en *zwemmen* (1967), *Zwemmen in de ruimte* (1967), *Turnster* (1972), *Langlaufen* (1973), *Balspel* (1972), *Paardenkracht* (1972), *Mensen in de ruimte* (1973), *Zwanenpaar* (1973) en *Lentelust* (1973) getuigen van haar zoektocht in die richting. Naast figuratief werk maakte Inka Klinckhard ook een aantal non-figuratieve penningen die hun oorsprong in de natuur- en plantenwereld vinden, zoals bijvoorbeeld *Groeisels* (1971) en *Elektra* (1971). Zij werd in dit geval door een interessant lijnenspel geboeid, dat zich op een klein formaat afspeelde. Een

*Opening wijkgebouw
Wit-Gele Kruis
Amstelveen, 1964*

andere karakteristieke eigenschap van haar werk waren telkens terugkerende symbolen, zoals het cijfer 8 (de eeuwigheid) en bijbelse figuren met teksten. Zij werden ook bewust gebruikt om de diepere betekenis van haar boodschap aan de toeschouwer door te geven. Wat de techniek betreft zijn haar penningen vaak in gips in het negatief gesneden en hebben ze een fijn en dun reliëf dat decoratief overkomt. In enkele gevallen zijn ze plastisch geboetseerd. De keerzijde wordt vaak gebruikt om een speels getekend woord of korte tekst te plaatsen, in negatief gesneden, terwijl de voorzijde een positief reliëf heeft. In een aantal gevallen maakte Inka Klinckhard

één of meer versies van dezelfde penning in hoog én in laag reliëf. De mogelijkheden die de reliëfkunst biedt, intrigeerden haar. Exact dezelfde penning uitgevoerd in hoog én laag reliëf, gaf een heel andere indruk, zoals te zien is bij *De erepenning van de Gemeente Barneveld* (1975). Ook maakte zij tweedelige penningen die in of op elkaar passen, elk deel met een eigen voor- en keerzijde. Tot deze categorie behoren *De Trësor* (1974), *In memoriam* (1976) en *50 jaar beelden bouwen* (1986).

Succesvolle jaren

Vanaf 1975 was Inka Klinckhard als penningontwerper bekend en succesvol zowel in Nederland als daarbuiten. Om te beginnen kreeg zij op de FIDEM-ten-toonstelling in Krakau in dat jaar een prijs van het Poolse Ministerie voor Cultuur voor haar penning *25 jaar Bevrijding* (1970). Dit werk maakte grote indruk door de suggestieve manier waarop een groep uitgembergelden mensen die doorbreekt naar de vrijheid, is weergegeven.

In datzelfde jaar werd Inka Klinckhard door drie instanties tegelijk gevraagd om een penning te ontwerpen. Het betrof een erepenning voor de gemeente Barneveld en een penning voor twee kruisverenigingen, eveneens in Barneveld en Amstelveen. De erepen-

Meditatie op de kiezelvloer, 1996

ning van Barneveld valt direct op door een luchtige en decoratieve benadering. De kruisverenigingspenningen hebben beide een realistische voorstelling die de gevoelens van compassie en naastenliefde treffend overbrengen. In 1976 volgde een prestigieuze opdracht van de Deense firma Anders Nyborg om een penning te maken voor het bekende Tivoli-park in Kopenhagen. Klinckhard maakte er zes versies van, maar uiteindelijk werd de meest realistische weergave van het park gekozen en als slagpenning uitgebracht. Het Deutsche Medaillen-Gesellschaft gaf een jaar eerder opdracht voor een sportpenning met het thema Grieks-Romeins worstelen en zo ontstond een plastisch geboetseerde penning en een kleine versie daarvan. Naast instellingen hebben ook particulieren opdrachten aan de kunstenaar verschaft. Zo heeft zij een aantal penningen naar aanleiding van een geboorte, verjaardag en overlijden gemaakt, als ook voor andere gelegenheden in de familiesfeer.

Veel penningen ontstonden op haar eigen initiatief, omdat Klinckhard er- gens door geraakt was. De ontmoeting met de Zwitserse theoloog Hans Küng resulteerde al in 1972 in een portret-penning, in 1988 gevolgd door een tweede versie. De bekende Duitse medailleur Fritz Nuss werd in 1976 ver- eerd met een penning *Dedicat*. Voor haar

25 jaar Bevrijding,
1970

ouders maakte zij de penningen *Moeder 80 jaar* (1973) en *Vader – in Memoriam* (1976). Bij het vliegtuigongeluk op Tenerife omgekomen vrienden memoreerde zij in 1977 op een penning die vier varianten kent. Tenslotte vereerde zij de bronsgieters Vader Jos en Hans Steylaert met een penning *20 jaar beelden gieten* (1986) en haarzelf met het werk *50 jaar beelden bouwen* (1986).

Inka Klinckhard exposeerde regelmatig op de internationale FIDEM-tentoonstellingen en ook in Nederland, bijvoorbeeld in 1988 in Laren *Nederlandse penning-kunst* en in 1989 in Vaalbeek *Pro Arte Christiana*. Haar penningen werden door diverse musea aangekocht. In het

25-jaar huwelijk,
1983

Geldmuseum in Utrecht bevindt zich de grootste collectie van haar werk. Museum Beelden aan Zee in Scheveningen bezit een aantal penningen vooral uit de vroege periode. Ook de buitenlandse musea, zoals het Nationalmuseum in Kopenhagen, het Münzkabinet van de Staatliche Museen Preussischer Kulturbesitz in Berlin en Muzeum Sztuki Medalierskiej in Wrocław (Breslau) hebben haar penningen in hun bezit.

Een nieuwe periode brak aan toen Inka Klinckhard in 1982 besloot om in een klooster nabij Antwerpen te gaan wonen en werken. De tien jaar die zij daar doorbracht, resulteerden in een grote productie van penningen en ander werk voor kloosters en kerken, openbare en particuliere instellingen zowel in België als daarbuiten. Inka's situatie als kunstenaar werd nu anders. Haar werk kreeg een dienstbaar karakter en kwam tot stand vanuit een andere houding, waarbij elementen als stilte en nederigheid een grote rol speelden. Het is te zien aan de gekozen thema's en de inhoudelijke diepte die deze penningen hebben. *Meditatie op de kiezelvloer* (1996) maakt misschien de grootste indruk, naast de kleine penninkjes met hetzelfde onderwerp.

Eén van de mooiste penningen die Inka Klinckhard in deze periode maakte, is waarschijnlijk de prijspenning voor

de Herbert Haag-Stiftung in Luzern (1986). Deze organisatie spant zich in voor een open oecumenisch-gezind katholiek geloof. Op de penning is een vogel te zien die zich uit het vangnet bevrijdt en wegvliegt, de vrijheid tegemoet. Deze vogel komt ook voor in vroege beelden van de kunstenaar en het is haar geliefde vrijheidssymbool. De vloeiende lijnen van de vogel en het net vormen samen een decoratieve eenheid. De lijn wordt als het ware naar de keerzijde doorgetrokken in de vorm van een lint met de tekst, dat tegen een vaag aangegeven kruis geplaatst is, waarop ook een opschrift staat.

In 1992 keerde Inka Klinckhard terug naar Nijkerk. Sinds 2005 verblijft zij in het Rosa Spierhuis in Laren, waar zij ook een atelier heeft en nog werkt. Op 30 november 2010 hoopt zij daar haar 88ste verjaardag te vieren. ■

Naar aanleiding van haar verjaardag en het ruim 60-jarig jubileum in het penningvak, wordt een kleine presentatie van haar werk in de bibliotheek van het Sculptuur Instituut in Scheveningen getoond, die van 30 november 2010 tot 31 januari 2011 te zien is.

Jadwiga Pol-Tyszkiewicz schreef de *œuvre-catalogus* penningen van Chris van der Hoef, waarvoor zij in 1990 de gouden Teylenspenning ontving. Thans werkt zij als mede-beheerder van de collectie penningen in het Sculptuur Instituut in Scheveningen.

Lijst van penningen van Inka Klinckhard

Deze lijst is gemaakt in nauwe samenwerking met de kunstenaressen.

1946 *Paardje – sprong naar links*, brons, 35 mm, enkelzijdig.
Paard naar links.

Paardje – sprong naar links, brons, 49 mm, signatuur IK.
Vz. paard naar links; Kz. Sprong naar links.

Paardje – sprong naar rechts, brons, 50 mm, enkelzijdig.
Paard naar rechts.

1947 *Jan Bronner*, gips, 90 mm, enkelzijdig.
Boom met aan weerskanten drie vrouwen,
PROFESSOR J BRONNER 1914 1947.

Tweede versie: signatuur INKA K 1947.
Boom met aan weerskanten dansende mensen,
PROFESSOR J BRONNER 1914 1947.

St. Franciscus, brons, klei geglazuurd, 104 x 155 mm, enkelzijdig, signatuur INKA K.
Sint Franciscus spreekt tot de vogels.

1948 *Pinksteren*, brons, aardewerk, 170 x 145 mm, enkelzijdig, signatuur PS en IK.
Het pinkstergebeuren.

Dit exemplaar is een latere gieting van de penning uit 1948; de signatuur PS verwijst naar Priorij Schoten, waar de kunstenaar verbleef van 1982 tot 1992.

Madonna, brons, aardewerk, 44 x 38 mm, enkelzijdig, signatuur IK.
Kleine Madonna.

1949 *St. Hubertus*, brons, aardewerk, 230 x 160 mm, enkelzijdig, signatuur INKA KLINCKHARD 1949.

Sint Hubertus te paard met drie honden, vogels in de lucht en boom met hert dat een kruis tussen zijn gewei draagt.

St. Martinus, brons, aardewerk, 210 mm, enkelzijdig, signatuur INKA KLINCKHARD.
Sint Martinus te paard met knielende bedelaar, boomstronk en eekhoorn.

1950 *Barmhartige Samaritaan*, brons, 105 mm, enkelzijdig, signatuur INKA.

Samaritaan met een zieke op een ezel, ONZE NAASTENLIEFDE IS DE GRAADMETER VAN ONZE GODSLIEFDE.

De penning staat in relatie met het beeld *Barmhartige Samaritaan*, chamotte klei 1953 of eerder.

1951 *Dominus Vobiscum*, brons, 120 mm, enkelzijdig, signatuur INKA.
Priester zegent groep mensen, DOMINUS VOBISCUM ET CUM SPIRITU TUO.

1952 *Valkenjacht*, brons, 69 x 61 mm, enkelzijdig, signatuur INKA.
Vrouw te paard met valk in de rechterhand.

1964 *Opening wijkgebouw Wit-Gele Kruis Amstelveen*, brons, 86 x 80 mm.
Vz. moeder met drie kinderen; Kz. NIEUWE GESLACHTEN VULLEN DE LEEMTE – 25 JANUARI 1964 OPENING WIJKGEBOUW WIT-GELE KRUIS AMSTELVEEN.

Tweede versie: signatuur INKA.

Vz. als voren; Kz. inscriptie-ruimte, 25 JANUARI 1964 OPENING WIJKGEBOUW WIT-GELE KRUIS AMSTELVEEN.

Penningen gemaakt in opdracht van architect J. de Groot, Uithoorn. De penning staat in relatie met het beeld *Levensvreugde*, brons 1964.

Geboorte Yvonne Proost, brons, 72 x 68 mm.
Vz. moeder met kindje in schommelstoel; Kz. 23.35 10 MAART 1964.

1967 *Zwemmen in de ruimte*, brons, 77 mm.
Vz. twee zwemmende figuren; Kz. HASTA LA VISTA MAGNIFICO MEXICO ACAPULCO 1966.
De penning staat in relatie met het beeld *Mensen in de ruimte*, brons 1968.

Waterskiën en zwemmen, brons, 90 mm, signatuur INKA.

Vz. twee waterskiënde figuren; Kz. twee zwemmende figuren.
De penning staat in relatie met het beeld *Mensen in de ruimte*, brons 1968.

1970 *Adoptie*, brons, 67 x 69 mm.
Vz. portret van een negertje naar rechts; Kz. gezin met twee kinderen, ADOPTIE – ONS GELIEFD KIND BEN JIJ.

25 jaar Bevrijding, brons, 125 x 115 mm, signatuur INKA KLINCKHARD.
Vz. uitgemergelde mensen breken door naar de Vrijheid; Kz. V-teken, 1945-1970 – 25 JAAR VRY.
Deze penning kreeg op het FIDEM-congres in Krakau (1975) een prijs van het Poolse Ministerie voor Cultuur.

100 jaar Christelijk onderwijs Nijkerk, brons, 122 x 113 mm.

Vz. Christoforus met Jezus op zijn schouder loopt door golvend water; Kz. BEWAAR HET PAND U TOEVERTROUWD 100 JAAR CHRISTELIJK ONDERWIJS NIJKERK.

100 jaar Sparrendam, 1980

1971 *Milieuvervuiling*, brons, 73 x 71 mm.
Vz. vuil; Kz. vuil, MENSEN PAS OP DODELIJKE MILIEUVERVUILING.

Beethoven, brons, 72 mm.
Vz. portret van Beethoven à trois-quarts naar rechts; Kz. knielende vrouw, AN DIE FERNE GELIEBTE OP 98.

Tweede versie: 40 x 48 mm.
Vz. oude Beethoven de face; Kz. knielende vrouw.
Voor de derde versie zie 1976

Groeisels, brons, 88 mm, enkelzijdig.
Groeisels.

Elektra 1971, brons, 90 mm, signatuur INKA.
Vz. elektrische stroom; Kz. ELEKTRA 1971.

Vissen, brons, 33 mm.
Vz. zes vissen; Kz. golvend water.

1972 *Paardenkracht*, brons, 103 mm, signatuur IK.
Vz. vijf paarden; Kz. GEBALDE KRACHT.

Tweede versie: 95 mm, signatuur IK.
Vz. als boven; Kz. twee cirkels, GEBALDE KRACHT.

Fluitspeler, brons, 55 mm, enkelzijdig, signatuur IK '72.
Fluitspelende jongen met een vogel.

Tweede versie: 62 mm, signatuur IK.
Vz. fluitspelende jongen met een vogel;
Kz. VRIENDSCHAP.

Turnster, brons, 85 x 88 mm.
Vz. turnster op evenwichtsbalk; Kz. MENS SANA IN CORPORE SANO.

Balspel, brons, 101 x 94 mm, signatuur IK '72, hoog reliëf.
Vz. vier vrouwen met bal; Kz. SPORTHAL STRYLAND 1972 NYKERK.

Tweede versie: 93 x 95 mm, enkelzijdig, signatuur INKA 1972, laag reliëf.

Gereedschaps-turnen, brons, 66 x 58 mm, signatuur IK.
Vz. drie figuren turnend op diverse toestellen; Kz. als boven, andere toestellen
Aan prinses Beatrix aangeboden bij de opening van Sporthal Stryland te Nijkerk.

Langlaufen, brons, 65 mm.
Vz. drie langlaufers; Kz. 1972 1973.

Hans Küng, brons, 65 mm, signatuur IK.
Vz. portret à trois-quarts naar rechts;
Kz. HK '72.

Tweede versie: 75 x 70 mm, signatuur IK '72.
Vz. portret iets anders uitgevoerd; Kz. CHRISTLICHER WERDEN HK.

De penning staat in relatie met het beeld *Portret Hans Küng*, brons 1967/1968.

Godfried Bomans, brons, 170 mm.
Vz. staande figuur met harmonica, ZELF HARMONIKA SPELEN IS EEN HOGERE BEZIGHEID DAN LUISTEREN NAAR BACH; Kz. NIEUW daaromheen ER WORDT NOOIT IETS NIEUWS GEZEGD ER WORDT ALTIJD IETS NIEUW GEZEGD.

Tweede versie.
Vz. zittende figuur met harmonica, tekst als voren; Kz. als voren.

1973 *Zwanenpaar aan Sempacher Zee*, brons, 68 x 65 mm, hoog reliëf.
Vz. twee zwanen op golvend water; Kz. wegvliegende zwaan.

Tweede versie: 90 x 86 mm, laag reliëf.
Vz. twee zwanen op golvend water; Kz. SEMPACHER ZEE.

Derde versie: 94 x 86 mm, laag reliëf.
Vz. twee zwanen op golvend water; Kz. golvend water, SEMPACHER ZEE.

Lentelust, brons, 52 mm, signatuur IK.
Vz. twee vogels op nestrand; Kz. nest met drie eieren, LENTELUST.

Zeventig jaar, brons, 70 mm, signatuur IK.
Vz. fluitspelende jongen; Kz. 70 LEVENSJAREN.

Bella Tarantella, brons, 65 mm.
Vz. springend paard naar rechts; Kz. BELLA TARANTELLA.

Mensen in de ruimte, brons, 87 x 80 mm.
Vz. twee figuren in de ruimte; Kz. RUIMTEVLUCHT.

Leven in vrede, brons, 82 x 75 mm, signatuur IK '72.
Vz. twee duiven, LEVEN IN VREDE; Kz. vraagtekens, IS DIT WEL MOGELIJK?

Sjaloom, brons, 62 mm, enkelzijdig.
twee duiven, [Hebreeuws:] SJALOOM.

Moeder 80 jaar, brons, 155 mm.
Vz. krans met lelietjes van dalen, ICH DANKE DIR FÜR ALL DEINE LIEBE 25 MAI 1893 - 1973 INKI;
Kz. spelende kinderen, LIEBE ABER ERZEUGT LIEBE - GOETE - MEINER MUTTERI.

1974 *Jouw geluk is mijn geluk*, brons, 56 x 60 mm.
Vz. klavertje vier, JOUW GELUK IS MIJN GELUK;
Kz. cijfer 8 als eeuwigheidssymbool.

In het Hooglied, brons, 104 mm, zilver (geslagen) 50 mm, 25 mm en goud 23 mm.
Vz. liggende man en vrouw onder een boom in knoppen; Kz. dansende man en vrouw onder een bloeiende boom, IN HET HOOGLIED.

Kardinaal B. Alfrink 50 jaar priester, brons, 150 mm, signatuur INKA KLINCKHARD.

Vz. St. Willibrord te paard naar links met volgelingen 67STE BISCHOP VAN UTRECHT SINDS SINT WILLIBRORD; Kz. KARDINAAL BERNARD ALFRINK 5 JULI 1900 50 JAAR PRIESTERSCHAP VREUGDE.

Asjree, brons, 72 mm, met openingen, signatuur IK.

Vz. man en vrouw in cijfer 8 met aan weerskanten een kind; Kz. ASJREE.

Ik ben de weg..., brons, 77 mm.

Vz. man en vrouw in cijfer 8 met elk een kind; Kz. spiraal met vrouwenfiguur in het midden, IK BEN DE WEG DE WAARHEID EN HET LEVEN.

Nec aspera terrent, brons, 50 mm.

Vz. klavertje vier; Kz. cijfer 8, NEC ASPERA TERRENT.

Le trésor, brons, tweedelig.

Eerste deel: 20 x 59 mm, signatuur IK.

Vz. leraar met discipelen, langs de rand een bloemenkrans; Kz. cijfer 8.

Tweede deel: 20 x 62 mm, signatuur IK.

Vz. zes lelies met cijfer 8 in het midden, WAT UIT DEN GEEST IS GEBOREN IS GEEST JOH 3 6; Kz. de kringen der mensheid raken elkaar en rusten in de eeuwige 8. Twee keer door het Rijk aangekocht.

Lijnenspel, brons, 72 mm.

Vz. lijnenspel; Kz. lijnenspel met letters INKA.

De neus, brons, 64 mm.

Vz. neus als lijnenspel; Kz. straling.

1975 *Pegasus*, brons, 55 x 60 mm, hoog reliëf.

Vz. Pegasus naar rechts vliegend; Kz. PEGASUS.

Pegasus, brons, 47 mm, laag reliëf.

Vz. Pegasus naar rechts vliegend; Kz. het woord PEGASUS geschreven in de vorm van een gevleugeld paard.

Vijf jaar Cultureel Centrum Sparrendam, brons, 54 x 56 mm, signatuur IK.

Vz. twee dansende kinderen in een hart; Kz. DOOR U LEEFT EN GROEIT SPARRENDAM.

Ring van het Hooglied, brons, 82 mm, centrale opening.

Vz. dansende figuren; Kz. vier keer cijfer 8 met symbolische figuren en vier lelies.

Grieks-Romeins worstelen, brons, 98 x 95 mm.

Vz. twee worstelende figuren; Kz. twee figuren in houdgreep.

Tweede versie: 42 mm.

Vz. twee figuren in houdgreep; Kz. RINGEN. Vervaardigd in opdracht van Deutsche Medaillengesellschaft.

Moederdag, brons, 86 mm, signatuur INKA.

Vz. drie moeders met kinderen in een vierkant; Kz. geometrisch kader waarbinnen GOD KON NIET

OVERAL ZIJN EN DAAROM HEEFT HIJ MOEDERS GESCHAPEN, daarbuiten VOOR MOEDER OP MOEDERDAG 1975 – JOODS SPREEKWOORD.

Erepenning Gemeente Barneveld, brons, 84 mm, hoog reliëf.

Vz. bloemen, EREPRYS; Kz. wapen van Barneveld, EREPENNING GEMEENTE BARNEVELD.

Tweede versie: 90 mm, laag reliëf.

Vz. bloemen op verhoogde achtergrond, EREPRYS; Kz. wapen van Barneveld, EREPENNING GEMEENTE BARNEVELD.

Kruisvereniging Barneveld, brons, 55 x 50 mm, signatuur IK.

Vz. patient op bed en helpende verpleegster; Kz. kruis waarop KRUISVERENIGING BARNEVELD 31 12 1975.

Elkanders lasten dragen, brons, 50 mm.

Vz. patiënt op bed en helpende verpleegster; Kz. cijfer 8, HELPT ELKANDERS LASTEN DRAGEN.

Sapere Aude, brons, 70 mm.

Vz. drie kringen en parel in het midden; Kz. ronde holte met daaromheen SAPERE AUDE.

Barmhartige Samaritaan, brons, 50 mm.

Vz. Samaritaan bij de deur van de herberg met een zieke op een ezel; Kz. GA EN DOE JIJ EVENZO.

tweede versie.

Vz. als voren; Kz. cijfer 8, GA EN DOE JIJ EVENZO.

Oog, brons, 48 mm.

Vz. oogvorm, bol en rond; Kz. hoekige lijnen.

1976 *Pegasus*, brons, 158 mm, signaturen IK + INKA KLINCKHARD.

Vz. Pegasus naar rechts vliegend; Kz. als paard getekend woord PEGASUS.

Beethoven, derde versie: 70 mm, signatuur IK 1976.

Vz. portret van Beethoven de face; Kz. knielende vrouw, AN DIE FERNE GELIEBTE OP 98. Voor de eerste en tweede versie zie 1971.

De drukpers verbindt generaties, brons, 89 mm,

Vz. laag reliëf, Kz. hoog reliëf.

Vz. acht figuren elkaar bij de handen houdend in een kring, in het midden cijfer 8; Kz. cijfer 8 met daaromheen DE DRUKPERS VERBINDT GENERATIES.

Tweede versie, 87 mm, Vz. hoog reliëf, Kz. laag reliëf.

Vz. acht figuren elkaar bij de handen houdend in een als voren; Kz. als voren.

Derde versie, 97 mm, enkelzijdig, hoog reliëf, signatuur INKA KLINCKHARD 1976.

Vz. als voren; Kz. als voren.

Bejaardenbulp-Kruisvereniging Amstelveen, brons, 60 mm.

Vz. helpster en bejaarde vrouw met stok; Kz. KRUISVERENIGING AMSTELVEEN 1 I 1976.

Kruisvereniging Amstelveen, brons, 62 mm, doorboord.
Vz. helpster en hulpbehoevende; Kz. KRUISVERENIGING AMSTELVEEN 1 JANUARI 1976.

Kruisvereniging Amstelveen, brons, 65 x 65 mm.
Vz. kruis waarin een figuur die een ander in zijn armen draagt; Kz. KRUISVERENIGING AMSTELVEEN 1 JANUARI 1976.

Oor, brons, 62 mm.
Vz. oor; Kz. LUISTER.

In memoriam, vaders 20ste sterfilag, brons, tweedelig.
Eerste deel, 70 x 62 mm.
Vz. portret opwaarts; Kz. INVERTIT DR TH KLINCKHARD 8 5 1882 23 12 1956.

Tweede deel, 88 x 98 mm.
Vz. portret inwaarts weerspiegeld in het water; Kz. INVERTIT DR TH KLINCKHARD 8 5 1882 23 12 1956.

Dedicat – dank aan prof. F. Nuss, brons, 71 x 73 mm.
Vz. zwevende vrouwenfiguur met boeket; Kz. boom, DEDICAT.
Geboorte Robert Fremouw, brons, 99 mm.
Vz. acht dansende figuren rond een waterplas waaruit een kind omhoog komt; Kz. ROBERT FREMOW 15 SEPTEMBER 1976.

Vereniging voor Vrouwen van Vrijmetselaars, brons, ca. 35 mm.
Vz. twee klimopblaadjes; Kz. afgekorte verenigingsnaam.

Tivoli, brons, 80 mm.
Vz. vlinder; Kz. zwevende vrouwenfiguur.

Tweede versie: 70 mm.
Vz. zwevende vrouwenfiguur met boeket.
Kz. oog, oor en mond, TIVOLI 1977.

Derde versie: 65 mm.
Vz. zwevende vrouwenfiguur met boeket; Kz. juweel.

Vierde versie: 66 mm.
Vz. juweel; Kz. oog, oor en mond, TIVOLI 1977.

Vijfde versie: 82 mm.
Vz. vlinder, TIVOLI 1977; Kz. vijf kunstzinnige opvoeringen.

Zesde versie: 86 mm.
Vz. boom en bezoekers, TIVOLI 1977;
Kz. vijf kunstzinnige opvoeringen.

1977 Zevende versie: brons, 70 mm en zilver 50 mm, signatuur INKA KLICKHARD.
Vz. ballonnenman met kinderen; Kz. reuzenrad met korfje waarin mensen, TIVOLI 1977.
Deze versie werd gekozen en uitgegeven.

Zie Ik maak alles nieuw, brons, 71 mm, met gat in het midden, signatuur INKA.
Vz. twee duiven, een bloem en een ster; Kz. ZIE IK MAAK ALLES NIEUW EN HET IS ZEER GOED.

World Children A Rose (India) – voor de bij het vliegtuigongeluk op Tenerife omgekomen vrienden Lonny, Jan Willem, Richard en Ingrid.

Eerste versie: brons, 62 mm.
Vz. mensen in de Ark; Kz. WORLD CHILDREN A ROSE 27 3 1977.

Tweede versie: 60 mm.
Vz. neerstortende mensen; Kz. WORLD CHILDREN A ROSE.

Derde versie: 55 x 60 mm.
Vz. als voren; Kz. WORLD CHILDREN A ROSE INDIA.

Vierde versie: 72 x 60 mm.
Vz. neerstortende mensen; Kz. gehavende mensen.

1978 *Creare*, brons, 72 mm, hoog (18 mm).
Vz. oog, oor en mond, CREARE; Kz. zon met stralen.

Tweede versie: brons, 66 mm, lager (35 mm).
Vz. oog, oor en mond, CREARE; Kz. bolle vorm.

Erepenning Gemeente Barneveld, 1975

Mond met kin, brons, 55 x 53 mm.
Vz. mond met kin; Kz. mondholte, JEFTA.
Verwijst naar een verhaal uit het Oude Testament.

Tweede versie: 35 mm.
Vz. mond; Kz. golven.

Geboorte Ingeborg Fremouw, brons, 96 mm.
Vz. kindje in gras liggend; Kz. naam in de vorm van een wieg, 3-10-1978 INGEBORG FREMOUW.

1979 *Man en vrouw*, brons, 55x 50 mm.
Vz. jongen en meisje; Kz. man en vrouw.

1980 *10 jaar Cultureel Centrum Sparrendam*, brons, 81 mm.
Vz. hartvormig kader waarin cijfer 8 en bloemen; Kz. 10 JAAR SPARRENDAM.

Vader met vijf kinderen, brons, 95 mm.
Vz. vader met drie kinderen, erachter een paard; Kz. vader met twee kinderen loopt door de zon.

Dr F.W. Klaarenbeek, brons, 73 mm, enkelzijdig.
Portret naar links.

1981 *Clown*, brons, 85 mm.
Vz. clown, IK GELOOF IN EEN BETERE WERELD EN DAAROM LACH IK 9 2 1901-1981; Kz. MARIA APOLONIA 80 JAAR INVALIDO VALUISTI VALENS.

Overlijden, brons 34 mm.
Vz. kruis waarop cijfer 8; Kz. kruis waarop kleinere 8.

Helpen, brons, 80 mm.
Vz. twee personen, waarvan de één de ander helpt; Kz. schaal waarop HELPEN.
Ter nagedachtenis aan de arts dr Klaarenbeek.

1982 *Beeldhouwster*, brons, 74 mm.
Vz. boom; Kz. BEELDHOUWSTER.

Arabesque, brons, 27 mm, signatuur IK.
Vz. man en vrouw in beweging; Kz. IN DE RUIMTE

Kerst, brons, 107 x 103 mm, signatuur IK.
Vz. kerststal met de Heilige Familie, op het dak engel en herders; Kz. kruis.

1983 *Laatste avondmaal*, brons, 120 x 115 mm, hoog reliëf.
Vz. Jezus met zijn discipelen aan tafel; Kz. kruis en daaromheen IK BEN ONDER U ALS DEGENE DIE BEDIENT LC 22 27.

Tweede versie: 87 mm, laag reliëf.
Vz. als voren, toch anders uitgevoerd; Kz. opschrift in vijf regels, IK BEN ONDER U ALS DEGENE DIE BEDIENT LC 22 27.

Derde versie: 74 mm.
Vz. als voren, laag reliëf; Kz. omschrift als voren, laag reliëf.
De penning staat in relatie met het beeld *Laatste avondmaal*, gebakken klei, brons 1983.

25-jarig huwelijk, brons, 70 mm, signatuur IK.
Vz. echtpaar in huwelijksboot met zeil en sterrenbeeld het Zuiderkruis; Kz. staande figuur met gespreide armen, 13.11.1957 22.10 '58 22.10.1983 ZUIDERKRUIS.

Verloren zoon, brons, 75 mm.
Vz. verloren zoon terug bij zijn vader en de lange weg; Kz. verloren zoon en vier varkens.

Vrienden, brons, 29 mm.
Vz. twee figuren; Kz. in een cirkel VRIENDEN.

Architekt, brons, 28 x 31 mm.
Vz. bouwsel; Kz. ARCHITEKT.

1984 *Mozes bij de brandende braambos*, brons, 102 x 115 mm, met opening.
Vz. hurkende Mozes met gespreide armen bij het braambos waarin het Oog uit de vlam; Kz. braambos waarin het Oog uit de vlam, eronder een paar schoenen.

Jona, brons, 110 x 111 mm.

Herbert Haag-Preis,

Vz. Jona in de walvis in hoge golven; Kz. Jona geworpen uit een boot waarin drie opvarenden.

Tweede versie, 85 x 80 mm, andere uitvoering (geboetseerd in repen, één enkel exemplaar vervaardigd).

Vz: Jona in de walvis in golven; Kz. Jona geworpen uit een boot waarin drie opvarenden.

Kapitein, brons, 80 mm.

Vz. kapitein ten voeten uit bij een sextant;
Kz. wereldbol, GA UIT EN IK ZAL U ZEGENEN.

Gedragen door de poort, brons, 50 x 64 mm, vier openingen.

Vz. man draagt een zieke door de poort; Kz. diepe wond.

Yin-Yang, brons, 32 mm.

Vz. yin-yang symbool; Kz. vrouw hoog in diep, man diep in hoog.

1985 *Vriendschap*, brons, 80 mm, signatuur PS IK.
Vz. twee musicerende vrouwen; Kz. AMSTERDAM 1965 SPREUKEN 17 VERS 17 A H M 1985 STAVANGER VOORBURG.

1986 *50 jaar beelden bouwen*, brons, tweedelig.
Bovenste deel: 68 mm.

Vz. hand die stuk klei pakt, hoog reliëf;
Kz. 50 JAAR, laag reliëf.

Onderste deel: 86 mm, laag reliëf.

Vz. BEELDEN BOUWEN IK 1986; Kz. een draakachtige massa.

20 jaar beelden gieten in brons, zilver en brons, 89 mm.

Vz. twee figuren te paard naar links; Kz. VADER JOS HANS STEYLAERT VORMEN EN GIETEN IN BRONS.

15 jaar Cultureel Centrum Sparrendam, brons, gebakken klei en geglaazuurd, 75 mm.

Vz. fluitspeler; Kz. 15 VRUCHTBARE JAREN MET SPARRENDAM DANKZIJ U NU OP WEG NAAR DE 20 JAAR.

Herbert Haag-Preis, brons, 88 mm.

Vz. uit vangnet bevrijde vogel vliegt naar rechts; Kz. UBI SPIRITUS IBI LIBERTAS, in een cirkel PSALM 124.

Tweede versie: brons, 78 mm.

Vz. uit vangnet bevrijde vogel vliegt naar rechts; Kz. UBI SPIRITUS IBI LIBERTAS PSALM 124.

Derde versie: brons, 82 mm, signatuur PS.

Vz. uit vangnet bevrijde vogel vliegt naar rechts; Kz. PSALM – WIJ ZIJN ONTSNAPT ALS EEN VOGEL AAN HET NET VAN DE VOGELAAR HET NET IS GESCHEURD EN WIJ ZIJN GEVLOGEN 124:7.

Vierde versie: zilver, 42 mm, brons 38 mm.

Vz. uit vangnet bevrijde vogel vliegt naar rechts; Kz. uit het vangnet bevrijde vogel vliegt naar links, UBI SPIRITUS IBI LIBERTAS PS 124 7 B.

Herbert Haag-Preis, brons, 125 mm, definitieve versie.

Vz. uit vangnet bevrijde vogel vliegt naar rechts; Kz. gestileerd kruis waarin HERBERT HAAG PREIS FÜR FREIHEIT IN DER KIRCHE DAS NETZ IST ZERRISSEN UND WIR SIND FREI PSALM: 124. 7 B.

2e definitieve versie, 119 mm, andere uitvoering (iets dunner).

Mis poes, brons, 100 x 95 mm.

Vz. poes in een omcirkeling, MIS POES; Kz. poes met muis die in gat verdwijnt, MISPOES... VOOR JAN 'N MUIS AAN INKA.

1988 *Hooglied*, brons, 88 mm, nieuwe versie.

Vz. vrouw en knielende man in een tuin, KOM SNEL MIJN LIEF; Kz. man en vrouw dansen in de tuin.

Dankbarkeits-Geschenk Hans Küng, brons, 95 x 98 mm.

Vz. portret de face (nieuw portret); Kz. kruis, erboven IN DANKBARKEIT.

Tweede versie: 85 x 91 mm.

Vz. portret in een cirkel à trois quarts naar rechts (uit 1972); Kz. kruis, erboven IN DANKBARKEIT.

25 jaar *Bouwen Wonen Nu*, brons, 95 x 91 mm.

Vz. gezin aan tafel en kind met vogel op de grond; Kz. BOUWEN WONEN NU 25 JAAR.

1989 50-jarig huwelijk *Yvonne en Paul De Meulenaer*, goud, brons, 77 mm, signatuur PS IK.

Vz. man en vrouw in zeilboot op water, achter vier kinderkoppen; Kz. klavertje vier, GE ZE GESCHIPT EN NOA MOETE VIEIRN YVONNE PAUL 1939 1989.

1990 20 jaar *Cultureel Centrum Sparrendam / 200e sterfdag van Mozart*, brons, 75 mm.

Vz. notenbalk, 20 JAAR SPARRENDAM; Kz. dansende Mozart, MOZART.

Tweede versie: 80 mm.

Vz. notenbalk, 20 JAAR SPARRENDAM; Kz. Mozart dansend op notenbalken, MOZART.

1991 *Anna te Drieën*, brons, 94 x 100 mm, hoog reliëf, signatuur IK.

Vz. Anna te Drieën op een bank; Kz. VERHEUG U BEGENADIGDE DE HEER IS MET U LUC 128.

Tweede versie: 87 mm, laag reliëf.

Vz. Anna te Drieën op een bank (ander variant); Kz. lied in noten, GIJ ZIJT DE GLORIE VAN JERUZALEM DE VREUGDE VAN ISRAËL DE TROTS VAN ONS VOLK De penning staat in relatie met het beeld *Anna te Drieën*, brons en steen 1991/1992.

Venite Adoremus, brons, 90 x 93 mm (Kerst 1991).

Vz. drie Wijzen bieden geschenken aan Maria met Kind en Jozef; Kz. ster, VENITE ADOREMUS.

1996 *Vacare Deo*, brons, 71 mm.

Vz. mediterende vrouw op de kiezelvloer; Kz. VACARE DEO.

De penning staat in relatie met het beeld *Meditatie*, steen 1983/1984.

2005 *Allea*, brons, 86 mm.

Vz. boom met vruchten geworteld op een open-geslagen boek, ALLEA ALL EUROPEAN ACADEMIES; Kz. INTER UTRUMQUE PIETER J.D. DRENTH PRESIDENT ALLEA 2000-2006 KRAKÓW 24 MARCH 2006. De penning werd op 24 maart 2006 in Krakau overhandigd aan P.J. Drenth.

2008 *Rosa Spierhuis*, brons, 76 mm.

Vz. portret naar links; Kz. stevige boom met tuin, huis en atelier, 40 JAAR ROSA SPIER HUIS LAREN NH.

Tweede versie: 80 mm.

Vz. portret naar links; Kz. oudere boom met tuin, woon/werkplaats, 40 JAAR ROSA SPIER HUIS LAREN NH.

2009 3e versie: 92 mm.

Vz. portret van Rosa Spier meer belijnd; Kz. concertzaal met lange gang, ROSA SPIERHUIS 40 JAAR.

Vierde versie: 160 mm, enkelzijdig.

portret van Rosa Spier naar links.

Wandplaque in laag reliëf bestemd voor montage in een muur.

Global Ethic Foundation, brons, 93 mm.

Vz: vier handen die werelddol met Europa daarop dragen en beschermen, GLOBAL ETHIC FOUNDATION TÜBINGEN; Kz. vliegende duif naar rechts, NO PEACE AMONG NATIONS WITHOUT PEACE AMONG RELIGIONS.

Opdracht van prof. dr. Hans Küng.

Tweede versie: 88 mm, iets anders en minder zwaar uitgevoerd.

Pegasus, brons, 71 mm.

Vz. Pegasus naar links vliegend; Kz. sterrenbeeld Pegasus, PEGASUS.

2010 *Rosa Spierhuis* vierde versie: brons, 45 mm.

Vz. portret naast elkaar, ROSA SPIER HUIS; Kz. iets anders in uitvoering dan de vorige versies.

Jaar onbekend.

Christoforus, brons, 62 x 65 mm.

Vz. Sint Christoforus met Jezus op arm water overstekend; Kz. DANKBAARHEID.

Meditatie, zilver, 31 mm.

Vz. mediterende vrouw met los haar naar links; Kz. omschrift MEDITATIE.

Tweede versie: brons, 40 mm.

Vz. mediterende vrouw met los haar naar links; Kz. opschrift MEDITATIE.

Rust, brons, 36 x 38 mm, signatuur IK.

Vz. mediterende vrouw naar rechts; Kz. RUST.

2e versie: zilver, 30 x 31 mm, enkelzijdig, signatuur IK.

mediterende vrouw naar rechts.

Moeder met kind, brons, 39 mm.

Vz. zittende moeder met kind op schoot naar links; Kz. masker SCHAT.

Schat, brons, 33 mm.

Vz. SCHAT; Kz. SCHAT.

Spel, brons, 50 x 52 mm, signatuur IK.

Vz. drie bewegende figuren in een cirkel; Kz. SPEL.

Barmhartige Samaritaan, brons, 95 mm.

Vz. Samaritaan met een zieke die op een ezel zit; Kz. LEES: MATTEUS – 22: 34-40 MARKUS – 12: 28-34 LUKAS – 10: 30-37.

Euroruimte

ROB KOOIJ

NIEUW EUROLAND PER 2011: ESTLAND

(1½ ware grootte)

Per 1 januari a.s. wordt Estland de zeventiende EU-lidstaat die eigen euro-munten uitgeeft. In totaal zijn er dan twintig landen met een eigen euro. De ministaatjes Monaco, San Marino, en Vaticaanstad zijn weliswaar géén EU-lidstaten, maar zij mogen eigen euro-munten uitbrengen op grond van bilaterale overeenkomsten met een EU-lidstaat die dateren van vóór de invoering van de euro.

De afbeeldingen die op de Estse euro-munten zullen prijken zijn al jaren lang

bekend, maar tóch zorgen de definitieve ontwerpen voor een kleine verrassing. Op alle centswaarden wordt het silhouet van Estland verdiept (incuse) afgebeeld, terwijl op de 1- en 2-euro het silhouet verhoogd en in reliëf wordt afgebeeld. Verder zijn op de 2-euromunt nog twee minuscule eilandjes aan de noord- en westkant afgebeeld die op de overige denominaties ontbreken.

De Estse munten zijn geslagen in het buurland Finland bij de Finse Rahapaja in Vantaa.

ROB KOOIJ

SPAANSE 2-EURO 2011

De tweede Spaanse munt in de serie 'UNESCO werelderfgoed' die begin 2011 zal verschijnen toont de binnenhof van het Leeuwenpaleis in het Alhambra (Granada). ■

(1½ ware grootte)

De rubriek Euroruimte bericht in kort bestek wederwaardigheden over euro-munten. Is u iets opgevallen aan de circulatiemunten en wilt u die kennis delen met de samensteller van deze rubriek, dan kunt u die sturen naar euroruimte@debeeldenaar.nl. De redactie behoudt zich het recht voor bijdragen in te korten of te weigeren.

Muntmelange

EEN ONBEKEND DRIESTUIVERSTUK UIT 1621 VAN BATENBURG

Dit artikel heeft als eerste doel een onlangs ontdekt driestuiverstuk van Batenburg te tonen. Het type was weliswaar bekend, maar het sinds het begin van de vorige eeuw bekende exemplaar is zo matig van kwaliteit dat het nu voor het eerst mogelijk is een correcte beschrijving te geven. Het tweede doel is het gamma aan producten van de Batenburgse munt uit de eerste helft van de zeventiende eeuw te vergelijken met dat van enkele andere zogenaamde hagemunten. De vraag die hierbij gesteld wordt is of deze munthuizen voor wat betreft hun kleingeld munten uit dezelfde streken imiteerden en daarmee hetzelfde omloopgebied probeerden te bedienen.

De munt waar het hier om gaat is een zilverstuk dat als volgt te beschrijven is:

Voorzijde: gekroond wapen in een zespas, omschrift: MO.(...)MAX. COM.D.BRO.B. Het wapen is gekwartierd met 1 hergekwartierd 1 en 4 Bronkhorst en 2 en 3 Batenburg, 2 gedeeld ? en vier palen voor ?, 3 hergekwartierd 1 en 4 Bronkhorst, 2 en 3 vier palen voor ?, 4 doorsneden Stein en Bronkhorst, op de

schildnavel (over de onderste helft van het wapen) 'en surtout' een zespuntige ster (of leeuw?).

Keerzijde: gebloemd kruis met in het hart een leeuw in vierpas, omschrift (teken, lijkt op een boom) 1621.DEV. PRO(...)OR(...)M(...)VS. ('deus protector meus' komt vaker voor op de munten van Maximiliaan).

De munt lijkt op grond van de kleur een redelijk gehalte aan zilver te bevatten, diameter 22 mm.

Het betreft een munt uit 1621 geslagen op naam van Maximiliaan, vrijheer van Batenburg, heer van Stein en West-Barendrecht (1602-1641). De munt lijkt als twee druppels water op de driestuiverstukken van Albert en Isabella (Van Gelder en Hoc 315), geslagen van 1616 tot en met 1621 in Brabant, Vlaanderen, Luxemburg en Doornik. Van laatstgenoemd munttype zijn bijna 25 miljoen exemplaren geslagen. De Jonghe heeft deze imitatie eerder beschreven. Het exemplaar dat hij kende was echter sterk gesnoeid en matig van kwaliteit. Hij was niet in staat aan de hand van het hem bekende exemplaar de omschriften correct te beschrijven. Zo ontbraken de naam van de vorst en het jaartal.

WILLEM VAN DEN NIEUWENHOF

(2 x ware grootte)

Vondstomstandigheden

De herkomst van de munt heb ik niet nauwkeurig vast kunnen stellen. Het stuk werd enige tijd geleden op internet aangeboden als onderdeel van een lotje munten. Tegelijkertijd bood de Belgische verkoper meerdere lotjes munten aan. Het ging om een grotere partij van enkele tientallen munten. Hoewel dit niet is bevestigd door de verkoper doet de samenstelling vermoeden dat het om (een deel van) een vondst ging. Het betrof namelijk een groot aantal schellingen van Albert en Isabella en Philips IV (alle van vóór 1630) en enige drie stuiverstukken van Albert en Isabella. Het zou echter ook een reeks doubletten uit een verzameling kunnen betreffen. Zeker is wel dat de munt zijn plaats gevonden heeft tussen kleingeld uit de Zuidelijke Nederlanden, in de Zuidelijke Nederlanden (België).

Batenburgs kleingeld van Maximiliaan

De Voogt onderscheidt 23 nummers binnen de hem bekende verzameling van munten van Maximiliaan van Batenburg. Daaronder bevinden zich twee daalders, de rest betreft kleingeld: schellingen en kleinere stukken. Ik beperk me hier tot het kleingeld en verdeel de voorbeelden zeer grof qua herkomst. Bekijken we de 21 Batenburgse typen, dan zijn die zonder uitzondering te koppelen aan voorbeelden van buiten Batenburg: voor 18 geldt dat zij een imitatie zijn van een munt uit de Noordelijke Nederlanden. De overige drie zijn ontleend aan een Duits voorbeeld.¹ Het hier en eerder door De Jonghe beschreven type toont aan dat het munthuis gevestigd te Batenburg zich met haar kleingeldproductie in deze periode niet alleen richtte op de Noordelijke Nederlanden en Duitsland, maar ook op de Zuidelijke Nederlanden.

In de zomer van 1622 wordt Isaac de Rasière, zoon van de muntmeester van Batenburg in Den Haag aangehouden. Op 28 juni 1622, dus kort na de vervaar-

diging van het hier beschreven stuk verklaart hij dat men in het Batenburgse munthuis op zeer beperkte schaal dubbele stuivers sloeg onder andere met de bedoeling die in Den Bosch uit te geven. Het type driestuiverstuk van Albert en Isabella dat als voorbeeld heeft gediend voor de hier beschreven Batenburgse munt is in Den Bosch in grote aantallen geslagen. Het is niet onwaarschijnlijk dat het de bedoeling is geweest dit stuk ook in Den Bosch uit te geven.

Andere hagemunten

Tangelder, die de muntslag van het Huis Bergh in de tweede helft van de zestiende eeuw bestudeerde, noemt Batenburg de ‘hogeschool der hagemunterij in de Nederlanden’. In de periode dat Maximiliaan in Batenburg de scepter zwaaide, grofweg de tijd van de Dertigjarige oorlog en het laatste deel van de Tachtigjarige oorlog, waren er echter ook nog andere hagemunten actief in de Nederlanden. Uit welke streken haalden zij hun inspiratie voor het in omloop brengen van kleingeld? Bedienden de meer Zuidelijk rondom de Maas gesitueerde munthuizen andere gebieden met hun munten? Daartoe worden de Midden-Limburgse munthuizen Thorn en Stevensweert en het Zuid-Limburgse Gronsveld bekeken.

Lucas beschrijft het kleingeld van Anna van der Mark, abdis van Thorn (1604-1631) in 51 nummers. Hiervan zijn er 17 te herleiden naar Noord-Nederlandse voorbeelden, 27 naar Zuid-Nederlandse voorbeelden en 7 zijn gemaakt naar Duits voorbeeld.²

Onder Hendrik en Herman Frederik (1618-1632) is in het munthuis te Stevensweert een enorme hoeveelheid kleingeld vervaardigd. Lucas beschrijft 32 nummers. Van die 32 nummers zijn er 18 naar Noordelijk voorbeeld, één naar Luiks (hier meegenomen onder Zuidelijk), 2 peerdekens (Gelders, zowel behorend bij Noord als Zuid (Roermond)), 3 Duits, 6 Frans (Metz) en één Italiaans.³

Joost Maximiliaan van het meer Zuidelijk gelegen Gronsveld (1617-1662) heeft toegestaan dat er op zijn grondgebied gemeten naar Lucas 58 verschillende munttypen aan kleingeld geslagen werden. Ook dit zijn voor het overgrote deel imitaties van munten uit de omliggende gebieden. Bijzonder is dat er 4 niet terug te voeren zijn op andere typen. Deze munten zijn zeldzaam. Deze emissies zijn waarschijnlijk niet succesvol geweest. Veel van de andere typen zijn zeer algemeen. Ik onderscheid 40 typen van Luik en de Zuidelijke Neder-

landen, 12 imitaties van duiten van de Noordelijke Nederlanden en 2 munten naar Duits voorbeeld.⁴

Alle hier in beschouwing genomen munthuizen hebben imitaties van de Noordelijke Nederlanden, de Zuidelijke Nederlanden en Duitse staten geproduceerd in de eerste helft van de zeventiende eeuw. Sporadisch zijn originele types en Franse/Italiaanse types geproduceerd.

Voor Batenburg geef ik de verdeling over de gebieden in detail, het zou te ver voeren om dat voor alle hagemunten te doen.

Overzicht van het kleingeld van Batenburg onder Maximiliaan (1602-1641) en de voorbeelden			
De Voogt	denominatie	nabootsing van	herkomst voorbeeld ⁵
2	duit	duit Overijssel (Verkade 791-792)	Noordelijke Nederlanden
3	duit	als 2	Noordelijke Nederlanden
4	duit	als 2	Noordelijke Nederlanden
6	grosschen	een apfelgrosschen van een zeer algemeen type ⁶	Duits
7	schelling	vergelijk de schellingen van Zwolle en Kampen, resp. Verkade 951 en 896	Noordelijke Nederlanden
8	4 stuiver	als 7	Noordelijke Nederlanden
9	4 stuiver	als 7	Noordelijke Nederlanden
10	4 stuiver	als 7	Noordelijke Nederlanden
11	drei kreuzer	algemeen Duits type, bijvoorbeeld Altdorf, Grosschen ⁷	Duits
12	drei kreuzer	algemeen Duits/ Zwisers type, bijvoorbeeld de 3 Kreuzer van Solms-Hohensolms eerste kwart zeventiende eeuw, Joseph 205k	Duits
13	2 stuiver	Nijmegen, Verkade 131	Noordelijke Nederlanden
14	2 stuiver	als 13	Noordelijke Nederlanden
15	2 stuiver	als 13	Noordelijke Nederlanden
16	5 stuiver	rooschelling Utrecht, Verkade 621	Noordelijke Nederlanden
17	5 stuiver	als 16	Noordelijke Nederlanden
17*	2 stuiver	type als in Holland geslagen, Verkade 302	
18	10 kreutzer	Deventer 10 stuiver, Verkade 812	Noordelijke Nederlanden
19	10 kreutzer	als 18, maar met afwijkende voorzijde	Noordelijke Nederlanden
20	stuiver	stuiver Groningen, Verkade 999	Noordelijke Nederlanden
21	halve stuiver	halve stuiver Nijmegen, Verkade 134 ⁸	Noordelijke Nederlanden
22	stuiver	als 20	Noordelijke Nederlanden

De reeks munten van Maximiliaan, vrijheer van Batenburg kan uitgebreid worden met een driestuiverstuk met het jaartal 1621 naar voorbeeld van een type van de Zuidelijke Nederlanden, geslagen onder Albert en Isabella in de periode 1617-1621. De munt heeft zijn weg naar de Zuidelijke Nederlanden gevonden. Batenburg past hiermee qua productie van kleingeld in het rijtje hagemunten waartoe ook Gronsveld, Thorn en Stevensweert behoren. In de eerste helft van de zeventiende eeuw waren de producten van deze munthuizen gebaseerd op voorbeelden uit zowel de Noordelijke als de Zuidelijke Nederlanden. Het meest Noordelijke van de vier munthuizen die hier in de beschouwing betrokken zijn (Batenburg) legde de nadruk op het Noorden, het meest Zuidelijke (Gronsveld) op het Zuiden. Van de twee munthuizen in Midden-Limburg lag bij Thorn de nadruk op het Zuiden en bij Stevensweert op het Noorden. ■

NOTEN

1. DE VOOGT, 6, 11 en 12
2. LUCAS 83-90 en 125-133 zie ik als imitaties van Noord-Nederlandse munten, LUCAS 98-124 zijn Zuid-Nederlands, 91-97 zijn imitaties van Duitse munten.
3. Noordelijk: LUCAS 13-14, 34-36, 44, 48-53, 57-62, Zuidelijk: LUCAS 37, Gelders: LUCAS 38-39, Duits: LUCAS 54-56, Frans: LUCAS 40-43, 46-47, Italiaans: LUCAS 63
4. LUCAS 75-91, 96-119 zijn naar voorbeelden uit de Zuidelijke Nederlanden en Luik gemaakt, 120-131 zijn van Noordelijke origine, 132-133 zijn Duits, 92-95 hebben een origineel Gronsvelds karakter.

5. Het onderscheid tussen Duits en Frans lijkt eenvoudiger dan het is en verdient daarom toelichting: veel munten geslagen in Elzas-Lotharingen en delen van Zwitserland sluiten aan bij de gebieden die heden ten dage Duits zijn. Deze worden hier als Duits gezien. Voor bijvoorbeeld Metz geldt dat niet. Metz wordt hier als Frans opgevoerd.
6. De Voogt merkt over deze munt op dat hij hem in een 'placaat van de Frankische, Beijersche en Swabische Kreitzen' gedagtekend 4/14 mei 1619 vond, als 'Neue unbekante grosschen, nur 1 5/8 Kreutzer werth'.
7. HMZ Katalog, Hinterfingen 1972, 54-55
8. De Voogt verwijst hier zelfs naar een Nijmeegse raadsresolutie van 1 mei 1623, waarin besloten wordt een verzoek aan het Hof van Gelderland te richten om te waken voor de invoer van 'verscheidene stuivers en halve stuivers, vermoedelijk te Batenburg geslagen'.

LITERATUUR

B. DE JONGHE Monnaies de Batenbourg *Revue Belge de Numismatique* (1913) 5-14.

B. DE JONGHE Quelques monnaies de Batenbourg *Revue Belge de Numismatique* (1922) 5-17.

P. JOSEPH *Die Münzen des fürstlichen und gräflichen Hauses Solms* (Frankfurt am Main, 1912).

A.O. VAN KERKWIJK Munten van Batenburg *Jaarboek voor Munt- en Penningkunde* X (1923) 58-67.

P. LUCAS *Monnaies seigneuriales mosanes* (Walcourt, 1982).

J.N. ROBERTS *The silver coins of Medieval France* (New York, 1996).

TANGELDER *Muntbeer en muntmeester* (Arnhem, 1955).

P. VERKADE *Muntboek* (Schiedam, 1848).

W.J. DE VOOGT *Bijdragen tot de Numismatiek van Gelderland, 2^e stuk* (Arnhem, 1869).

Oriental Numismatic Society

Internationale vereniging voor geïnteresseerden in de numismatiek van niet-westerse culturen, zoals de pre-Islamitische culturen in het Midden-Oosten en centraal Azië, het cultuurgebied van de Islam, het subcontinent India, China, Japan en Zuidoost Azië

info lidmaatschap lingen@wxs.nl / lidmaatschap €30 per jaar
www.onsnumis.org

Penningnieuws

NIKO DE WIT

Fien Verbunt penning, 2009, gepolijst brons, tweedelig, per deel: 22 x 69 x 69 mm.

In 2009 nam de gemeente Tilburg het initiatief om een emancipatie prijs opnieuw en op vernieuwde wijze uit te reiken. De prijs benadrukt het belang van een gelijkwaardige positie en participatie van mannen en vrouwen in de stad en bestaat uit een penning die genoemd is naar Fien Verbunt.

Fien Verbunt was een krachtige vrouw uit de geschiedenis van Tilburg. Op 30 november 1836 werd bij notaris Hendrik Beckers door Fien Verbunt de onderneming 'firma Verbunt en Cie' opgericht. Een voor een vrouw opmerkelijk initiatief in die tijd. Zij werd daardoor de eerste schoolhoudster in Tilburg en legt daarmee de basis voor de onderwijsontwikkeling van Tilburg. Op 21 februari 1837 legde zij haar gelofte af en trad toe tot de orde van de Zusters van Liefde.

De penning werd door Niko de Wit in gepolijst brons uitgevoerd. Zij bestaat uit twee platte vierkante identieke delen waarin op de opstaande kanten de vol-

gende regels gegraveerd zijn: FIEN VERBUNT - PENNING - EMANCIPATIEPRIJS - TILBURG - 2009. Door de delen op verschillende manieren ten opzichte van elkaar te positioneren, kan het geheel een nieuw beeld oproepen. Daarin ligt de kracht van deze tweeledige penning; verheffen en drukken, aantrekken en afstoten of het spiegelen ten opzichte van elkaar; ieder deel of de delen samen geven het geheel een verschillende uitdrukking en dat, terwijl de elementen gelijkvormig en dus gelijkwaardig zijn.

De twee elementen staan voor gelijkwaardigheid. Als twee afzonderlijke op zich staande delen trekken ze aandacht. Samen zijn ze krachtiger. In de samenstelling van twee componenten vormen ze op verschillende manieren een harmonieus evenwicht. De symboliek voor emancipatie en de metafoor naar vrouwen en mannen is duidelijk. Mannen en vrouwen zijn niet gelijk maar wel gelijkwaardig en aanvullend aan elkaar. De Emancipatieprijs van de Stad Tilburg wordt tweejaarlijks uitgereikt. In december 2009 werd zij voor het eerst uitgereikt aan het damesteam van de Tilburgse voetbalclub Willem II. ■

HENK VAN DER VORST

Nieuws, aankondigingen en tentoonstellingen

VERENIGING VOOR PENNINGKUNST

Wouter van Aken

Op 13 augustus 2010 overleed Wouter van Aken, oud-penningmeester van de vpk. Zeven jaar heeft Wouter zeer betrokken deel uitgemaakt van het bestuur. In mei j.l. droeg hij zijn bestuurlijke taken als penningmeester van de vpk over.

Geboortepenning 2010

Leden van de vpk kunnen de nieuwe geboortepenning door Henny van Grol bestellen voor € 105 (voor niet-leden: € 210). In *De Beeldenaar* 2010-5 stond een uitgebreid artikel van Henny van Grol over de penning.

Adressen verenigingen

KONINKLIJK NEDERLANDS GENOOTSCHAP
VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE

J.E.L. Pelsdonk
p/a Geldmuseum
Postbus 2407
3500 GK Utrecht
info@munt-penningkunde.nl

VERENIGING VOOR PENNINGKUNST

Secretariaat (informatie over lidmaatschap, adreswijzigingen en opzeggingen):
E. de Jong
Park Hoornwijk 35
2289 CZ Rijswijk
tel. (070) 3867867
info@penningkunst.nl
www.penningkunst.nl

Bestellingen van penningen:
P.H. Bloemer
Kruithuisstraat 110
1018 WW Amsterdam
tel. (020) 6730180
bloemer@xs4all.nl

BIJEENKOMSTEN

Van Gelder-lezing

Op donderdag 18 november 2010 spreekt dr. Joost Welten de lezing uit getiteld: 'Het dagelijks gebruik van muntstukken. Papieren muntvondsten uit de beide Limburgen 1770/1839' (zie voor nadere informatie pagina 262)

Van Gelder-lezing, donderdag 18 november 2010. Geldmuseum, Leidseweg 90 te Utrecht.

Denkend aan Penningen

Een aantal beeldend kunstenaars en liefhebbers van penningen heeft het initiatief genomen een symposium te organiseren over de toekomst van de Nederlandse penningkunst. Deze bijeenkomst is bedoeld om inzicht te krijgen in de huidige stand van zaken met de intentie ideeën te verzamelen, die bij kunnen dragen aan een positieve en florissante toekomst voor de penningkunst. Sprekers zijn Mirjam Mieras, Carolien Voigtman, Nico de Wit, Henk van der Vorst en Pier van Leest (meer op pagina 226).

Zaterdag 13 november 2010 13.30-17 uur. Architectenbureau De Twee Snoeken, Postelstraat 49, 's-Hertogenbosch (op loopafstand van het station). Deelname is kosteloos.

Aanmelden per e-mail: info@debeeldenaar.nl of per post: Postbus 11, 3500 AA Utrecht.

Atelierbezoek

In de reeks atelierbezoeken kunnen lezers van *De Beeldenaar* zich aanmelden voor een bijzonder bezoek aan de collectie van Museum Beelden aan Zee in Scheveningen. Op zaterdag 27 november zal exclusief voor lezers van *De Beeldenaar* een substantieel deel van de penningcollectie worden gepresenteerd en zullen

zij een rondgang langs het depot krijgen.

Aanmelden per e-mail: maja@agandau.nl. Vermeld uw naam en adres. Met de bevestiging van uw aanmelding ontvangt u tevens gegevens over de exacte tijd van de bijeenkomst.

OPROEPEN

Boekenfonds **snr**

Kent u het boekenfonds van de Stichting Nederlandse Penningkabinetten al? Primair doel van dit fonds is het geven van ondersteuning aan de bibliotheek van het Geldmuseum, waar door gebrek aan geld in de voorbije jaren een achterstand is ontstaan in het aankopen van nieuwe publicaties. Het boekenfonds is een succes. Dankzij gulle giften heeft het Geldmuseum diverse boeken kunnen aanschaffen. Iedereen die € 500 of meer aan het fonds overmaakt, ontvangt de *Van Gelder-penning*. Giften zijn welkom op ING rekening 538 2308 ten name van Stichting Nederlandse Penningkabinetten, Utrecht onder vermelding van 'boekenfonds'. Naast financiële bijdragen zijn verder oude boeken of veilingcatalogi welkom. Nadere informatie a.ter.woerds@geldmuseum.nl of Geldmuseum, t.a.v. mw A. ter Woerds, Postbus 2407, 3500 GK Utrecht.

Münzfreunde für Westfalen

Op zaterdag 27 en zondag 28 mei 2011 organiseert de Verein der Münzfreunde für Westfalen und Nachbargebiete het 56ste Norddeutsche Münzsammler-Treffen te Osnabrück. Het thema van de voordrachten is 'Prijzen en lonen van de oudheid tot heden'. Zij die een voordracht zouden willen houden over dit thema wordt verzocht voor 1 december een samenvatting van maximaal 1 A4-tje in te sturen aan: Verein der Münzfreunde für Westfalen und Nachbargebiete, p/a Klaus Giesen, Steinbrink 35, D-494011, Osnabrück of per email aan: giesen-damme@t-online.de.

American Philological Association

Voor de 143ste Annual Meeting van de American Philological Association (APA) die gehouden zal worden van 5 tot 8 januari 2012 in Philadelphia, roept de organisatie onderzoekers van Griekse en Romeinse munten op een bijdrage te leveren. Centraal staat de bestudering van de invloeden van de klassieke Griekse en Romeinse wereld en hun oosterburen door de muntslag, moneta-risering en culturele uitwisseling in deze gebieden. De grens wordt ruim getrokken en loopt van de Noord-Duitse laagvlakte, via Oost- en Zuid-Europa, het Zwarte Zee-gebied naar Klein-Azië. Zij die een bijdrage willen leveren worden opgeroepen voor 1 februari 2011 een anonieme samenvatting in een pdf-bijlage te sturen naar apameetings@sas.upenn.edu. Deze tekst mag niet meer zijn dan één pagina en de te houden voordracht dient niet langer dan 20 minuten te duren. Voor aanvullende informatie raadpleegt men de website <http://apaclassics.org/>

TENTOONSTELLINGEN

Waardeloos?

In de tentoonstelling *Waardeloos? Van betaalmiddel tot siervoorwerp* komt de vraag aan bod of een muntstuk zijn waarde behoudt nadat het is ontdaan van zijn economische context. Munten die vermaakt zijn tot een herinnerings-object of sieraad zijn voor de economie waardeloos geworden, maar behouden hun waarde of worden zelfs waardevoller, al is het slechts voor diegene die ze vermaakt heeft.

Tot en met najaar 2010, di.-vr. 10-17 uur; za.-zo. 12-17 uur. Geldmuseum, Leidseweg 90, Utrecht. www.geldmuseum.nl

Topstukken

De tentoonstelling *EyeCatchers* in het Geldmuseum te Utrecht stelt de bezoeker voor het eerst in de geschiedenis van het museum in staat om de 100 mooiste, zeldzaamste en meest boeiende succes-

verhalen uit de kluizen van het Geldmuseum te beleven. Bij de tentoonstelling verschenen een boek en een 'glossy'. Beide zijn in de museumwinkel te koop

Tot en met voorjaar 2011, di.-vr. 10-17 uur; za.-zo. 12-17 uur. Geldmuseum, Leidseweg 90, Utrecht.
www.geldmuseum.nl

Guus Hellegers

In de bibliotheek van het Sculptuurinstituut zal tot en met 28 november 2010 een expositie te zien zijn van penningen van Guus Hellegers (1937). Het Sculptuurinstituut is gehuisvest in Museum Beelden aan Zee,

Tot en met 28 november, di.-zo. 11-17 uur. Museum Beelden aan Zee/ bibliotheek Sculptuur Instituut Nederland, Harteveldstraat 1, Den Haag.

Onno Boekhoudt

Het CODA Museum te Apeldoorn toont tot 5 december 2010 sieraden en studies uit de nalatenschap van Onno Boekhoudt. In 1999 ontwierp Onno Boekhoudt de vpk-jaarpennings *Een muur afbreken is een uitzicht opbouwen*.

Tot en met 5 december 2010, di.-zo. 10-17.30 uur, do. 10-20.30 uur. CODA Museum, Vosselmanstraat / Roggestraat, Apeldoorn.
www.coda-apeldoorn.nl

Inka Klinckhard

Naar aanleiding van haar verjaardag en het ruim 60-jarig jubileum in het penningvak wordt van 30 november 2010 tot 30 januari 2011 een kleine presentatie getoond van haar werk in de bibliotheek van het Sculptuur Instituut in Scheveningen.

Van 30 november 2010 tot 31 januari 2011, di.-zo. 11-17 uur. Museum Beelden aan Zee/ bibliotheek Sculptuur Instituut Nederland, Harteveldstraat 1, Den Haag.

Kelten, Romeinen en Merovingers

In Midden-Limburg hebben archeologen voorwerpen gevonden die eigendom waren van de vroege bewoners van deze streek. Gouden munten, sieraden, aardewerk, glas, gereedschap en fresco-fragmenten van de Villa Rustica uit Maasbracht zijn restanten van bijzondere culturen. Het Gemeentemuseum Het Land van Thorn besteedt dit najaar aandacht aan de Kelten, Romeinen en Merovingers. Op de website van het museum is een korte video over deze tentoonstelling te zien.

Van 1 november en met 31 maart 2011, di.-zo. 11-16 uur. Gemeentemuseum Het Land van Thorn, Wijngaard 14, Thorn.
www.museumhetlandvanthorn.nl

De schatvondst Loosdrecht 1941

Tijdens graafwerk vonden een boer en zijn zoon in 1941 een kannetje met 28 gouden munten uit de vijftiende eeuw. Via enige omzwervingen is de schatvondst in 2010 verworven door de Stichting Roodenburg van Looy en opgenomen in de door Teylers Museum beheerde collectie. Niet alleen worden de kan en de munten getoond, ook wordt een historische achtergrond geschetst. Waarom zitten er niet alleen Bourgondische munten in de vondst? Wat kon er toen mee worden gekocht? Hoe wordt het tijdstip van verberging bepaald? Hoe werd de echtheid gecontroleerd? Wat is het verschil tussen guldens en florijnen? Ontdek dit alles en meer in de penningvitrine.

Tot en met 27 maart 2011, di.-za. 10-17 uur; zo. en feestdagen 12-17 uur. Teylers Museum, Spaarne 16, Haarlem.
www.teylersmuseum.eu ■

MUNTEN- EN POSTZEGELORGANISATIE

VEILINGEN & TAXATIES

MUNTEN, POSTZEGELS, BANKPAPIER, ETC.

Onafhankelijk
Betrouwbaar
Ervaren

- Grootste klantengroep
- Bij verkoop hoogste opbrengst
- Betrouwbare en realistische taxaties worden kosteloos verstrekt

MPO, hét adres
voor veiling, advies
en bemiddeling

KANTOORADRES MPO: ENERGIEWEG 7, 3401 MD IJSSELSTEIN
TEL: +31 (0)30-6063944 - FAX: +31 (0)30-6019895 - WWW.MPO.NL

Échte munten koopt u bij de leden van de

Nederlandse Vereniging van Munthandelaren

Bezoek ook onze website
www.nvmh.nl

De NMVH is opgericht in 1982 om de belangen van de munthandel en van de verzamelaar op effectieve wijze te beschermen. Alle leden van de NVMH onderschrijven de erecode van de vereniging:

- Een NMVH-lid zal nimmer verkopen, doen verkopen, produceren of laten produceren: vervalsingen, kopieën en niet-officiële naslagen, tenzij duidelijk als zodanig herkenbaar of aangeduid.
- Een NMVH-lid zal nimmer numismatische voorwerpen kopen of verkopen, waarvan hij aan de rechtmatigheid van de verkrijging twijfelt of hoort te twijfelen.
- Een NMVH-lid zal voorwerpen, waarover de koper gegronde klachten heeft, terugnemen, mits de klacht binnen een redelijke termijn kenbaar wordt gemaakt.
- Een NMVH-lid zal naar beste vermogen objectieve en eerlijke voorlichting geven.
- Een NMVH-lid zal zijn numismatische voorwerpen kwalificeren volgens gangbare normen.

Munthandel Verschoor

*Gespecialiseerd in de betere kwaliteiten van:
Historie- en Familiepenningen in zilver en goud
Provinciale- en Koninkrijksmunten*

1747. VERHEFFING VAN WILLEM KAREL HENDRIK FRISO TOT
STADHOUDER WILLEM IV. Door J.C. Marmé

Vz. Borstbeeld naar rechts.

Omschrift: WILH.CAR.HENR.FRISO PRINS V. ORANGE &

Kz. Oranjeboom met gekroond wapen van Utrecht in rococo-omlijsting.

Omschrift: STADHOUDER CAPIT:GEN:EN ADMIRAAL GEN:

In de afsnede: VERKLAERT / TE UTRECHT / D:3 MAY1747.

zilver verguld, 40 mm., 21,99 gram.

Draagoog gemerkt met belastingstempels.

Voet.blz.46-48

Postbus 5803 - 3290 AC Strijen
Tel.: (078) 674 7712 - Fax: (078) 674 4424

www.verschoor.com - info@verschoor.com

Lid I.A.P.N.

De Nederlandsche Muntenveiling

**OVERWEEGT U
UW VERZAMELING
TE VERKOPEN?**

Bij ons heeft u 2 mogelijkheden:

Contante betaling

of realisatie via onze

**Internationale
veilingen**

Bel ons voor een vertrouwelijk
en gratis advies.

Tel. 0294 - 43 30 20
Fax. -0294 - 43 30 55

De Nederlandsche Muntenveiling

Leeuvenveldseweg 14
1382 LX Weesp

Gediplomeerd veilinghouder & taxateur

Onze
veiling
catalogus
op aanvraag

www.nmv.nl

